

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SEVAN NİŞANYAN

*Kıyamet Kopmayınca
Ne Olur?*

liberus

*Pazar
Sohbetleri*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

5

“Nişanyan’ın Pazar Sohbetleri neden bir anda Türkiye’nin en popüler yayınları arasına katıldı? Çünkü ülkenin ihtiyacı olan taze esintiyi hissetti insanlar. Türkiye’nin kalıplaşmış ideolojik kamplarından bağımsız, dürüst ve içten bir sesi duyduklar. Bu sesin, nefes kesici bir kültürel birikimle bütünleştiğini gördüler. Olağanüstü bir dil hakimiyeti, kolay anlaşılır samimi bir anlatım yeteneği ve yer yer hınzırca bir mizah anlayışı buldular.”

Sevan Nişanyan Pazar Sohbetleri'nin beşinci cildinde Türklerle Türkçülerin farkına, Müslümanların demokrat olup olamayacağına, çağdaş köleliğin nasıl inşa edildiğine, demokrasiyle neyin kastedildiğine ve daha pek çok soruya açıklık getiriyor.

5 *Pazar
Sohbetleri*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*Tüm hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla yapılacak
kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni
olmadan hiçbir şekilde
çoğaltılamaz.*

liberus

© Liberus Kitap - 2024

© Sevan Nişanyan - 2024

Yazar: Sevan Nişanyan

Kitabın Adı: *Kıyamet Kopmayınca Ne Olur ve Merak
Ettiğiniz Diğer Konular*

Sertifika No: 49834

ISBN: 978-625-6982-82-6

Liberus Kitap: yüz yirmi altı

Nişanyan Kitaplığı: on dokuz

Baskı: ocak iki bin yirmi dört

Yayın Yönetmeni: Faruk Akhan

Editör: Halûk Kopuzlu

Sayfa Düzeni: Burhan Üçkardeş

Kapak Tasarım: Ömer Faruk Yıldız

Baskı-Cilt: Repar Tasarım Matbaa, Yenibosna

Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No: 43

Bahçelievler/İstanbul (Sertifika No: 40675)

Osmanağa Mh. Vahap Bey Sk. No: 17 D: 10

Kadıköy/İstanbul

www.liberus.com.tr

Tel: +90 216 418 04 38

Mail: liberus@liberplus.com.tr

*Liberus Kitap, Liber Plus Yay. ve Org. Tic. Ltd. Şti.'nin tescilli
markasıdır.*

Pazar Sohbetleri - 5

**Kıyamet kopmayınca
ne olur**
ve merak ettiğiniz diğer konular

Sevan Nişanyan

Sevan Nişanyan

14 Temmuz 2017'de Foça Cezaevi'nden firar ederek yurt dışına gitti. Yunanistan'ın Samos Adası'nda bir köye yerleşti. 22 Ekim 2021'de Yunanistan'da "ulusal güvenlik açısından sakıncalı kişi" ilan edilerek sınır dışı edildi. O tarihten sonra Ermenistan, Fransa ve Karadağ'da yaşadı.

Pazar Sohbetleri Dizisi: 5

Bu kitapta Sevan Nişanyan'ın Kasım 2019 ile Temmuz 2023 tarihleri arasında her hafta yaptığı Pazar Sohbetleri'nden bölümler derlenmiştir. Sözlü anlatımdaki belirsizlikler giderilmiş, olgu hataları düzeltilmiş, gerekli görülen yerlerde ek bilgi ve açıklamalarla metin genişletilmiştir. Yanısıra, Nişanyan'ın blogundan birkaç makale ve Samos Sürgünü podcastlerinin bazılarının metin dökümü bu cilde dahil edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Türklerle Türkçülerin farkı nedir	11
Sürüyü bozan bireyler neden lazım	13
İtaat testi nasıl yapılır	15
Müslümanlar demokrat olur mu	19
Kanape ile kanepenin farkı nedir	21
Nişanyan delirdi mi	31
İslamcılık nasıl tersine döndü	34
Bizans süper güç müydü	36
Avrupa Araplara borcunu nasıl unuttu	39
Seçimlerde ne olur	43
Ateistler neden daha ahlaklı	46
Yugoslavya'yı kim parçaladı	48
Azerbaycan nasıl oluştu	51
Eski Türkçeye ne oldu	56
Canlı yayında küfretmek doğru mudur	58
Müslümanlar ticaret yapar mıydı	61
İntihar hak mıdır	63
İkinci Dünya Savaşı'nı İngiltere mi çıkardı	65
Besim Tibuk neden siyasette başarılı değil	67
Nişanyan neden İslam'ı övüyor	69
Vize memuruna ne demeli	72
Ahlat mezar taşlarını kim yaptı	73
Orta Asya'dan kim geldi	76
Türkler nasıl Müslüman oldu	79
Çağdaş kölelik nasıl inşa edildi	82
Kaç yaşına kadar dil öğrenilir	84

Horasan'dan geldik ne demek	86
Kimmerler ve Galatlar Anadolu'da ne iz bıraktı	87
Ezanın anlamı nedir	89
Süryanilerin sesi neden az duyulur	92
Hoca nereden gelir	94
Yozgat'ta neden yaşayamam	95
Temizliğin fazlası zarar mıdır	98
Bu devirde anayasa lazım mı	100
Doğu Karadeniz'de kimler yaşar	102
Gibbon neden okunmalı	105
Sahte devletler niye destekçi bulur	107
Kutsal Kitaplar tahrif edildi ne demek	108
İlk hedefiniz Akdeniz'dir deyip neden İzmir'e çıktılar	110
Kürtler neden Abdül'lü isimleri sever	112
Seyyar turşuculuk kalkınca ne kazandık	114
Yunan galip gelse ne olurdu	116
İlk Türkçe roman hangisi	120
Trakya Pogromu'nu kim yaptı	123
İktidar nasıl kurulur	125
Geleceğin lideri Suudi Prensi Selman mı	130
Sanatçının iyisi nasıl anlaşılır	133
Rus neden başardı da Osmanlı başaramadı	134
Ermeniler nereden geldi	136
Zannettiğiniz kadar özgür müyüz	139
Özgürlük Batı'nın hamurunda mı var	144
Demokrasi derken ne kastediyorlar	148
Avrupa'da hangi şehirler ilk ona girer	150
Kısa kısa	152
Depremi suçlusunu kim	154
Kemal Paşa nasıl tanrı oldu	157

Osmanlıca zengin bir dil mi	159
Aptal kitaplar neden çok satar	162
Tarikat liderleri neden hep sapık çıkar	164
Fransızca nasıl doğdu	167
Anarşizm mi, daha fazla entegrasyon mu	169
Sümerler Türk mü	171
Ferrara dükaları neden ilginç	172
Avrupa neden inişe geçti	175
Osmanlı 1877 Rus Harbi'ne nasıl girdi	178
Cengiz Han'ın Türklerle alakası ne	181
Yolculuk nasıl yapılır	184
Türkmen nedir	186
Kayı boyu ne demek	189
Fatih neden patrikhane kurdu	192
Rusya ve Kafkasya ne kadar Batı	194
Hangi bilimleri tercih etmeli	196
Devlet başkanı nasıl seçilsin	198
Kıyamet kopmayınca ne olur	201
Takım elbise neden giyilir	202
Selahattin Demirtaş neyi yanlış yaptı	204
Tarih nasıl okunmalı	206
İnsanlar neden Ukrayna'ya savaşmaya gidiyor	208
Nusayriler kimdir	210
Kilikya Ermeni Krallığı nasıl kuruldu, neden battı	212
Tasavvuf nereden doğdu	215
Doktorlar niye cinnet geçiriyor	217
Globalizm çöküyor mu	219
Ermenistan'da arayınca bulunacak yerler neresidir	221
Türklük birleştirici bir vatandaşlık tanımı mı	224
Kürt ağaları ilk gece hakkı kullanır mıydı	229

Hintavrupa nasıl anlaşılır	231
İsrail işgalci mi	233
Dağlık Karabağ'da kimi tutmalı	235
Pontius Pilatus kimdi	237
Amadeus filmi gerçek mi	239
Yıkık manastırlar neden aranır	241
Kısa kısa	244
Dinden medet umanlar akılsız mı	246
Koronanın sebebi ne	248
Netflix'te hangi diziler izlenir	251
Koronanın amacı ne	253
Tiyatronun iyisi opera mıdır	255
İnsanlar neden pipisinin ucunu keser	257
Yahudi-Hristiyan kültürü var mı	259
Ermenistan Türkiye'ye katılır mı	261
Demokrasiyi Hititler mi buldu	263
Radikal İslam neden var	265
Anadilde eğitim neye yarar	268
Katalan ve Basklar neden uyumsuz	271
Batı nasıl kalkındı	273
Sason'da kimler yaşar	275
Neden otorite sevmiyorum	277
On Kasım neden anılır	279
İhtiyarlar ölsün mü	287
Bürokratin aklı nasıl çalışır	289
Osmanlı Ermenileri nasıl bozuldu	292
Karabağ hakkında bilmedikleriniz	293
İran notları	300
Konular Dizini	307

1 Türklerle Türkçülerin farkı nedir

Türklere bu kadar düşmanlık yapmasanız ne güzel olurdu.

Türklere nasıl düşmanlık yaptığımı bilemedim. Garip bir fikir doğrusu. Türklere düşmansam niye burada sizinle konuşuyorum ki şimdi? Neden uğraşayım? Kırk yıldır neden bilgim varsa bilgimi paylaşayım, fikrim varsa fikrimi paylaşayım, güzel bir şey ortaya koyayım, eserleriyle ve tavırlarıyla örnek alınacak biri olayım diye yırtınayım?

Türklerle bir derdim yok benim. Bir ulusal kültür modeliyle derdim var. Devlet tarafından empoze edilen, eğitim ve propaganda kurumları yoluyla topluma dayatılan bir model bu. Temel içgüdüğü nefret. Türk olmayan herkese karşı kuşku ve nefret. Daha doğrusu, Türklüğe dair kendi ideolojik vizyonlarına sadık olmayan herkese duydukları nefret. Ve bu nefretin beslediği düşmanlık paranoyası. Düşünün ki ulusal ruhun temsilcisi olarak tarihten seçtikleri istisnasız tüm isimlerin ortak paydası savaşçı olmak. Önerbildikleri en büyük haslet düşman öldürmek, mal gasbetmek. Ahlak öğretileri bunun üzerine kurulu. Nefreti sistemli olarak yücelten bir savaş ideolojisi.

Bu ideolojik deli gömleği, ben kendimi bildim bileli, ortaokuldan beri, ilkokuldan beri bana iğrenç gelmiştir. Kullanabileceğin tek sözcük budur, iğrenç bir şey.

Empoze etmeye çalıştıkları bir Türk vizyonu var. Tanım-

lanmış bir ideal çerçeve var. Bak buna benzeyeceksin diyorlar. ‘Türk’ kavramını bayrak edinen, olur olmaz her yerde cinsel sapıklar gibi Türklüğünü teşhir eden insanlar da bu vizyonun gönüllü neferleridir. Onunla mücadele ediyoruz. Siz de edin. Adam olmak istiyorsanız siz de edin. Bakın o zaman Türk olmanız bile sizinle bir derdim olmaz.

(Pazar Sohbeti, 5 Temmuz 2020)

2 Sürüyü bozan bireyler neden lazım

Hocam, insanlar neden farklılıklardan korkuyorlar?

Normal değil mi? İnsan bir sürü hayvanıdır. Sosyal bir hayvandır. Biz mesela ayılar ya da kaplanlar gibi değiliz. Kediler gibi de değiliz. Kediler yalnızlığı seven hayvanlardır. Dönem dönem çiftleşmek için bir araya gelirler, kavga ederler, sonra giderler. İnsanoğlu biyolojik bir varlık olarak bir grup hayvanıdır. Grup içinde var olur, grup içinde kendini realize eder. Ahlaki bir varlıktır. Ahlaki varlık şu anlama gelir: Sürekli olarak temasta bulunduğu diğer kişiler tarafından yargılanır ve o yargı sayesinde ayakta durur. Kendi bilincini, kendiliğini diğerlerinin gözünden görür. Ancak ortak bir dil konuşan, ortak değer yargılarına ve ortak masallara sahip olan bir grup içinde var olabilir insan. Zaman zaman aradan huysuz bireyler çıkabilir. Bunlar gruba ait olmaktan rahatsız olurlar, uzakta dururlar, pençe gösterirler, diş gösterirler. Fakat normali bu değildir. Normal olarak insanlar gruplarıyla var olurlar, gruplarına ait olmaktan sevinç ve gurur devşirirler.

Modern liberal düşüncenin bir iddiası var. İnsanlar bireysel kazanımlarıyla kendilerini öne çıkarır ve tanımlar diyor. Öyle değildir. Gördüğünüz herhangi bir insana, sen kimsin kardeşim diye sorun. Sokaktan geçen birine sorun. İlk önce söyleyeceği şey, ait olduğu gruplardır. Birbiriyle kesişen bir dizi grupla tanımlar insanlar kendilerini. Millet, memleket, din, meslek, ba-

zen okul, sosyal gruplar. Onları ayakta tutan şey, onları onur ve ırz sahibi yapan şey, ait oldukları gruplardır. Ben Fransız'ım kardeşim, bana öyle konuşamazsın. Ben Japon'um, ben falanca ailedenim. Ben doktorum. Ben Adana Demirsporluyum. Bunların her biri bir saygı talebidir. Ve bu saygı talebi gruplar üzerinden olur. O yüzden insanlar gruptan farklı düşmekten korkarlar. Bunda da haklıdırlar.

Fakat sadece gruba ait olunursa ve başka hiçbir şey olunmazsa yaşanmaz hale gelir dünya. Yeni hiçbir şey yapamazsın. Özellikle topluma yön verme, topluma fikirler söyleme, topluma öncülük etme yeteneğinde olan insanlar öyle bir ortamda boğulurlar. Yok olurlar. Bir yanda sürü vardır, bir yanda da sürüye, arkadaşlar hep o tarafa gidiyoruz ama o doğru değil, bu tarafa gitmeliyiz diyecek olan insanlar. Bu insanların el üstünde tutulmaları gerekir. Çünkü onlar olmazsa sürü, rotasını düzeltemez. Hep o tarafa yürüdük, ecdadımızdan öyle gördük, o tarafa yürümeliyiz diyerek gider uçurumdan aşağı yuvarlanır. O sürüye faklı ihtimallerden söz edecek, yeni ufuklar açacak insanların bir yerden beslenmesi lazım. Bunun için de sürünün bir esneklik payı bırakması lazım. Farklı olanları, farklılığı düşünebilenleri yaşatması lazım. Yoksa yerinde sayar sürü. Ecdadının klişeleri arasında boğulur gider. Memnunuz ki biz taş devrinde yaşamaktan diye diye kendini kandırır.

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

3 İtaat testi nasıl yapılır

ABD’de kurumsal yapıların LGBT bayrağını bu denli sahiplenmesinin nedeni nedir? Neden ısrarla bu absürt şeylere meylediyorlar? Nedir bu inatçı ısrarın altında yatan mantık?

Biliyorsunuz LGBT bayrağı Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İngiltere gibi birtakım ülkelerde bu ay boyunca bu ülkelerin ulusal bayraklarının önüne geçti. Beyaz Ev dediğimiz White House’ta, dev boyutlu üç bayrak astılar, ana bayrak yani üstün bayrak LGBT bayrağı, altında iki tane daha küçük ABD bayrağı. ABD kanunlarına göre suç bu yaptıkları şey, çünkü ABD kanunları her koşulda ABD bayrağının üstte olması gerekir diyor. Son derece ciddi törenlerle, vatan millet törenleriyle askeri birlikler ve polis güçleri LGBT bayrağına selam durdular. İnsan ister istemez hayret ediyor, toplumların büyük çoğunluğunu bu denli delirtecek simgesel gösterileri neden devlet politikası olarak benimserler diye.

Olay sadece LGBT değil. Bir dizi farklı alanda benzeri meydana okumalarla karşı karşıyayız. Bunların en korkuncu Covid kepezeliği. Olmayan bir salgını, insanlığın ve ülkelerin bir numaralı olayı haline getirdiler. Bunu bir milli politika olarak, ekonomiyi, eğitimi, toplumsal düzeni, kanunlara saygıyı, tıbbı güveni yerle bir edecek şekilde ön plana çıkardılar. Küresel ısınma diye bir şey attılar ortaya ve bu uğurda yapmadıkları şaklabanlık yok şu anda. Objektif düşünebilen herkes biliyor ki yok

küresel ısınma, olsa bile minimal düzeyde ve insanların buna dair yapabilecekleri hiçbir şey yok, yazlık stokunu büyötmek ve belki Yeni Zelanda'da ev almak dışında.

Bunların manası nedir diye sormak lazım. Yani, bu tavırların arkasında bir akıl varsa o akıl nedir? Bunları eleştirmek, münazaraya girip bunlar aleyhine kolay goller atmak büyük bir marifet değil. Herkes bunu yapıyor, tekrar tekrar yapıyor, günde bıkmadan usanmadan yüz tane tweet atanlar var. Vay aptallar, vay akılsızlar. Maskeyle virüs yakalayacağını sanıyor, vay gerizekalı! İklimbilimciler şarlatan çıktı, al sana!

İyi de, nereye kadar? Düşmanın aklını hiçbir zaman küçümsememek lazım. Düşman çünkü bunlar. Ne yapmak istiyorlar diye sormalıyız. Bulacağımız cevaplar, bizi akıl olmayan yerde akıl arama yanılgısına düşürebilir. Komplo teoracılığıyla suçlanabiliriz. Fakat anlama çabası diğer her şeyden önce gelmeli. Çabalaya çabalaya belki bir gün gerçeğe yaklaşıyoruz.

Bundan yıllar önce Taraf gazetesinde yazarken Türkiye özelinde buna benzer bir konudan söz etmişim. Otorite sahipleri, neden yalan veya akıl dışı olduğu aşikar olan şeyleri ısrarla savunurlar ve daha önemlisi savundurulur? Hititler Türk'tür. Ermeni soykırımı olmamıştır. Kürtler kart kurt eden dağ Türkleridir. Bu derece aptalca ve ampirik olarak yanlışlanması çok basit olan yalanları neden ısrarla sürdürürler?

Çok basit bir sebebi var bunun. İktidarlarını kuruyorlar bunun üzerine. Komutan askeri birliğin önüne çıktı ve dedi ki, asker, Fransa'nın başkenti neresi? Paris. Paris, doğru bildiniz. Bunu söyleyen askerin sadakatinden emin olamazsın. Çünkü Fransa'nın başkenti Paris diyen muhatap bunu sana sadakatinden mi böyle söylüyor, hakikate sadakatinden mi böyle söylüyor, bilemezsin. Yarın öbür gün işine gelmeyen yahut da kavrayamadığı bir emir verdiğinde, sana boyun eğecek mi, ko-

mutanım yanlış düşünüyorsun sen, ben buna katılmasam daha iyi mi diyecek yoksa?

Sadakat testini geçmesi için yalana itaat etmesi lazım. Fransa'nın başkenti Çemişgezek dedi komutan. Asker selam çaktı, emredersin komutanım ne güzel söyledin, ben de onu düşünüyordum, Fransa'nın başkenti Çemişgezek dedi. İşte o zaman onun sadakatinden emin olabilirsin. Çünkü senden korkuyor. Senden korktuğu için bunu söylüyor. Yalan konuşuyorsun. Yalan konuştuğunu biliyor karşıdaki. Fakat itiraz etmesine imkan yok, çünkü korkuyor.

İktidar böyle kurulur. İktidarın özü budur. Senden bağımsız birtakım kriterlere göre yargılayan bir insan, üzerinde kontrol sahibi olmadığın kurallara göre yargı kuran bir insan sana kayıtsız şartsız sadık değildir. Biat etmiyordur. Biatın testi, yalana biattır. Yalana veya absürt emirlere, herhangi bir akli zemini olmayan emirlere.

Bütün dünyada konsolosluklara, elçiliklere astırdıkları LGBT bayrağının anlamı bir sadakat testidir. Otoriteye yüzde yüz sadıklar mı? Yoksa kaypak mı davranıyorlar? Bayrak as emrini verdiğinde gururla en büyük bayrağı mı asıyorlar, yoksa bir köşeye ufak bir bayrak koyup yasak mı savıyorlar? Yazarsın bunları bir kenara, mimmis ve yarın öbür gün hangisini tasfiye edeceğini bilirsin.

Devlet teşkilatı içinde, devlet memurları arasında ve dolayısıyla vatandaşlar arasında bir itaat testi yapıyorlar. Boyun eğdiriyorlar. Boyun eğdirmek için alabildiğine anlamsız, alabildiğine mantıksız, kendi aklıyla düşünebilen bir insanın itaat etmesi mümkün olmayan şeyleri dayatırsın. Kimin senden korktuğunu, kimin yarın çok daha vahim konularda birtakım kararlar verdiğinde, mesela dünya savaşı çıkardığında, sana yüzde yüz itaat edeceğini bilirsin.

Olay budur. ABD’de demokratik yönetimin sonuna geldiği-miz ortada. Bir 1933 momentini yaşıyoruz. Almanya’da nasıl Nazi partisi iktidara geldi, 1933’te nasıl İttihat ve Terakki diktatör-lüğü başa geçti ve tüm kontrolleri ele geçirdi, onlara benzer bir noktadayız şu anda. Dünyanın batı yarısının öncüsü ve önderi olan ülkede açıkça totaliter ve son derece tehlikeli bir ideolojiye sahip olan bir zümre iktidarı adım adım ele geçirdi. Son ham-lelerine geldi sıra. Bundan sonra hangi adımları atacaklarını ancak korkarak izleyebiliriz. Bir dehşet dönemine doğru büyük bir hızla ilerliyoruz. 1933’te Adolf Hitler iktidara geldiğinde Al-manya’da akli başındaki insanların çoğu, “canım çok da abart-mayalım, bu adam da sonuçta sağcı bir politikacı, üç beş sene böyle gitsin, sonra normale dönülür, koskoca Alman medeniyeti var arkada, ne kadar kötü olabilir?” tavrındaydı. Bir şans tanı-yalım adama, iktidarda yumuşar belki dediler 1933’te. Makul insanların çoğu böyle dedi. Tehlikenin büyüklüğünün farkında değildiler. Benzer bir süreçten geçiyoruz bugün. İyi değildir.

(Pazar Sohbeti, 11 Haziran 2023)

4 Müslümanlar demokrat olur mu

Ben inanmıyorum, Müslümanlar asla demokrat olamaz.

Demokrat ve demokrasi bir yönetim sisteminin adıdır. Kişiler demokrat olmaz, sistem ya da kanunlar demokratik olur. Toplumdaki çeşitli farklı görüş ve çıkarlar arasındaki dengeyi kurmanın bir yöntemidir demokrasi.

İnsanlar hoşgörölü veya mutaassıp olur. Toleranslı ve esnek veya katı ve bağnaz olur. Kısmen doğuştan gelen bir şey, karakter meselesi. Kısmen eğitimle, toplumsal koşullarla, içinde bulunduğu psikolojik durumla ilgili. Pekala biliyoruz ki Müslümanlığın teorisi ne olursa olsun, Müslüman bireyler arasında her zaman en toleranslısından en mutaassıbına kadar her türlü var. Normal insan spektrumunun tüm dereceleri temsil edilmiş yani. Bunu gündelik hayatımızdan biliyoruz. Son derece esnek, hoşgörölü, başka insanların farklı görüşlerini ve değerlerini kendine bir tehdit olarak algılamayan insanlar da çok var Müslüman dünyasında. Son derece katı, yobaz insanlar da var aralarında. Bu da normal bir şey. Bütün kültürlerde ve bütün inanç gruplarında bu dağılımı görürsünüz.

Belki şu fark var. Günümüzde mesela Katolik bir bireyin yobazlığını yalın ve saldırgan bir dille ifade etmesi ayıp sayılıyor. O yüzden mecburen dolaylı ve yumuşatılmış ifadeler kullanmak zorunda kalıyorlar. Hep böyle değildi tabii, ama 21. yüzyı-

lın ilk çeyreği koşullarında böyle. Elli sene sonra nasıl olacağını da bilemezsin. Müslümanlıkta ise yobazlığını edepsizce dile getirmek, gayrimüslime sövmek, Müslüman dogmasına biat etmeyenleri insandan saymamak her zaman makbul bir tavır sayılmış. Günümüzde de büsbütün revaçta. Öyle olunca Müslümanın yobazının sesi daha gr çıkıyor. Onların söylemi bütün Müslümanlara mal edilebiliyor, mlayım insanların sesi kulak arkası edilebiliyor.

Demokrasi başka bir şey. Demokrasi bir yönetim sisteminin adı. Müslümanların yahut Hristiyanların veya Japonların demokrat olması diye bir şey söz konusu değil. Müslümanlar olsa olsa daha hoşgrl veya daha az hoşgrl olabilir. Bu ayrımı yaptığımız zaman belki biraz daha net görürsünüz olayları. Değindiğiniz problemin vatandaşla ilgili bir problem değil, yönetim sisteminin iyi kurulamaması ile ilgili bir problem olduğunu daha kolay kavrarsınız.

(Pazar Sohbeti, 11 Haziran 2023)

5 Kanape ile kanepenin farkı nedir

Nişanyan Sözlük ilk 2002 yılında yayınlandı. Üzerinde yoğun olarak çalışmaya 1998’de başlamışım. O günden 2019’a dek, dört beş büyük dalga halinde çok sıkı bir şekilde çalıştım. Son yıllarda çok vakit ayırmıyorum sözlüğe. Ancak bir yerden bir şey aklıma takılırsa, yeni bir makale okursam ya da yeni bir ilginç bilgi gelirse, o zaman giriyorum.

Bu yılbaşından birkaç gün sonra sözlüğün web sitesine yeni bir özellik ekledik. Sözlükte yaptığım her türlü edit, her türlü düzeltme ve ekleme otomatikman kullanıcıya yansıyor. Sürekli akan bir liste halinde düzeltmeleri görüyoruz. İnandırıcı gibi değil, insan farkına varmıyor, yılbaşından bu yana 200’den fazla düzeltme yapmışım. Son bir sene içinde 3000 taneden fazla düzeltme, ekleme, yenileme, yeni bilgi, ek not vesaire eklenmiş.

Rastgele birkaçını size anlatayım. Böylece her gün durmadan Ukrayna savaşından söz etmemden sıkılanlar da bir nefes alma imkanı bulur.

Kanape kelimesine 1851 tarihli bir örnek bulmuşum. Bula-bildiğim en eski örnek bu. Vartan Paşa’nın *Akabi Hikayesi* isimli romanında kanape geçiyor. Kanape, alafranga bir icat. Alaturka usul düz divan yerine arkalı ve kolçağı olan bir tür divan. Fransızcadan alınma bir kelime. Tanımadığım biri beni uyarmış

ki, 1786 tarihli bir el yazmasında da kanape geçiyor. Bu bilgi ilk tespit tarihini 65 yıl kadar geri götürüyor.

Bu vesileyle belirtmiş olalım, 1850-60'lardan sonra Osmanlıca yazı üretimi çok hızlanır, matbaa yaygınlaşır, gazeteler topluma mal olmaya başlar, çok sayıda kitap, roman, tiyatro, ıvır zıvır, broşür, risale, siyasi deklarasyon yayınlanır. Günümüzde bunlara ilgi yüksek olduğu için de o döneme ait çok malzeme bulmak mümkün. 1850'lerden önceki 150 yıl ise tam bir karanlık çağdır. Hiç malzeme yok. Bugün ilgi gören ve yayınlanan yazılı metin de çok az. Dolayısıyla 1850'den pat diye 1780'lere sıçramak, beklenmedik bir hadise değil.

Fransızcası biliyorsunuz bunun kanapedir iki kere a ile. Türkçede 1960'lara kadar yazım standardı buydu. Eski gazete arşivlerini çek ediyoruz, 1960'ların sonlarına dek hep kanape yazmışlar. Türk Dil Kurumu sözlüğü 1955 baskısında ilk kez e ile kanape yazımını tercih etmiş.

Bir başka detay dikkatimizi çekebilir. Türkçede iki anlamı var kanape veya kanape kelimesinin. Bir divan demek, yani alafranga bir mobilya. Türkiye'de Batılılaşmanın simgelerinden biri olan bir mobilyadır. Geleneksel Türk ev düzeninin dışında olan, yabancıdan gelen bir yeniliktir, bir modernleşme hadisesidir. İkincisi, kanape küçük boy kokteyl sandviçlerine verilen isim. Üstüne kürdan sokulur hani. Ne ilginçtir ki Türkçe genel kullanımda sandviç anlamında kanape, çoğu zaman a ile yazılıyor. Buna karşılık oturak çeşidi olan kanape, e ile kanape diye yazılıyor.

Bunlar bir dilin mikro kuralları. Herhangi bir ihtiyaca binaen oluşmuş şeyler değil bunlar. Bir şekilde, kullanımda böyle oturmuş. Kural öyle olmuş. Kanape desen sandviçtir, kanape desen koltuktur.

Düşünün ki ortalama bir insan, herhangi bir dili iyi bilen, düzgün konuşan bir insan buna benzer nereden bakarsanız bir milyona yakın kuralı kafasının içinde tutuyor. Ve bunları ihtiyaç oldukça kullanabiliyor. Nasıl dehşet verici bir rakamdır bu? Doğrusunu isterseniz düşünmesi bile zor.

Öge kelimesine değinmişim. Yumuşak g ile öge yazılıyor genellikle. Ben şahsen g ile yazmayı tercih ediyorum, çünkü /öe/ demek bana zor geliyor. Öge Yeni Türkçe bir kelime, yani Dil Devrimi'nin ürünü olan sözcüklerden. Ög, Eski Türkçede anne demek, öksüz kelimesinden tanıyoruz. Öge kelimesinin de bununla alakalı olduğuna ilişkin spekülasyonlar var piyasada, onlara istinaden ög – öge bağlantısını soru işaretiyle vermişim.

Oysa işin gerçek öyküsünü Hasan Eren, eski Türk Dil Kurumu başkanı, bir makalesinde kısaca anlatıyormuş. Onu okuyunca mesele anlaşıldı. Öge ve üye kelimeleri ilk kez 1934 yılında birbirinin eşdeğeri olarak, her ikisi de uzuv anlamında önerilmiş. Yani kol ve bacak, insan bedeninin eklenti organları. Her ikisi Rus Türkolog Radlof'un Türk diyalektleri sözlüğünden alınmış. Radlof bu kelimeleri bugünkü Uyguristan'da yani Çin'in Xinjiang eyaletinde, Tarançi lehçesi denilen lehçeyi konuşan insanlar arasında tespit etmiş. Üye veya öge, ikisi aynı kelime, aynı kelimenin farklı yazımları, uzuv yani kol bacak anlamında. 1934'te bu şekliyle önermiş Türk Dilini Tetkik Cemiyeti. Ertesi yıl, Dil Devrimi'nin resmi belgesi olan Cep Kılavuzu yayınlandığında iki kelime ayrılmış. Üye ayrı kelime, öge ayrı kelime olarak önerilmiş.

Arapçada uzuv demek, kol bacak demek. Bunun Arapça çoğulu aza ise, geç devir Osmanlı dilinde herhangi bir heyetin, komisyonun mensubu olan kişi anlamında kullanıldı. Bunlar aynı kelimenin tekili ve çoğulu. Yeni Türkçede ise aynı kelimenin iki ayrı yazımı olan öge ve üye ikiye ayrılmış. Ögeye uzuv anlamı

verilmiş, üye ise aza anlamında yerleşmiş. İkisinin de Türkiye Türkçesinin mevcut kelime hazinesiyle bir bağlantısı yok. Çin'deki birtakım Türk topluluklarında kullanılan, kökeni bilinmez bir kelime, Yeni Türkçede ikiye bölünerek iki ayrı kelime olarak benimsenmiş.

8 Mart'ta **devrim** kelimesinde düzenleme yapmışım. Daha önceden bunun farkına varmışım da, sözlükte belirtme gereğini duymamışım. Bir arkadaş uyarınca ekledim. Devrim Türkiye Türkçesinde Dil Devrimi'nden önce var olan bir kelime. Şemsettin Sami'nin 1900 tarihli *Kamus-ı Türki*'sinde, Ahmet Vefik Paşa'nın 1876 tarihli sözlüğünde mevcut devrim. Fakat bugünkü anlamında değil, çevrim anlamında kullanılan bir kelime. Türkçe halk ağzında marjinal sayılabilecek bir kelime, siyasi bir anlamı yok. Kumaş topunu bir devrim devir gibi bir anlamda geçiyor.

Yine 8 Mart tarihinde **pinti** meselesine değinmişim. Biliyorsunuz malum mihraklar Sevan her kelimeyi Ermeniceye bağlıyor diye bir terane çıkarmışlardı bir ara, bütün sözlükte Ermeniceye bağladığım 60 adet Türkçe kelime var. Pinti bunlardan biri. Bunun gerekçesi şu: Acaryan'ın bir başyapıt olan Ermenice etimoloji sözlüğünde 1276 tarihli bir Ermenice vekayinamede geçen pnti kelimesine değinmiş. Metni arayıp bulduğumuzda, doğrudur, “pis, menfur, murdar” anlamında pnti kelimesi geçiyor. Acaryan yarım sayfaya yakın tartışmış kelimeyi, etimolojisini ve kökenini çözmeye çalışmış. Ben de bunu olduğu gibi sözlüğüme aktarmışım. En son 2018'in 5 Haziran tarihinde düzeltmişim.

Fakat metni daha dikkatli okuduğumda, Acaryan'ın getirdiği etimolojinin zayıf olduğunu, spekülasyon üzerine kurulu olduğunu görüyorum. 1276 tarihinde Ermenice bir metinde bu kelimenin geçtiği doğru. Türkçede kelimenin ilk tespiti bundan bir-

kaç yüzyıl sonra. Ama bundan kelimenin gerçekten kökeninin Ermenice olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü sonuçta Ermenicede de Farsçadan, Arapçadan, hatta Türkçeden alıntı kelimeler var 13. yüzyılda. Dolayısıyla pinti kelimesine verdiğim etimolojiye bir tane soru işareti eklemeyi gerekli buldum.

Bir arkadaşımız, İbrahim Temo'nun 1891 tarihinde yayınlanan *Aile Tabibi* adlı kitabından iki metin örneği göndermiş. Biri **kadavra** kelimesi, öbürü **kodeks** kelimesi. İkisi de tıbbi terimler. Kadavra anatomide kullanılan anlamıyla ceset demek. Fransızcadan alınma bir kelime, İtalyancadan değil. Kodeks keza Fransızcadan alınma, ilaç kataloğu anlamında. Böylece her iki kelimeyi de birazcık daha geriye, Abdülhamit yıllarına geri götürme imkanını bulmuşuz.

İzan, idrak anlamında, kavrayış anlamında. 'İzansız bir adam' denir mesela. İnternetteki bir sürü güvenilir kaynakta izan'ın Osmanlıca yazımının yanlış olması dikkatimi çekmiş. Elif ye ile yazıyorlar, halbuki doğrusu elif, ayn ve zel ile olmalı. Acaba neden böyle bir yanlış yapmışlar diye sorgulayınca farkına vardım ki iki ayrı izan var. Biri bugün artık hemen hiç kullanılmayan, unutulmuş olan îzân, uzun i ve uzun a ile, ezan okuma demek. Kısa i, ayın ve uzun a ile söylenen i'zân ise halen kullandığımız "kavrayış" anlamındaki izan. Ezan okuma anlamında izanı sözlüğe ekleme gereği duymadım, çünkü kullanılan bir kelime değil artık. Fakat notta bunu belirtmenin doğru olacağı kanaatine vardım ve ekledim.

Çok şahane bir kelime, **mano**. Mano ne demek biliyorsunuz değil mi? Kumar oynatanın oynayanlardan aldığı komisyon. Bütün sözlüklerde böyle geçiyor. Oysa erken örneklerle baktığınız zaman, mano başka bir şey. Kumar oynatanın aldığı payın adı değil. Birtakım kabadayılardan illegal kumar oynatanlardan aldığı haracın adı mano. Kumarhane sahibi mano almıyor, mano

ödüyor yani. Mano, İtalyanca el demektir. Dolayısıyla bütün sözlüklerde, argo sözlüklerinde, Türk Dil Kurumu sözlüğünde mano, aç parantez İtalyanca diye yazmışlar. İtalyanca el'den gelir diye açıklama yazmışlar. Ben de onlara kanmışım, bütün kaynaklar böyle yazdığına göre doğrudur deyip sözlüğe eklemişim. 2002 baskısından 2022 yılına kadar, 20 yıl boyunca öyle kalmış. Peki de İtalyanca el kel alaka? El mi alıyor? Niçin el denmiş? Anlam bağı nedir, üstünde düşünmemişim.

Derken, beklemediğim bir yerde karşıma çıkmış. *Le Monde Diplomatique* gazetesini okurken *manne* diye bir kelime ile karşılaşmışım. Manasını bilmediğimden, şeytan dürtmüş, sözlüğe bakmışım. Manne, telaffuzu /man/, Kuran'da menn diye geçen şeymiş. İngilizcesi manna. Hz. Musa ile cemaati Sina Çölü'nde avare gezerken, Allah onları gökten indirdiği menn yahut manne ile beslemiş. Fransız argosunda manne havadan gelen para, emek harcamaksızın kazanılan para anlamında kullanılmış, hava parası yani. Kumarhanecilikte de bilhassa kullanılmış. Bu benim için bayağı bir keşifti. Yalnız kendi hatamı değil bütün piyasanın bugüne kadarki hatasını düzelttiğim için çok mutlu oldum.

Duygu kelimesi. Bu bilgi vardı sözlükte fakat yeterince net bir şekilde ifade etmemişim. Duygu kelimesi Türkçede, avam dilinde en azından 18. yüzyıldan beri cari olan bir kelime. Mesmuat anlamında geçiyor, haber yani, bugünkü karşılığı duyum, kulağa gelen şey. 1900 tarihli Şemseddin Sami Bey sözlüğünde ikinci bir anlam ön plana çıkmış, hiss ve havass-ı hamse, yani beş duyunun her biri, Fransızcası sens.

Dil Devrimi günlerinde bu kelimeye yepyeni bir anlam yüklenmiş. 1942'deki Felsefe ve Gramer Terimleri sözlüğünde ilk kez rastlıyoruz. Duygunun karşılığını teessür olarak vermişler. Buradaki teessür felsefedeki anlamıyla "izlenim, etkilenim" mi

demek, yoksa gündelik dildeki anlamıyla hissi duygulara kapılma mı demek çok belli değil. Fakat çok hızlı bir şekilde ikinci anlam oturmuş. Duygusal diye türevi de çıkmış.

Şadırvan kelimesinin Farsça yazımında bir hata varmış, birisi uyarmış, onu düzeltmişim. **Algı** kelimesine geliyoruz. Bu da biraz duygu gibi, Yeni Türkçe. 1935'te *Cumhuriyet* gazetesinde bir örneğine rastlıyoruz, ganimet anlamında kullanmışlar. 'Savaşta ele geçen algı, eski zamanlarda yenen orduları doyurmağa yeterdi' diye yazmışlar. Demin sözünü ettiğimiz Felsefe ve Gramer Terimleri sözlüğünde ise, 1942'de, algıyı bu sefer "idrak veya *perception*" karşılığı olarak önermişler.

Bunlar sözlüğümde vardı. Yeni olarak 'algı operasyonu' tabirini ekleme ihtiyacını hissettim. Türkçeye yerleşti bu deyim, standart Türkçe yazı dilinin vazgeçilmez unsurlarından biri haline geldi. İlk 2014 yılında kullanılmış. Ondan önce katiyen yok. 2014'te birdenbire türemiş ve aynı anda tüm gazetelerde, medyada, sosyal medyada baş köşeye oturmuş. İngilizcesi *psyop*. Psikolojik operasyon deyiminin havalı şekli. Türkçeye algı diye çevirmeleri daha güzel, cuk oturuyor sanki.

Türkçede iki ayrı **kubur** var, farkında mısınız bilmiyorum. Bir kere Arapça kubur, kabir kelimesinin çoğuludur. Çukurlar demek. Kabir demek çukur, ama herhangi bir çukur değil insan eliyle kazılarak yapılmış çukur. Kubur da bunun çoğulu. İkinci kubur Moğolca. Türkçesi sadak, yani boru şeklinde bir ok torbası. Türkçedeki Moğolca kelimelerin büyük çoğunluğu askeri teknoloji ve askeri organizasyonla ilgilidir. Kubur da böyle.

Metin örneklerine bakınca Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, 1665 civarında bir tarihte görüyoruz. Şöyle demiş: "Kubur dedikleri odur ki bir kalenin hendeği içinde kale duvarına gidip gelmek için bir yol yaparlar. İçi kubur gibi mahfuz bir yol olduğundan kubur yolu derler." Demek ki çukur şeklinde kazılmış

bir yolun ya da tünelin adı kubur. Bu kubur, çukurlar anlamındaki kuburdan mı geliyor yoksa boru şeklinde ok torbasından mı geliyor? Yoksa ikisi birden midir? Meninski sözlüğü 1680'de kabrin çoğulu kubur diyor. Sonra bunun iki ayrı kelime olduğunun farkına varmaksızın, *tecta sagittaria* yani ok çantası diyor. Üçüncü olarak, *tubus plumbeus aquaeducti serviens*, yani kurşundan yapma su borusu tanımını veriyor. Şimdi bu, kazmaktan mı geliyor? Yoksa borudan mı geliyor? Doğrusunu isterseniz bu sorunun cevabını bulmanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Ya da o döneme ait çok daha fazla metin gözden geçirmek ve şansın varsa buna örnek bulmak lazım. Zor bir iş.

Or kelimesi, Türkçede bugün kullanılan bir kelime değil. Bulmacalarda çıkar, müstahkem mevki = or. Ne olduğunu bilen kimseye rastlamadım. Ama mesela kişi adlarında geçer, Orbay, Orkun vs. Ordu kelimesinin kökü olması ihtimali var, ki tartışmalı bir mesele. Demek ki kendisi olmasa bile gölgesi bugünün Türkçesinde olan bir kelime. O yüzden sözlüğe ekleme ihtiyacını duymuşum.

Evliya Çelebi kelimenin kaynağını özel olarak belirtmiş, başka bir Türk dili olan Tatarcadan alındığını yazmış. Tatar kavmi hendege or derler, ol sebeple bu kaleye Or Kalesi derler demiş Tataristan'da bir kaleden söz ederken. Demek ki Kırım Tatarcasından Türkiye Türkçesine alınmış bir sözcük.

Yüzgeç kelimesi geleneksel Türkçede yüzücü demek, dalmaktan dalgıç, yüzmekten yüzgüç değil nedense yüzgeç. 1935 yılında bu sefer buna balıkların yüzme aygıtı anlamında tamamıyla keyfi bir anlam yüklenmiş.

Pezevenk kelimesine geliyoruz. Pezevingin genel kabul gören yorumu Ermenice *pozavak*'tır. İlk kim kurmuş bağlantıyı bilmiyorum, fakat Dankoff böyle açıklar, Tietze onu takip eder, Hasan Eren dahil olmak üzere belli başlı sözlükçülerin hepsi de

bunu kabul ederler. Pozavak, bu yoruma göre poz ve avak kelimelerinden oluşur. Poz, fahişe demektir. Avak, baş, reis, lider, sahip anlamına gelir. Dolayısıyla pozavak.

Bu beni tatmin eden bir yorum değil. Çünkü şöyle bir problem var, avak kelimesi Ermenicede sıfattır, isim değildir. Dolayısıyla, Poz-avak şeklindeki bir analiz oturmuyor. Öyle bir deyim de Ermenicede yok zaten. Dankoff da sonuç olarak Ermenicesi yüzeysel olan biri, sözlüğe bakıp bu yorumu getirmiş. Halbuki *pozi zavag* var, alabildiğine tipik, yaygın bir küfür kelimesi. Orospu çocuğu demek. Avak değil, zavag, iki ze yan yana gelince biri yutulmuş. Beni bayağı tatmin etti bu yorum. Bunu da ekledim.

Proleter maddesinde bir ufakyazım hatası varmış, onu sildik.

Cevşen sözcüğü için zırh anlamını vermişim. Müzelerde görürsünüz, eski zamanda savaşımların zincir şeklinde örme metal zırhları vardır, onun adına cevşen denir. Ben de bu şekilde yazmış ve bırakmışım sözlükte. Oysa eklemiş olmam gerekiyordu, güncel dilde, kötülüklerden koruduğuna inanılan metal muhafaza içindeki muska anlamında kullanılır diye. Yani eski anlamı zırh, bugünkü anlamı metal zırh içinde boyuna asılan bir muska. Bunu bir açıklama notu ile ekledim.

17 Ocak'ta *Kamusül A'lam* üzerinde çalışan bir arkadaşımın bana gönderdiği öneriler doğrultusunda eldekilerden daha eski tarihe ait metin örnekleri eklemişim: **Konservatuar, hiyeroglif, konvansiyon, viski, menhir ve dolmen.** *Kamusül A'lam* nedir biliyorsunuz, son dönem Osmanlıcanın en büyük entelektüel derleyicisi olan Şemseddin Sami Bey'in 1889'dan itibaren altı cilt olarak yayınladığı, Türkçenin çığır açan ilk modern ansiklopedisidir. İçindeki bilgilerin yaklaşık yarısı Fransızcadan tercümedir. Bunlarla İslam ve Osmanlı kültüründen alınma kavramlar harmanlanmıştır. Modern Türkçenin ilk cid-

di ansiklopedisidir. Türk-Osmanlı okumuş sınıfını Batı dünyasıyla tanıştıran ve bir kuşak boyunca her okumuş Osmanlı'nın vazgeçilmez başvuru eseri olan bir ansiklopedidir. Altı kalın ciltten oluşur. Bunun henüz yeni yazıya çevrilmemiş olması çok büyük bir eksiktir, hatta rezalettir.

Yine 17 Ocak'ta **konsomatrix** kelimesinin Fransızcasında yazım hatası yaptığının farkına varmışım. *Consommer* fiili çift m ile, *consomatrice* çift m değil, tek m ile yazılması gerekiyor. Her nedense atlamışım. Benim hatam.

10 Ocak'ta standart bir yapım eki olan Arapça +iyât ekini vurgulamışım. Özellikle ilahiyat, hafriyat ve lubiyat kelimelelerinde bu ekin kullanıldığını bir yapısal not olarak göstermişim.

Yine 10 Ocak'ta **selefi** kavramının evrimine ve anlamına ilişkin bir açıklama notu eklemişim. Bir dostumuzun uyarısı üzerine **kung fu** kelimesinin Çince yazımı ve tanımı düzeltilmiş. Bunun Çince orijinalini vermişim ama Çincem zayıf olduğundan hata yapmışım.

Şüphe kelimesi. Arapça özgün anlamı, bizim bugün bildiğimiz gibi kuşku demek değil, belirsizlik demek. Sübjektif bir hali değil, objektif bir özelliği tanımlıyor. Nesnenin bir niteliği, *ambiguity* ya da *obscurity* anlamında. Bunda bir şüphe var deyince, kafamızda soru işareti var değil, nesnenin kendisi belirsiz anlamına geliyor. İki ayrı kavram bunlar. Bu ayrım aslında verdiğim 1680 tarihli metin örneğinden yeterince anlaşılıyor. Fakat daha ayrıntılı bir şekilde konuyu belirtme ihtiyacını duymuşum. En geç 17. yüzyılda *dubium*, yani bugünkü anlamıyla şüphe kullanılmaya başlanmış.

(Pazar Sohbeti, 13 Mart 2022)

6 Nişanyan delirdi mi

Size delirdi diyorlar Twitter'da, son zamanlardaki düşüncelerinizden ötürü. Delirdiniz mi?

Bence bütün dünya delirdi. Ben akıl sağlığımın hiç olmadığı kadar yerinde olduğunu düşünüyorum. Siyasi görüşlerimde ve tavırlarımda ciddi bir değişiklik olduğunu zannetmiyorum. Eskiden beri savunduğum şeyleri halen savunuyorum. Bazı şeyleri daha net görmeye başladım.

Covid konusunda, bugün geldiğimiz noktada Covid öyküsünü hala inanarak savunan insanlar bulunduğunu görmekten dehşete kapılıyorum. Kısmen cehalet meselesi bu, başka açıklamasını bulmak zor. Dünyada olan bitenden eğer haberdar değilsen, sana anlatılan saçma hikayeyi her koşulda kabul edip, bunu kimliğinin bir parçası haline getirmeyi başarmak gibi bir meziyete sahipsen, o zaman hala Covid çok tehlikeli bir salgındı, devletler bizi korumak için ellerinden geleni yaptılar, insanları eve kapatmaları normal bir şeydi, çünkü hayat eve sığar, maske takarsan Covid'den korunursun, mutlaka aşı olmak lazım, aşı olursan Covid'den korunursun, bilime inanmak lazım diye o teraneyi okumaya devam edersin.

Bu iğrenç soytarılığı kabul eden insanların bulunduğu bir toplumda yaşamayı ben şahsen bir skandal olarak görüyorum. Rezalet olarak görüyorum. Hayatımız boyunca insanlara bir-

takım dertler anlatmak, birtakım bilgiler paylaşmak, topluma faydalı olduğuna inandığımız birtakım söylemleri geliştirmek için bir mücadele verdik. Bir nokta geliyor ki, ya bu kadar gerizekalının yaşadığı bir toplumda ne lüzumu var ki? Sana ne, gebersinler, ne olacak, noktasına geliyorsun.

Bunun daha beterini Ukrayna konusunda yaşıyorum. Amerikan emperyalizminin bir alçaklık teşkilatı olduğunu ben çok genç yaşımdan beri biliyorum. İlk Vietnam Savaşı zamanında fark ettim. Amerika'nın insanlığın başına bir bela olduğunu, demokrasiyle filan alakası olmadığını, tepesinde çıkar uğruna insanlığı yakmaktan çekinmeyecek, gaddar, zalim ve aptal bir oligarşinin bulunduğunu yirmi yaşına gelmeden biliyordum. Daha sonra Yugoslavya hadisesinde, daha sonra Irak'ta, daha sonra Afganistan'da, Suriye'de, Libya'da gayet net görebildiğim bir şeydi. Ukrayna Savaşı, Amerika'nın çıkardığı bir savaştır. Amerika 1997-98'den bu yana adım adım ve sistemli olarak hazırladı bu savaşı. Bir namussuzluk hadisesidir. Savaşla ilgili Batı medyasına egemen olan haberlerin tamamına yakını yalandır. Yalan haber üzerine bir dünya kuruyorlar. Ve ne kadar kuş beyinli varsa dünyada, ne kadar kıt zekalı varsa, ay savaş çok kötü şey, keşke Rusya ordusunu egemen bir ülke olan Ukrayna'ya sokmasaydı mavalını yiyor. Bunu ben dehşetle karşılıyorum. Ukrayna'nın, bir kere, 1991'de Rusya'dan ayrılması feci bir yanıştı. Ayrı bir ülke değildir Ukrayna, Batı ülkelerinin kendi çıkarları için 20. yüzyıl başından beri şişirdikleri bir balondur. Bir şekilde diyelim ki ayrıldılar. O zaman Rusya'nın ve Ukrayna'nın bir arada geliştirilmesi, komünist geçmişinden arındırılması ve Avrupa'yla entegre edilmesi gerekiyordu. Buna gerek Rus, gerek Ukrayna halkları hazırды, dünden razıydı. Amerikalıların yaklaşımı bunun yerine kendi ahmakça propaganda dünyaları doğrultusunda düşmanlığı körüklemek oldu.

Kulakları propagandayla sağır edilmiş bir geçmişten geldikleri için düşman olarak gördüler, soymayı denediler, soydular, mahvetteler, aşağıladılar, kaosa düşürdüler bu ülkeleri. Ukrayna'yı kanlı bir darbeyele ele geçirdiler. Türkiye'deki ölkü ocaklarına, Kürdistan'daki koruculara, JİTEM'e rahmet okutacak şer örgütleriyle donattılar. Dünyanın en 'corrupt', yolsuzluğa batmış, oligarşik zorbalık devleti haline getirdiler. Ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Rusları açıkça soykırımla tehdit ettiler, vatan-daşlık haklarını ellerinden aldılar. Donbas'ta sekiz sene süren bir katliam sürdürdüler. Bütün bunların amacı Rusya'yı savaş içine çekip Rusya'nın canına okumaktı. Çünkü Rusya, ABD ile birlikte, dünyanın en büyük doğal kaynaklarına sahip olan iki ülkesinden biridir. Bunu Amerika ele geçirmek istiyor. Bu kadar basit bir olay.

Hayır, delirmedim. Net görüyorum olayları, berrak görüyorum. Çok okuyorum. Okumaya devam ediyorum. 65 yaşına gelip de hala kitap makale okuyan insan, Türkiye'de ya üç tane ya da beş, daha fazla değildir. Ben hala okuyorum. Dünya ekonomisiyle ilgili, Ukrayna'daki durumla ilgili, Sri Lanka'daki durumla ilgili, Brezilya'da olanlarla ilgili her gün okuyorum. En az dört beş tane ciddi makale okuyorum, kitap okuyorum, takip ediyorum. Aklım gayet berrak.

Ayrıca hatırlayın bu savaşın çıkacağını ben size 2019'da bu Pazar Sohbetleri'ne başladığımız günden beri, ondan önce Samos Sürgünü programını yaparken de defalarca söyledim. 2018'den beri tekrar tekrar size hatırlattım. Onu da unutmayınız lütfen.

(Pazar Sohbeti, 9 Mayıs 2022)

7 İslamcılık nasıl tersine döndü

Bugünkü seküler şehirliler, dindar köylüler ve taşralılar ikiliği, geçmişte tersi miydi? Osmanlı üst zümresi, halkı dinsiz cahiller, kendilerini ise gerçek dindar olarak mı görüyordu?

Kesinlikle. Bu çağda yaşadığımız dönüşümün en çarpıcı boyutu, ilk önce fark etmeniz gereken ve analizin en başına yerleştirmeniz gereken boyutu şudur: İslam, tarihi boyunca bir elit dini olmuştur. Avamı, yani aşağı sınıfları dinsiz olarak görmüştür. Aşağı sınıfları dinle disipline etme, onları dinin cenderesi içine almak için uğraşmıştır. İslam, üslubuyla, teolojisiyle, teorisyle son derece sofistike, hatta aşırı derecede sofistike, gerçek dünyayla ilişkiyi kaybedecek ölçüde entelektüel bir din olagelmıştır tarih boyunca.

20. yüzyıla gelindiğinde İslam toplumunun geleneksel elitleri, hoca zümresi, Osmanlı'da olsun, Mısır'da, İran'da olsun kendini Avrupaileşmeye verdi. Eski şeyhülislamların, eski alim ve fakihlerin, ulema ve fukahanın torunları, hukuk fakültesinde profesör oldular. Temeddünü, yani 'ilerleme' denilen şeyi değer yargılarının baş köşesine oturttilar. Bir sonraki kuşakta, solculuğu, devrimciliği, Marksizmi savunur noktaya geldiler. Teker teker aileler bazında baktığınız zaman bunu çok net görürsünüz. Osmanlı elitinin modern çağdaki ideolojisi, cumhuriyetçilik, Batılılaşma, ilericilik oldu. Daha sonra Marksizm, Leninizm ve hatta Maoizm oldu. 20. yüzyılda Türk solcularının en önde

gelenlerinin hemen hepsinin paşazade yahut ulemazade olması tesadüf mü sizce?

Buna karşılık, onların boşalttığı sahada, 20. yüzyılın sonlarına doğru tarihte benzeri görülmemiş bir fenomen, bir ayak takımı İslam'ı zuhur etti. Bugünkü İslam ayak takımı isyanının ifadesi olan bir siyasi ideolojidir. Türkiye'de de, Mısır'da da, Suriye'de de öyledir; belki İran'da biraz farklı olabilir. Olayı bu açıdan görmek lazım. Bugünkü İslam, tarihteki İslam'dan başka bir fenomen, başka bir mahluk. İslam'ın sokağa atılmış olan cübbesini sokaktan kaldırıp sırtına geçirmiş olan başka bir hareket. Dinamikleri farklı, talepleri farklı. Bu taleplerin ve dinamiklerin farklılaştığını, yeni bir İslam dünyasına doğru adım atıldığını ilk evvela Mısırlılar keşfettiler. İhvan Hareketi bu dönüşümün, yani mazlumların İslam'ı hareketinin ilk örgütlü ifadesiydi. Ondan sonra İran'da Ali Şeriatî ve benzerleri, tarihi İslam'la benzerliği olmayan yeni bir İslami hareketi oluşturdular. Onun için, işte İslam hep böyledir, hiç değişmez, 1500 senedir hiçbir şey değişmemiş gibi palavralara kulak asmayın. Bunlar sizi körelten, olayları görmeyi engelleyen kara gözlüklerdir.

Söylem, eski İslam'ın söylemi. Bilinçli ve kasıtlı bir şekilde arkaizan bir söylem. Yani temalarını, kavramlarını, dilini, referanslarını geçmişten alan bir söylem. Hiçbir şey değişmedi, hakiki İslam biziz diyorlar. Oysa şunu unutmayın, bir insan hakiki X benim diye çok fazla bağıırıyorsa niye bağıırıyor diye sormak lazım. Demek ki hakiki X olduğundan şüphesi var ki bu kadar ısrarla kendini hakiki, değişmez, sarsılmaz, ebedi ve ezeli bir ideolojinin temsilcisi olarak sunmaya çalışıyor. Oysa bunları gıdıklayan şey, bunları harekete geçiren şey, bugünün problemleridir. 20. ve 21. yüzyılın evrenidir.

(Pazar Sohbeti, 9 Mayıs 2022)

8 Bizans süper güç müydü

Bizans bir dönemin Roma İmparatorluğu gibi süper güç olmuş mudur? Yoksa dönem itibariyle kıyıda kalmış bir devlet miydi? Bilimden mi uzaklaştı ya da bürokrasi nedeniyle mi çöküşe doğru gitti acaba?

Bizans diye bir devlet yoktur biliyorsunuz. Bizans, Roma İmparatorluğu'dur. Roma İmparatorluğu'nun reforme edilmiş, başkenti İstanbul'a taşınmış olan çeşidine çok sonradan, 19. yüzyılda tarihçiler Bizans adını vermişlerdir. Aşağılayıcı bir nitelendirme. Aslı Roma İmparatorluğu'dur. Türk ve İslam tarihinde de Rum Diyarı diye geçer Bizans dediğimiz şey.

Altıncı yüzyıl ortalarına kadar dünyanın en güçlü, en şaşı, en zengin, en kültürlü, en çok yazı üreten, en çok nakit para üreten, en çok seramik üreten devletiydi. Altıncı yüzyıl ortalarıdır bunun dönüm noktası. O güne dek Eski Dünya'nın en zengin kısmı olan Doğu Akdeniz havzasına tamamen hakim idiler. Batı Akdeniz'in de hemen hemen tüm kıyıları Bizans'a tabiydi. İtalya'yı, İspanya'yı birtakım Alman haydutlarına kattırdılar gerçi, fakat teoride İtalya da, İspanya da, Bizans devletinin bir parçasıydı 6. yüzyıla veya daha sonrasına dek. Dönem dönem bu itibari egemenliği fiiliyata geçirmeyi denediler. Jüstinyen zamanında kısa bir süre İtalya'nın tümünü kontrol altına almayı başardılar. Tunus'ta, İspanya'nın batı sahillerinde borularını öttürdüler.

Bu egemenlik 6. yüzyıl ortalarında iflas etti. Bunun iki nedeni gösterilir. Birincisi kilise kurumunun fazlaca güçlenmesi ve devlete meydan okuyan, devletten bağımsız bir iktidar odağı haline gelmesi, daha önemlisi finansal açıdan devlet maliyesini boğacak şekilde mala, mülke ve gelirlere el koymasındır. Devletin askeri varlığına bir katkısı olmayan bir kanser gibi büyümüştür kilise ve bilhassa manastır kurumu. Ülkenin entelektüel yaşamını da, ekonomik yaşamını da tıkamıştır.

İkincisi, bütün dünya 4. yüzyıl sonundan itibaren bir sarsıntıya girmiştir. İmparatorluğun etrafındaki ülkelerin hepsi bin türlü acayip kavmin istilasına uğramıştır – önce Germanlar, peşinden Hunlar, peşinden Avarlar, Macarlar, peşinden Slavlar, Türkler, Afrika'dan gelenler. Bunlarla sürekli olarak savaşmak zorunda olan ordu ekonomik yıkımla karşılaşır. Devlet olarak tüm gelirini savunmaya harcasan ve sınırlarında art arda gelen krizlerle başa çıkamazsan, sonunda iflas edersin. Nitekim Bizans devleti de 550'lere doğru iflas eder ve ondan sonra da bir daha kendine gelemmez.

590'lardan sonra, önce Mavrikios, sonra Heraklios, mali krizin çözümünü İran'ı talan etmekte bulurlar. Fakat kırk yıl süren savaşların astarı yüzünden pahalıya gelir. Tam kazandık dedikleri noktada Arabistan'da İslam adında yeni bir hadise ortaya çıkar ve on yıl içinde Bizans'ın en zengin iki vilayetini yani Mısır'ı ve Suriye'yi ele geçirir. O noktadan sonra Bizans kronik bir gerileme halindedir. Muhafazakarlaşır, yaşam kıvılcımını kaybeder.

Uzun bir duraksama döneminden sonra 10. yüzyılda yeni bir büyüme hamlesine girer. Balkanlarda Slav kavimleri üzerinde egemenlik kurmayı başarır. Doğuda Malatya'dan başlayıp Erzurum'u, Malazgirt'i, küçük Ermeni krallıklarını, Van'ı, Kuzey Suriye'yi ele geçirir. Fakat birkaç yüzyıldan beri bu yerlerde

oluşmuş olan çok parçalı feodal yapıya bir türlü hakim olamaz. İrili ufaklı yüzlerce Ermeni, Kürt, Arap, Gürcü, maceracı Rum derebeyi, kedilerden ordu kurmaya çalışan Rum Kayserini parmaklarının ucunda oynatırlar. 1040'lerden sonra doğu ufkundan Türk kuvveti belirince, hep beraber, aha fırsat budur diye o tarafa meylederler.

(Pazar Sohbeti, 9 Mayıs 2022)

9 Avrupa Araplara borcunu nasıl unuttu

Bir sohbetinizde Avrupa'da üniversite müessesesinin evvelemirde İslam dünyasından kopyalandığını iddia etmişsiniz. Buna dair kaynak verebilir misiniz? Veya mevzuu biraz daha aydınlatabilir misiniz?

Cezaevindeyken Hastings Rashdall adlı muhteremin üç kalın ciltten oluşan 1895 basımı *The Universities of Europe in the Middle Ages* adlı klasik eserini okumuştum. İngiliz Ortaçağ tarihçiliği büyük bir gelenektir, çok büyük ustalar yetiştirmiştir. Bu, o ekolün güçlü eserlerinden biri. Bir cilt Oxford ve Cambridge hakkında, bir cildin yarısı Paris Üniversitesi, kalanı İtalyan şehir üniversitelerine dair. Bir cilt Almanya ve diğer Avrupa üniversiteleri. Belge belge, detay detay, yıl be yıl, okuma listeleri, hoca listeleri, yönetmelik tartışmaları, öğrenci ayaklanmaları düzeyinde, binlerce dipnotlu çok esaslı bir çalışma. Bunu büyük zevkle, altını çizerek falan okumuştum. Arap etkisi konusu ilk orada çarptı beni. Hatta yazarın açıkça söylediğinin ötesinde çarptı, satır aralarında çarptı.

Üniversite geleneğinin İtalya'daki ilk temsilcisi 1100'lü yıllarda Salerno'da kurulan tıp fakültesi. Kurucusu Tunuslu bir Arap, belki Hristiyan bir Tunuslu, Constantinus Africanus adı, Afrikalı Konstantin. İtalya'ya tüccar olarak geliyor. Avrupa'daki tıp biliminin ilkelliği karşısında dehşete düşüyor. Memleketine dönüp sıkı bir tıp eğitimi görüyor. Gemi dolusu kitap yüklenip Salerno'ya geliyor ve orada dost olduğu Salerno Başpiskopo-

sunun desteğiyle ilk tıp okulunu kuruyor. Bu tarihten yüz yıl sonra üniversite unvanını alan Salerno Tıp Okulu bütün Avrupa'daki tıp fakültelerinin anasıdır. Oradan gidip Grenoble'daki meşhur tıp fakültesini kurmuşlar. Oradan dallanıp budaklanmış Avrupa'ya. Salerno'nun bütün müfredatı Arapçadan çeviri.

Padua Üniversitesi, Avrupa'nın en köklü, en eski üniversitelerinden biri. 1200'lerin sonuna ait astronomi konusundaki okuma listesine bakıyorsunuz. On iki tane kitap okutuyorlarmış birinci sınıf öğrencilerine, altısı Arapçadan çeviri. Diğerlerin birçoğu Arap kaynakları üzerine modellenmiş şeyler.

Bologna Üniversitesi hukuk eğitiminin kâbesi, oradan başlamış modern Avrupa hukuk eğitimi. İlk ders kitapları orada yazılmış. O kitaplardan başlayıp daha sonra Avrupa'daki üniversitelerde 19. yüzyıla kadar okutulan hukuk kitaplarının jeneralojisini, yani şeceresini kurabiliyorsunuz. Hangi kitap hangi kitaptan fikir çalmış, hangisi hangisinin yerine geçmiş, zincirleme 300, 500 yıl boyunca izleyebiliyorsunuz. Avrupa hukuku içerik bakımından eski Roma hukukuna dayanır. İslam hukukuyla alakası yoktur. Fakat Avrupa'da 12. yüzyıla kadar Roma hukukunu kodifiye etme, yani mantıklı bir sistem olarak tanımlama çabası olmamış. Ancak 2. veya 3. Haçlı Seferi zamanında girişmişler öyle bir işe. O dönem Avrupa'nın İslam dünyasıyla kültürel alışverişinin en yoğun olduğu noktadır. Avrupa'daki mühim insanların hepsi o tarihte bir kere doğuya gitmişler. Savaşçı olarak gitmişler, ticaret için gitmişler, turist olarak gitmişler, her türlü gitmişler. Suriye'de, Mısır'da, Tunus'ta ne oluyor, ne bitiyor, 12. ve 13. yüzyıl Avrupa'sı haberdar. Bologna Hukuk fakültesinde Roma hukukunu kodifiye etme, mantıki ve teorik altyapılarını kurma teşebbüsüne doğrudan doğruya İslam hukuk geleneğine nazire olarak girişmişler. Müslümanlarda var böyle bir hukuk teorisi, bizde niye yok diye sormuşlar. Efendim, onların Kuran'ı

varsa bizim de eski Roma hukukumuz var, onun üzerine inşa ederiz demişler. Matematik konusunda, fakülte eğitim programının düzenlenmesi ve usulü konusunda, daha birçok konuda, İslam dünyasından kopya çekmişler. Medrese İslam dünyasında 11. yüzyılda ortaya çıkmış bir kurum. 11. yüzyılda İslam dünyasında ortaya çıkan medresenin kopyası, Avrupa dünyasında 12. yüzyılda palazlanmış. 1203-1204 yıllarından itibaren, *universitas* adıyla, yani bugünkü adıyla örgütlenme yoluna gitmiş.

Heyecan verici bir konudur, unutulmuş ve gözden uzak kalmış. Avrupa, 1000'li yıllardan başlayıp, 15. yüzyıl ortalarına dek İslam dünyasına gıpta ile baktı, kültürel model olarak baktı. Avrupalı açısından İslam'ın itikadı bozuktur şüphesiz. Fakat tıp konusunda, matematik konusunda, mimarlık, müzik, ticaret, ticaret hukuku, egzotik bitkiler geliştirme ve yetiştirme, egzotik hayvanlar ithal etme konularında Avrupa'dan fersah fersah ileriydiler. Onlardan ne kapabiliriz, ne öğrenebiliriz diye baktılar. Sonra bu ilişki yavaş yavaş bozuldu. 15. yüzyılda Osmanlı'nın İstanbul'u alması sembolik dönüm noktasıdır. O noktadan sonra bozuktur Avrupa'nın İslam dünyasıyla ilişkisi.

Bozuk olmanın ötesinde İslam dünyasını küçümsemeye, aşağılamaya, yetersiz ve bozuk görmeye başlarlar. O noktada ilginç bir şey olur. Şu fikir yayılır: Bu Arapların bildikleri her şey meğer Eski Yunan'dan kopyaymış. Biz niye Araplarla vakit kaybedelim? Onları baypas edelim, eski Yunan'ı keşfedelim! Bu zihniyet 15. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'nın kültür dünyasına egemen olur. O güne dek bakış açısı farklıdır. Yunan ve Roma medeniyeti asıldır. Bunu Arap ve İslam almış, yeni bir senteze ulaştırmıştır. Şimdi Avrupa, Arap ve İslam'dan almaktadır. Sürekli bir aktarım zinciri söz konusudur. 1450'lerden sonra bu bakış açısı değişir. Ara tabakayı kaldıralım, Arapları baypas edelim, doğrudan doğruya kaynaktan su çekelim şek-

linde özetlenebilecek, daha radikal veya daha naif bir yaklaşım Avrupa'ya hakim olur.

Eski Yunan kültürünün keşfi bir bakıma Avrupa için Arap'tan kurtulmak için bir kaldıraçtır. Biz Yunancayı iyi öğrenir, antik Yunan metinlerini hatasız bir şekilde yorumlamayı ve yayınlamayı başarırsak İslam dünyasını yok etmiş olacağız şeklinde özetlenebilecek yeni ideoloji, 1450'lerden itibaren Avrupa'ya hakim olur. Rönesans ve Hümanizmdir bu ideolojinin adı. Avrupa'nın yeni geliştirdiği kültürel eğilimleri ve gelenekleri rasyonalize etmek için kullandığı bir dayanaklıdır.

(Pazar Sohbeti, 9 Mayıs 2022)

10 Seçimlerde ne olur

(Haziran 2023 başkanlık seçiminden bir yıl önceki bir söyleşi.)

2023 seçimlerinde Türkiye’de ne olacak?

Tayyip Erdoğan’ın bakış açısı son derece net. İktidar değişimi fikrini bir suç olarak görüyor. Vatan hainliği ile bir tutuyor. Katiyen öyle bir ihtimale açık değil. Bunu her konuşmasında vurguluyor. Bu memleketin kralı benim diyor, aklınızdan geçirmeyin benim yerime başkasını geçirmeyi, o düşünce gayrimeşrudur. Bunun anlamı açıktır. Seçim yapalım da, eh ne yapalım, madem kaybettik gidelim diyecek biri değil Erdoğan. Böyle bir ihtimali aklından bile geçirmiyor.

Sonuna kadar direnecektir. İktidarı elden bırakmamak için kan dökmek gerekirse kan dökecektir. Uzun bir süre halk çoğunluğunun desteğine sahipti; bugün artık değil. Kamuoyu yoklamalarına güvenmek mümkün değil, fakat memlekette esen havanın değiştiği gözle görülüyor. Erdoğan halk desteğine sahip olduğu sürece elbette seçimleri yüceltti. Biz seçimle geldik, halkımın teveccühü diyerek işi idare etti. Halk teveccüh göstermediği noktada bir seçeneği, seçimlerden vazgeçmektir. Seçimi geçici veya kalıcı olarak iptal eder. Fakat öyle bir şey gerekeceğini sanmıyorum. Hiç gereği yok. Seçimi yaptık işte, ben kazandım diyecektir. Kazanma ihtimali olan muhaliflerin başına her şey

gelebilir. Siyasetten yasaklanabilirler, tutuklanabilirler, başka şeyler olabilir. Yöntemi ne olursa olsun, sonuçta seçim kaybetmez, kaybedemez.

Buna karşı koyabilecek olan kimdir? Erdoğan faraza çıktı dedi ki, anayasayı değiştiriyorum, hayat boyu kendimi başkan ilan ediyorum, var mı bir diyeceği olan? Buna kim direnecek? Sokaklar mı direnecek? Hadi oradan, geçiniz onu. Sokakların bir direnme potansiyeli yoktur Türkiye’de. İzleyin dünyada neler oluyor, Peru’da neler oldu, Sri Lanka’da şu anda neler oluyor, Lübnan’da neler oldu. Bunlar, durumu Türkiye’den çok daha kötü olan ülkeler. Bugünün polis teknolojisiyle, bugünün ideolojik yapılanmasıyla sokak hareketinin başarılı olma şansını ben sıfır görüyorum.

Tek direnebilecek olan, devlet kadrolarıdır. Ya Yüksek Seçim Kurulu diyecek ki yok kardeşim öyle olmaz, düzgün seçim yapacağız. Ya Anayasa Mahkemesi ya da asker. Bunlardan birinin ya da içlerinden bir sağlam kadronun direnmesi lazım resmi veya fiili anayasa değişikliğini önlemek için. Biz Türkiye Cumhuriyeti’nin bir hukuk devleti olduğuna inanıyoruz, Sayın Başkanım hadi size yallah diyebilecek birilerinin çıkması lazım. Kim var? Devlet teşkilatı içinde hangi kurumda kim böyle bir direnci göstermeye hazır?

Böyle bir şeyin olabilmesi için inandırıcı ve güvenilir bir muhalefet alternatifinin olması lazım. İnandırıcı demek, bir kere heyecan vermesi lazım. İnsanlara hayatta bazı şeyleri riske atmayı göze alacak surette bir coşku ve inanç fırtınası estirmesi lazım. Misal, ben şu Menderes yahut Ecevit için canımı veririm, gerekirse kariyerimi riske sokarım, fakat direnirim dedirtmesi lazım birilerine. Böyle bir heyecan verecek liderlik görünüyor mu ufukta?

Bunun ötesinde, güven meselesi var. Bunlar kesin iktidara gelir, geldikten sonra da gerçek anlamda iktidara hakim olurlar.

O zaman benim arkamı kollarlar. Ben şimdi kariyerimi riske atıyorum ama bunlar kazandığında sağlam yere gelirim. Çünkü beni tutarlar, ödül bile verirler demesi lazım devlet kadrolarındaki kişinin. Var mı böyle bir seçenek şu anda Türkiye’de? Kılıçdaroğlu mu? Güldürmeyin insanı! Yok böyle bir seçenek şu anda. Dolayısıyla devlet kadroları içinde, buna güvenip t.şaklı olmayı göze alacak kimseyi ben göremiyorum.

Şu anda Türkiye’de ciddi bir inanç uyandıran tek siyasi hareket, hala, bütün hatalarına, bütün şapşallığına, bütün dağınıklığına rağmen HDP imiş gibi görünüyor bana. HDP’nin daha güçlü olabilmesi için birkaç şey yapması gerekiyor bence. Bir kere, tek bir lider lazım. Siyasi partiler bugünün dünyasında bir vitrin meselesidir. İnsanlar kendilerini kişiyle özdeşleştirirler. Selahattin Demirtaş bu dalga boyunu yakalayan birisiydi. Bugünkü HDP’de bu rolü oynayabilecek kimse görünmüyor. Kusura bakmayın ama bunca senedir bu partiyi iyi kötü seven biri olarak, liderlerinin adı neydi bana say desen sayamıyorum, karışıyor eş başkan mıydı, şimdiki başkan mıydı, önceki başkan mıydı diye. İkincisi, korkusuz olması lazım. Kürt kartını kuvvetle oynaması lazım, çekinmemesi lazım. Mazlum ve fakir halkın çıkarını koruyabilecek olan tek parti biziz mesajını vermesi lazım. Her şeyden önemlisi, Cihangir solculuğundan uzak durması lazım. Türk solu ölüm öpücüğüdür. Türk soluyla kol kola girmiş olan bir siyasi hareketin, bir partinin başarı şansı yoktur Türkiye’de. Bu da benim görüşüm.

(Pazar Sohbeti, 9 Mayıs 2022)

11 Ateistler neden daha ahlaklı

Ateistlerin eski dinlere inananlara göre daha yüksek ahlak düzeyine sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

Hiç kuşkusuz. Tartışmasız, apaçık bir gerçek. Alenen ateist olup küçük hesapçılık, alçaklık, suç işleme, namussuzluk etme, hırsızlık yapma, ayaküstü yalan konuşma gibi şeylere müptela olanlar çok enderdir. Bunun sebebi şudur: Genel olarak ateizm cesaretine sahip olanlar, toplumun şiddetli bir tutkuyla sahip olduğu inançlara aykırı görüşler ve inançlar serdetmeye cüret eden insanlar, genellikle toplumun ahlaken daha sağlam ve kavi duran, daha özgüvenli olan, yaşam tarzını ve davranışlarını alışkanlıklar üzerine yahut da çevresini taklit etme üzerine değil, ilkeler üzerine kurmayı tasarlayan bireyleridir. Ahlak anlayışları mahalleyi taklit etmekten ibaret olan insanlara oranla ahlaki konularda daha derinlemesine düşünebilen, daha sağlıklı tavır alabilen insanlardır. Örneklere bakınız, mahalle kahvesinde size söylenene inanmayınız, tartışmasız bir şekilde hem Türkiye’de hem diğer ülkelerde ateistler ortalamada dindarlardan ahlaki açıdan da kesinlikle daha üstündürler. Nadiren dindarlar arasında da ahlaki mevzuları derinlemesine tefekkür etmiş, alışkanlıkların ötesinde bir ahlak anlayışını geliştirebilmiş olanlar çıkar, bunu inkar edemeyiz. Buna karşılık ateistler arasında bu yeteneği edinmiş olanlar, ezici farkla çoğunluktadır. Hemen hemen hepsi öyledir.

Bunu söylerken şu gerçeği de göz ardı etmeyelim: Ateizmi

ahlaken üstün kılan şey azınlık olmasıdır. Kalabalığın zıddı olmasıdır. Demek ki bir toplumda ateizm egemen öğreti olsa, mesela vaktiyle Sovyetler Birliği'ndeki ve uydu ülkelerindeki gibi okullarda öğretilen ve dayatılan öğreti olsa, şüpheniz olmasın, ateistlerin de ahlak seviyesi büyük hızla çöküşe geçecektir. Nitekim öyle de olmuştur. 'Toplumun normlarına uyar görüneyim, aman milletin dediğinden farklı bir şey söylemeyeyim, farklı bir şey söyleyen olursa onun tepesine bineyim, kafasına vurayım ki ben de otoriteden yana olayım, aferin alayım' diye özetlenebilecek olan tipik çoğunluk düşüncesine aykırı olduğu için ve aykırı olduğu sürece ateizm ahlaklı insanlara cazip gelmektedir. Çoğunluk inancı olduğu gün, çoğunluk dinlerinden farksız bir pespayeliğe yuvarlanacağından ben eminim.

Geçenlerde size Polonya'da 1980'lerde Katolik dininin kazandığı devrimci rolü anlatmıştım. Öyle görünüyor ki dindar bir toplumda ateistlerin kazandığı rolü, Polonya komünizminde Katolik müminler kazanmış. Paradoks gibi görünüyor ama sebebini anladığınız zaman çok basit bir şey aslında.

Türkiye'de ateizm modası biliyorsunuz son beş altı yıl içinde bir hayli öne çıktı. Ateistlerin sayıca artış göstermesiyle birlikte ne oldu? Türkiye'nin diğer kitle dini olan Kemalizm ile eklemelendi ateizm birçok insanın zihninde. Biliyorsunuz, mutaassıp Kemalizmle yobaz dincilik arasında, ahlaki duruş açısından, entelektüel derinlik açısından, zihinsel gelişmişlik açısından ciddi bir fark yoktur. O yüzden belli çevrelerde ateizm eşittir Kemalizm denilmeye başladığı anda, ateizm bünyesinde de çok ciddi ahlaki yaralanmalar, ahlaki çürüme belirtileri kendini göstermeye başladı. Tıpkı mutfaktaki masada bir hafta duran meyve kasesi gibi, içindeki çürükler sırtıtmaya ve hatta kokuşmaya, küflenmeye başladı.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

12 Yugoslavya'yı kim parçaladı

Yugoslavya'nın dağılması hakkındaki fikirleriniz nelerdir?

Yugoslavya'nın dağıtılması büyük bir trajedidir. Yugoslavya pek çok zorlukla ve pek çok çelişkiler üzerine inşa edilmiş bir ülkeydi. Avrupa'nın en derin fay hatlarının üzerine binmiş toplama bir ülkeydi. Avrupa'nın en derin fay hattı, bir tarafta Katolik Batı dünyası, bir yanda Ortodoks Doğu dünyası, ki İslam da o Ortodoks geleneğinin bir parçasıdır, bu ikisi arasındadır. Bir taraf Batı Avrupa, öbür taraf Bizans ve Osmanlı'dır. Bir yanda Batı Avrupa tarihine ve kültürüne ait olan Slovenya ve Hırvatistan var. Diğer yanda Ortodoks Sırbistan var, Ortodoks Slav ve Müslüman Arnavut karışık olan Makedonya var. Ve çözülmesi imkansız bir düğüm olan Bosna Hersek var. Bunların bir devlet bünyesinde bir araya gelmesi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda dehşetli miktarda kan dökülmesi pahasına gerçekleştirilmiş bir izdivaçtı. Bütün hastalıklarına ve zorluklarına rağmen güzel bir birlikti. Tarih boyunca Avrupa'da ancak ikinci sınıf bir rol oynayabilmiş olan fakir altı yedi tane milletin bir araya gelip Avrupa'da bayağı ciddi bir ağırlık merkezi oluşturma imkanına kavuştukları bir düzenektir.

Tabii ki şiddet üzerine kuruldu. Tüm devletler şiddet üzerine kurulmuştur. Ancak o şiddet belli bir durulma noktasına geldikten sonra bir devlet kendi özgül ağırlığıyla bir arada durmayı başarabilir. İç çelişkilerini kurumsallaştırır ve onlarla yaşamayı

öğrenir zaman içinde, iki kuşak, üç kuşak, dört kuşak sonra. Bu süreçten geçti Yugoslavya. Evet, Hırvatlarla Sırlar arasında derin ve çözümü çok güç bir zıtlık vardı ve Tito rejimi bunu bir türlü idare edemedi. Evet, 19. yüzyılın güç dengeleri içinde oluşturulmuş yapay ve kaotik bir devlettir. Evet, Bosna patlamaya hazır bir bomba gibi orada duruyordu. Evet, Kosova sorunu vardı; Arnavutlar, Güney Slavistan kavramı içine bir türlü oturmeyen bir azınlıktı. Makedonya uzun süre baskı altında yaşadıktan sonra 70'lerde, 80'lerde ancak biraz medeni bir hayata yavaş yavaş adım atmaktaydı. Bu çelişkilerin bir arada tutulabilmesi bence her şeye rağmen mümkündü, gerekiyordu, doğrudu ve o ülkede yaşayan insanlar için hayırlı olan oydu.

NATO ve özellikle Almanya, böyle bir devletin Avrupa'nın kilit bir noktasında varlığını sürdürmesini istemediler. Kendi çıkarları açısından sakıncalı gördüler. Ahlaksızca, utanmazca Yugoslavya'yı sabote ettiler. Önceleri Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığına yeşil ışık yakarak, peşinden ABD her zaman olduğu gibi, yakacak bir sürü bombamız var, bari bu pezevenklerin üstüne yakalım tavrı içine girdiği için bir kepa- zellikle sonuçlandı. Bosna problemi çözülmedi. Bosna problemi aynen devam ediyor. Eninde veya sonunda yeniden patlayacak. Çünkü olağanüstü yapay ve haksız bir çözüm getirdiler Bosna'ya. Ülkenin yaklaşık yarısını oluşturan Bosna Sırları, ikinci sınıf vatandaş olarak adeta devletsiz bir düzende yaşıyorlar. Tıpkı Kuzey Kıbrıs Türkleri gibi, dünya tarafından tanınmayan, düşman bir gücün gölgesinde yaşayan, kendi vatanlarında azınlık olan bir toplum haline geldiler. Buna uzun süre tahammül edeceklerine ben ihtimal vermiyorum. Makedonya ve Montenegro gibi iki dünya şekerı ülkenin bağımsız birer devlet olarak varlıklarını sürdürme ihtimali çok düşük. Bu ülkelerin uzun vadede başlarının belaya gireceğini düşünüyorum.

Benim açımdan Yugoslavya'nın özeti şudur. Yugoslavya'nın 1990'lara dek Zastava adlı otomobil ve her türlü taşıt ile silah ve çeşitli endüstri ürünleri üreten büyük ve başarılı bir şirketi vardı. Otomobil, kamyon ve tank endüstrisi vardı. Zastava otomobilleriyle dalga geçmek sevilen bir spordu, fakat sonuç olarak sermaye sağlandıktan sonra Zastava da kendini toparlar, Lada da kendini toparlar ve toparladı nitekim. Onun yerine fabrikalarını bombaladılar, yok ettiler, kapattırdılar. Dolayısıyla Yugoslavya'yı oluşturan yedi devlette bugün milyonlarca Alman otomobili caddeleri süslüyor, bir miktar da Japon ve Kore.

Sırf bu Zastava hikayesini izlediğiniz zaman, Yugoslavya'nın parçalanması ne anlama geliyor, kime yaradı ve kim sebep oldu sorusunu çok net bir şekilde çözersiniz.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

13 Azerbaycan nasıl oluştu

Azerbaycan adlı coğrafi ve siyasi b6lgenin tarihi hangi d6nemlere kadar uzanmaktadır? Bug6nk6 sınırlarının dışında kalan ve aslında Azerbaycan'a ait olması gereken topraklar var mıdır?

Azerbaycan diye bir 6lke milat 6ncesinden beri var. Eski İran tarihinde Azerbaycan 6lkesinin adı anılır. Bu Azerbaycan, bug6nk6 Azerbaycan Cumhuriyeti değildir. Onun g6neyinde bulunan, Tebriz ve Urmiye arasındaki b6lgedir. İran'ın bir vilayetidir. Batılıların Med adını verdiği, K6rtlerle ilişkili kavmin yaşadığı bir b6lgedir. Bu b6lgeye tıpkı Anadolu'ya olduğu gibi 11. ila 13. y6zyıl arasında T6rk beyleri egemen oldular. Askeri, k6lt6rel, siyasi bir hakimiyet kurdular. Birtakım T6rkmen aşiretleri g6çt6 veya yerli unsurları entegre ederek şekillendi. Dolayısıyla Azerbaycan T6rkleri diye yeni bir kavram ortaya çıktı, 14. y6zyıldan itibaren.

Azerbaycan'ın kuzeyindeki b6lge, yani bug6nk6 Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları tarihte Arran ve şirvan denilen iki 6lkedir. Onlar da T6rk beyliklerinin egemenliği altına girdiler ve zaman içinde T6rkleştiler. Bug6n Tebriz'e gittiğiniz zaman insanların tamamına yakını T6rke konuşur. Aynı şekilde bug6nk6 Azerbaycan Cumhuriyeti'nde de T6rke zamanla egemen dil haline gelmiştir. Zannediyorum o d6n6ř6mde kilit hadise 18. y6zyıl ortalarında İran'ın geçici bir s6re 6kmesiyle Kaçarların ve diğer T6rk aşiret beyliklerinin b6lgeye hakim olmasıydı.

Kafkasya tarihin her aşamasında etnik açıdan karışık bir yer olmuştur. Bir düzine farklı dilin yan yana ve iç içe konuşulduğu bir ülke olmuştur. Bu bölge 14. yüzyıldan itibaren ortak dil olarak Türkçeyi benimsedi. Burada konuşulan Türk lehçesine de, coğrafi konumdan dolayı Azerbaycan Türkçesi, Azeri Türkçesi, Acem Türkçesi denildi. Acem kültürü 19. yüzyıla dek üst kültür olarak kaldı. İnsanlar Bakü'de olsun, Erivan'da olsun, Tebriz'de olsun, Farsça şiir ve risale yazdılar. Kültürel faaliyetlerini Farsça yürüttüler. Fakat evde ve köyde Türkçe konuştular. Osmanlı lisanında Azerbaycan Türklerine daima Acem adı verilir. Mesela o taraftan göçüp Erzurum vilayetine, Van'a, Muş'a yerleşen Türk dilli göçmenler bugüne dek Acem diye anılırlar. Bakü'de de çarlık idaresi altında ilk gazeteler Farsça yayınlanmıştı. Ancak 1860'lardan sonra Azeri Türkçesini bir yazı dili haline getirme çalışmaları başladı.

Erivan Hanlığı da Azeri Türkçesinin konuşulduğu bölgelerden biriydi. 1828'de Rus yönetimine girdiği tarihlerde Erivan vilayetinin nüfusunun yüzde yirmi küsuru Ermeni dinine mensup, Ermenice ve Türkçe konuşan bir halk idi. Aynı şekilde bugünkü Azerbaycan'ın batı kısmında yer yer yüzde otuzları bulan bir Ermeni nüfus mevcuttu. Sınırın hemen İran tarafında Karadağ adı verilen dağlık bölge başına buyruk Ermeni köyle-riyle doluydu. Mako ve Tebriz bölgesinde yüzde onlar civarında Ermeni nüfus vardı.

Rus yönetimi altında nüfus coğrafi bazda ayrıştı. Bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti topraklarına Türkiye'den ve kısmen İran'dan göçen Ermeniler yerleşti. Türkiye'den 1829 büyük göçünde, tekrar 1878-79 yıllarında ve tekrar 1915-18'de feci koşullarda göçmek zorunda kalan Ermeniler Erivan vilayetinde toplandılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası dengeler gereği ve savaş yıllarında oluşan demografik yapıdan dola-

yı bir Ermenistan devleti kurulması gerekti. Bu devlet dahilinde Türkçe konuşan nüfus çeşitli tedbirlerle ve yöntemlerle azaltıldı ve nihayet 1991 yılında sıfır noktasına indirildi.

Bundan çıkaracağımız sonuç şudur. Azerbaycan ve Ermenistan'ın tarihi iç içedir. Daha önce bölgede önemli bir varlık ve krallık sahibi olan Ermeniler yüzyıllar içinde sayıca azaldılar, siyasi açıdan marjinalleştiler, küçüldüler. Daha sonra 19 ve 20. yüzyılın göçleri nedeniyle sayıları çarpıcı ölçüde arttı. Ve yüz, yüz elli yıllık bir kavganın sonucunda Türklerden coğrafya olarak ayrıştılar.

Bu iki ülkenin ebediyen birbirine düşman olarak kalması akla sığmayacak bir saçmalıktır. Bu iki kültür tarih boyunca o coğrafyada iç içe yaşamışlar. Belli başlı ozanlarının hemen hepsi hem Ermenice hem Türkçe hem Farsça şiir söylemiş, türkü söylemiş. Mimaride olsun, bilimsel araştırmada, şehir-cilikte, sanatta, aklınıza gelebilecek her alanda bu iki kavim o coğrafyada birbirini tamamlamış. Kavga etmişler, zaman zaman birbirlerini boğazlamışlar, fakat eşit yoğunlukla birbirleriyle evlenmişler. Kökü Ermeni olup da Azerileşen, kökü Türk olup da Ermenileşen bir hayli insan var, modern tarih devirlerinde. Ortaklık etmişler, birlikte senfoni orkestrası kurmuşlar, birlikte satranç şampiyonası düzenlemişler. Bunun yeniden mümkün olabilmesi lazım. Çünkü tek başlarına ve birbirlerine düşman olarak ne kadar götürebilirler bu maçı, açık değil bence.

Bugünkü sınırlarının dışında kalan ve aslında Azerbaycan'a ait olması gereken topraklar var mıdır?

'Aslında' ne demek? Yani ne bazda 'aslında'? 'Aslında' Ermenistan'a ait olması gereken ta Erzurum'a, Van'a kadar olan topraklar var, 'aslı' eğer geçmiş demekse. Aslında Ermenistan ile Azerbaycan adı verilen devletlerin topyekün İran'a ait olması gerekir, çünkü iki bin sene boyunca İran'ın toprakları olmuş

orası. Aslına bakarsanız bütün o bölgenin Rusya'ya ait olması gerekir, çünkü aslında buraları medenileştiren, buralara şehir kuran, yol kuran, demir yolu yapan Ruslar. Aslında yarısının da Osmanlı'ya ait olması lazım o toprakların, çünkü ta eskiden Osmanlı'ya aitmiş.

Bugünkü coğrafi sınırlar jilet keskinliğinde etnik ayrım üzerine kuruluyor. Çünkü Azerbaycan'da Ermeni kalmadı, Ermenistan'da Azeri kalmadı. Dolayısıyla, bir tek Karabağ'ı hariç tutarsak, bir kasabanın, köyün, mahallenin nüfusu Ermeni ise orası zaten Ermenistan toprağı oldu, Türk ise zaten Azerbaycan'a verildi. Yani eğer 'aslından' kasıt, tarihi iddialar değil de bugünkü etnik durum ise bugünkü etnik durum açısından sınırlar gayet net.

Sovyetler Birliği zamanında yaratılmış bir dizi çözülmez gibi görünen problem var. Her iki ülkenin diğer ülke topraklarında ikiyeşer üçer eksklavı vardı. Ermenistan'a ait olup da Azerbaycan toprakları içinde bulunan köyler vardı ve tersi. Bunlar bugün yağmalanmış, boşaltılmış, harabe olarak duran yerler. Karabağ sorunu vardı. Nahçıvan sorunu vardı. Nahçıvan ile Azerbaycan'ın coğrafi olarak bağlantısının bulunmaması Azerbaycan açısından büyük bir sorun. Fakat bunlar aslına bakarsanız bir barış iradesi olduktan sonra birkaç ay içinde çözülecek problemler.

Zangezur Koridoru meselesini ben çok zor bir mesele sandım eskiden. İki ay önce gittim, orayı gözümle görme fırsatını buldum. Yahu demiryolu mevcut Azerbaycan'la Nahçıvan arasında. Yer yer kesmişler, üstüne toprak yığmışlar filan, ama demiryolu duruyor orada. Üstelik o demiryolu Ermenistan'a hiç dokunmadan geçiyor. İki tarafı tel örgü ve bariyerle kapatılmış; Ermenistan'ın yolları, elektrik hatları, su boruları filan bunun altından tünelle yahut üstünden köprüyle geçiyor. Demiryolunun yeniden işletmeye açılması beş dakikalık bir karar ile iki

aylık temizliğe bakar. Karabağ meselesi de çözülmeyecek bir mesele değil, iyi niyet olduktan sonra.

İyi niyetin yokluğu ne ölçüde iki ülkenin kendi irrasyonel iç politikalarından kaynaklanıyor, ne ölçüde üçüncü ülkelerin, yani başta Rusya'nın ve daha sonra belki Amerika'nın ve Türkiye'nin, parmak atması sonucunda bugün vardığı noktaya varıyor? Bunu araştırmak lazım.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

14 Eski Türkçeye ne oldu

Eski Türkçeye en yakın Türk dili hangisidir?

Eski Türkçe derken 8. yüzyıldan başlayıp 11. yüzyıl sonlarına kadar yazılı belge bırakmış olan bir yazı dilinden söz ediyoruz. Bu dil 1070 yılından sonra söndü. 240 yıl boyunca, en azından İslam kültür çevresinde hiç yazılı metin üretmedi. 240 yıl sonra, 14. yüzyıl başlarında, ayrı ayrı coğrafyalarda üç ya da dört adet yazı lehçesi halinde yeniden su yüzüne çıktı. Bunlar Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Batı Türkçesidir. Eski Türkçeden en uzak olanı Batı Türkçesidir. Çağatayca, coğrafi yakınlığın da etkisiyle, Eski Türkçe yazı diline nispeten yakın sayılır. Eski Türkçeden farklı olarak yoğun Arap ve Fars ve daha az oranda Moğol etkisiyle harmanlanmıştır. Grameri epey farklıdır. Kelime hazinesi de aslına bakarsanız Eski Türkçeden çok Batı Türkçesiyle ortaklıklar taşır. Bugünkü Özbekçe yazı dilinin Çağatayca üzerine inşa edildiği söylenir, ne kadar doğrudur bilmiyorum. Çağatayca ile biraz tanışıklığım var fakat Özbekçe hiç bilmiyorum.

Eski Türkçenin en çok yazı üreten kollarından biri Eski Uygurcaydı. Uygurlar 9. yüzyıldan başlayıp 10. ve 11. yüzyıllarda, bugünkü Çin'in Xinjiang eyaleti içinde hayli gelişkin bir şehirli kültür oluşturdular. Budist ve Maniheizt gelenek içerisinde epey yazılı belge ürettirler. Fakat bugünkü Uygurların dili o Uygurcanın devamı değildir. Bugün adına Uygurca denilen dile coğrafi

yerleşim alanından dolayı o isim veriliyor, esasen Karluk lehçesinin bir türevidir. Eski Uygurcaya benzeyen bir dil konuşanlar, anladığım kadarıyla Çin’de Sarı Uygurlar denilen ayrı bir halk, Gansu vilayetinde. Bu Sarı Uygurların konuştuğu dilin eski Uygurca ile yakın ilişkisi olduğu söylenir. Fakat böyle konularda, falan dil filan dilin devamıymış gibi genel yargılar çoğu zaman bilgisizlik ve milliyetçilik soslarıyla yoğrulmuş yargılardır. Ciddi akademik çalışmaya ve tartışmaya konu olmadıkça her türlü iddiayı ihtiyatla karşılamak herhalde daha doğru olur.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

15 Canlı yayında küfretmek doğru mudur

Yusuf Halaçoğlu'na fikirle karşılık veremediniz ve küfür ettiniz, böylece haksızlığınız tescil edildi.

Yusuf Halaçoğlu dürüst biri değil. Bunun tartışacak bir tarafı yok. Yalanı meslek haline getirmiş biridir. Orada kalktı karşımda soytarılık etti. Şunu yapabilmeliydim orada. Çantamdan eski gazete kupürleri çıkart, sekiz on tane, bak işte burada yazıyor, soykırım olmuş, Türkiye de itiraf etmiş, meşhur filozof falanca da öyle demiş, al sana kanıt. E burada böyle yazmıyor? Senin çıkardığın kağıtlarda da olmadığı yazmıyor, eşşoğlu eşşek!

Çünkü adamın tartışma seviyesi o. Alakasız birtakım evraklar çıkarıyor. İşte görüyorsunuz soykırım olmamış, belgelenmiş, Fransızlar da söylemiş. Bunu gösteriyor. Peki ne demiş Fransızlar? Ha, şu tarihte gelen birkaç konvoyun sağlık durumu fena değildi demiş. Niye demiş, diyen kimmiş, o konvoylar toplam hadisenin yüzde kaçymış, Fransızlar toplam kaç konvoy hakkında rapor yazmış, o yazışmaların hepsi bu rapor gibi mi diyor, o konvoyun sağlık durumunun iyi olması soykırım olmadığını mı gösterir, bunların hepsi mugalata. Durmadan konuşuyor, sözümü kesiyor, kurulu makina gibi elli senelik propaganda klişelerini püskürtüyor ağzından. Elli senedir zaten sen ve seninkiler konuşmuşsunuz utanmaz herif, başkasına söz hakkı vermemişsiniz, Türk televizyonunda ilk kez farklı bir şey söyleyebilecek birinin konuşmasından o kadar rahatsız olmak neden?

Program boyunca birkaç kez Tarsus'taki ailesinden söz etti. Yazık ki o tarihte henüz işin içyüzünü yeterince bilmiyordum. Oysaki soğukkanlılıkla sormalıydım, Tarsuslu musunuz Yusuf Bey? Halbuki ben sizi Sarızlı çadır aşireti zannediyordum. Ecdadınız Tarsus'a ne zaman gelmiş acaba, 1909 olabilir mi? Tarsus'taki aile evinize nasıl sahip olduğuna dair bir fikriniz var mı? Hizmet bedeli olmasın sakın? Ganimet? Bu yalanlara düşkünlüğünüz ecdadınıza minnet borcu mu?

Bir emrivakiyle beni o programa davet ettiler. Hazırlıksız gittim. Çok yorgun olduğum bir dönemdi. *Adımı Unutan Ülke* üzerinde bütün bir kış eve kapanıp çalışmışım, dünyayla bağımı kesmişim. Sonuna doğru artık sinirlerim laçka olmuş, tükenmişim. Kitabı bitirdim, bitirdikten sonra 15 günlük bir yolculuğa çıkacağım, Kalkan, Ürgüp, Adıyaman, Muş, Tiflis. Aradı Fatih Altaylı, böyle bir programa katılır mısınız? Yok dedim, yarın yola çıkıyorum. Falancayı da davet ettik. Düşündüm, ilginç bir diyalog olabilir. Peki dedim. İstanbul'a gittim, o kişi olmamış, karşıma Halaçoğlu'nu çıkardılar. Evet bir iki noktada soğukkanlılığımı kaybettim. Adam göz göre göre yalan konuşuyor karşında ve durmadan sözünü kesiyor. Hass.tir deyip çekip gitmek en doğrusuydu sanırım. Cesaret edemedim. Yer yer denge-siz bir tartışma oldu.

Yalnız bunca sene geçti aradan, bildiğim şu var, Ermeni Soy-kırımı konusunu bilenler o programdaki performansımı beğeniyorlar. Ermenistan'da çok fazla sayıda insandan büyük övgü aldım, Türk televizyonunda herifin ağzının payını veren adam diye. Şöyle bir anekdot anlatayım. Yerevan'da bir otelde, asansörde adamın biri, siz, dedi, o musunuz? Evet Sevan Nişanyan. Adam sarıldı, öptü. Ne olur bekleyin birini çağıracağım dedi. Adam Brezilya Ermenilerinin önde gelenlerinden biri, çağırdığı kişi ise cübbeli, asalı, Brezilya Ermeni kilisesinin başpiskoposu.

Sizi öpelim, size ne ikram edelim. Çünkü kült olmuş bizim tartışma videosu, en az yirmi defa izlemişler. Adamı madara ettiğimi düşünmüşler.

Bir yandan da işin bu yanı var. Soykırımın ne olduğunu bilenler beğeniyor performansımı. Soykırım konusunda Türk devletinin yalanlarıyla yetişenler ise rezil olduğumu düşünüyorlar. Böylece haksızlığınız tescil edildi gibi birtakım çocukça çıkarımlarla kendilerini avutuyorlar.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

16 Müslümanlar ticaret yapar mıydı

Müslümanlar ticaretle uğraşmayı aşağı görürlerdi, bu yüzden ticaret azınlıklara kaldı bilgisi ne kadar doğrudur?

Doğru değildir. Aksine Müslümanlık ilk ortaya çıktığı çağlardan itibaren son derece şehirli bir din olmuştur. Çok uzun bir dönem dünyanın en gelişmiş ticari kültürünün odak noktası olmuştur. Bağdat diyelim, İskenderiye diyelim, Semerkant diyelim yetsin.

Osmanlı devletinde de ticaret en azından 18. yüzyıla kadar Müslümanların elindeydi. Gayrimüslimlerin, özellikle Ermenilerin ticaret konusunda öne çıkması, 19. yüzyıldır. Dünya ticaretine Batı kapitalizminin egemen olduğu bir çağda, Osmanlı toplumunda onlarla eklemlenen, onlarla kültürel ve ticari yakınlık içine giren Ermeniler olmuştur. Osmanlı devleti, Müslüman tebaasının birtakım konulardaki sıkıntılarını, taassuplarını, alışkanlıklarını, kültürel eğilimlerini bozmayı göze alamadığı için kapitalistleşme ve modernleşme işini Ermenilere ihale etmiştir. Ermenilerin de eli armut toplamıyor, bundan faydalanmışlardır. Konu, Müslümanların ticaretle uğraşmayı aşağı görmesi değildir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ticaretle uğraşanlar Müslümanlardı. Lale Devri'nde ticaretle uğraşanlar Müslümanlardı. Senin peygamberin ticaretle uğraşıyormuş, daha ne?

Ne zamanki dünyada kapitalizmin büyük tekerleri dönmeye başladı, Osmanlı devleti o tekerlerin içine girme, onlara eklemelenme, birtakım ara dişliler vasıtasıyla onlara takılma mecburiyetinde kaldı. Başka türlü ayakta kalmasına imkan yoktu. İşte o ara dişlileri gayrimüslimler üzerinden kurmayı ya planladı, ya da hayat öyle getirdi, tam olarak onu söylemek mümkün değil. Fakat bir şekilde 1840'lardan, 50'lerden sonra bir bakıyorsunuz modern hayatla ilgili her türlü ekonomik faaliyet, modern hayat derken yeni uluslararası ticaret kanalları, kredi sistemi, sigortacılık, gemi simsarlığı, onlarla birlikte gelişen yeni kültürel faaliyetler, tiyatro, gazete, matbaacılık, fuarcılık, modern ticari tarım işletmeleri, ipek böcekçiliği, fotoğrafçılık, çeşitli tarımsal ürünlerin meta olarak pazarlanması, tiftik toptancılığı, sigara üretimi, 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan bütün bu sektörler, gayrimüslimler üstünden yürüyor. Yüzde yetmişi, sekseni gayrimüslimlerin elinde.

O yıllarda çıkan *Annuaire Oriental* adlı bir yıllık ticaret rehberi var, bir tür almanak ve telefon rehberi. Onun 1911 tarihli nüshası geçti elime, epey dersimi çalıştım. Modern denebilecek sektörlerin %70-80'inde isimler gayrimüslim ismi. Devlet memurları ve üst düzey askeri erkan Türk. Bir de öbür tarafta milyonlarca köylü Türk var ki onların adı ticaret almanağında yok. Telefon numaraları yok çünkü.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

17 İntihar hak mıdır

Modern hukukta ve hemen her dinde yaşama hakkı kutsal sayılmışken, birinin iradesiyle yaşamına son vermesi niçin aynı şekilde yaşamama hakkı olarak kabul görmüyor, yadırgamıyor?

Bu konudaki en parlak eserlerden biri David Hume'un risalesidir. 18. yüzyılda yazılmış, dinin hala egemen ideoloji olduğu bir çağda, intihar hakkını çok cüretkar ve çok başarılı bir şekilde savunan bir polemik yazısıdır. Felsefe tarihinin önemli küçük incilerinden biridir.

Konuyu soyut hukuk düzeyinde, akıl düzeyinde ele alırsanız varacağınız sonuçlar çok net görünüyor bana. Elbette kendi yaşamına son verme hakkı temel bir insan hakkı olarak tanınmalıdır. Yaşamına son verme hakkın yoksa, doğuştan gelen vazgeçilmez insan hakları teorisi topyekün çöker. Tamamiyle bireyin tasarrufunda olan bir benlik fikri kalmaz geriye. Yaşamının bizzat kendisi başkalarının onayına, faydasına veya ahlaki yargılarına tabiyse, temel insan hakkı olarak öne sürdüğü her şey de mantiken aynı şekilde başkalarının onayına tabi demektir.

Öte yandan, toplumun biyolojik varlığını sürdürmesi her toplumda ahlakın ana belirleyici dinamiğini oluşturur. O yüzden hiçbir toplumda kendini öldürme hakkı, mesela çocuk doğurma hakkından daha güçlü bir hak olarak görülmez, görülmemiştir ve görülmeyecektir. Çünkü toplum, içgüdüsel olarak

varlığını sürdürme ve güçlendirme eğilimine sahiptir. İntiharın yaygınlaşması, toplumun biyolojik dinamiklerine aykırı bir tercihtir. Dolayısıyla ne kadar felsefi argüman getirirseniz getirin, hiçbir toplum intiharın, mesela çocuk doğurmak ya da evlenmek gibi onlarla aynı düzeyde bir insan hakkı olduğuna ikna edilemeyecektir. Kusursuz mantıki çıkarımlarla da karşısına çıksanız gene ikna edemeyeceksiniz. Çünkü insanların içgüdüsel yaklaşımların tümü türün, soyun ve toplumun sürdürülmesi üzerinedir. Türün sürdürülmesi, insan içgüdülerinin altında yatan mantıktır. Bu gerçeğe yüzleşmek lazım.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

18 İkinci Dünya Savaşı'nı İngiltere mi çıkardı

İngiltere, Almanya'ya savaş açmasaydı İkinci Dünya Savaşı'nın engellenebileceğini iddia edenler var. Haklı mıdırılar sizce?

Hitler'in İngiltere'ye savaş açmak gibi bir niyeti yoktu. Hitler'in amacı Rusya'yı ele geçirmektir. Lebensraum isterim diye feryat ettiğinde kastettiği Rusya'dır. İmparatorluk kurmaktır hayali. Muazzam bir hayaldi, çünkü Rusya'yı ele geçirdiğin zaman Sibirya'ya ve Pasifik'e kadar açılıyorsun. İngiliz'le Amerikalının okyanuslardaki hakimiyetine karşı dünya tarihinin gördüğü en büyük kara gücü oluyorsun.

Fransa, Rusya'nın müttefikiydi. Almanya'nın stratejik hesabı ise aynen Birinci Savaş'taki gibiydi. Rusya'ya saldırmadan önce Fransa'yı devre dışı bırakması gerekiyordu. Çünkü Alman orduları Rusya'ya sürüldüğünde Fransa arkadan vuracaktı. Onun için bir Blitzkrieg'le, yani Yıldırım savaşıyla, Fransa'yı devre dışı bıraktı, hazırlığını yaptı, ondan sonra Rusya'ya saldırdı.

İngiltere'ye ısrarla gönderdiği mesaj şuydu: Sizinle savaşmamız için bir neden yok. Savaşsak canınızı yakarız, ama bizim İngiltere'yi ele geçirmek gibi bir niyetimiz, planımız, hatta imkânımız yok. Lütfen tarafsız kalın. Buydu Hitler'in politikası. Buna rağmen Churchill, İngiltere'nin varlığı ve geleceği bu savaşa bağlıdır diyerek savaşın düğmesine bastı. Savaşı başlatan, gerçek bir dünya savaşına dönüştüren İngiltere'dir ve Churchill'dir.

Böyle yapmasa ne olurdu? Almanya karşı konulmaz bir güç haline gelirdi. Almanya eğer sırtını güvenceye alıp, Fransa'yı susturup, bütün gücüyle Rusya'ya hücum etse, Rusya'yı muhtemelen yenerdi ve bu da Almanya'nın neredeyse bütün eski dünyaya, bir uçtan bir uca hakim olması demektir.

Bu, İngiltere'nin kabul edemeyeceği bir şeydi, çünkü İngiliz dünya hakimiyetinin sonu olurdu. İngiltere'nin marjinal ve lüzumsuz bir ada devletine dönüşmesi, cılızlaşması ve sönmesi sonucunu doğururdu. Bunu kabul edemeyiz dediler. Almanya'ya saldırdılar. Nefesleri tükenmeye yüz tutunca da, imparatorluklarını Amerikalılara ipotek etme karşılığında Atlantik ötesindeki kuzenlerini yardıma çağırdılar.

Bugün Ukrayna üzerinden başlatmaya çalıştıkları savaşın da stratejik çerçevesi çok farklı değildir. Yalnız bu kez ana aktör Almanya değil doğrudan doğruya ABD'dir. Almanya bu kez Amerika'nın yedeği olarak giriyor Rusya'yı bertaraf etme mücadelesine.

(Pazar Sohbeti, 5 Aralık 2021)

19 Besim Tibuk neden siyasette başarılı değil

Besim Tibuk'un Türkiye'de düşük oy alma sebepleri nelerdir?

Hiçbir toplumda fazla akıllı insanlar siyasette itibar görmezler. Bu böyle. Sonra, her toplumun kendilerini inandırmış oldukları birtakım masallar vardır. Bize ilişkin, bizi tanımlayan, biz duygusunu oluşturan temel masallardır bunlar. Türkiye'nin masalları %60 oranında İslam, %30 oranında da İslam'ın bir mezhebi olan Kemalizmdir. 'Biz Türkler şöyleyiz, Almanlar başkadır' diye anlatırken bu anlatıyı temellendirdikleri, üzerini inşa ettikleri iki mit bunlardır. Bu iki mitin ikisine de karşı çıkarsan siyasette başarılı olma ihtimalin sıfırdır. Çoğunluğu kazanamazsın.

Yaptığın iş hala çok değerli bir şey olabilir. Çünkü toplumun beyin ölümüne uğramaması için temel anlatılarının, mitlerinin devamlı sorgulanması gerekir. Birileri o işi yapmalı. Birilerinin, ya kardeşim, tamam sen Müslümansın da, şu şu geçersiz bir iddia, mantıki çelişkilerin var, sakıncaları var diye söylemesi lazım. Sağlığın gereği budur. Nasıl hamama gidip keselenirsin derinin fazlasını atmak için, aynı şekilde temel mitlerin de keselenmesi lazım. Hatta zaman zaman tırnaklarının, saçlarının kesilmesi lazım ki berduşlaşmasınlar, kokuşmasınlar.

Besim Tibuk gibi bir insanın fonksiyonu budur. Siyasi partiyi belki bir araç olarak kullandı, sesini daha iyi duyurabilmek

için. Liberal Parti'nin hiçbir tarihte Türkiye'de %1'den fazla oy alma ihtimali yoktu. Aynı Şekilde Nişanyan'ın da ne bileyim 30 bin, 50 bin takipiden daha fazlasına ulaşma Şansı yok, ulaŐması da iyi olmaz.

Besim Tibuk hakkındaki görüŐlerimi defalarca anlattım. Besim Bey'i tanırım. Güzel büyük delilerdendir. Türkiye'de birtakım fikirlerin tartıŐılabilmesi, kamu söylemine mal olması açısından değerli hizmetleri olmuştur. Büyük saygım vardır kendisine. Sevgim de vardır ayrıca.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

20 Nişanyan neden İslam'ı övüyor

Sevan'ın son zamanlarda artarak artan İslam sempatisi beni bir hayli şaşırtıyor. Ama bu basitçe bir barışmaktan çok, farklı olana dikkat çekme çabasıdır. Bakın burada böyle bir şey de var diyor.

Birkaç faktör var bunun içinde. Birincisi, Türkiye'de insanlar, dindar olanlar dahil olmak üzere, tarih konusunda, özellikle İslam tarihi konusunda, feci derecede cahildir. İslam deyince, genellikle kendi mahallelerinde, kendi ailelerinde, yobaz, kalın kafalı bir hoca veya enişte yahut amcaı norm olarak kabul ediyorlar. İslam işte budur diyorlar. Bakıyorlar, Kuran'da da bunu destekleyen pasajlar var. Eh, demek ki kitapta böyle yazıyor, yobazlık, gerilik, düşmanlık, ahmaklık vs. vs.

Affedersiniz ama bu cehalettir. Biraz tarih bilmek lazım, tarih bilmek sizi daha iyimser yapacaktır. Çünkü şunu göreceksiniz. İslam bir kitap değildir. İslam gökten inmiş bir paket değildir. Değişmez bir şey de değildir. İslam her insan faaliyeti gibi, her insan kültürü gibi 1400 sene boyunca aralıksız olarak değişen bir organizmadır, yaşayan bir organizmadır. Bugün karşınızda olan şey, bugünün İslam'ıdır. Bugünün İslam'ı bir insan eseridir. Allah hikmeti değildir. Yukarıdan vahiy ile inmiş bir şey değildir. İnsanlar tarafından yaratılmış bir düşünce sistemidir, simgeler sistemidir, siyasi eğilimler sistemidir. Belli insani ihtiyaçlara cevap verir, o ihtiyaçlar değişirse yahut da birileri bunu bir şekilde değiştirmeyi başarır, İslam da değişir

ve evrilir. Nitekim tarih boyunca hep evrilmiştir ve radikal bir şekilde evrilmiştir. Değişik aşamalardan geçmiştir.

Türkiye’de ‘ilerici’ diye anılan kesim, devlet okullarında birazcık okumuş ve kendini bundan dolayı üstün sayan bir zümredir. Siyasi söylem olarak ortaya koydukları şeyler bir dizi klişedir, yani *Szc* gazetesi ideolojisi, anti-İşlamist ifade biçimleri, Batıcılık diye anılan ve artık bugünkü dünyada ne anlama geldiği belli olmayan simgeler bütünü, feministlik, işte İşlam’da kadınlar köledir, başörtülü kadınlar köledir, ięę pis insanlar, kızlara da çocuklara da tecavüz ederler, vesaire vesaire. Bu söylemi, inanılmaz derecede sığ bir sınıfsal kibir söylemi olarak görüyorum. Biz stnz, çünkü bizim simgelerimiz daha güzeldir. Onlar aşağı. Onlar toplumda söz sahibi olmasınlar. İyi de kardeşim, onlar yüzde seksen doksan, sen yüzde onsun, nasıl olacak bu iş? Bu da işin diğer boyutu.

Kişisel bir şeyden de söz edeyim. nceki sene, uzun süre Covid yüzünden Samos’ta mahsur kaldıktan sonra kalktım, Osmanlı kültürüyle, Balkan ve Batı kültürünün i ie geçtiği, yan yana yaşadığı birkaç ülke ve şehri ziyaret ettim. Gmlcine kentiyle başladım. Kuzey Yunanistan’da Yunanistan’a benzemeyen bir şehir, arşı ii bayağı bildiğiniz Türk arşısıdır. Brekinin yanında baklavacı, baklavacının yanında işkembe orbacısı. O atmosfer benim çok hoşuma gitti. Alışık olduğum bir şey, tanıdığım bir şey, o yüzdendir belki.

Peşinden şkp, peşinden Saraybosna, peşinden Arnavutluk, Osmanlı Türk kültürünün marjları, dış çeperindeki birtakım şehirler. Sonra Mısır’a yolumuz düştü, orası da hoşuma gitti. Rahatlığını beğendim. Batı toplumlarının kapılmış olduğu isterik ve tahripkar ruh halinden alabildiğine uzak bir yer izlenimini edindim. İran’ı eskiden de sevmiştim. Tekrar geçenlerde Tebriz’e gidince yeniden o havayı kokladım.

Bunlardan daha fazla Tiflis. Tiflis'e bayılıyorum. Dünyada gördüğüm en güzel şehirlerden biri. Ve en büyük özelliği Şark'la Garp'ı iç içe yaşatan bir şehir olması. Eski şehir tam bir Şark şehri. Hristiyan Ermeni ve Hristiyan Gürcü unsurları da barındıran fakat önemli ölçüde İslam kültürel egemenliği altında oluşmuş bir sentez.

Bunun üzerine Rus egemenliği döneminde yoğun bir Batı enjeksiyonu gelmiş. O sentez doğrusunu isterseniz bana hoş geliyor. Batı dünyasının büyük bir kültürel çöküş içinde olduğunu düşünüyorum. Yüz yıldan beri çöküş içinde, fakat son beş on yılda bir felaket yuvarlanması halini aldı gidiş. Bu da birtakım şeyleri sorgulamana, acaba bazı şeyleri doğru mu düşünmüşüz vaktiyle demeye zemin hazırlıyor.

Ama İslam kültürünün ve bugünkü İslam ideolojisinin yanlış ve çirkin yönlerini benden daha iyi bilen biri yoktur sanırım. Bu da madalyonun diğer tarafı.

(Pazar Sohbeti, 17 Temmuz 2022)

21 Vize memuruna ne demeli

İlber Ortaylı her zamanki gibi küldür paldır girişmiş, gençlere gezmeyi tavsiye etmiş. Gezmeyenlerin tembel olduğunu söylemiş.

İlber Bey'e katılıyorum. Duyarsız bir adam olduğu malum İlber Bey'in, fakat söylediği prensip olarak doğru.

Gerçi bir temel gerçek var. Bizim zamanımızda vize diye bir bela yoktu. Şimdi vize alamıyorsun. Sebep olmadan bir yere gide-miyorsun. Ne kadar korkunç bir diktatörlüktür bu biliyor musu-nuz? Sebep soruyorlar niye gidiyorsun? Ananın [...] için gidiyorum diyeceksin. Gitmek istiyorum, onun için gidiyorum. Bu dünya in-sanlığa aittir. Herkese aittir. Seni ilgilendirmez diyeceksin.

Maalesef dünya artık öyle bir yer değil. O yüzden vizesi ol-mayan ülkelere gitmeye bakın. Hala bir sürü ülke var öyle. Ve seyahat edin. Parasız seyahat edin. Cebine para koyarak seyahat etmek seyahat değildir. Gittiğiniz yerde başınızın belaya girme-si lazım. Gittiğiniz yerde aç kalmanız lazım. Gittiğiniz yerde bakkaldan peynir çalıp ondan sonra iki gün karakolda yatmanız lazım ki bir işe yarasın o seyahat.

Problem yaşayacaksın ve o problemi çözmenin gururunu ve zevkini tadacaksın. O zaman seyahat güzel bir şeydir. Sakın ih-mal etmeyin. Bir yaştan sonra gezemezsiniz. Gezseniz de ancak parayla gezersiniz, o da gezi sayılmaz. Genç yaşta mutlaka bir yerlere gidin. Hiç vakit geçirmeden gidin. Bugünden başlayın program yapmaya.

(Pazar Sohbeti, 8 Mart 2020)

22 Ahlat mezar taşlarını kim yaptı

Ahlat mezar taşları ile Ermeni haçkarları arasında bir bağ var mı?

Bariz bir bağ var. Haçkar dediğimiz dikdörtgen büyük mezar stelleri en eski zamanlardan beri Ermeni kültürünün en tipik ürünlerinden biridir. Ermeni coğrafyasının her bucağında on binlercesini görürsünüz. Bugünkü Ermenistan'da da gayet canlı haçkar imalat sektörü var. Bunların çoğu mezar taşıdır, bazen bir olayın veya dileğin yadigarı olarak da dikilirler. Tipik bir formu vardır. Ön yüzü oya gibi, delicesine işlenmiştir. Genellikle üst partisiyonu biraz öne doğru çıkık olur. Kırmızı volkanik taştan yapılanı makbuldür. Yaptıranın gücüne göre iki metre, üç metre, hatta daha yüksek olabilir.

İslam geleneğinde hiçbir karşılığı olmayan bu formun Ahlat mezarlığında binlercesinin bulunması hakikaten sıradışı bir olaydır, açıklanması gereken bir olaydır. Üstelik gelip geçici bir heves değil, anlaşılan Ortaçağ'dan başlayıp 20. yüzyıla dek sürdürmüşler o geleneği. İslam mezarı bunlar, ama Ermenilere ait bir simgesel formu benimsemişler. Yalnız mezar taşları değil, o mezarlıkta bir iki düzine kadar büyük kümbet var, külah çatılı. Onlar da son derece tipik, 10.-11. yüzyıl Ermeni kilise mimarisinden alınma. İslami bir işleve uyarlanmış. Bana öyle geliyor ki bu olgular üzerinde ciddiyetle düşünmeyi denersek, Faruk Sümer ve benzerlerinin sahte tarihçiliğine ve ırkçı söylemine kanmadan açık yürekle düşünersek, genel anlamda Türkiye tarihi hakkında da ilginç açılımlar yakalayabiliriz.

Ahlat Şahları

Mezarlığın kapısına gururla yazmışlar Selçuklu Mezarlığı diye. Türkçe literatürde de Selçuklu Mezarlığı diye geçiyor. Oysa Selçuklularla alakası pek dolaylı ve zayıf bence. 1100 yılından 1200'lerin başlarına dek burada Ahlat Şahları denilen bir devlet hüküm sürmüştü. Diğer adı Armen veya Ermen Şahları. Kağıt üstünde Tahran'daki Selçuklulara biat etmişler zaman zaman, ama fiiliyatta bağımsız bir beylik veya devlet. Kendi paralarını basmış, uluslararası politikada aktif bir oyuncu olmuş. Bütün Van gölü havzasına ve Bitlis'e hükmetmiş. Sanırım bu devletin adını sakıncalı bulduklarından Selçuklu diye ısrarla vurgulama gereği duyuyorlar.

Ahlat Şahları aslen Türk ve Müslüman. Daha doğrusu asıllarının ne olduğu biraz muğlak, çünkü birkaç köle soyundan geliyor, fakat benimsedikleri devlet söylemi ve egemenlik kültürü net bir şekilde Türk. O devirde Yakın Doğu dünyasının neredeyse tamamına hakim olan Türk askeri aristokrasisi içinde yer almışlar. Fakat ele geçirdikleri ve yüz küsur yıl yönettikleri devlet bir Ermeni devleti. Sınırları, bire bir, Ardzruni sülalesinin 10. yüzyıl başında kurduğu Vaspuragan Krallığı'na denk geliyor. Bu krallık, Ahtamar Adası'ndaki meşhur kiliseyi, Gevaş'taki Narek Manastırı'nı, Başkale-Albayrak'taki muazzam Aziz Bartholomeos Manastırı'nı yaptıran oluşum. Başkentleri olan Ahlat, son Vaspuragan kralı Senekerim'in 1000 yılından sonra kurduğu ve üslendiği şehir. 1021'de Senekerim krallıktan feragat edince şehir Bizans yönetimine geçmiş, 1060'lara doğru darmadağın olmuş, 1100'de Türk Sökmen gelip krallığı yeni esaslar üzerinde ihya etmiş. Konya'daki nasıl Rum Sultanı ise, bu da aynı şekilde ve aynı anlamda Ermeni Şahı. Eski devlet, yeni yönetici kadro.

Esasen bugün Ahlat'ta ayakta duran eserlerin hiçbiri Sökmenoğulları devrine ait değil, çünkü 1230 yılında Celaleddin Har-

zemşah şehri zaptedip taş üstüne taş bırakmamacasına yıkmış. Mezarlıktaki güzel kümbetlerin en eskileri, bu tarihten hemen sonra kente hakim olan Moğol yöneticilerine ait. Besbelli yıkılan kentin eski anıtları tarzında inşa etmişler, çünkü kullandıkları üslup başka yerlerdeki Moğol yöneticilerin kullandığı bir üslup değil. Moğollar gidince 14. yüzyılda Bitlis'teki Rojki mirlerine tabi Kürt beyleri Ahlat beyliğini yönetmiş, yine aynı tarzda bir dizi kümbet yaptırmışlar. Onlardan sonra kısa bir süre Akkoyunlular gelmiş, onlar da aynı stili sürdürmüşler. Öyle anlaşıyor ki Neo-Ermeni tarzı kümbet ve mezar taşı, Ahlat hükümdarlığının bir tür alameti farikası ve egemenlik simgesi olarak değerlendirilmiş.

Haçkar tarzı mezar taşlarının en eskileri 13. yüzyıla gider diyorlar. Ancak bunlara ben tanık olmadım. Bu tür literatürü üretenlerin dürüstlüğüne de ne kadar güvenilir, emin değilim. Halen ayakta duran mezar taşlarının en eski ve görkemli olanları 18. yüzyıl sonlarına ait. Büyük çoğunluğu 19. yüzyıl işi. İyice ilkel olanlar Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına tarihleniyor. En son yanılıyorsam 1960'larda haçkar tarzı mezar taşı dikmişler.

(8 Mart 2020 Pazar Sohbetinden uyarlandı;
Ahlat Şahlarına dair bilgiler eklendi)

23 Orta Asya'dan kim geldi

Orta Asya'dan çekik göz, köse yanak gelen Türk kardeşlerimiz, bugün neden kum kıllı, buğday tenli, sarışın, gür sakallı, pala bıyıklı oluverdiler?

Bu soruyu soruyorsanız cevabını da biliyorsunuz demektir. Türkler Anadolu'ya muhacir olarak gelmediler. Çoluk çombak göç ederek gelmediler. Egemen güç olarak geldiler. Talancı ve işletmeci olarak geldiler. Ülkeye sahip oldular. Sonradan, 13. yüzyılda bir miktar göç de geldi. Hatta ta 18. yüzyıla dek zaman zaman doğudan, İran'dan birtakım göç hareketleri oldu. Ama bunlar devede kulaktır. Çerkes göçüyle, Boşnak göçüyle, şimdiki Suriyeli göçüyle kıyaslanabilir mi bilmem.

Bizans devrinde uzun bir fetret devri yaşayan Anadolu'ya Türkler geldiler, yeni bir kan getirdiler. Yönetici olarak geldiler. Egemen olarak geldiler. Egemenliğin tüm imkanlarından yararlandılar. Egemenliğin birinci imkanı şudur: Eğer egemenliğin kalıcı ise, o ülkede ne kadar insan varsa hepsi sana özenmeye, sana öykünmeye başlar. Sana yaltaklanırlar. Gelirler kapına yalvarırlar, beni de al diye. E senin de eleman ihtiyacın var. Ülke fethetmek başka bir meslek, ülke yönetmek başka bir meslek. Yönetmek için adam lazım. Ne yapacaksın? Yerlilerden alabildiğini alacaksın, devşireceksin.

İkincisi, Türkler bu ülkeye geldiklerinde burasını kelimenin

literal anlamıyla İslam'a açtılar. Fetih ne demek? Açmak demek. Kapıları açtılar. Kapıları açınca o dönemin İran'ından, Arabistan'ından, Suriye'sinden, Irak'ından çok sayıda insan, özellikle şehirli orta sınıf çok sayıda insan "Huryaa, Anadolu'da fırsat kapısı açılmış, yallah yallah" deyip kalkıp buraya geldi. 12. yüzyılın, 13. yüzyılın kadrolarına baktığınız zaman net görüyorsunuz, o dönemin devlet adamları, askerleri, şairleri, mimarları, sanatkarları, kitap tezhip ustaları vs. tonla insan gelmiş Horasan'dan, Tebriz'den, Musul'dan, Halep'ten, Şam'dan. Bunlar yeni bir Müslüman orta sınıf oluşturmuşlar. Yani Anadolu'daki insanlar sadece Orta Asya'dan gelen köse sakallılar ile buranın yerlilerinden ibaret değil, başka yerden göçenler de önemli sayı tutuyor. İslam coğrafyasından göçenler var, İran coğrafyasından göçenler var.

Egemenliğin imkanları dedik. Egemenin imkanlarının en başta geleni her zaman için en değerli varlığımız olan kadınlardır. Egemen olursanız istediğiniz dişiye seçme fırsatını kazanırsınız. Bu da tabii ırkın karışmasında ve dönüşmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Özetle üç faktör. Bir, yerli halkın egemene öykünme içgüdü-sü, ki dünyanın en doğal içgüdü-südür. Asimilasyon her zaman aşağıdan yukarıya doğru olur, yukarıdan aşağı olmaz. Alttakiler üsttekilere asimile olurlar. Onların dilini öğrenirler, onların dinini benimserler, onların ideolojisini benimserler. İkincisi İslam fethinin getirdiği ikincil göçler. Üçüncüsü kadın, yani yerel ırklarla soy düzeyinde karışım. Anadolu'nun Türkleşmesinde başlıca faktörler bunlardır.

Orta Asya'dan gelen unsur, benim tahminimce gen havuzunun %5'ile %10'unu oluşturur. Biz hepimiz Orta Asya'dan geldik ideolojisi ise çok enteresan bir toplumsal patoloji, çok değişik bir şey. Osmanlı devletinin, Osmanlı elitlerinin bakış

açısında devlet her şeydi, bu ülkeyi devlet kurdu, devlet bu ülkenin sahibidir. Osmanlı bunu ırksal bir hadise olarak düşünmez, kurumsal ve ideolojik bir imalat olarak düşünür. Meşrutiyet ve onu izleyen Cumhuriyet döneminde ise sanırım şöyle bir akıl yürüttüler. Bu toplumu devlet kurdu, evet. Peki devlet nereden geldi? Devlet Orta Asya'dan geldi. Demek ki biz hepimiz Orta Asya'dan geldik.

Böyle bir mantık ürettiler ve bunu yüz yıllık eğitim politikasıyla halka kabul ettirmeyi başardılar. Akla ziyan bir başarıdır.

(Pazar Sohbeti, 8 Mart 2020)

24 Türkler nasıl Müslüman oldu

Türkler İslam'a kılıç zoruyla mı girdi?

Nihai sebebi elbette odur. Fakat bunu, kılıcı dayadılar, ya kelleni ya pipini keseceğiz dediler gibi algılamayın. Daha karmaşık, dolaylı ilişkiler var arada.

Öyle anlaşıyor ki yazılı kültüre geçer geçmez Türkler yoğun bir din arayışına girdiler. Medeni devletler dünyasının bir zorunlu unsuru olan dinlere merak saldılar. Çok hızlı bir şekilde, art arda, batıdan ve güneyden gelen bir dizi yüksek din kültürünü benimsediler. 8. yüzyıl sonunda Uygur hakanları Nestorcu Hristiyanlığı devlet dini ilan etti. Peşinden o zamanın dini akımlarından Maniheizm, ardından Budizm Uygur Türklerinin aklını çeldi. Belli ki bir arayış vardı, yeni çağın zorunluluğu olan bir şeydi bir dine mensup olmak. Çeşitli seçenekler arasında sanırım İslam'ı hem en güçlü, hem geleceğe dönük en umut vadeden din olarak gördüler. Özellikle Orta Asya'nın batı kısmındaki Türkler topyekün Müslüman oldular.

Bu hadiseyle hemen hemen aynı tarihlerde Doğu Avrupa uluslarının benzer bir süreçten geçtiğini görüyoruz. 9. yüzyılda Çekler, peşinden 10. yüzyılda Macarlar, bir süre Ortodoks Bizans ile Katolik Batı arasında kararsız kaldıktan sonra Katolik dinini benimsediler. Eski kabile dinlerini terk edip medeni dünyaya ayak bastılar. Peşinden Bulgarlar 10. yüzyılda Ruslar

aynı yola girdiler. Şöyle anlatılır, Rus Beyi Vladimir artık illaki bir din gerektiğine kanaat getirince bir tane Hazar devletine, bir tane Bağdat'a, bir tane de İstanbul'a adam gönderir, hangi dini seçeceğine karar vermek için. Hazarlar Yahudi, öbürleri Müslüman ve Ortodokstur. Elçilerden İstanbul'a gelen Ayasofya'dan o kadar etkilenir ki, hikaye bu, Ruslar Ortodoks Hristiyanlığı seçerler. Orta Asya'daki Türklerin de din piyasasına çıkması, yani pazardan mal alır gibi din almaya başlamaları aynı tarihlere denk geliyor.

Başka bir faktör var, can ve mal güvenliği. 8. yüzyıldan itibaren İslam devleti, Türk ülkesine sürekli akınlar düzenleyerek ganimet ve esir elde etti. Biliyorsunuz İslam hukukunda Müslüman ülkenin ahalisi köle edilemez. E senin köleye ihtiyacın var, ne yapacaksın? Ya Afrika'daki sınır ülkelerini yağmalayacaksın ya Slav ülkelerini yağmalayacaksın ya da Orta Asya'daki Türkleri yağmalayacaksın. Ya zenci ya Rus ya da Türk getireceksin köle olarak. Afrika'da, Sahra'nın hemen güney kıyısındaki girişimci insanlar hemen adapte olmuşlar duruma, Müslüman olup Araplar adına köle toplamaya ve İslam dünyasına sevk etmeye başlamışlar. Türklerde de benzer dinamiklerin etkili olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Gelen Türk kölelerin bir bölümü Abbasi İmparatorluğu'nda bir profesyonel askeri sınıf, kapıkulu sınıfı oluşturmuş. 820-830 yıllarına doğru Abbasilerin ordu kadroları hemen hemen tümüyle Türklerden oluşmaktaydı. Yaşam öykülerinde hep aynı kalıpları görüyorsunuz, biri geliyor Bağdat'ta askeriye içinde yükseliyor, komutan pozisyona geliyor. Bir zaman sonra memleketten akrabalarını, sadık adamlarını getiriyor, kendine bir güç tabanı oluşturuyor. Gelenlerin bir kısmı asker oluyor, bir kısmı diğer mesleklerde yükseliyor, aralarından alimler çıkıyor, edipler çıkıyor, idareciler çıkıyor. Demek ki Bağdat'ta bir Türk kolonisi oluşuyor.

Doğal olarak, bu koloninin anavatandaki uzantıları Bağdat'ın ideolojik ve kültürel üstünlüğünden etkilendiler. Ve eğer bir din seçeceksek en uygunu budur deme eğilimine girdiler. Nasıl ki diğer tarafta Çin'in kültürel etkisi altında olan Türkler de Budizmi aynı şekilde, aynı şevkle seçtiler.

Demek ki kılıç zoruyla mı girdi sorusuna bir anlamda doğrudur fakat tek başına o kadar basit değildir diyeceğiz.

(Pazar Sohbeti, 8 Mart 2020)

25 Çağdaş kölelik nasıl inşa edildi

70 bin liraya ikinci el araba satılan Türkiye’de özgürlük olamaz.

Doğrudur, haklısınız. Mesele yalnız araba fiyatları değil, her alanda, son 20 30 yılda artan bir hızla inanılmaz boyutta yapay ihtiyaçlar yaratıldı. İnsanların yılda şu kadar miktar elektrik harcaması, otomobil alması, tatil satın alması, evini on sene de bir değiştirmesi, otomobilini değiştirmesi, cep telefonunu değiştirmesi gerekiyor. Bunlarsız yaşayamıyoruz artık. Daha önce yaşayabiliyorduk pekala, şimdi yaşayamıyoruz. Ve bunların fiyatları irrasyonel bir şekilde arttı. Tüm dünyada ücretler ve gelirler nispi olarak azaldı, buna karşılıklı zorunlu masraflar astronomik oranlarda arttı.

Özellikle bürokratik masraflar, yani kamu hizmetlerini alma karşılığında ödemek zorunda olduğumuz paralar, korkunç rakamlara ulaştı. Şu anda dünyada mevcut olan kölelik rejiminin en güçlü dayanağı bunlardır. Çaren yok, sürekli olarak birtakım paraları ödemen lazım. Yol vergileri ödemen lazım, Deli Dumrul cezaları ödemen lazım, elektrik parası ödemen lazım, vize parası ödemen lazım, pasaport harcı ödemen lazım, sosyal sigorta primi ödemen lazım yanında çalıştırdığın insanlar için. Korkunç miktarlarda paralar ödemen lazım, devamlı ödemen lazım. Bunları ödemediğin zaman devletin terörist yüzüyle yüzleşiyorsun. Her an insanlar devlet tarafından, bürokrasi tarafından onlara empoze edilen mecburiyetleri yerine getirmeyecek-

ler ve anında yasa dışı ilan edilip her türlü baskıya, zorbalığa, hapse, dayığa vs. maruz kalacaklar korkusu içinde.

Böyle bir yaşam düzeni oluştu dünyada farkındaysanız. Çok hızlı bir şekilde o yöne gitti. Kanada, Avustralya, hepsinde bas-bayağı totaliter bir diktatörlüğün tüm izlerini görüyoruz. Özgürlük diye pazarladıkları şeyler Coca-Cola yerine Pepsi alma özgürlüğüdür. Bunun dışında bir özgürlük alanı gerçek anlamda kaldı mı, zannetmiyorum. Bununla nasıl başa çıkılır bu durumda onu da bilmiyorum. Fakat bu şekilde bu iş yürümez. Bunun değişmesi lazım. Radikal bir şekilde değişmesi lazım.

(Pazar Sohbeti, 8 Mart 2020)

26 Kaç yaşına kadar dil öğrenilir

Yunancanız nasıl? Öğrendiniz mi iyice?

Yunancam şöyle böyle. Zor olmayan metinleri okuyabiliyorum. Okuduğumun yüzde seksenini anlıyorum. Mecbur kalırsam ustalara laf anlatmayı, onlarla bahçe işi, inşaat işi konuşmayı beceriyorum. Ama, 1-1h, 25 yaşından sonra dil öğrenilmiyor.

İşin gerçeği bu. İnsan beyninin dil öğrenme kapasitesi 25 yaşına kadar işliyor. Şöyle diyelim: 12 veya 15 yaşına kadar öğrendiğin yeni bir dili aksansız ve kusursuz olarak öğrenme imkanın var, 15 yaşından 25 yaşına kadar kusursuza yakın öğrenirsin ama aksan meselesini düzeltemezsin. 25 yaşından sonra ancak teorik olarak öğrenebilirsin.

25 yaşımdan sonra birçok dile çalıştım. Moğolcadan tut İbraniceye kadar birçok dille tanışıklık kesbettim. Bu dillerde sözlüğe bakabiliyorum, bazen bir cümleyi analiz edebiliyorum, dükkan tabelalarını şakır şakır okuyup anlıyorum, bu dilde o kelimenin anlamı o değildir budur gibi ahkam kesebiliyorum, ama bu dilleri sohbet düzeyinde konuşup gazete okuyacak şekilde öğrenemiyorum. Bu, insan zihninin, insan beyninin yapıyla ilgili bir olay.

Bu hadisenin şöyle bir enteresan sonucu var. 25 yaşına kadar öğrendin öğrendin bir dili. İyi öğrendiysen eğer, yani incelikleriyle, gizli kurallarıyla, zengin kelime hazinesiyle, kültürel ge-

leneğiyle, her şeyiyle dili güzel bir şekilde öğrendiysen, acayip bir şekilde muhafazakarlaşıyorsun. Sen bu dile bunca yatırım yapmışsın, emek vermişsin, uğraşmışsın, kafanı şekillendirmişsin o dille. Fakat dil öyle namussuz bir şey ki, durduğu yerde durmuyor, değişiyor. Her dil durmadan değişir. Durdurmanın imkanı yoktur. Yeni kelimeler çıkar, eski kelimeler anlam değiştirir, eski nüanslar kaybolur, eski kurallar değişir, gramerde tahmin etmeyeceğiniz ufak ufak değişiklikler olur. Yeni telaffuz trendleri belirir.

Genç kuşaklar, 25 yaşın altında olanlar, bunları şıp diye kapar, rahatça öğrenirler. 25 yaşın üstünde olanlar ise mırıldanmaya başlarlar. Hatta öfkelenirler. Bozuyorlar dili! Gençler dili bilmiyor. Mahvoldu güzel dilimiz, vah elden gitti! İnsanlık tarihinin en komik davranış biçimlerinden biridir. Yazılı kaynaklardan bildiğimiz, en az 2500 senedir 25 yaşın üstündekiler durmaksızın şikayet etmişler, diller bozuluyor, mahvoluyor, artık birbirimizle anlaşılamayacağız diye. Oysa dillere hiçbir şey olmuyor, diller fıstık gibi gelişiyorlar. İnsan psikolojisinin tuhaf bir tezahürü bu, eyvah dilimiz elden gidiyor korkusu.

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

27 Horasan'dan geldik ne demek

Hocam, Horasan'dan geldik söyleminin alt metni nedir?

Horasan ne demek biliyor musunuz? Farsça Horasan, doğu demek. Kelime anlamı bu, Orient demek, yani Şark Diyarı. Horasan'dan geldik demek biz doğudan geldik demektir. Doğru olabilir ama hangi doğu belli değil. Yüz kilometre ötesi de olabilir, daha ötesi de olabilir. Bir kere bunu aklınızdan çıkarmayın.

İkincisi Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında başrolü derviş tarikatları oynamıştı. Yesevi'nin öğrencileri, Bektaşiler, Bayramiler, Kalenderiler vesaire. Bunların manevi kökü, yani tarikat zincirleri, nesep zincirleri Horasan'a dayanır. Oradan el almışlar, oradan manevi destek almışlar. Bu erenler vasıtasıyla Müslüman olanlar kendi soylarını unutup, geçmişlerini inkar edip, bizim pirimiz Horasan'dan geldi, biz de onun çocuklarıyız deme gereğini duymuşlar. Özellikle Alevilerde çok güçlüdür bu. Fakat yalnız Aleviler değil, diğer birçok sosyal grup, Bektaşiler, Bayramiler, halk İslam'ına ait olan grupların hemen hepsi, neseplerini, yani ideolojik köklerini Horasan'a dayandırırılar. Etnik olarak alakası yok tabii ki.

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

28 Kimmerler ve Galatlar Anadolu'da ne iz bıraktı

Kimmeryalılar kimdir? Conan yaşamış mıdır?

Kimmerya ve Conan Amerika'da 1960'larda çıkmış bir fantezi roman dizisi, filmleri de yapıldı. Tarihi kişi ve kavimlerden yüzeysel bir şekilde esinlenmiş, gerisini hayal gücüyle doldurmuş. Kimmerya değil ama Kimmerler gerçekten var. Conan'ın gerçek dünyada bir esin kaynağı var mıdır bilmiyorum, yoktur sanırım.

Kimmerler, Yunanların İskit adını verdiği göçebe İrani kavimlerin bir boyu. Medlerle akraba oldukları söyleniyor ki bu da onları sanırım bizim Kürtlerle amcazade yapar. MÖ 8. yüzyılda bugünkü Gürcistan'ın oralarda bir yerde üslenmişler, MÖ 7. yüzyılda bütün Anadolu'yu baştan başa istila edip terör estirmişler. Kapadokya yöresini zaptetmişler, Sinop'u yakıp yıkmışlar, Efes'teki Artemis tapınağını yıkmışlar. Önce Ankara civarındaki Frigya Krallığı'nı, peşinden Manisa'daki Lidya Krallığı'nı eşek tepmişe çevirmişler. MÖ 600 civarında yenilip tarih sahnesinden kaybolmuşlar. Karışmışlar şüphesiz. Anadolu harmanının bir parçası haline gelmişler.

Tevrat'ta bunlara Gomer, Ermeni tarihlerinde Gamir veya Kamir adı veriliyor. Enteresan olan şu ki eski Kapadokya'nın, yani Kayseri vilayetinin bugüne dek cari olan Ermenice adıdır Gamir veya Kamir veya Garmir. Kayseri'nin Germir kasabasının adı oradan gelir.

En meşhur krallarının adı Dygdamis veya Lygdamis. Kimmerce D'nin Yunanca L olması tipik bir şey, birkaç başka örneği

var. Bu vatandaş Bodrum'daki Karya krallarıyla akrabalık tesis ettiğinden, sonraki Karya hükümdarlarının birkaçı da Dygdamis veya Lygdamis adını taşımış. Bunlardan birinin adı halen Aydın'ın Adagide kasabasında aramızda yaşamaya devam ediyor.

Bir de Galatlar vardır biliyorsunuz. Keltler, yani Asterix'in halkı, eski Galya'nın halkı. Bunlar MÖ 1000 yılları civarında Batı Avrupa'nın büyük kısmına hakim olmuşlar. Almanya'nın güneyi, İtalya'nın kuzeyi, bütün Fransa, daha sonra Britanya adaları. Yazıyı tanımayan ilkel bir toplum. En meşhur özellikleri savaşta çıplak yalın kılıç savaşmaları. Romalıların gladius adını verdikleri düz kılıcı bunlardan öğrendiği, adını da Keltçeden aldıkları söylüyor. Gladyatör kelimesinden bildiğiniz bir isim.

Bu arkadaşların bir kolu, MÖ 278'di galiba, bir akın seferine çıkmış. Yunanistan'ı darmadağın etmişler, İstanbul'a gelmişler, İstanbul'u haraca kesmişler, Boğaz'dan karşıya geçmişler, sonra Ankara civarında Bergama krallarına yenilmişler. Bu kadar macera yeter deyip İç Anadolu'ya yerleşmişler. Üç tane aşiret krallığı veya beyliği oluşturmuşlar orada, en azından Roma tarihçilerinin bize anlattığı böyle. Beyliklerden biri Pessinus'ta, yani bugünkü Eskişehir'in Ballıhisar kasabası. Biri Ankyra, yani Cumhuriyetimizin gözbebeği Ankara'nın hisarında. Biri de Tavium'da, bugünkü Yozgat'ın Büyüknefes köyü. 300 sene boyunca bu yerlerin egemeni olmuşlar. Sonra herkes Hristiyan olunca artık sen, ben, biz farkı kalmamış, bir potada kaynaşmışlar ve kaybolmuşlar.

Ankara ve Yozgat yöresinde köylerde bir hayli sarışın insan vardır, bütünüyle sarışın olan köyler vardır. Coğrafyadan ötürü hemen hepsi MHP seçmenidir tabii. Bunların Galatların soyu oldukları iddia edilir. Ama ne kadar doğrudur bilemem.

(24 Mayıs 2020 Pazar Sohbeti'nden uyarlandı;
canlı sohbetteki Kimmerlerle ilgili yanlış bilgiler düzeltildi)

29 Ezanın anlamı nedir

“Bizim için ezan, Roma’nın, New York’un, Pekin’in, Tokyo’nun, Moskova’nın, Paris’in, Berlin’in ve yarım kalan hesabımız olan dünyanın fethine niyet tazelemektir. Ezan, dünyanın her yerinden mazlumların tek silahı, tutsak ihvanın özgürlük türküsü, Çeçen mücahitlerin zafer ezgisi, ezan bu dünyanın çakılı, manevi çivisi ve tüm Müslümanların kırmızı çizgisidir” diyorlar. Ne diyorsun buna?

O bildiride sadece mazlumlar ifadesine itiraz edeceğim. Bu derece saldırgan bir politikanın, açıkça dünyaya savaş ilan eden bir politikanın mazlumluk perdesi altına gizlenmesi absürt bir şey. Bir savunma değil saldırı var burada. Onun dışında söyledikleri doğrudur.

Ezan politik bir olaydır. Bir savaş ilanıdır. Dünyayı biz ve onlar olarak bölen ve diğerinin malını, canını, ırzını ve özgürlüğünü hak gören, bunlara saldırmayı, bunları ele geçirmeyi, bunları fethetmeyi ahlaken doğru ve cazip gösteren bir zihniyetin temsilcisidir. Bir tecavüzdür ezan.

Yok müminleri ibadete davet ediyormuş, bu işin bahanesidir. Kamusal alanı işgal etmenin, fethin bir ifadesidir ezan. Mümkün olan en yüksek sesle bağırarak suretiyle bir yerin elde edilmesini, gasbedilmesini, zaptedilmesini ifade eden bir meydan okumadır. Altında yatan düşünce 1400 seneden beri budur. Bunu açıkça, tam ve doğru olarak ifade etmeleri takdir edilecek bir

şey. Doğru bir şey söylüyorlar. Buna karşı tabii dünyadaki diğer herkesin savunma hakkı doğduğunu da belirtmeleri gerekirdi belki. Açık bir savaş ilanına karşı savaş ilan edilir, bundan başka bir çare yoktur. Ortak bir insanlık zeminini, ortak bir anlayış zeminini yok eden, karşılıklı birinin hakkını tanımayı reddeden bir anlayış var burada. Ya onlar kazanacak ya diğerleri kazanacak, bunun başka çaresi yok. Ortak zemin yok çünkü.

Neden Diyarbakır'da ilan etmişler bunu? Bu bir devlet politikası olmalı. Tesadüfi değil Diyarbakır'da olması. Benim bildiğim kadarıyla ülkenin doğusunda, merkezi Diyarbakır olmak üzere bütün Kürt illerinde birikmiş, muazzam bir çaresizlik ve öfke var. Bir yenilgiden doğan yahut da ezilmekten ve haksızlığa uğramaktan doğan büyük bir öfke var. Bunu bir yere kanalizetmeye çalışıyorlar, ki başarılı olma şansı vardır. Bilemiyorum nereye kadar vardır ama ustaca bir hamle olduğu gerçek. Diyarbakır'da genç, işsiz ve öfkeli bir nüfus var. Bunların öfkesini PKK sempaticizliği yerine başka bir terörist zihniyete yönlendirmeye çalışıyorlar. Daha devletin amaçlarına ve çıkarlarına uygun bir çizgiye yönlendirmeye çalışıyorlar. Başarılı olurlar mı olmazlar mı bilmiyorum ama başarılı olma ihtimalleri az değil.

Karşı taraftan çıkan sesler pek cılız geliyor. Diyolar ki bu bir gürültü kirliliğidir. Çünkü aşırı volümle, hoparlörleri sonuna kadar açarak okunuyor. Gürültü kirliliğinden öte bir şey var oysa. Meydan okuyan bir gürültü kirliliği var. Bilinçli ve kasıtlı bir şekilde, ben sana kamusal alanı dar ediyorum diyor. Bana boyun eğmediğin sürece seni burada yaşatmam diyor. Kamusal alan benimdir diyor. Hava ve sokaklar ve dünya benimdir. Senin evinin penceresinden içeri tecavüz ediyorum diyor. Rahatsız ediyorum seni ve buna hakkım var ve buna karşı hiçbir şey söyleyemezsin.

Makul bir ülkede ya da dünya ile barışma iradesine sahip olan bir ülkede, vatandaşın önemli bir kısmının bunu protesto

etmesi gerekir. Bunun karşısında, kardeşim sen kim oluyorsun demesi lazım. Mecbur muyum seni dinlemeye?

İslam dünyasında birçok yer gezdim. Hiçbirinde bu dozda insanın üstüne üstüne gelen, irkiltici boyutta yüksek, sonuna kadar açılmış hoparlörden ezan duymadım. Bir savaş psikozuna girmiş olan bir toplumun, ölelim veya öldürelim haleti ruhiyesi içinde bir toplumun davranış biçimi bu. Her dinin kendine göre kendi geleneklerini biraz yüksek sesle ifade etme şekilleri vardır. Kimi çan çalar, kimi Hint ülkeleri gibi günün belli saatlerinde ilahi sesleri yükselir sağdan soldan. Bunun bir terbiyeli düzeyi var. İnsanların birtakım gelenekleri sürdürmesi, inançlarını birtakım ritüellerle ifade etmeleri güzel bir şeydir. Hindistan'da günün belli saatleri, sabahın köründe uzaktan uzağa ilahi sesleri gelmeye başlar, belli belirsiz bir homurtu şeklinde. Benim hoşuma giden bir şey. Türkiye'de dahi bizim gençliğimizde hala vardı hoparlörsüz okunan yerler. Hoparlör zırlıtısı olmadan, uzaktan uzağa yankılanan bir ezan sesi güzel bir şeydir. Ama bu hoparlörle okunduğu zaman, üstüne üstüne gelerek, bilhassa sesi yükselterek, taciz ettiğini bilerek ve isteyerek bağırmak açıkça meydan okumadır. Bir terbiyesizliktir, küstahlıktır, tehdittir. Bir kamusal terör vakasıdır. Ve buna karşı bir ülkede hiç kimsenin sesini çıkaramaması çok vahim bir durum.

(Samos Sürgünü, 17 Mart 2019)

30 Süryanilerin sesi neden az duyulur

Süryaniler neden kendilerine yapılan katliamı Ermeniler kadar mevzu etmiyor?

Bir kere boyutları farklı. 1915'teki Süryani katliamı Ermeni katliamının bir çeşitli dipnotuydu. Bir tarafta sayıları milyonlarla ifade edilen bir hadiseden söz ediyoruz. Diğer yanda sayıları on binler, elli binler ile ifade edilen bir olay var. Aynı değil.

İkincisi, Ermeni katliamından sonra Türkiye'nin geleneksel Ermeni yerleşimi alanlarında Ermeni kalmadı. Hepsi yok edildi. Süryaniler ise 1915-1925 arası her türlü eziyete uğradı, bir kısmı göçe zorlandı, ama Hakkari ve Şırnak tarafını saymazsanız birçoğu da yerinde kaldı. 1960'lara dek Mardin'de, Nusaybin'de, Cizre'de, Siirt'te kayda değer bir Süryani nüfusu vardı. 1960'lar da ve bilhassa 1990'dan sonra yok oldu Türkiye'nin Süryani nüfusu. Çoğu Almanya ve İsveç'e göçtü. Nitekim Türkiye ile bağlarını kopardıktan sonradır ki 1915 Seyfo'sunu hatırlamaya ve dünyaya duyurmaya başladılar.

Fakat en önemli fark bunlar değil, üçüncüsüdür. Ermeni katliamının hatırlanması uluslararası bir meseledir. Türkiye ile Batı ülkeleri arasındaki bir güç mücadelesinin yansımasıdır. 1965'te Sovyetler Birliği başlattı gerçi Ermeni soykırımını hatırlama ve hatırlatma işini, ama asıl dönüm noktası 1974 veya 1975'ti ve odağı da gayet spesifik olarak, ABD, Fransa ve Kanada

idi. Bu ülkelerle Türkiye arasındaki bir diplomatik mücadelenin aracıdır Ermeni soykırımını anma meselesi.

Süryanilerin öyle bir abisi yok. Olsa olsa İsveç var, ama İsveç'in cirmi ne kadar ki bir ABD ile Fransa'ya oranla?

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

31 Hoca nereden gelir

Hocam, hoca kelimesi nereden gelmektedir?

Bir dönem Türkçe koca kelimesinden geldiği kanısına kapılmıştım, hatta maalesef buna ilişkin bir iki polemiğe girme gafletinde bulundum. Fakat bu görüş kesinlikle yanlıştır. Koca ve hoca'nın aynı sözcüğün varyant telaffuzları olduğu şüphesiz. İkisi de Eski Asya Türkçesinde yok, *Divan-ı Lügat-ı Türk*'te geçmiyor. Türkçede ilk kez 13. yüzyılda zuhur etmiş kelimeler.

Aslı Farsça. Fars yazısında xwâce şeklinde yazılır, sağır vav ve elifle خواجه, xoca okunur. Manası büyük adam, ağa, bey, efendi, hazret. “Rabb, efendi” anlamına gelen xodâ kelimesinden muhtemelen ‘ca’ küçültme ekiyle türetilmiş bir deyim, hüdacık gibi. Türkçede dikkate değer bir evrim göstermiş. Bir tarafta **koca** olmuş, onun da iki ayrı anlam dalı ayrılmış, biri “büyük” anlamında sıfat, diğeri “zevç” anlamında isim. Diğer tarafta **hoca** var, öğretmen yahut molla anlamında, saygı deyiimi.

Bir de türevi var biliyorsunuz, **kocaman**. Sanırım o da Farsça xocâ-mânend yani “hoca veya koca sıfatlı” deyiminden türemiş olmalı, ama bunu cidden incelemiş değilim. Onun paraleli kodaman, acaba xodâ-mânend mi demektir, eş anlamlı? Öyle görünüyor, ama yemin et deseniz etmem.

(24 Mayıs 2020 Pazar Sohbeti'nden uyarlandı)

32 Yozgat'ta neden yaşıyamadım

Yozgat'ta yaşar mısınız?

Yozgat'ta birkaç defa bulundum. Olumlu izlenimlerle ayrıldım, çok candan, cömert, konuksever insanlarla karşılaştım. Yozgat'ta yaşamam derken büsbütün kör bir bakış açısıyla baktığımı zannetmiyorum.

Benim bir şekilde ait olduğum, mensup olduğum kültüre, Yozgat'ın tahammülü olduğunu zannetmiyorum. Alışık olduğu yaşam tarzının dışında bir yaşam ve düşünce tarzına, konuşma tarzına, giyim tarzına tahammülü olacağını tahmin etmiyorum. Belki yanılıyorum, ama zannetmiyorum. Kısa vadede, üç gün için, beş gün için, belki bir sene için çok sıkıntı olmaz. Ben de o kadar kaskatı bir insan değilim, esneklik gösterilir, taviz verilir, onların diliyle veya ortak bir zeminde konuşulur. Farklı bir kültürle temas kurabilmek, farklı bir bakış açısıyla insani ilişki kurabilmek iyi bir şey. Fakat bunu nereye kadar sürdürebilirim? Kendimi nereye kadar inkar edebilirim?

Bu açıdan Yozgat'ın ve onun gibi pek çok kentin, Elazığ'ın, Gaziantep'in, Kayseri'nin, Erzurum'un, bugünkü Sivas'ın, Cumhuriyet eğitiminin getirdiği kültürel çürümenin de etkisiyle, son derece içine kapalı ve yabancıya tahammülsüz bir kültürü olduğunu düşünüyorum. Nefes alma payı bırakmazlar. Esasen Samos da muhafazakar bir yerdir. Ama nefes alma payı geniş-

tir. Çok fazla bulaşmadığın sürece senin farklı olduğunu bilirler, anlarlar, kabul ederler, ilgi gösterirler, ortak zemin arayışı içine girerler ve hiçbir zemin bulamasalar da seni rahat bırakırlar. Artı, adada kayda değer sayıda insan var dünya görmüş, okumuş, adanın dar kültürü dışında ufuklara sahip olan. Bunlar önemli farklar.

İkincisi yine Cumhuriyet döneminin ve ondan öncesinin bir ürünü. Estetik değerler ve kamu estetiği diyeceğimiz bir şey var, ortak alanda herkesi mutlu edecek birtakım güzellikler yaratma anlamında. Bu müze olur, park olur, güzel binalar, güzel sokaklar olur. Hayatı güzelleştiren, hayatı yaşanır kılan birtakım kamu varlıklarının, ortak malların, dağların, tepelerin, ormanların, güzelliği göreceğin yerlerin olması bir yeri yaşanır kılan şeylerin en önemlisidir. Anadolu kentlerinde bu imkan artık yok. Bir zamanlar güzel sayılacak yerlermiş, artık değiller. Güzel olan her şey yok edilmiş, acımasız bir hırsla sürekli olarak da yok ediliyor. Bu da benim tahammül edebileceğim bir şey değil.

Bu yüzden Yozgat'ta yaşamayı düşünmedim. Hala da düşünmüyorum.

Yozgat'ın tahammülü yok da İzmir'in var mı?

Evet var. İzmir, farklı kültürleri, başörtülüğü, full-body teşettürlüğü, Kürt'ü, Roman'ı, burjuvayı, Yahudiye, Levantenini iyi kötü bir arada barındırabilen bir şehir. Uluslararası standartlara göre çok da fazla bir şey değil, fakat Türkiye standartlarına göre gerçekten çok farklı sosyal ve kültürel katmanları bir arada bulunduran ve onların yaşam tarzına çok fazla karışmayan bir toplum. Bir siyasi histeri krizinde yirmi yıldan beri, bir Atatürkçülük krizine tutulmuş durumda ve bu zaman zaman öfkeyle ve hakaretle kendini ifade ediyor. Fakat onların siyasi görüşüne ve yaşam tarzına mensup olmayan biri de İzmir'de pekala, rahat

rahat yaşayabilir. Ben mesela İzmir’de yaşayabilirim. Yalnız ben değil, Pervari’den gelen bizim Kürt usta da İzmir’de yaşayabiliyor. Yozgat’ta ne o yaşayabilir ne ben yaşayabilirim.

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

Otobiyografik not: Samos konusunda belki fazlaca iyimser konuşmuşum bu söyleşide. Yine de ada halkı konusunda söylediklerimin yanlış olduğunu düşünmüyorum. Yunan polisinin paranoyaklığı veya Yunan bürokrasisinin ahmaklığı, ada halkını bağlamaz.

33 Temizliğin fazlası zarar mıdır

Hocam, hijyen konusu ne kadar önemli? Sıkı banyo yapmalar, şampuan ve sabun kullanmalar bir aldatmaca mıdır?

Vallahi ben şahsen her gün duş almaktan yanayım. Her gün olmasa bile iki günde bir. Ayrıca insanların kokmasından rahatsız olurum. Ellerini yıkamak lazım ara sıra. Yattığın yatağın temiz olmasında fayda vardır. Fakat...

Fakat, insanların pisliğe alışık olması lazım. Çocuk yaştan itibaren çamurda oynaman lazım. Boku ellemen lazım. İğrenmemeyi öğrenmen lazım. Yoksa hayatını çok feci, dar sınırlara hapsediyorsun, farklı deneyimlere kapatıyorsun. Hindistan'a veya Afrika'ya gittiğinde oranın yerlisinin rahatlıkla kalabileceği bir yerde sen kalamıyorsan eğer, fakirsin. Afrika'ya falan gittinise bilirsiniz, büyük şehirlerdeki bir iki otel dışında başka yere gittiğiniz zaman iğrenç durumlarla karşılaşılırsınız. İlk başta alışkın olmadığınız için, ıyy aman aman dersiniz. Ama ondan sonra, eğer kapısının önünden lağım akan, içinde hayvanların cirit attığı bir yerde, yahut da altı aydan beri değiştirilmemiş bir yatakta yatmaya cesaretiniz yoksa, fakirsiniz, eksiksiz, nefsi-nize hakim değilsiniz. Hanım evladı olmuşsunuz. Kötü bir şey.

Hayatta her şey var. Hapse düşebilirsiniz. Olmadık insanlarla bir arada yaşamanız gerekebilir. Bunlara bünyenizin dayanıklı olması lazım. Bunun için de bu deneyimi çocuk yaştan itibaren bir

şekilde edinmiş olmanız lazım. İnsan sağlığı açısından da bunun hayati önemi olduğunu düşünüyorum. Çok fazla temizlik insanın direncini kırar. Mikroplara karşı, pis ortamlara karşı, alerji yaratan şeylere karşı direncini yok eder. Hijyeni toplumsal bir isteri haline getirdiğiniz zaman sonucu görüyorsunuz. Çılgın bir alerji salgını var gelişmiş ve zengin ve çok yıkanan ülkelerde. Alerji salgını var, her şeye alerjik insanlar. Hayatta hiç sempati duymadığım bir şey varsa o da alerji meselesidir. En küçük yaşından itibaren elimi pisliğe sokmaktan çekinmedim. Her türlü ortamda, her türlü insanla yanak yanağa, iç içe, aynı yatakta bulunmaktan da çekinmedim. Bunun da sonucunun olumlu olduğunu düşünüyorum. Her zaman sağlığım taş gibi oldu. Hiçbir şeye de alerjim olmadı bugüne kadar. Bu da bir kazançtır bence.

Hayattan korkarak değil, hayatın gözünün içine bakarak, meydan okuyarak yaşaman lazım. Korktukça çünkü üstüne gelir, korktukça küçülürsün. Pislikten korkmaman lazım.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

34 Bu devirde anayasa lazım mı

İyimser Zamanlar kitabınızda Ali Nesin ile yaptığımız anayasa tartışmaları vardı. Aristoteles'in Politika'sının 7.-8. kitapları kıvamında bir ideal anayasa tasarlama çalışması yapar mısınız?

On beş yıl önce hayalimdi bunu yapmak. İdeal yasal çerçeve nasıl kurulur konusunda uzun süre kafa patlattım. Bir dönem Aristoteles tarzında değil de Thomas More tarzında Yokistan Anayasası ve Yokistan'ın Bazı Kurumları Üzerine Gözlemler adıyla bir kitap yazmaya başladım. Epeyce notları vardır o kitabın. 1998-99 falan olması lazım. Şimdi o iyimserliğimi kaybettim. Anayasaların anlamlı olduğuna dair inancım ciddi bir şekilde sarsıldı. Devletlerin temelde bir dizi güç ilişkisinden, şiddet tehdidinden ibaret olduğu fikri bana daha inandırıcı gelmeye başladı. Güç dengeleri de yasalarla masalarla düzenlenecek bir şey değildir. Bir toplumun geçmişinden, toplumun bünyesinden gelen şeylerdir bunlar, dört boyutlu tahtıralınlının dört köşesine yerleştirilmiş olan ağırlıkların birbiriyle nispi oranları meselesi. Anayasa hukukuyla çözülebilecek şey değilmiş gibi geliyor bana.

Türkiye'de gördük, merkezde yeterli güç birikimi sağlandığı takdirde anayasanın hiçbir anlamının kalmadığını, anayasa ile çok rahat oynanabildiğini, özellikle anayasaların temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelerinin bugünün dünyasında hiçbir reel karşılığının kalmamış olduğunu gördük. Türkiye'yi bırakın,

anayasayı adeta dini akide haline getirmiş olan ABD’de anayasa hukukunun bu devirde nasıl kolaylıkla halının altına süpürülebildiğini görüyoruz.

Anayasalar bir çağdı zannediyorum insanlık tarihinde. İlham kaynağı ABD anayasasıdır, 1780’ler. Peşinden Fransız ihtilalinin peş peşe ürettiği anayasalardır, 1790’lar. O tarihlerde çıkmış bir moda diyelim. O modanın sanki defteri kapandı son yıllarda diye tahmin ediyorum.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

35 Doğu Karadeniz’de kimler yaşar

Doğu Karadeniz’in etnik yapısı nedir? Doğu Karadenizler niçin çok Türk milliyetçiliği yaparlar?

Doğu Karadeniz’in etnik yapısı karışıktır. Dünyanın her yerinde çok dağlık, ulaşımı güç ülkelerin tipik özelliğidir bu. Her vadide, dağın her kıvrımında ayrı bir dil konuşulur, ayrı bir millet yaşar. İsviçre böyledir. Kafkas Dağları bir uçtan öbür uca kadar böyledir. Himalayaların güney yüzü böyledir.

Batıdan başlayalım isterseniz. Giresun’dan Vakfıkebir’e kadar olan kısımda Çepni adı verilen zümrenin hakim olduğu söylenir. Çepni adı verilen bir Türk boyu, yahut boy demeyelim de belki toplama bir grup, yörenin Türklerce fethinden epey önce, belki 13. yüzyılda bu taraflara yerleşmiş. Yakın zamanlara dek Aleviymişler. Şimdi o geleneği büyük ölçüde terk etmiş görünüyorlar. Türklükleriyle iftihar ediyorlar. Gerçi son zamanlarda Çepnilik iddia edenlerin pek büyük bir kısmının ideolojik inanç ya da kültürel etkileşim nedeniyle bu sıfatı benimsediğini söylemek çok yanlış olmaz.

Akçaabat’tan Rize’nin hemen doğusunda Çayeli’ye kadar olan bölgede köy adlarının hemen hemen istisnasız hepsi Rumcadır. Yalnız köyler değil, mahalleler, dereler, tepeler, kayalar, çayırklar, otlaklar, mağaralar, köprüler, çiftlikler de Rumca adlara sahiptir. Buraların halkı öteden beri Rum’dur. 1463’teki

Osmanlı fethinden sonra, 20. yüzyıla dek devam eden bir süreçte peyderpey Müslümanlaşıp Türkleşmişler. Trabzon şehir içi tabii karışıktır, Osmanlı kente zaman zaman çeşitli grupları iskan etmiş. Fakat kırsal bölgeyi biraz tanırsanız bilirsiniz ki bu coğrafyaya dışarıdan insan gelip yerleşmesi pek zordur. Dışarıdan geleni yaşatacak atıl arazi yoktur. Yörenin çetin doğa koşullarına intibak etmek de yabancı için kolay bir şey değildir. O yüzden bölge halkının biz Maraş'tan geldik, Horasan'dan geldik, Kıpçak Türklerinden geldik gibi söylencelerini mitoloji boyutunda değerlendirmek daha doğru olur.

Birkaç yerde, Çaykara ilçesinde, Maçka'da, yakın geçmişte dek Tonya'nın köylerinde Müslüman olan fakat Rumca konuşan gruplar vardı, halen de özellikle Çaykara'da yaygındır aile içinde Rumca konuşanlar. Yine aynı bölgede bir başka unsur, 17. ve 18. yüzyıllarda Hemşin'den göçen Hemşinlilerdir. Sürmene ve Araklı'da, bir de Çayeli'nin bazı vadilerinde var Hemşinli yerleşimleri bildiğim kadarıyla.

Rum isimli köyler bölgesi Çayeli'nde biter. Çayeli'nin doğusunda sahil kesimi Laz'dır. Lazlar Gürcüce ile akraba bir dil konuşan ayrı bir millet. Beş ilçede toplanmıştır Türkiye'nin Laz nüfusu, Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa.

Bu sahilin sırtındaki dağlarda ise Hemşinliler yaşar. Hemşinliler aslen Ermeni'dir. Bu husus 20. yüzyıl başına dek Türk ve yabancı her türlü kaynakta açıkça ve ayrıntılı olarak belirtilir. Ancak son bir iki kuşakta, belki bir tür savunma refleksiyle geçmişlerini inkar etme eğilimi ağır basmıştır. 17. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş Müslüman olmuşlar. Birçoğu, öyle anlaşıyor ki, 19. yüzyıl sonlarına dek Müslümanlıkla Hristiyanlık arasında ikircikli bir yerde durmuşlar. Göçtükleri yerlerde hangi seçenek daha fazla sosyal ve ekonomik fırsat kapısı açıyorsa o tarafa meyletmışler. Çok büyük sayılar halinde Erzurum tarafına, Sürmene'ye,

Ordu'ya, aramba'ya, İzmit köylerine, Rusya'ya, Abhazy'a göçmüşler. Rize Hemşinlileri günümüzde Türkçe konuşur, baēka dil bilmezler. Hopa sırtı ile Kemalpaēa ilçesindeki Hemşinliler ise halen kendilerine özgü bir Ermenice lehçesini korurlar.

Bölgenin neden son yıllarda müfrit bir Türkçülük cereyanına kapıldığı sorusuna gelince, bunun cevabı bence geçmişle ilgili bir Şey değil. Cevabı Türkiye Cumhuriyeti devletinin bölgede yürüttüğü propaganda ve örgütlenme çalışmalarında aramak daha doğru olur. Devlet güdümündeki bazı örgütlerin neden orayı pilot bölge seçtiği konusunda çeşitli sebepler ileri sürülebilir. Speklasyona girmek istemiyorum. Bölgedeki etnik kar–gaşadan doğacak olası sıkıntıları, olası belirsizlikleri gidermek için bu bölgeye milliyetçilik ve din gazı pompalanmalıdır diye düşünmüş olabilirler, bilemem. Ama Trabzon gibi bir yerde ya Türkiye'nin herhangi bir yerinde buna benzer hormonlu milliyetçilik hadiseleri ortaya çıktığında, bölgenin gençleri durup dururken abartılı bir milliyetçilik sevdasına düştüğünde, bunun temelini sosyolojide değil örgütlenme çalışmalarında aramak daha doğru olur sanıyorum.

(Pazar Sohbeti, 5 Aralık 2021)

36 Gibbon neden okunmalı

The Decline and Fall of the Roman Empire'in tezi nedir? Neden batmış Roma? Önerinizle başlayıp üçte birinde bıraktım. İlgi çekici gelmedi.

Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Edward Gibbon'ın muhteşem eseri, 1780'li yıllarda yazılmış, hayvani üç ciltten oluşan bir kitap. Bunun tezinin ne olduğu çok önemli değil. Var tabii. Fakat o açıklamaların altından çok sular aktı. Gibbon'ın analizlerini eleştirenler oldu. Farklı analiz yöntemleri, farklı görüşler, yüzlerce farklı tez ileri sürüldü, Roma'nın neden gerileyip battığına dair. O değil mesele.

İki büyük özelliği vardır Gibbon'ın. Bir kere dil olarak bir şaheserdir. İngiliz dilinin gelmiş geçmiş en büyük eseridir. İçinden cımbızla herhangi bir cümleyi kopar ve oku, derhal tanırırsın. Başka kimse yazmış olamaz o cümleyi çünkü. O derece haşmetli bir sesi vardır. Müthiş bir zeka pırıltısı vardır, her kelimesinde adeta elektrik akımı gibi dolaşan ve insanı coşturan bir zeka.

İkincisi, tarih anlayışı. Eski ekolden bir tarihçi tabii, tarihi olayları insanların bir dizi ikilemiyle, zorlu kararlarıyla anlatan bir anlayışın temsilcisi. Yüzlerce ve yüzlerce kişinin dramıyla anlatıyor öyküsünü. Şunu da yapabilirdi, bunu da yapabilirdi, fakat onu değil bunu yaptı, çünkü... Ölümcül kararlar, yüz binlerce insan için sonuçları olan kararlar almak zorunda olan in-

sanlar nasıl ve neden bu kararları verdiler? Bu soru bence tarih konusunda sorulabilecek olan tek anlamlı sorudur. Tek diyorum, çok anlamlı ya da en anlamlı demiyorum. Ve bu işi o kadar ustaca yapar ki Gibbon, o kadar derin bir insan görgüsü ve insan psikolojisine ve siyasetin inceliklerine dair o denli büyük bir vukufuyla yapar ki, dört başı mamur bir okuldur. Yalnız Roma İmparatorluğu'nu değil, insanı, devleti ve toplumu öğrenirsin. 180 yılından 1453 yılına kadar giden bir panoramada, sayısını şimdi kestiremeyeceğim, bine yakın insan hikayesi anlatıyor. Muazzam bir psikolojik kavrayışa sahip olan, klişeleşmiş hiçbir görüşe pabuç bırakmayan ve aynı zamanda çok iyi bir anlatıcı olan birinden, bin tane ilginç insan öyküsü dinliyoruz. Tarihte ciddi ve trajik kararlar vermek zorunda kalmış olan bin tane insanı bizimle tanıştırıyor. Buyurun sizi şu kişiyle tanıştırayım, kız kardeşini öldürmeseydi muhtemelen kendisi öldürülürdü.

Büyük bir eser. Öyle sıkıldım, vazgeçtim ile harcanacak bir kitap değil.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

37 Sahte devletler niye destekçi bulur

Sizce neden Rusya, Azerbaycan adlı sahte devlete yüz veriyor? Azerbaycan petrolünün yüzde doksanına British Petroleum sahip. Ruslar buna rağmen bu sahte devleti niye şımartıyor?

Hangi anlamda sahte bilmiyorum. Sahte olmayan devlet hangisidir onu da bilmiyorum. Azerbaycan sahte de Türkiye sahte değil mi? Pakistan sahte değil mi? Birleşik Arap Emirlikleri sahte değil mi? Hangisi değil?

British Petroleum yüzde doksanına sahip ya da yüzde doksanını çıkarıyor, doğru mu değil mi bilmiyorum, belki doğrudur. Bunun üzerinden ne kadar haraç veriyor Azerbaycan'a? *Royalty* deniyor buna galiba. Petrolün nihai sahibi sıfatıyla Azerbaycan devletine ve bilhassa Azerbaycan devleti yöneticilerine ne kadar ödüyor? Haraç varsa, musluk varsa o musluğun başına insanlar birikir. Devlet dediğin de bundan başka bir şey değil zaten.

Rusya niye orayı destekliyor? Niye desteklemesin ki? Yani Türkiye'ye mi terk etsin? İran'a mı terk etsin? NATO'ya mı terk etsin? Niye terk etsin?

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

38 Kutsal Kitaplar tahrif edildi ne demek

İncil değiştirildi retoriğinin sebebi nedir? Müslümanların Kutsal Kitapta Muhammed'i bulamamalarından dolayı mı?

Kuran'ı doğru dürüst okursanız orada değiştirildi diye bir iddia göremezsiniz. Tahrif ediyorsunuz diyor, şu anlamda söylüyor: Yanlış anlıyorsunuz, kitabın sözüne kulak vermiyorsunuz, İbrahim'in, Musa'nın ve İsa'nın mesajını bozuyorsunuz, yalan bir dine inanıyorsunuz, gerçek kitap dini bu değil. Bu ifadeler, metin tahrif edildi anlamına gelmez. Elinizdeki kitap bozuktur anlamına gelmez, siz onu bozarak okuyorsunuz anlamına gelir. Tarihteki her dini reformistin standart söylemidir. Martin Luther'de de vardır aynı iddia, tüm Hristiyan reformistlerinde de vardır. Her çağda her dinin reform hareketinin temel iddiası budur. Kitabı anlamıyorsunuz, kitabı yalanlıyorsunuz.

Kuran'da bunun dışında bir şey yazmıyor. Öbür türlü zaten büyük bir absürtlük olurdu. Desteksiz atış olurdu. Tevrat dedikleri Eski Ahit'in nasıl bir süreçte oluştuğu bilinen bir şey. Muhammed zamanında Tevrat'ın yaklaşık bin yıldan beri oturmuş ve düzgün bir şekilde aktarılmış metni var. İncil'in nasıl oluştuğu bilinen bir öykü. Muhammed'in okuryazar olmadığı da bilinen bir şey. Metni tahrif etmişlerse nereden biliyor? Aslını okumuşsa aslı nerede? Muhammed değil de Allah biliyorsa bunun aslının ne olduğunu, aslını niye ortaya çıkarmıyor? Sah-tekarlığa neden izin vermiş? Eski kitaplarının yamuk editörler

elinde heder olmasına göz yummuşsa, yeni kitabının aynı akıbette uğramayacağı ne malum? Bir kitabın nüshası yanlış diyorsan aslını göstermen lazım, bunu niye yapmıyorlar? Çok manasız bir iddia.

Ve lakin Kuran'da ve hadislerde öyle bir iddia yok. Siz peygamberlerin mesajını yanlış anlıyorsunuz, yanlış tanıtıyorsunuz, uymuyorsunuz hakiki dinin gereklerine diyor. Bir daha anlatayım ki işin özünü anlayasınız diyor. Bak bu sefer gayet mübin bir şekilde, kendi dilinizle, tane tane anlatacağım diyor.

Gene anlatamıyor, ne dediği anlaşılmaz bir kitap çıkıyor ortaya, ama o ayrı mevzu.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

39 İlk hedefiniz Akdeniz'dir deyip neden İzmir'e çıktılar

Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri demişler, sonuçta İzmir'e çıkmışlar. Neden çıkmışlar?

Ege Denizi diye bir yer yoktur 1930'lara kadar. Bazen Adalar Denizi diye geçer Osmanlı terminolojisinde, fakat alışlagelmiş adı Akdeniz'dir. Yahut Bahri Sefid, aynı şeyin Osmanlıcası. Akdeniz'in bir körfezidir sonuç olarak. Batı terminolojisinde de yakın çağlara kadar Ege pek duyulmaz, Arşipel Denizi'dir adı, yahut da Mediterane'dir, Akdeniz yani. Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri dediğinde İzmir'i kast ediyordu, yanlış yere çıkmadılar.

Ege Denizi adı 1934'te icat edildi yanlış hatırlamıyorsam. 1934'te veya 35'te okullar için Türkiye haritası yeniden düzenlendi. Coğrafi bölgeler falan tanımlandı. Bugüne kadar hala Türkiye'de okullarda müfredata esas olan coğrafya öğretisi tanımlandı. O vesileyle 19. yüzyıldan itibaren Avrupa haritacılığında yerleşik hale gelmiş olan Ege Denizi adı benimsendi. Fransızcası Egée diye yazılır ama Eje okunur, İngilizcesi Aegean yazılır Eciyin okunur, Eski Yunancası Aigeos'tur. Türkçede Eje yahut Ece değil Ege'nin benimsenmesi için bir sebep gösterdiler. Dediler ki Türkçede ege demek aka demek, aka demek ağa demek, onun da bey, yiğit, alp filan gibi bir anlamı var. Türkçedeki aşağı yukarı tüm yer ve soy ve kişi adları zaten ya yiğit demektir, ya bahadır demektir, ya kahraman demektir, ya güçlü demektir.

Başka şey gelmez akıllarına. Ege'nin de Türkçe bir kelime olduğu, aka kelimesiyle eşdeğer olduğuna, egemen kelimesinin de bunlardan kaynaklandığına karar verildi. Ve denizin adı resmen Ege Denizi oldu.

Sonuç olarak o denizin bir adının olması fena bir şey değil, iyi ki bir adı var. O ad, atıyorum, İzmir Denizi de olabilirdi, Adalar Denizi de olabilirdi, Eje Denizi de olabilirdi. Öyle olmadı, Ege Denizi oldu. Yer adı seçimlerinin çok da anlamlı olması gerekmiyor. Bir kere tuttu mu tutar.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

40 Kürtler neden Abdül'lü isimleri sever

Abdül ile başlayan Tanzimat padişahı isimleri Türkiye genelinde pek yaygın değilken, niye Güneydoğu'da çok popüler? Abdülhamid'in Kürtlerle olan olumlu ilişkisinin etkisi var mı?

Vardır herhalde, kesin söyleyemem. Şu bir gerçek, Abdülaziz, Abdülmecid, Abdülhamid isimleri ve aynı zamanda diğer benzerleri, Abdülkadir, Abdülkerim, Abdülbaki gibi isimler Türkiye'de yüzde doksanı aşan oranlarda Kürtlerde görülen isimler. Bir insanın adının Abdülaziz olduğunu görürseniz %90'ı aşkın doğruluk payıyla Kürt yahut Güneydoğu Araplarından olduğuna hükmedebilirsiniz bu insanın. Böyle olmasının sebebi nedir? Neden Batı illerinde tedavülde kalmış olan bu isimler Türkiye'nin bazı etnik azınlıklarınca hala tercih ediliyor, sormaya değer bir soru.

Şöyle bir akıl yürütmek mümkündür belki. Osmanlı hanedanının özellikle son yüz yılını anımsatan isimler Cumhuriyet döneminde siyasi açıdan sakıncalı sayıldılar. 1920'lerden bu yana Türkiye'nin Türk tarafında, yani Fırat'ın batısında, son yılların televizyon dizilerine gelinceye kadar çok az insan bu isimleri oğluna vermeye cesaret edebildi. Vahdettin de yoktur mesela, Batı Türkiye'de çok enderdir. Çok radikal bir siyasi tavır ima eder. Vahdettin'lerin de tamamına yakını doğu illerindedir. Mardin-Urfa Araplarında yok mesela Vahdettin, buna karşılık Van'da, Erzurum'un Kürt ilçelerinde, Elazığ'ın kırsalında yaygın bir isim. Bir siyasi tavır görünüyor burada.

Cumhuriyet rejimi Kürtler açısından büyük bir hayal kırıklığıydı. Bir hakaret olarak algılandı. Çünkü daha önce Kürtlerle Türklerin bir ortak zemini vardı. Devlet İslam devletiydi. Dolayısıyla Ermeni'nin, Rum'un değil, Sünni Müslüman olan herkesin devletiydi. Din bazında Kürt ve Türk ve Arap eşitti. Ganimetten pay alan taraf onlardı. Yağmalanan değil, yağmalayandılar. Müslüman oldukları için silah taşıma yetkisine sahiptiler. Ata binme ve bey olma yetkisine sahiptiler. Cumhuriyetin ilanıyla bu devletin Türklere ait olduğu tescil edildi. Bir kalemde Kürtler ve Araplar silindiler, birinci sınıf vatandaş olmaktan çıktılar, Ermenilerle, Yahudilerle aynı pozisyona düştüler. Kendi kimliğiyle bu ülkenin yönetici sınıfına dahil olamayacak insanlar safına katıldılar. Kırılır insan tabii. Kolay hazmedilebilecek bir aşağılanma değil.

Bu sakıncalı isimlerin Kürtlerdeki ve Arap vatandaşlardaki yaygınlığını bu hadiseye bağlamak yanlış olmaz diye düşünüyorum. Ama daha ince ayrıntıları da varsa onu bilmem.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

41 Seyyar turşuculuk kalkınca ne kazandık

Koronadan sonra basit yazılımlarla halledilebilecek bazı meslek grupları ortadan kalkacak gibi duruyor. Bunu koronanın getirdiği olumlu bir gelişme olarak yorumlayabilir miyiz?

Bazı meslek gruplarının ortadan kalkacak olması ne anlamda olumlu bir gelişmedir? Sen bir sermayedarsan, yani bir milyon dolarlık bir sermayen var ve hayattaki yegane amacın bu sermayeyi olabilecek en yüksek hızla arttırmak ise, o zaman bir anlamı var. İşçileri çıkarayım, kar marjını arttırayım ki bankalara daha fazla faiz ödeyebileyim. Olayın mantığı bundan ibaret. Ne kadar fazla insanı *redundant* hale getirirsek, yani işsiz bırakırsak, o kadar çok kar ederiz. Dolayısıyla bankalara o kadar çok kredi faizi ödeyebiliriz. Bu kadar yalın ve bu kadar ahlaksız bir mantık yatar bu işin altında.

Bazı meslekler tarihe karıştı. Mesela seyyar turşuculuk neden yok? Güzel bir şeydi. Macunculuk mesela, insanları mutlu eden bir şeydi. Artı, üç beş kişinin geçimini temin edebileceği bir işti. Bu mesleklerin tasfiyesiyle insanlık ne kazandı? Bu soruyu sorun kendinize. Sözde yapay zeka olacak ve yapay zeka sayesinde şoförlük mesleği kalkacak ortadan, otomasyona geçince otopark görevlileri kalkacak, süpermarket kasiyerleri kalkacak. Da, bu insanlar ne oluyor? Bu insanları işsiz bırakmakla toplumun eline ne geçiyor?

Bir kolektif cinnet halidir bence. Sistemli olarak beyni yıkanmış bir toplumun, toplumsal faydayı sadece finans kapitalin çıkarları açısından görmeye alıştırılmasıdır. Topyekün ahlak-sızlaşma halidir.

(Pazar Sohbeti, 18 Nisan 2021)

42 Yunan galip gelse ne olurdu

Yunan Ankara'yı da zapt edip Ankara'daki örgütlenmeyi devirseydi, ulusal hareket tekrar canlanabilir miydi?

Soruya cevap vermeden önce bir konuyu netleştirelim. Milli Mücadele sürecinde uluslararası platformda Yunanistan'a vaat edilen, verilen değil vaat edilen yerler, İzmir şehri ve Ayvalık kazasından ibaretti. Bunun dışındaki işgal sahasının Yunanistan egemenliğine verilmesi hiçbir zaman gündeme gelmedi. Belki savaş öbür türlü bitseydi başka ihtimaller gündeme gelebilirdi. Fakat dünyanın egemen güçlerinden hiç biri, al Bursa da senin olsun, peki Eskişehir de senin, Afyon da senin olabilir demedi. Akıllarından dahi geçirdiklerini sanmıyorum.

İzmir ve Ayvalık'ın işgali iki kademedede gerçekleşti. Önce geçici bir güvenlik tedbiri idi. Türklerin bütün Ege bölgesinden tehcir ettiği mülteci Rumlara güvenli bir liman sağlamak amacıyla Yunan askeri İzmir ve Ayvalık'a çıkarıldı. Çatışma tırmanınca, 1920'de kaleme alınan Sevr Antlaşmasıyla bu işgalin beş yıl sürmesi ve beş yılın sonunda İzmir ve Ayvalık'ta plebisit yapılması öngörüldü. Bunun anlamı şüphe yok ki beş yılın sonunda bu yerlerin Yunanistan'a verileceği idi. Ama pazarlık kapısı açık tutuldu.

Yunan ordusunun 1920'de Bursa'ya, 1921'de Sakarya Nehri'ne dayanmasındaki amaç, en azından görünür amaç, fetih de-

ğildi. Ankara rejimini teslim olmaya ya da en azından pazarlığa zorlamaktı. Ankara hükümetine Sevr Antlaşması'nı ya da Sevr'in revize edilmiş bir versiyonunu kabul ettirmeye ya da Ankara hükümetini ortadan kaldırıp doğrudan İstanbul'u muhatap almaya yönelik bir kol bükme hareketiydi.

Başarılı olsa ne olurdu? Diyelim ki Sakarya'da durdurulamadılar ve Ankara'yı düşürdüler. Ankara ordusu dağıldı veya teslim olmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal ve arkadaşları siyasi oyuncu olarak sahneden çekildiler. Ne olurdu?

Olacağı şuydu. Bir Londra konferansı toplanırdı. Sevr Antlaşması yeni duruma göre yeniden formüle edilirdi. Çünkü Sevr, ölü doğmuş bir antlaşmaydı. Bir pazarlık belgesiydi, bir tehditti. Muzaffer Yunanistan'a hayır demek mümkün olmayacağı için İzmir vilayeti ve Ayvalık, belki Kuşadası ile Güney Ege sahilleri de Yunanistan'a verilirdi. İstanbul'da Yunanların da bir şekilde dahil olacağı bir konsorsiyum yönetimi oluşturulurdu. Muhtemelen Gelibolu Yarımadası, Marmara adaları, Erdek vesaire de pazarlık konusu olurdu.

O günden itibaren şöyle şeyler yaşanmaya başlanırdı. Birincisi, Fransa ile İngiltere'nin arası bu tarihte şeker renkti. Türkiye konusunda Yunan'ın galip gelmesi demek, İngiliz'in diplomatik sahada tek oyuncu haline gelmesi demektir. Bu da, Fransa ile İngiltere arasında sonu gelmez bir ihtilafın çıkması ve muhtemelen İtalya'nın da Fransa cephesine yanaşması sonucunu doğururdu.

Bu arada, Türklerin eli armut toplamıyor. Sonuç olarak yenilse de ülke nüfusunun ezici çoğunluğuna sahip olan bir topluluk. Yunanlardan çok daha gelişkin bir yönetici sınıfa, yani subaylara, harbiye mezunlarına, mülkiye mezunlarına, valilik yapmış insanlara, bakanlık yapmış insanlara, çete reislerine, kitle teşkilatlarına, Yakın Doğu'nun en gelişkin siyasi partisine, kapsamlı bir istihbarat teşkilatına, gazete çıkaran, köşe yazısı ya-

zan, üniversitede hoca olan insanlara sahip bir toplum bu. Bunlar susup, ne yapalım madem, boynumuzu eğip oturalım bari demeyecekler. Başka yöntemlerle, ekonomik yollardan, sosyal yollardan, politik yollardan, propaganda yoluyla, örgütlenme yoluyla, sabotaj yoluyla, çetecilik yoluyla ülkenin kaderini ele geçirmeye çalışacaklardır. Tipik İngiliz tepkisi bu durumda ne olurdu? Yunan ile Türk'ü karşılıklı kullanmak, biraz Yunanlara biraz Türklere taviz vermek olurdu. Aynı yıllarda Hindistan'da Hindulara karşı Müslümanları, Filistin'de Araplara karşı Yahudileri, Seylan'da Tamillere karşı Sinhalileri, Irak'ta Araplara karşı Kürtleri, Kıbrıs'ta Rumlara karşı Türkleri nasıl kullandırlarsa öyle olurdu.

Yirmi sene böyle devam ettiğini varsayalım. Yirmi senenin sonunda Türkiye, İngiliz himayesi altındaki yeni Türkiye, o dönemin Avrupa ülkelerin yarısı gibi İntikamcılar kampına katılacaktı. Tıpkı Macaristan gibi, Bulgaristan gibi, Almanya ve Avusturya gibi, bize Dünya Harbinde büyük haksızlık edildi, bunun rövanşını biz elbette alacağız pozisyonuna gelecekti Türkiye. 1938-39'da fırsat doğduğunda böyle bir Türkiye, Alman ittifakının yanında savaşa katılmaktan başka hiçbir seçeneği değerlendirilmeyecekti. O savaşın sonu ne olurdu o da apayrı bir hikayedir. Belki de dünya savaşları tarihi büsbütün başka türlü yazılırdı, eğer 1922'de veya 1921'de Ankara hükümeti Yunanlara yenilseydi.

Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, bu ihtimali o tarihte hiç kimse fazla ciddiye almadı. Çünkü Yunan harbinin sonu baştan beri aşağı yukarı belliydi. Yunan ordusuyla TBMM ordusu 1922'de asker sayısı açısından aşağı yukarı başa baştı. Fakat Türkiye'nin nüfusu Yunanistan'ın dört katıydı. Türkiye'nin ekonomisi Yunanistan'ın en az üç katıydı. Bir ay süren bir çatışmada iki eşit ordu karşı karşıya gelse savaşın sonu şansa bakar.

Ama uzun sürerse kazanacak olan taraf, nüfusu ve kaynakları daha fazla olan taraftır. Batılı müttefikleri bilfiil savaşa dahil olmadıkça Yunanistan'ın uzun vadeli bir savaşı kazanma ihtimali sıfırdı. Müttefiklerin ise öyle bir niyeti hiçbir tarihte olmadı.

Türk ordusu bilmem kaç yüzyıllık bir savaş geleneğine sahipti. Yunanistan'ın öyle bir avantajı yoktu. Tersine, Yunan milleti siyasi başıbozukluğuyla temayüz eden bir millettir. 1921'de, 22'de deliler gibi birbirleriyle çatışmakla meşguldüler. Siyaset iki kampa bölünmüştü. Ordu hükümete karşı isyan halindeydi. Ordu içinde siyasi örgütlenmeler vardı. Türklerle çatışacakları yerde birbirleriyle çatıştılar.

Üstelik saha Türklerin sahasıydı. Ege bölgesinin halkı ezici çoğunlukla Türk'tü. Yunan ordusunun ikmal ve lojistik hatları aşırı derecede zorlanmıştı. Türkler ise, savaş alanı dışında kalan derin bir hinterlandın sahibiydi.

Yunan ordusunun tek şansı, eğer İngiltere en başından kuvvetli bir donanım desteği verse, yıldırım gibi hızlı bir saldırıyla henüz organize olmamış olan Ankara kuvvetlerini dağıtmaktı. Bunu yapamadıktan sonra, iş uzadıktan ve cephe savaşına döndükten sonra hiçbir şansı yoktu Yunanistan'ın.

İngilizler de bunu biliyordu, Fransızlar da bunu biliyordu, bütün dünya bunu biliyordu. Ama böyle oynadılar oyunu. Neden böyle oynamayı tercih ettiler, o da ayrı bir konudur.

(Pazar Sohbeti, 5 Aralık 2021)

Tarih notu: Söyleşi tarihinde henüz Ukrayna savaşı patlamamıştı. Patlamış olsa, Yunan Savaşı ile benzerliğini vurgulamaktan geri durmazdım sanırım.

43 İlk Türkçe roman hangisi

Vartan Paşa'nın Akabi Hikayesi adlı eserini okudunuz mu? Edebiyat tarihlerinde genellikle görmezden gelinen ve Tanzimat sonrası ilk romanlar arasına anılmayan bir eser. Bunun nedeni sizce nedir?

Son sorunuzu latife olarak değerlendiriyorum. Evet, okudum *Akabi Hikayesi*'ni. Türkçe yayınlanan ilk telif romandır. 1851-52 gibi bir tarihte Ermenice harflerle basıldı. Vartan Paşa Dışişleri Bakanlığı'nın tercüme bürosu şefiydi. O dönemde, Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslim paşa lazım oluyordu kontenjanı doldurmak için, onu da paşa yapmışlar. Böyle bir roman yazmış. Bu roman uzun zaman bilinmiyordu, Andreas Tietze, Avusturyalı profesör, bundan 25-30 sene önce Latin harfleriyle ilk defa basımını gerçekleştirdi. Türk edebiyat tarihçileri tarafından, üniversitelerin edebiyat fakülteleri tarafından ölüm sessizliğiyle karşılandı elbette. Kerli ferli prof. dr.ların hiçbiri, yahu biz Türk romanı tarihi yazmıştık, 1876'da *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'la başlatmıştık, bari şuna bir dipnotu ekleyelim şimdi demedi. Edebiyat dergilerinde haşin tartışmalar olmadı. Sütçü İmam Üniversitesi'nde master tezleri ısmarlamadılar ilk Türkçe roman hakkında. Sadece entel dantel takımının magazin dergilerinde yalan yanlış birkaç makale çıktı, yaa, Ermeni kardeşlerimiz de roman yazmış, yuh bize havalarında.

Yine Vartan Paşa'nın *Boşboğaz Adam* isimli ikinci bir romanı var, öbüründen bir iki sene sonra çıkan. Henüz Latin alfabesine

çevrilmedi. Bir arkadaşım onun üzerine doktora çalışması yapıyordu, ne oldu bilmiyorum. Başka buna benzer birkaç Türkçe roman daha var 1850-60'larda Ermeni hurufatıyla basılan. Arap harfleriyle Türkçeye çevrilen ilk roman, biliyorsunuz, Fénelon'un *Telemak*'ıdır, sonradan sadrazam olan Yusuf Kamil Paşa çevirmiştir, Zeynep Kamil hastanesinde adı geçer. Halbuki ondan dört yıl önce Eugene Sue'nün *Paris Sırları* çevrilmiş Türkçeye, Ermenice harflerle. Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin ilk Türkçe çevirisi 1862'de Münif Efendi'nin kaleminden *Mağdurin Hikayesi* adıyla tefrika edilmeye başlandı, fakat o tefrika daha tamamlanmadan Krikor Çilingiryan çevirisiyle Ermeni harfleriyle kitap olarak basıldı. Cervantes'in *Don Kişot*'u da Arap harfleriyle çıkmadan birkaç yıl önce Ermeni harfleriyle çıkmıştır.

Neden önce onlar diye soralım isterseniz. Buradaki püf noktasını yakalarsanız pek çok şeyi anlıyorsunuz. Osmanlı kültürü bir aristokrat kültürdür. Kültürlü sınıfa mensup olmanın şartıydı, son derece ağdalı bir Osmanlı diliyle yazabilmek. Bu eğilim, 1850'lerden itibaren kırılmaya başladı. Daha sade bir dille, ayırık cümleler halinde, kompleks tamlamalar kullanmadan yazı yazma çılgırını açan Şinasi'dir, peşinden Namık Kemal'dir. Fakat bu dönüşüm vakit aldı. Osmanlı yazı Türkçesinin popüler anlatıya uygun bir şekilde sadeleştirilmesi, Osmanlı elitinin kibrinin bir miktar törpülenerek basit insanların anlayabileceği bir dille de edebiyat yapılacağına farkına varması 19. yüzyılın sonlarını buldu. Oysa Ermenilerde o gelenek yoktu. Ermenilerin laikleşmesi Türklerden bir iki kuşak önce hayata geçmişti. Geleneksel kültürün kalıplarından kopmaları, modern eğitimin yaygınlaşması ve Avrupa normlarında ifade biçimlerinin benimsenmesi daha erken gerçekleşti. Dolayısıyla roman gibi, erkekler kadar kadınların da okuması için yazılan, eskiye oranla çok daha geniş bir çevreye hitap eden, süreli yayınlarda tefrika edildiğinde satış

artıran yazın türü daha erken ilgi çekti. Ermenice de yazdılar tabii. Fakat popüler yayınlar Ermeniceden çok Türkçeydi. Türkçeyi daha esnek ve kıvrak olarak yazabilecek kültürel altyapıya sahiptiler.

Türkiye toplumu modernleşme sürecinde hangi ihtimallerle karşılaştı, hangi yollara gidebilirdi de oraya değil buraya saptı? Bunları anlamak için böyle şeyleri incelemek lazım diye düşünüyorum.

(Pazar Sohbeti, 5 Aralık 2021)

44 Trakya Pogromu'nu kim yaptı

Trakya Pogromu Atatürk'ün talimatıyla mı olmuştur? Dahli var mıdır yoksa aksine engel mi olmuştur?

Sorması bile abes bir soru. 1934'de idarenin her santimine hakimdi Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ikilisi. Trakya Yahudilerinin sürülmesi gibi hayati önemde, Türkiye'nin temel güvenlik konuları arasında yer alan bir politikayı devletin en üst kademesinin onaylamaması veya ayrıntısına kadar takip etmemesi gibi bir şey söz konusu olamaz.

Görünürde olayları kışkırtanlar Nihal Atsız ve Rifat Atilhan gibi kaşarlanmış Türk faşistleriydi. Yine görünürde, hükümetle bir bağları yoktu. Fakat o yılların ağır sansür koşullarında bu denli vahim toplumsal sonuçlar doğurabilen bir kampanyayı başlatıp sürdürebilmeleri, peşinden Çanakkale, Gelibolu, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'da eş zamanlı kitlesel eylemlerin başlaması ve polisin hiçbir müdahalesiyle karşılaşmadan birkaç hafta içinde Yahudi nüfusun tamamını bölgeden temizlemeyi başarması, hükümetin iradesi ve aktif katılımı olmadan olabilecek işler değildir. Daha da ilginç, Trakya'da güya vatansever halk galeyana gelirken, İstanbul ve İzmir Yahudilerine dokunulmamış olmasıdır. Bu husus, hiç kuşkusuz bilinçli bir stratejik planlamaya işaret eder. İkinci Dünya Savaşı'nın geleceği o tarihte hissediliyordu. Savaş çıksa, umulmadık bir süratle Trakya sınırına dayanabilirdi. Avrupa'da Yahudileri tasfiye etme yönünde

yükselen bir hareket vardı. Türkiye de ayrıntısına vakıf olamadığım birtakım gerekçelerle Trakya'yı Yahudilerden arındırma-ya karar vermiş görünüyor.

Olaylar sırasında yağma, talan, dükkan yakma, toplu dayak gibi hadiseler oldu; ırza geçme vakaları da olduğu söylenir. Ancak hafızam beni yanıltmıyorsa öldürülen kimse olmadı. Asli maksadın katliam olduğunu sanmıyorum. Amaç Yahudileri göçe zorlamaktı. İki hafta gibi kısa bir süre içinde bu amaç elde edildi.

Bu boyutta bir operasyonun, her şeyi kontrol eden, mikro yönetim meraklısı bir devlet başkanının bilgisi dışında olması mantıklı bir ihtimal değildir.

(Pazar Sohbeti, 5 Aralık 2021)

45 İktidar nasıl kurulur

Sen cumhurbaşkanı olsan ne yapardın? Yarın mesela seni cumhurbaşkanı yaptık. İlk hamlelerin neler olurdu?

İlk hamlem zannediyorum genel af olurdu. Bunu yalnız Türkiye'nin bugünkü durumuyla ilgili söylemiyorum, genel bir ilke olarak düşünüyorum. Ciddi bir iktidar değişikliği öneren, süreklilik değil değişiklik vaadiyle gelen bir liderin ilk adımı genel ve kapsamlı bir siyasi af olmalıdır. Yeni bir sayfa açmak için, birikmiş gerilimleri kırmak için, insanlara umut ve iyimserlik aşlamak için en kolay ve esaslı hamledir, devlete ve rejime karşı suçların silinmesi.

Genel af derken çok net olmak lazım bu konuda. Kişiye ve mala karşı suçların hiçbir koşulda af konusu olmaması lazım. Yani cinayetti, hırsızlıktı, ırza tecavüzdü, bunlar başka mevzu. Buna karşılık devlete karşı, devletin ideolojisine karşı ve siyasi iktidarın temsil ettiği ve tanımladığı kamu yararına karşı suçların, devlet başkanı tarafından, kişisel tasarrufla affedilmesi gerekir. Elbette siyasi suçlar, fikir suçları başta gelir burada. Fakat bence rüşvet, irtikap, yolsuzluk, vergi suçu gibi kamu varlığına karşı olduğu söylenen suçların da af kapsamına girmesi lazım. Çünkü bu suçlar siz ne kadar kendinizi gaza getirip bir ahlaki boyut eklemeye çalışırsanız çalışın, her zaman siyasi suçlardır. Çünkü kamu işlerinde yolsuzluğun soruşturulması siyasi karara tabi bir olaydır. Eski iktidarın takdire bağlı tasarruflarıyla veril-

miş tüm mahkumiyetlerin ve açılmış soruşturmaların bir kereden temizlenmesi lazım, temiz bir sayfa açabilmek için.

O halde ilk işlemimiz bu. Yok öyle infaz indirimiydi ıvırdı kıvırdı gibi yollara girmeden, kayıtsız şartsız şu tarihe kadar olan suçlar affedilmiştir diyerek iki maddelik bir kanun çıkarılır. İktidara geldiğim gün, ilk saat içinde yapılacak bir iş.

Ondan sonra şunu düşünmeye başlarım. Eğer gerçek işler yapmak istiyorsam, yani kazan kaynasın, devran dönsün, ben görevimi kazasız belasız bitireyim de sonra emekliye ayrılayım diye düşünen değil, bir fark yaratmak isteyen, bir şeyleri kökten değiştirmeyi, yeni ufuklar açmayı hayal eden biri isem, ilk iş olarak bunu mümkün kılacak gücü biriktirmem gerekir. Kağıt üzerinde yetki sahibi olmak bir şey ifade etmez. Yarın birtakım önemli kararlar aldığımda, koskoca bir devlet mekanizmasının bana, he başkan, sen söyle, biz bildiğimizi okuruz dememesi lazım. Emrime uymaları lazım. Kararlarımı icra mevkiine koyabilmem lazım. Bu da öyle kolay bir şey değildir. Herhangi bir küçük şirketi yönetmiş birisiyseniz bilirsiniz, emir vermek yetmez. Bu emrin uygulanmasını ve canıgönülden ve isteyerek uygulanmasını sağlamaktır marifet. Bunun için güç gerekir. Güç için ise ilk önce bilgi gerekir. Yani memlekette ne olup bittiğinden benim haberdar olmam gerekir. Özellikle üst katlarda neler olup bittiğinden, kimin aklından nelerin geçtiğinden, kimin elinin kimin cebinde olduğundan haberdar olmam gerekir.

İkinci yapmam gereken iş, o halde, kendime bağlı bir istihbarat örgütü kurmaktır. Doğrudan bana karşı sorumlu, bilgiyi bana aktaran, başkasına aktarmayan bir teşkilat kurmam gerekir. Devletin var olan kurumları, tanım gereği, var olan statükoyu korumakla mükelleftir. Var olan güç dengelerinin eseri olan kurumlardır. O halde, cesur ve güçlü bir liderin ilk iş olarak doğrudan kendisine hesap veren bir istihbarat örgütü kurması,

var olan kurumların içinden işe yarar parçaları toplayıp bir araya getirmesi ve gerisini tasfiye etmesi gerekir ki kendisine karşı birtakım hamlelere, sabotajlara girişmesinler.

Üçüncüsü, tabii ki gerçek anlamda iktidara sahip olmak için para gerekir. Parasız hiçsin. Paran yoksa kimse seni adam yerine koymaz. Hayalini kurduğun projelere yatırım yapacak, büyük çapta adam istihdam edecek, düşmanlarını susturacak gücün olması için elinde serbestçe kullanabileceğin büyük para olması gerekir. Oysa kamu bütçesi bürokrasinin iki dudağı arasındadır. Bürokrasinin içinden çıkılmaz çarkları tarafından felç edilmiş bir sistemdir. Oraya da bir kuruş harcayamazsın, buraya da bir kuruş harcayamazsın. Yoksa sayıştaylar, danıştaylar falan gelir senden hesap sorarlar. Sayın efendim 15 lirayı oraya harcayamazsın, kurşun kalem de alamazsın derler sana. O halde bir hazine-i hassa, yani özel bütçe oluşturmak şarttır. Gerçekten radikal işler yapmak isteyen, devrimci olmak isteyen bir önderin en önemli iki silahı kendisine bağlı bir istihbarat örgütü ile kendisine bağlı bir özel bütçedir.

Böyle bir bütçeyi oluşturma sürecinin adı, Türkçede yaygın olan deyimle, yolsuzluktur. Kamu bütçesinin dışında bir kamu bütçesi oluşturacaksan, kanunları baypas etmen gerekir. Nasıl olur bu? Yaygın bir usulü şöyledir. İş adamlarından, şirketlerden, atıyorum, yüzde elli mi vergi alıyorsun? İndir vergiyi, yüzde yirmi beş yap. İş adamlarımız sevindiler, çok mutlu oldular, para kazanacağız dediler. Ondan sonra, biliyorsunuz, bugünün dünyasında kapitalizm denilen şey, yok efendim özgür piyasaymış falan, yok öyle bir şey. Büyük işveren devlettir. Özel şahıslar da devletle iş yaptıkları sürece para kazanırlar. Başka çaresi yok, yüzde yirmi beşini rüşvet olarak alacaksın. Komisyon olarak alacaksın. Abi sana gel nükleer santral yapma izni verelim ama şuradan bizi gör diyeceksin. Budur bu işin yöntemi. Gene

yüzde elli vergi alıyorsun. Ama yüzde yirmi beşini, bak vergileri indirdik deyip azaltacaksın, geri kalanını başka yöntemlerle alacaksın.

Nihayet bu üçünden daha da önemli bir şey var. Biraz Niccolo Machiavelli okudunuzsa bilirsiniz. Machiavelli ciddi bir siyaset gözlemcisidir, dahidir. Der ki, devlet başkanının sevilmesi değil, ondan korkulması gerekir. Herkes devlet başkanına 'ay ne tonton adam' derse, güzel bir şey tabii, herkes mutlu olur bir süre. Ama emirlerine uymazlar. Emirlerine uyulması için bilmeleri lazım ki, eğer uymazsam, eğer sadakat göstermezsem, eğer arkasından iş çevirmeye kalkarsam, beni oyar bu adam. Çok tehlikeli biri!

O yüzden, cesur ve radikal bir devlet başkanının, ibret ve dehşet amacıyla, birtakım önemli insanları tutuklaması, hatta öldürmesi gerekir. Ki işin ciddi olduğu anlaşılsın. Bir öneride bulunduğunda, bir emir verdiğinde insanların etekleri tutuşsun ve o emri yerine getirmek için ellerinden geleni yapsınlar.

Dört tane adım saydım size. İlk söylediğinle son söylediğin çelişiyor filan demeyin sakın, boş laf etmiş olursunuz. Evet, bir af getirmek gerekir. Peşinden, evet, birtakım insanları tutuklamak gerekir. Bu ikisi birbiriyle çelişen şeyler değil, aynı oyunun iki aşaması. Futbolda da hem savunma vardır hem hücum vardır. Savunma yapıyor diye hücumdan vazgeçecek diye bir kural yok.

Bu anlattığım süreç, 'büyük' diye adı çıkmış olan devlet adamlarının hepsinin izlediği süreçlerdir. Hitler'le Lenin'den tut, Lincoln'dan tut, Fransız İhtilali'ne kadar, Napolyon'a kadar, Sezar'dan tut Atatürk'e kadar, Abdülhamid'e kadar, Mao'ya, Putin'e kadar, hepsinin üç aşağı beş yukarı izlediği yollardır bunlar.

Devamı tehlikelidir. Büyük işler başarmak amacıyla başa geçen insan, iktidarın kaçınılmaz ve vazgeçilmez mantığıyla, bü-

yük işler başarmak için yapması objektif olarak zorunlu olan işleri yaptığı için çıkmaza girer. İlk birkaç sene büyük adımlar atar. Ondan sonra sistem tıpkı kapanan bir yara gibi kabuk bağlar ve lideri içine alır ve hapseder. Yeni güç dengeleri oluşur ve onlarla başa çıkmak için kullandığın ekstra gücün dozunu artırmaman gerekir. Gitgide büyüyen bir zorbalık spiriline sürüklenirsin. Faydalı olmaktan çıkıp zararlı olmaya başlarsın. Devrimci programını uygulamak için kurduğun istihbarat örgütü kontrolsüz bir zulüm gücüne dönüşür. Programına fon oluşturmak için kurduğun paralel devlet yapılanması, paralel bütçe, bir süre sonra kendi kendini besleyen bir talan teşkilatına döner. Göz korkutmak için tutukladığın ve hatta öldürdüğün insanlar bir müddet sonra yetmemeye başlar. Çünkü korku, alışılan bir şeydir. Zamanla etkisini kaybeder. Etkisini sürdürmesi için bir korku spirali halinde tırmandırılması gerekir.

Bütün bu nedenlerden ötürü, madde bir, her devrimci zamanla diktatöre dönüşür. Madde iki, her diktatör bir süre sonra faydalı ömrünü tamamlar. O yüzden en büyük, en başarılı siyasi liderlerin dahi bir süre sonra değiştirilmesi şarttır.

Bunları beklemiyordunuz benden, değil mi? Düşünün ama, palavradan şeyler değil bu söylediklerim. İki-üç bin senelik tarihi ciddi bir şekilde etüt eden ve siyasi iktidarın ne anlama geldiğini düşünen birinin kaçınılmaz bir şekilde geleceğe noktalarır bunlar.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

46 Geleceğin lideri Suudi Prensi Selman mı

İslam toplumlarının sekülerleşmesi, çağdaşlaşması konusunda Ali Babacan, Prens Selman tarzı nispeten ılımlı figürler mi yoksa Kemalizm gibi, Baas tarzı katı rejimler mi daha başarılı?

Prens Selman derken zannederim oğlunu kastediyorsunuz, Muhammed bin Selman. Onu ılımlı biri diye nitelemeniz hayreti mucip bir şey. Adam, hoşuna gitmeyen köşe yazarını başka bir ülkedeki konsolosluğunda satırla doğrayıp, kurban eti gibi paketleyip dağıtıyor, öyle birisi. Birbiriyle alakasız iki modeli sunuyorsunuz, Ali Babacan ve Prens Selman diyerek. Bunun sebebi zannediyorum Türkiye’de henüz Arap dünyasındaki inanılmaz gelişmeler takip edilemiyor, algılanmıyor olmasıdır. Daha bir süre sonra gelecek o bilgiler Türkiye’ye.

Ali Babacan, bütün dünyada benzeri çok fazla sayıda olan insanlardan biri. Uluslararası çevrelerin, uluslararası derken yani Batılı finans çevrelerinin tanıdığı, güvendiği, bu çocuk bizendir diyerek ön plana sürdüğü insanlardan biri. Türkiye Cumhuriyetli tarihinde hep oldu böyle figürler. Kemal Derviş rahmetli bunlardan biriydi. Yeryüzündeki 180 tane ülkenin hepsinde de var bir iki tane Ali Babacan. Bundan 10-15 sene önceye kadar cazip görünen bir modeldi. İyi bir Batılı üniversitede okumuş, onların dilini ve zihniyetini kavrayan, onlarla aynı telden çalan, onların güvenini kazanmış ve onların da desteğiyle, onların para kurumlarının ve istihbarat örgütlerinin gücüyle bir ülkede

iktidara gelen, onların izin verdiği çerçeve içerisinde birtakım ufak tefek düzenlemeler yapan insanlar.

Selman oğlu Muhammed bambaşka bir olay. Devrimci bir lider. Büyük bir dönüşümü gerçekleştiriyor. Beş altı yıl önce ilk başa geçtiğinde bunu söyleyenler vardı, ama birçoklarımız hadisenin farkına bundan bir iki yıl önce art arda bir dizi inanılmaz mimari proje ortaya attıklarında vardı. Birinin adı Mukaab idi. Kabe gibi bir geometrik küp şeklinde devasa bir bina, bütün bir şehri içine sığdırıyor. Onun peşinden Neum diye bir proje attılar ortaya. Bugüne kadar hiç kimsenin hayal etmediği tarzda bir dev çöl şehri. Tamamen kendi içine kapanık, uzay üssü estetiğinde ve cüretkarlığında bir tasarım.

Şimdi bunlar gerçekleşir, gerçekleşmez, ayrı bir şey. Belki de gerçekleşmez. Fakat bu hayallerin kurulması ve bu hayallerin pazarlanması dahi çok ciddi bir iddiayı dile getiriyor. Diyorlar ki, bu çağda, modernliğin öncüsü biziz. Batı bitmiştir. Metro işletmeyi bile beceremiyorlar artık. Biz ise geleceğin şehirlerini kurmayı tasarlıyoruz. İddiaları bu. Bunun peşinden bunca yıllık hamileri olan İngiltere ve Amerika'yla ilişkileri radikal bir şekilde kestiler. İran'la anlaştılar, Suriye'yi yeniden aralarına kabul ettiler. Bundan böyle Rusya'ya ve diğer birtakım pazarlara dolarla satış yapmayacaklarını açıkladılar. Rusya'ya uygulanan yaptırımlara hiçbir şekilde katılmayacaklarını ilan ettiler. Nükleer santral yapımını Çin'e ihale ettiler. Kısacası bağımsızlık ilan ettiler. Ve özetle diyorlar ki, dünyada yeni çağın öncü gücü biz Araplarız. Şaka değil yani bu. Bayağı ciddi bir hadise.

Tekrar söyleyeyim, bunu ne kadar gerçekleştirebilirler ayrı bir mesele. Bu hayali kurabiliyor ve bunun gerektirdiği adımları atıyorlarsa bir olay var ortada demek. Yeni bir şey var. Bu adımlar sekülerleşme getirir mi. Kim bilir? Belki de sekülerleşme geçtiğimiz çağın modasıydı. Avrupa'nın kendi koşullarından

doğan, kendi tarihi ihtiyaçlarından zuhur eden bir formülasyondu. Belki yeni bir tür sekülerleşme gelecek, belki başka bir şey olur. İnsanlığın bir sonraki aşamasını, bir sonraki ufkunu biz belirleyeceğiz diye çıkıyorlar ortaya. Ve İslam etiketini, İslami aidiyeti terk etmeden, geleneğe referansı vurgulayarak, dünyanın en modern binasını Kabe şeklinde yapacağız diyorlar.

Belki de eski kavramlarımızı gözden geçirmenin vakti gelmiştir.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

47 Sanatçının iyisi nasıl anlaşılır

Wagner hakkında ne düşünürsünüz?

Wagner'ı hiçbir zaman sevmedim. İyi bir müzisyen olduğuna inanmadım. Fazla gösterişe dönük, fazla şişik. Dürüst bir müzik değil. İstisnaları vardır. Küçük çaplı işleri iyidir. Wesendonck şarkıları şahane şarkılardır. Operalarında insanı bazen uçuran pasajlar yok değil, Lohengrin'in giriş müziği, Isolde'nin ölümü, Siegfried'in cenazesi filan. Fakat Wagner'in dürüst bir sanatçı olduğuna inanmıyorum. Müzikte de, sanatta da, dürüstlük en temel hadisedir. Dürüstlük demek, pırıl pırıl bir gözle görmek dünyayı. İçten ışıyan bir gözle, ışıkla görmek. Beethoven'da vardır bu, Brahms'ta bazen perdelenmiş de olsa vardır, Mahler'de zaman zaman vardır. Wagner'de hayır. O boz bulanık müzik dilinin her akorunda, yalan konuşuyor, dolgu yapıyor, klişe saçıyor duygusunu yaşarsınız. İnsan özgün bir cümle kurduğunda çocuklar gibi sevinir, o sevincini de belli eder. Wagner'de o yok. Ağır ol molla desinler havası var.

(Pazar Sohbeti, 6 Eylül 2020)

48 Rus neden başardı da Osmanlı başaramadı

Petro'nun Rusya'da gerçekleştirdiği, ağ atlatan ve en önemlisi kalıcı olan reformları, neden Atatürk ya da II. Mahmud bu coğrafyada yapamadı?

Çok esaslı bir sorudur. Cevabı nedir biliyor musunuz? Rumlar ve Ermeniler yüzünden yapamadı. Yahut da aynı madalyonun öbür yüzü, Türkler yüzünden yapamadı.

Rusya ve Osmanlı yapıca birbirine benzeyen devletler. Büyüklükleri kabaca aynıydı. Osmanlı biraz daha büyüktü, fakat eşitlendi zamanla. Devlet yapılanması benzer, ideolojik sorunları benzer, gelişmişlik seviyeleri 17. yüzyıl sonunda aşağı yukarı aynı olan lkeler. Bunlardan Rusya büyük reformlara girişti ve ciddi bir şekilde ülkeyi dönüştürmeyi ve modern dünyanın başlıca güçlerinden biri haline getirmeyi başardı. Osmanlı aynı reform hamlesini Petro ile aynı yıllarda, 3. Ahmet zamanında denedi, bir daha 3. Selim zamanında denedi, mevcut düzen glerinin direnişini kıramadı. Nihayet yüz yıl gecikmeyle 2. Mahmut zamanında katar yürümeye başladı. Yrd ama maalesef başka istasyona vardı.

Rusya da Osmanlı gibi çok etnili bir ülkeydi. Türlü şitli insan yaşıyordu Rus imparatorluğu sınırları içinde. Fakat değişimin motoru Ruslardı. Yani siyasi egemenliğe sahip olan zümre aynı zamanda modernizasyonun da öncüsü ve taşıyıcısıydı. B-

tün yeni akım sanatçılar, modern bilim insanları, fikir öncüleri, askeri komutanlar, iş adamları Ruslardan çıktı. Tatarlar da vardı aralarında, Ermeniler de vardı, Almanlar ve Lehler de vardı. Fakat onlar da Rus kimliğiyle ve Rus milli takımının bir oyuncusu olarak hareket ettiler.

Osmanlı Devleti içinde ise, çok kısa zamanda, değişimin öncülüğünü devlete hakim olan zümre değil, din ve sosyal yapı olarak ondan farklı ve onun zıddı olan Hristiyan unsurlar kap- tılar. Rusya'da modernliği temsil eden kişiler Rus iken veya Rus kimliği altındayken, Osmanlı'da bu insanlar ya Rum'du ya daha çok Ermeni'ydi. Bunlar eskiden beri birbirlerine güvenmezler, birbirlerinden farklı yerlerde dururken, dönüşümün etkisiyle aralarındaki uçurum derinleşti. Çünkü bir taraf sıkı sıkı siyasi ve askeri iktidara bağlanırken, öbür taraf gitgide büyüyen yeni güç kaynakları keşfetti, ekonomik güç, entelektüel güç, örgütlenme gücü. Bunun sonucu olarak gitgide şiddetlenen bir kavgaya tu- tuştular. Osmanlı'nın son zamanlarında başta Ermenilerin, aynı zamanda Suriye ve Lübnan'da Hristiyan Arapların, Balkanlarda Yunanistan dışı Rumların, Sırpların, Bulgarların kavuştuğu mo- dernlik düzeyi Ruslarınkini bir adım geriden izler. Onlar da bir sürü Batı tarzı sanatçı çıkarmış, bunlar da çıkarmış. Onlar da şir- ket kurup, ne bileyim, petrol çıkarmaktı, silah üretmekti, büyük çaplı gıda pazarlamaktı gibi işlere girmişler, bunlar da girmişler. Şu farkla ki, Rusya'da bunu yapanlar aynı zamanda siyasi iktidara sahip. Osmanlı'da ise aksine siyasi iktidarla aralarında gitgide tır- manan ve sonuçta karşılıklı katliama dönüşen bir zıtlık var. Ülke- nin modernizasyonunu taşıyan kesimler aynı zamanda devletin düşmanı. Nasıl Rusya olacaksın ki bu koşullarda?

İşte böyle sürprizlerle dolu tarih.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

49 Ermeniler nereden geldi

Hint Avrupa dilleri içinde Ermeniceye en yakın olan dil hangisidir? Frigya diliyle akraba olduğu söyleniyor. Bu eğer doğruysa, Ermeniler Anadolu'ya batıdan geldi diyebilir miyiz?

Frigya diliyle benzeştiğini Herodot söylüyor. Fakat Frigya dilini bilmediğimiz için doğru mu söylüyor, kafadan mı atmış bilemiyoruz. Herodot'un bilmediği şeyleri uydurma eğilimi fazlaca gelişkin olduğu için, sağlam kanıt olmadıkça inanmamak daha doğrudur diyoruz.

Ermenice diğer Hint-Avrupa dillerinin hiçbirine yakın durmayan bir dil, Hint-Avrupa dillerinin soyağacında ayrı bir dal. Bazı dilciler Arnavutça, Yunanca ve Ermeniceyi kapsayan bir tür üst dal öneriyorlar, fakat bunun da sağlam bir dayanağı olduğunu sanmıyorum. Daha ziyade akademik bir konvansiyon, bunlar eski Osmanlı halklarıdır, üçüne ayrı fakülte açmaya bütçemiz yetmez, bari üçüne bir tane oda tahsis edelim, idare etsinler gibi bir duygunun eseri bence. Ötekilere benzemeyen bir dil. Tarih çağlarında tekrar tekrar, üst üste katmanlar halinde İrani dillerden etkilenmiş. Fakat İrani bir dil de değil. Ek-santrik bir hadise.

Sorunun ikinci kısmına gelince, Ermeniler bir yerden gelmediler, oradaydılar kardeşim. En az MÖ 1000 yahut 900 yıllarından beri oradaydılar. Daha öncesini de bilmiyoruz. Bütün insanlar nereden geldilerse oradan geldiler. Belki de Afrika'dan

geldiler. Daha önce nereden geldiler bilmiyorum. Allah gönderdi onları.

Ulusların nasıl oluştuğu konusunda yanlış düşünceleri var insanların. Sanıyorlar ki bir ulus vardı, diyelim bin kişi, yola çıktılar, dıgıdık dıgıdık geldiler, bir yere oturdular, sonra çoğaldılar, bugüne geldiler. Öyle olmuyor bu işler. Bugün nasıl oluşuyorsa o zaman da öyle oluyor. Karışıyorlar. Birileri diğerlerine egemen oluyor. Yedi benzemez bir araya geliyor. Biz aslında hepimiz kardeşiz, atamız da yedi kardeş diye bir masal uyduruyorlar. Hor gördüğümüz Karakitaylar da var ya, atalarımızın üvey kardeşiydi, büyük dedemiz onu lanetlemişti zaten diye anlatıyorlar. Böyle oluyor uluslar. Ermeni ulusu da Kürt ulusu da, Patagonya ulusu da.

*

Beşinci yüzyıldan beri kaydedilmiş ama muhtemelen kökeni çok çok daha eskiye giden Ermeni ulusal mitolojisine göre Ermenilerin atası olan Hayg, Malazgirt veya Bulanık civarında, belki şimdi Örenkent adı verilen Haygaşen kasabasında ilk beyliğini kurmuş. O yörenin Ermeni tarihindeki adı Hark'tır, yani ata yurdu demektir. Evlatları oradan çıkıp Van'ı fethetmişler. Sonra bir ucu Fırat Nehrine, öbür ucu Sevan Gölüne dayanan alanda egemenlik kurmuşlar. Bu öykü, arkeolojik buluntulardan bildiğimiz Urartu devletinin tarihidir. Ermenilerin kendilerine verdiği Hay adı, esasen Urartu sülalesi demektir. Urartu'nun en erken izleri de Malazgirt-Bulanık tarafındadır.

MÖ 6. yüzyıl başlarında Urartu tarihi kararır. 100-200 yıl boyunca haber alınmaz kendilerinden. Bölge Kürtlerin, pardon Medlerin, daha sonra Perslerin yönetimine girer. Perde aralandığında Urartuların egemenlik merkezi kuzeye kaymıştır, Ağrı Dağı kuzeyinde, Aras Nehri ovasında, Armavir denilen yerdedir. Ülkenin adı da değişmiş, Armenia olmuştur. Bu Armenia

adının nereden çıktığı muammadır. Başkent Armavir'den gelmiş olabilir diyenler de vardır ama doğrusunu bilen yok. Armenia ülkesinde birtakım farklı kavimlerin, bu meyanda Medlerin, eski İskit-Saka kalıntılarının, bazı Kafkaslı kabilelerin yaşadığı biliniyor. Fakat ülke çapında ortak egemen dilin Ermenice olduğu şüphesiz. Bu dilin de, Urartu yani Hay kralları zamanında bu yerlerde yaşayan halkın dilinden farklı bir dil olduğunu düşünmek için bir sebep yok. Urartu krallarının kitabeleri Ermenice değil şüphesiz, ama kraliyetin kutsal yazıt dilinin başka, halkın ve kralların günlük konuşma dilinin başka olması o devir için gayet normal bir şey. Her halükarda Fırat Nehrinden Sevan Gölüne uzanan sınırları gayet belirgin sahada MÖ 600'den sonraki iki yüzyılda ortak dilin pat diye değiştiğini düşündürecek bir belirti yok ortada.

(Pazar Sohbeti, 24 Mayıs 2020)

50 Zannettiğiniz kadar özgür müyüz

Kendi değer yargılarını kendi iradesiyle oluşturup, ona göre yaşayabilen insan ahlaken özgürdür. Bağlı olduğu siyasi iktidarı kendi tercihiyle değiştirebilen ya da en azından sınırlandırabilen insan siyasi anlamda özgürdür.

Modern batı dünyasında bu anlamda özgürlüklerin bulunduğunu savunmuş bu arkadaşımız. Feci surette yanlış ve anlamsız buldum bu görüşleri. Neden? Çünkü kendi değer yargılarını kendi iradesiyle oluşturup ona göre yaşayabilen insan, ben size hatırlatmış gibi olmayayım, Hollywood filmleri dışında yok. Mümkün bir şey değil bu dediğiniz. İnsanın değer yargılarını nasıl oluşturduğu meselesi bir muammadır. İnsan kısmen yetiştirdiği şartlardan ötürü, içinde yaşadığı toplumun akıntılarının vektörel bir sonucu olarak, kısmen de kaza, kader ve tesadüf sonucunda birtakım değer yargılarına, birtakım eylem düsturlarına, bir yaşam tarzına kavuşur. Ondan sonra da kendini haklı çıkarmak için değer yargılarını özgürce seçtiğine kendini inandırır. Hangi insan değer yargılarını kendi iradesiyle seçebilmiş ki? Hangi insan, eylemlerini, bir mantık silsilesi içinde soyut değer yargılarından türetiyor? Yok öyle bir şey. İçgüdülerin ve koşulların getirdiği tavırları benimsersiniz. Psikolojinin, sosyal mecburiyetlerin, ait olduğunuz grupların dayattığı adımları atarsınız. Sonra da ağzı biraz laf yapan bir tipseniz eylemlerinize bir kılıf uydurmaya, gerekçe bulmaya çalışırsınız.

Bağlı olduğu siyasi iktidarı kendi tercihiyle değiştirebilen ya da en azından sınırlandırabilen vs. vs... Sınırlandırabilen ayrı bir şeydir, onu konuşuruz. Değiştirebilen meselesine gelince, burada çok bariz bir kandırmaca var. Çünkü özgürlükten söz ederken, bireyden söz ediyoruz. Özgür olan bireydir. Bir şekilde toplumda milyonlarca insanın bir lotarya gibi rastgele davranışları toplanıp alt alta konulduğunda iktidar değişiyorsa, bunun bireyin tercihiyle bir alakası yoktur. Birey düzeyinde, kişinin içinde yaşadığı toplumun yönetimine ilişkin herhangi bir etkisi var diye değerlendiremeyiz. Birey düzeyinde bunun bir karşılığı yok. Bir illüzyon sadece. Kitle iletişim medyasında duyup da, bir süre sonra, haa öyleymiş, demek ki ben kendi irademle değiştiriyormuşum diye kendini avuttuğun bir yanılsama, bir aldatmaca.

Siyasi anlamda özgürlük ne zaman vardır, biliyor musunuz? Kafam bozulduğunda gidip devlet başkanını, 'İn lan oradan' deyip devirebildiğim zaman vardır. Bütün vezirler 'Aman padişahım, o dediğiniz iş yapılmaz, töbe' dediğinde hepsinin kellesini alabiliyorsam vardır. İdi Amin vardı Uganda'da bir zamanlar, hatırlar mısınız? İşte buyurun size siyaseten özgür bir kişi! Ahlaki özgürlük deyince de benim aklıma daha ziyade seri katiller filan geliyor. Canın istediğinde kimseyi takmadan istediğini yapıyorsan, buyur, dört dörtlük özgürlük.

Siyasi ve ahlaki özgürlüklerin evrimi

Modern Batı dünyasında ahlaki ve siyasi özgürlükler yoktur yahut da olmadı demiyorum, lütfen yanlış anlamayın. Tanımladığınız şekilde olmadı, başka bir şeydi demeye çalışıyorum. Son 250 senede Batı dünyası bir özgürlük iddiasıyla ortaya çıktı ve bu iddianın altını belli ölçülerde doldurdu. Neydi bunun içyüzü? Neydi Batı dünyasını emsallerine nazaran özgür kılan, diğer

yerlerden farklı kılan? Bu soruları sorduğumuzda benim aklıma üç aşamada özetleyebileceğim bir tarihi süreç geliyor.

Birincisi 18. yüzyıl başlarında şekillenip Fransız İhtilali ile taçlanan Aydınlanma hareketidir. Aydınlanma'nın ana fikri, toplum içindeki insanların, ama tüm insanların değil, gerekli eğitim düzeyine sahip olan seçkinlerin, arzu ederlerse dini otoriteden bağımsız olabilecekleri fikridir. Ahlaki ve siyasi boyutları olan bir özgürlük deklarasyonudur. Etkileri bugüne dek süren muazzam sonuçları olmuştur. Fakat dikkat edin, konu "kendi iradesiyle yargılarını oluşturma, iktidarı değiştirme" filan değil, papazın yahut kitabın dayattığı dünya görüşüne inanmama, öğütlerine kulak asmama özgürlüğüdür. Ve gayet net bir şekilde, herkese değil, gerekli kültüre ve maddi imkana ve ahlaki metanete sahip olan seçkinlere tanınmıştır sadece.

İkincisi, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen otorite krizi döneminde serpilmiş bir özgürlük anlayışıdır. Bunun altyapısını hazırlayan şey şehirleşmeydi. Köylerden şehre göç, gitgide büyüyen devasa boyutlara ulaşan Londra, Paris, Viyana, Berlin, New York, Chicago gibi şehirlerin ortaya çıkmasıydı. Daha önce dünyada tarihinde benzeri çok ender olan milyonluk büyük şehirler oluştu ve bu şehirlere göçen insanlar anonim olma özgürlüğünü kazandılar. Bir yerel kimliğin, onun getirdiği sorumlulukların, kısıtlamaların, ahlaki kaygıların dışına çıkarak, arzu ettikleri zaman görünmez olabilecekleri, atalarını, ailelerinin gelenek ve törelerini hiçbir şekilde tanımayan insanlarla aynı ortamlarda, mesela kafelerde veya siyasi parti lokallerinde buluşabilecekleri yeni bir dünyaya adım attılar.

Üçüncü büyük özgürlük deklarasyonu 1968 devrimleriydi. Bunun da sosyal altyapısı, zannediyorum üniversite nüfusunun çok büyük oranda artmasıydı. Daha önce toplumun çok küçük bir kesimini ilgilendiren ve belli bir sosyal sorumluluğu berabe-

rinde taşıyan üniversite hayatı, 1960'lardan itibaren geniş bir kesimi içinde alan bir nitelik kazandı, dolayısıyla toplumsal işlevi değişti. Üniversite gençliği üniversitenin geleneksel ahlaki, bilimsel ve idari otoritesine karşı isyan bayrağı açtı. Var olan akademik müktesebatla ve toplumun yerleşik cinsel normlarıyla bağını kopardığını ilan ettiler. Bu özgürleşme hamlesinin de olumlu ve daha çok da olumsuz sonuçlarıyla bugüne dek iç içe yaşıyoruz.

Bu üç büyük dönüşümün de başını Batı ülkeleri çekti. İlkinde İngiltere ve Fransa, ikincisinde yine aynı iki ülke ile Almanya, üçüncüsünde ABD ile Fransa öncü rolünü üstlendiler. Bu ülkeler, ahlaki ve siyasi özgürlüğü bir değer olarak gören insanlar nezdinde tüm dünyada muazzam bir cazibe kazandı. İnsanlar mıknatıs gibi, Batıya bakmaya başladılar. Batı dünyasının dışında her yerde, İslam dünyasında, Hindistan'da, Çin'de, Rusya'da, Afrika'da genç ve şehirli insanlar, özgürlüğün kutbu olarak Batıyı bellediler. Bu hadise tarihin belli bir döneminde, diyelim ki 1750'lerden 21. yüzyılın eşiğine kadar tüm dünyayı etkiledi.

Elbette bu özgürlük tırmanışı, özgürleşme süreci, olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz sonuçları da olan bir süreçti. Bugün geldiğimiz noktada soru şudur: Bu tırmanış nereye kadar sürdürülebilir? Daha fethedilmemiş hangi ufuklar kaldı? Ve bu ufukların fethedilmesi, şu anda vardığımız noktada gerek insanlık açısından gerekse insanlar açısından, ne ölçüde arzulanacak bir sonuçtur? Varılan nokta iyi bir nokta mıdır? Bu yolda devam edilmeli midir? Bu sorular günümüzde ciddi bir şekilde insanların kafasını kurcalamaya başlamıştır. İnsan potansiyelini kısıtlayan, insan yaşamını dar bir çerçeveye sıkıştıran kural ve kurumlar, aynı zamanda insan hayatına şekil ve yön veren kural ve kurumlardır. Sosyal birlikteliği, yani ortak yaşamı, ortak hedefler için beraberce yol almayı mümkün kılan bir çerçevedir. Bu çerçeveyi esnettiğiniz zaman özgürlüğünüz artar ve

yeni adımlar atma imkanı bulursunuz. Bu çerçeveyi büsbütün yok ettiğiniz zaman, paçavra gibi yıkılır ve dağılırsınız. Öyle görünüyor ki bugün Batı'nın 250 yıllık özgürlük yürüyüşünün sonunda vardığı nokta bir iflas noktasıdır ve birtakım şeyleri yeniden kurmanın zamanı gelmiştir.

(21 Mayıs 2023 Pazar Sohbeti'nden kısaltıldı)

Not: Bu sohbette çok dağınık bir şekilde anlattığım 250 yıllık tarih sürecini, üç hafta sonra, 11 Haziran 2023 tarihli Pazar Sohbeti'nde yeniden ele aldım. Daha ayrıntılı sunum için üçüncü cildin 39 numaralı makalesine bakınız.

51 Özgürlük Batı'nın hamurunda mı var

Batı dünyasında özgürlüklerin tarihini Aydınlanma ile başlatıyorsunuz. Oysa ta Ortaçağ'da Magna Carta var Batı'nın geleneğinde. Onu göz ardı mı ediyorsunuz?

Batı dünyasında Ortaçağ'dan itibaren, daha doğrusu 13. yüzyıldan itibaren teorisi yapılan özgürlük kavramı başka bir şeydir. Siyasi erk sahiplerinin kral karşısındaki nispi özerkliği demektir. Bir vatandaş kavramı yoktur orada. Beylerin, düklerin, kontların, kendi ordusuna sahip olan ve kendi haracını toplayan hüküm sahiplerinin, karşılıklı saygı ve riayet kurallarına uyması kastedilmiştir. Diğer boyutu da din otoritesinin, yani kilisenin, dünyevi hüküm sahiplerinin tecavüzüne karşı korunmasıdır. Şunu diyorlar: Hükümdar kiliseye karışamaz, diğer silahlı egemenlere de ancak belli terbiye sınırları içinde karışabilir.

Aslına bakarsanız eski dünyanın her yerinde buna benzer güç dengeleri mevcuttur. İslam dünyasında da vardır, 4. yüzyılın Ermeni feodalitesinde de vardır, bildiğim kadarıyla Cengiz Han'ın Moğol devletinde de vardır. Sonuç olarak bugünkü gibi siyasi erki bütünüyle monopolize eden büyük merkezi bürokrasiler yaratma imkanı yok o çağda. Mecbursun silahlı kuvvet sahibi başka iktidar sahipleriyle ittifak ve işbirliği yapmaya. İşbirliği yapınca da karşılıklı tavizler vereceksin, misal, adamı sırtından bıçaklamayı planladığın günün arifesinde taahhütname imzalayacaksın, vallahi senin haklarına ve sınırlarına saygılıyım diye. Ortaçağ

Avrupa'sının bir farkı belki bu informel güç paylaşımlarını yazılı hükümlere bağlama, bir yazılı hukuk sistemine dönüştürme eğilimidir. Bilmiyorum, çok emin değilim bundan. Belki de Avrupa daha sonraki yüzyıllarda yazılı evrakı koruma konusunda diğer medeniyetlerin çoğundan daha özenliydi, onun sonucu doğan bir yanılsamadır. Yani 13. yüzyılda Avrupa feodalizminin hukuki altyapısı, aynı çağın Selçuklu ya da Moğol beylikleri sisteminden gerçekten nitelikçe çok farklı mıydı, emin değilim doğrusu.

Özgür Avrupa vs. Şark despotizmi

16. yüzyıldan itibaren şöyle bir soyut ikilem oluştu Avrupalıların kafasında. Bunun ipuçlarını Machiavelli'de görürsünüz de, asıl teorileştiren 1560-70'lerde Jean Bodin'dir. Biz, Avrupa ülkeleri, özgürüz. Bir de Şark tipi despotizmi vardır ki örneği Osmanlı'dır. Osmanlı'da yönetici sınıfların hükümdar karşısında hiçbir hukuki dayanağı yoktur. Hükümdar istediğini asar, istediğini keser, istediğini görevden alır. Avrupa'nın yönetici sınıfları beydir, derebeyidir, hanedandır, mülk sahibidir. Güçleri ellerinden kolay kolay alınamaz. Osmanlı'nın yönetici sınıfları ise memurdur. İstikballeri padişahın iki dudağı arasındadır. İstedikini görevden alır, istediğinin servetine el koyar. Bak, ne kadar üstünüz biz Avrupa olarak!

Doğruluk payı var mıdır bu modelde? Vardır, eğer terazinin karşı kefesine Osmanlı'yı koyarsan. Osmanlı yetmezse bir de o tarihte kimsenin hakkında doğru dürüst bir şey bilmediği Çin'i örnek getirirsen, buyur Asya tipi bir tarafta Avrupa tipi öbür tarafta. Avrupa'da baronlar kralla pazarlık edip senet imzalatabilirler. Baronlar Meclisi toplanıp onay vermedikçe kral vergi alamaz. Osmanlı'da ise bütün mülkün sahibi zaten padişah, memurlarını gönderip köylüden istediği haracı keser, dilediği vergiyi toplar. Kim direnecek?

Karikatürleştirilmiş bir anlatıdır ama kısmen de olsa vardır doğruluk payı. Asya'nın ve Avrupa'nın değişmez özü değildir anlattıkları, ama 16. yüzyılın durumu kabaca böyledir. Osmanlı'nın doğusu ayrı hikaye fakat batısında, Fırat batısındaki Anadolu ile Rumeli'nin bereketli ovalarında Osmanlı, yerel egemenleri hemen hemen tümüyle tasfiye etmeyi başarmıştır. Vergiyi yerel egemenler toplamaz, padişahın memurları toplar. Dolayısıyla, en azından teorik olarak, tahsil edilen verginin ne kadarını merkez hazinesine aktaracağız, ne kadarını elde tutacağız pazarlığı yoktur. Vergi tahsildarı, en azından teorik olarak, maaşını merkezden alır. Tahsilat işinde ona asist eden silahlı güç kendi ordusu değil, padişahın ordusudur. En azından teorik olarak öyledir. Gerçi 16. yüzyıl sonunda bu sistem alayü vala ile çökecektir, ama işin teorisi budur.

Daha da önemli gözlemimiz şu. 'Asya tipi' diyerek genelledikleri bu model, spesifik bir tarih döneminin düzenini yansıtır. Son yıllarda gitgide merakımı celbeden, gitgide ne kadar cahilmişim ben diyerek keşfettiğim bir kıta var. O da Osmanlı öncesi İslam dünyasıdır. İslam dünyasının asıl parlak çağını feodal Avrupa'nın özgürlükleriyle kıyasladığım zaman burada anlatılan modeli anımsatacak hiçbir şey göremiyorum. Abbasilerin inkırazıyla başlayıp İstanbul'un fethine kadar süren aşağı yukarı 500 yıllık dönem, siyasi iktidarın çok fazla sayıda egemenlik odağı arasında parçalanması açısından Avrupa feodalizminden yapıcı farksız demeyelim, ama onu bir hayli andıran bir yapıdadır. Dini otoritenin hükümdar karşısında nispi özgürlüğü açısından baktığınızda ise doğrusunu isterseniz Avrupa'ya fark atar. Hukuken mutlaklaştırılmış bir özgürlük alanı vardır dinin. Hiçbir hükümdarın bu alana tecavüz etmeye cüret edemeyeceği varsayılır. Bu özgürlük alanında palazlanan ruhban sınıfı -pardon ruhban demiyorduk, ulema ve fukaha diyelim- hukuken ve

iktisadi açıdan hükümdarın otoritesinden bağımsızdır. Tabi olduğu hükümetleri hiçe sayan uluslararası bağlantılara sahiptir. Padişahla kavga etse çekip başka devlete gidebilir, orada şanslı yaver giderse padişah müsteşarı ve vezir olabilir.

Özetle, klasik öğretilerde karşımıza çıkan Asya tipi ile Avrupa tipi ayrımı geniş tarihi perspektiften bakınca pek anlamlı bir ayrım görünmüyor. Belli bir çağın, bir konjonktürün ifadesi gibi görmek daha doğru olur.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

52 Demokrasi derken ne kastediyorlar

Geçen gün Washington Post'ta Türkiye seçimleriyle ilgili bir yazı yayınlandı. Amerikan propaganda makinesinin en beyinsiz temsilcilerinden biri olan Fareed Zakaria imzasıyla. Diyor ki, Türkiye bir demokrasidir fakat illiberal bir demokrasidir. Ne dersiniz bu yeni formüle?

Ben bunu şöyle tercüme ediyorum. Kendi dünya görüşü çerçevesinde anlamlı bir şey söylemeye çalıştığını düşünüyorum. Demokrasidir diyor. İlliberal da olsa, demokrasinin geleneksel tariflerine topyekün zıt da olsa demokrasidir. Uzun zamandır duyulmamış olan bir nitelemeydi. Zannediyorum 2013'te Erdoğan'ın Obama'yı ziyaretinden bu yana Türkiye'ye demokrasi diyen kimse çıkmamıştı o cephede.

Demokrasi derken ne kastediyor? Gerçekçi olmak gerekirse, çağdaş Amerikan propaganda söyleminde tek bir anlamı var artık bu kelimenin. Bizden yanaysa demokrasidir, değilse değildir. Mesela Avrupa'nın en popüler ve şeffaf rejimi de olsa Macaristan demokrasi değil, çünkü bize gıcık gidiyor. Macaristan kadar olmasa da ona benzer siyasi yapısı olan Polonya en bir demokrasi, çünkü ona askeri yatırım yaptık. Çin demokrasi değil, Rusya katiyen değil, buna karşılık bir avuç soysuz oligarkın yönettiği eşkıya rejimleri, Ukrayna gibi, demokrasi. Çünkü neden? Çünkü bizim boys.

Ferit Bey özetle diyor ki, Türkiye boktan bir ülke olabilir, fakat bizimdir. Bu fevkalade ilginç bir beyan, çünkü bir süreden beri Amerikan kampından kopup Rusya tarafına meyletmiş görünen Erdoğan rejimini yine bağırılarına basmaya hazır oldukları anlamına geliyor. Bunu söylemiş. Arka planında ne vardır bilemeyiz. Gelecek haftaki cumhurbaşkanı seçiminde Erdoğan'ın alacağını gördüler, ona kapı mı açıyorlar? Seçimden önce bir mutabakata vardılar, birtakım koşullara uyması şartıyla desteklemeye mi karar verdiler? Ancak el yordamıyla tahmin yürütebiliriz. Ancak her halükarda Amerikan devletinin bir enstrümanı olan Fareed Zakaria'nın sözleri, Washington ile Erdoğan rejimi arasında bir yumuşama dönemine işaret ediyor.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

53 Avrupa'da hangi şehirler ilk ona girer

Avrupa'da on şehir gezeceğim. Nereden başlayıp nasıl gidilmeli? Birisinde kalıp çalışacağım. Bu hangisi olmalı?

On şehir yapacaksan bir kere Avrupa'nın olmazsa olmaz şehirleri var. Londra, Paris, Viyana, Berlin. Hayatta bunları bilmek lazım. Birisi anlattığında, Sen Mişel'den çıkıp SenJermen'e döndüm diye, gözünde canlandırabilmen lazım. Oradaki kurumları, kafeleri, restoranları, müzeleri, eğlence yerlerini, turistik yerleri kafanda bir yere oturtabilmen lazım. Dünya coğrafyası hakkında bir fikir sahibi olmak için şart.

Bundan sonra, madem on ile sınırlıyorsun, beş tane de biju şehirlerden söz edelim. Aşağı yukarı beş yüz tane sayabilirim bunlardan ama beşte kalalım. Bunlar dünyanın sürükleyici motoru olan şehirler değil, fakat dünya bir yerlere sürüklenirken bir köşede kalmış ve iyi ki kalmış dediğim yerler. Tabii Venedik şaşmaz, Floransa şaşmaz, bence Siena da şaşmaz. Siena daha küçük bir şehir öbürlerinden ama çok güzel bir mücevher. Bir şehrin meydanı nasıl olmalı konusunda adeta bir ders. Sonra Prag, unutulmaz bir şehir. Çok sevimli bir yer.

Nee, Barcelona yok mu diyor biri. Bilmem, ben Lizbon diyecektim. Çok cana yakın bir şehir, insanın aşık olacağı bir yer. Porto fiziksel mekan olarak Lizbon'dan daha güzel ama küçük, Lizbon'da daha fazla fırsat kapısı var. Hangisinde kalıp çalışa-

yım dersen, hangisinde kendine eş bulma şansın daha fazlaysa orası. Dil meselesini de sakın unutma. Soyut bir tercih değil önündeki, sonsuz yeteneklerle donatılmış da değiliz. Hangisine daha kolay adapte olacağını düşünmek lazım.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

54

Kısa Kısa

Kütüphane oluşturmak bir tür fetişizm midir?

Bu çağda, evet, büyük ölçüde bir süs. Geçmişte okuduğun ve artık bir daha okumayacağın kitapların bir tür gösteri vitrini. Zoom toplantısına katılırken arkanda havalı bir fon. Bu devirde aradığın bilginin her türlüüne online ulaşabiliyorsun. Aklın şaşar nelere ulaşabiliyorsun. 1850’lerde Van’da basılmış Ermenice broşürleri bulabiliyorsun. 16. yüzyılda Venedik’te basılmış her kitabın ayrı ayrı baskılarına ulaşabiliyorsun, birinci edisyon, ikinci edisyon diye. Hem üstelik koltuğundan kalkıp kütüphanenin üst rafına uzanmaktan umumiyetle daha kolay.

(21 Mayıs 2023)

Siyaset bilimini küçümsüyorsunuz ama dünyanın siyaset uzmanlarına ihtiyacı yok mu?

Siyasete ilgin büyük ise siyaset bilimi okuma. Çünkü siyaset biliminin siyasetle alakası yok. Siyasetle ilgileniyorsan siyasete gir. Bir pratik meselesidir siyaset. Tarih oku, gerçek siyaset insanlarının gerçek öykülerini oku, bir de roman oku. Siyaset bilimi okuyarak siyaset hakkında bilgi sahibi olamazsın.

(Pazar Sohbeti, 21 Mayıs 2023)

Bu deprem felaketi de gösterdi ki Recep Tayyip Erdoğan artık gitmeli.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 21 yıllık iktidarının temel bir tane nedeni vardır. Belirleyici olan ne halkın cehaletidir, ne halkın dindarlığıdır, ne Erdoğan'ın olağanüstü karizması ya da başarılı iç politika hamleleridir. Bunların hiçbirisi değildir. Bu adamın 21 sene rakipsiz bir şekilde ülkeyi yönetmesinin temel nedeni düzgün bir alternatifinin mevcut olmayışıdır. Alternatifiniz eğer Kemal Kılıçdaroğlu ise, bugüne kadar attığı her siyasi adım yanlış olan, her adımda rejimin ekmeğine yağ sürmüş olan ufuksuz, çapsız bir siyaset bezirganı ise... Diğer alternatifiniz iktidar ortağı olan MHP'nin tek yumurta ikizi ise, nasıl karar vereceksiniz? Bu gitsin yerine kim gelsin?

(Pazar Sohbeti, 12 Şubat 2023)

90'larda gericileri, tarikatçıları assak kurtulur muyduk?

90'larda Kemalistleri ve askercileri ve postal yalayıcıları assak kurtulurduk, bundan eminim. Tarikatçıları assak sonuç değişir miydi bilmiyorum. Zaten 40 milyon kişiyi asacak ip bulamazsın memlekette.

(Pazar Sohbeti, 12 Şubat 2023)

55 Depremi suçlusunu kim

Adıyaman, Maraş ve Hatay'ı yerle bir eden 11 Şubat 2023 depreminin ardından.

Her toplumda ve tarihin her çağında böyle bir felaketin ardından insanların doğal refleksi suçlu aramaktır. Bunun tamamıyla anlamsız bir olay olduğu hakikatiyle kimse yüzleşemez. Birileri bir suç işledi, o yüzden bunlar başımıza geldi fikri, tüm tarih boyunca, her toplumda, tipik tepkisi olmuştur bu insanların. Batı Ortaçağ'ında depremlerden ve veba salgınlarından sonra bu işin suçlusunu Yahudilerdir deyip Yahudi katliamlarının gerçekleştirildiğini biliyoruz. Yahut da işte insanlar günah işledi, kızlar dolsuz gezdi o yüzden deprem oldu. Günahkarlar yüzünden oldu. Protestanlar yüzünden oldu, vs. Çok tipik bir insani tepki bu. Kuran'da da bu tema sürekli işlenir, insanların günahları yüzünden Allah onlara afetler gönderir. Ortaçağ'ın Ermeni din adamlarında da aynı görüş hakimdir.

Türkiye'de insanların sosyal tercihlerine ve eğitim durumlarına göre bu temel insan içgüdüsünün iki şekilde tezahür ettiğini görüyorum. Birincisi, Suriyeliler yüzünden oldu. Suriyelilerin bir şekilde suçlu bulunması gerekiyor. Çözüm kolay: Suriyeliler yağmacılık yapıyor. Suriyeliler bu felakette bizimle duygudaş değiller. Demek ki onları yok etmek, öldürmek, katletmek, mahvetmek lazım. Bu çok tipik bir tepki. İkincisi ve bence tastamam aynı zihniyetin ve aynı ruh halinin ifadesi olan görüş, bütün bu hadise müteahhitler yüzünden oldu. Müteahhitler ve imar affı ve imar kanunlarını yeterince uygulamayan

kamu görevlileri bu felaketin sebebidir. Depremiñ sebebi olmasa bile depremin sonuçlarının sebebidir.

Dikkat ederseniz insanların hemen hemen hepsi bu iki seçenekten birini mutlaka tercih ediyorlar. Tercih zemini bir kere siyasi eğilim, ikincisi toplumsal statü, üçüncüsü eğitim durumu. Toplumda kendini biraz daha seçkin hisseden ve sol eğilimli olanlar, müteahhitleri suçluyorlar. Diğerleri yağmacı Suriyelileri suçluyorlar. İkisinin akıl yürütüş tarzları arasında ben şahsen bir fark göremiyorum. İkisinin akıl sağlığı açısından ne ifade ettiğii konusunda da ben bir ayırım yapamıyorum. Bir suçlu aranması gerekiyor. Bu coğrafyada binlerce yıldan beri, her üç, beş, on yılda bir tekrarlanan bir doğal felaket bu. Fakat bu sefer suçlusunu bulduk!

Binaları yapanların hiç mi suçu yoktur diye soracaksınız. Mutlaka vardır. Ama bu suçun veya kabahatin kaynağını tespit etmek tahmin ettiğinizden çok daha zor bir şey. Sonuçta insanların yaşamak için para kazanmak zorunda olduğı bir düzende, bazı insanları ellerindeki sınırlı bütçe dahilinde öyle değil böyle inşaat yaptılar diye suçlamak çok adil bir yaklaşım değil. Elinizde bu işi yapmak için, atıyorum, on milyon lira bütçe varsa, on milyon bütçeyle bu iş ancak bu kadar yapılabiliyorsa, siz bu işi yapmazsanız başka biri mutlaka gelip yapacaksa ve siz bu işi yapmazsanız çocuklarınız aç kalacaksa, yaparsınız kardeşim. Bundan dolayı azgın bir şehvetle suçlanmanız da makul bir insanın yapacağı şey değil.

Bir inşaatta temelde üç tane aktör vardır. Bir, mal sahibidir. İki, üstlenicidir. Yani müteahhit denilen kişi, yahut mimar, mühendis, her neyse. Üç, imar bürokrasisidir. Bunlar arasında sorumluluğı paylaştırılmak mantıklı değil gibi geliyor bana. Bir yerdeki binaların tümü çökmüşse, belli bir tarz inşaatın büyük bir bölümü ölüm tuzağına dönüşmüşse, kuralları göz ardı edenlerin değil, öncelikle kuralları koyanların sorumlu olması daha makul değil midir?

Sanırım daha temelde bir yanlış var. Dünyada Türkiye'deki kadar çok betonarme bina yapılan başka ülke ben bilmiyorum. Çelik konstrüksiyon da, ahşap ev de Türkiye'de yok. Dünyanın

her yerinde olan şeyler bunlar. Türkiye’de ise kalktılar piyasadan. Sadece betonarme inşaat yapılıyor. Ve öyle anlaşılıyor ki betonarme inşaat, çok zengin olmayan bir toplumda, hızlı yapılaşma ihtiyacı olan ve konut inşaatına büyük fonlar ayırma imkanı olmayan bir ülkede ancak bu kadar sonuç verebiliyor.

*

Başka bir boyutuna bakalım işin.

Bir bina yapmak, bir sokak tasarlamak, bir mahalle tasarlamak, kamusal sorumluluk gerektiren bir iş. Şu anki sözleşmeli olduğunuz kişilerin dışında hiç tanımadığınız insanları, yarın öbür gün orada yaşayacak insanları, üç kuşak sonra orada yaşayacak olan insanları ilgilendiren, onların yaşam kalitesini ve güvenliğini ilgilendiren bir iş yapıyorsunuz bir bina yaptığınız zaman. Bu binada kimlerin oturacağını, kimlerin yaşayacağını, kimlerin evleneceğini, doğacağını, öleceğini, sevinçli ve üzüntülü günlerini geçireceğini bilemezsiniz. Esasında soyut olarak topluma bir şey sunuyorsunuz. Ve bugünkü düzende göz önünde bulundurmanız hukuken ve fiilen gereken şeyler sadece ikidir. Bir, kanunlara uy. İki, para kazan. Para kazanmaya mecbursun. Para kazanmazsan yapamazsın.

Sonuç olarak parasal çıkar için yapılıyor binalar. Başka bir yönlendirici fikir yok. Buraya yüz lira yatıracağım, yüz elli lira kazanacağım. Yüz elli liranın yirmi beşini rüşvet olarak ödersem devlet memurlarına, şu kadarını da vergi ödersem bana on lira kalıyor. Allah bin bereket versin. Onunla da çocuklarımı besleyeceğim. Bu mantık üzerinde yürüyor bütün konut yapımı süreci. Bu doğru bir şey midir? Ahlaken savunulabilir bir şey midir? Ev yapmak gibi insanın kendi küçük çıkar dünyasının ötesinde sonuçları olan bir eylemin, sadece para kazanma saiki ile gerçekleştirilmesi ahlaken savunulabilecek bir durum mudur?

(Pazar Sohbeti, 12 Şubat 2023)

56 Kemal Paşa nasıl tanrı oldu

Mustafa Kemal'in kişi kültü 1950'den sonra mı oluştu? Mustafa Kemal ne zaman bir tanrı haline geldi? Kemalizmi 50 öncesi ve sonrası diye ayırmak gerekir mi?

1950 çok önemli bir dönüm noktasıdır Kemalizm tarihinde. Mustafa Kemal Paşa kendi çağında genellikle Türkiye'nin yönetici sınıfları tarafından beğenilen ve hayran olunan bir liderdi. Tabii korku da vardı, oportünizm de vardı bu hayranlığın içinde. Klasik bir diktatördü, nispeten iyi olan cinsinden diyelim.

Ölümünden sonra hızla silindi kamu bilincinden. 1938'den 1950'ye kadar Atatürk kültü arka plana atıldı. Gazetelerde adı pek edilmez oldu. Paralardan resmi kaldırıldı. Tüm ders kitaplarının ön sayfasına basılan fotoğrafı kalktı, yerine İnönü geldi. Heykellerinin bir kısmı uzun süreli tamiratlar nedeniyle perde arkasına alındı. Büyük bir anıt mezar yapma projesi belirsiz bir geleceğe ertelendi. Atatürk'ün pet projesi olan Dil Devrimi, küçük bir mürit çevresi dışında uykuya yattı.

İktidar 1950 yılında Demokrat Parti'ye devredildiğinde bir milli mutabakat yapıldı. Devri sabık yaratılmayacak. Atatürk dönemi tartışılmayacak. Atatürk figürü partiler üstü bir simge olarak korunacak. Atatürk'ten sonra paralara İnönü'nün resmi konmuştu, yeni dönemde Celal Bayar'ın konmayacak, onun yerine partiler üstü bir simge olarak Atatürk geri gelecek. Anıt mezarı

yapılacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir tür Kabe'si, bir kutsal simgesi olarak benimsenecek, devlet törenleri orada icra edilecek. Bir de kanun çıkarılacak. Bu kanunla Atatürk'ü tartışmak, Atatürk hakkında lehte aleyhte bir şey söylemek yasaklanacak. Bugünün zihniyetiyle biraz absürt görünse de bunlar akıl dışı kararlar değildir. Maksat geçmiş bir travmayı dondurup tarihe gömmek, bir simgeye dönüştürmek, tüm milletin en azından söz düzeyinde benimsediği ve siyasi polemiklerin dışında tuttuğu bir tabuya dönüştürmekti amaç. Yanlıştı demek zor.

Asıl dönüm noktası 1960'tır, 27 Mayıs askeri darbesidir. Çünkü müzeye kaldırdıkları hayalet, kalplerimize gömdük dedikleri geçmişin ruhu, 1960 yılında kanlı bir şekilde hortladı. 1960'tan itibaren birkaç yıl boyunca Türkiye bir Atatürk terörü yaşadı. İktidara gelen asker ve sivil bürokrat kadronun, o yıllarda moda olan Soğuk Savaş söylemiyle harmanlanmış bir toplumu dövme sopasına dönüştürüldü Atatürk simgesi. Agop çakır keyif iken Atatürk'e laf mı söylemiş? Vurun kahpeye. Ortaokul çocuğu Atatürk'e bıyık mı çizmiş, atın hapse. Müdür bey bayrak töreninde Atatürk'ü yeterli coşkuyla övmedi mi, alın görevden. Doçent bey mikrobiyoloji kitabına otuz sayfa Atatürk övgüsü mü ekledi, terfi etsin profesörlüğe. Öbürü bir tane bile Atatürk kitabı yazmaya tenezzül mü etmedi, kovun akademiden.

Böyle bir dehşet çağı yaşandı 1960'larda Türkiye'de. O zamandan bu yana Atatürk simgesi hastalıklı bir simgedir. Dürüst ve özgür tartışmayı tıkayan, insanları korkutmak ve sindirmek amacıyla kullanılan ve gitgide artan bir oranda ırkçı Türk faşizmiyle özdeşleşen bir simge haline gelmiştir. Bu da yazık bir şeydir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu sonuç olarak büyük işler başarmış, hatasıyla, sevabıyla, doğrularıyla, yanlışlarıyla, ilginç bir insan, trajik bir insan, her anlamda büyük bir adam.

(Pazar Sohbeti, 9 Nisan 2023)

57 Osmanlıca zengin bir dil mi

Osmanlıcanın Batı dilleri kadar zengin olmadığı doğru mu? Ayrıca Türkçe mi, Osmanlıca mı daha zengin?

İlk sorunun cevabı hem evet hem hayırdır. Klasik Osmanlıca, yani Tanzimat öncesi dönemin dili, bir yanıla fantastik derecede zengin bir dildir. Çünkü sınırları belli değildir. Arapça ve Farsça yazılı metin hazinesinin tamamı Osmanlıcaya dahildir. En olmadık Arap ve Fars kitabesinde keşfedeceğin her kelimeyi kullanabilirsin. Arapça, muazzam bir akademik ve felsefi ve dini ve hukuki literatürü olan bir dil. Farsça 10. yüzyıldan itibaren muazzam bir edebi imgeler dünyası, bir edebiyat geleneği oluşturmuş bir dil. Bu iki dilde herhangi bir tarihte üretilmiş, ne kadar az kullanılırsa kullanılsın, ne kadar marjinal olursa olsun, her kelimeyi, her çağrışımı, her referansı kapsama alanına almış Osmanlı kültürü.

Öte yandan aynı zamanda fakir bir dil, çünkü konu dağarcığı bugünün anlayışına göre çok kısıtlı. Yüzde doksanına yakını dini literatürdür, fıkıhtır, İslam hukukudur, İslam mitolojisidir, İslam dininin öğretim araçlarıdır. Edebi geleneği birtakım kalıp kavramların tekrarı ve manipölasyonu üzerine kuruludur. Dar bir seçkin zümrenin anlayabileceği referanslar ve atıflarla dolu bir dildir. Avamın kavraması için değil, aksine kavramaması için, okuduğunu anlamaması amacıyla tasarlanmış bir dildir. Dar bir elitin dilidir Osmanlıca dediğimiz şey.

Sözlüklerde kelime saymaya kalktığınız zaman zengin bir

dildir. Osmanlı eliti de 19. yüzyıla gelinceye dek pek övünürdü, aman dilimiz ne zengin maşallah diyerek. Fakat 19. yüzyılda Batı dünyasıyla tanıştığında bir şokla yüz yüze geldi. Dehşetle fark ettiler ki, sınırları dışında koca bir dünya inşa edilmiş ve Osmanlı dili bırakın o dünyayı kavramayı ve ifade etmeyi, o dünyanın terminolojisini karşılayacak kelimelerden bile yoksun.

Sadece bilimler alanında değil, her alanda, ne bileyim, şehircilik, gastronomi, hukuk, devletler hukuku, tıp, teknoloji, bankacılık, finans, gazetecilik, matbaacılık, fotoğrafçılık, gemicilik, mühendislik, bütün bu alanlarda devasa bir kelime hazinesi oluşmuş Garp dünyasında. Oturmuşlar bunları nasıl tercüme ederiz diye çalışmaya başlamışlar. O dönemde birbiri ardına yabancı diller sözlüğü, tıp sözlüğü, diplomasi tabirleri sözlüğü, sanat ıstılahları sözlüğü gibi sözlükler çıkmış. En büyüklerinden biri Tıngır ve Sinapyan'ın ıstılahat sözlüğü kırk bin Fransızca kelimeye Osmanlıca karşılıklar bulur. Bunların büyük çoğunluğu 1840-50'lere dek Osmanlı dünyasında mevcut olmayan, çevirisi zor kavramlardır. Penguene ne diyeceksin? Otel rezervasyonunu nasıl ifade edeceksin? Elektrik diye bir kavram var, neyle karşılayacaksın bunu? Elektrik için seyyale-i berkiye diye bir isim icat etmişler, yani 'kıvılcım akımı'. Mantıklı bir çözüm. Sonra o tutmamış elektrik kelimesini olduğu gibi ithal etme yoluna gitmişler.

Bu süreçte eski Osmanlıca kelime hazinesini de korumaya teşebbüs etmişler, fakat 1910-20'lere geldiğinde fark edilmiş ki artık başka bir kültüre, başka bir alana, başka bir boyuta geçmek gerekiyor. O zaman komple bir kültür geçmişi, artık işe yaramaz gerekçesiyle terk edilmiş, çöpe atılmış. Nasıl ki o dönemde eski konaklardaki guguklu saatler, dededen kalma hatlar falan hepsi mandal karşılığında eskiciye verildi, o konaklar yıkılıp yerine apartman yapıldıysa, aynı şekilde dilde de eski zamandan kalma ve artık günün ihtiyaçlarına cevap vermeyen

muazzam bir kültür hazinesi, tavan arasına atsan tavan çöker deyip, baştan atıldı.

Cumhuriyet Türkçesi nispeten fakir bir dildir. Yazı dili olarak Batı'nın yüzlerce yıldan beri birikerek büyüyen dilleriyle kıyaslanmayacak kadar fakir bir dildir. Osmanlıcadan da kelime sayısı itibariyle daha fakir bir dildir. Şöyle diyeyim, 17. yüzyılda Meninski'nin Osmanlıca sözlüğü 60-70 bin kelimedir. Bugünkü Türk Dil Kurumu sözlüğü, çöpten arındırırsanız, yani sırf yer doldursun diye eklenmiş olan saçma sapan türev ve deyimleri atarsanız, ciddi bir sözlükçülük standardına uyacak 35-40 bin kelime ancak çıkar.

Yazı yazıldıkça artacaktır. İnternetin ve özellikle sosyal medyanın icadından sonra başka bir boyuta geçeceğiz diye tahmin ediyorum. Hatta belki de geçtik. Daha önceki rakamlarla, daha önceki varsayımlarla, daha önceki sayım yöntemleriyle, daha önceki sözlük anlayışıyla başa çıkamayacağımız, onlarla değerlendiremeyeceğimiz, kendi yeni kurallarını oluşturacak bir çağa girdik muhtemelen.

(Pazar Sohbeti, 9 Nisan 2023)

58 Aptal kitaplar neden çok satar

Mina Urgan'ın, 'kitaplarım çok satıldığına göre acaba çok mu bayağı şeyler yazdım' sözüne katılır mısınız?

Muhtemelen evet. Bugünün dünyasında gerçekten kaliteli bir şey yazarsan geniş kitlelere ulaşma ihtimalin yok. Bunun geniş kitlelerin problemi olduğunu zannetmiyorum. Geniş kitlelerde değil sorun. Sorun şu, yazarla kitleler arasında çok sayıda filtre mekanizması var. Hangi kitabın başarılı olacağına, hangi kitabın çok satacağına okuyucu karar vermiyor. Çok enderdir okuyucunun fikrinin bunda bir rol oynaması. O derece güçlü manipölasyon mekanizmaları var ki – hangi kitabın her dükkanda görünür bir köşeye gireceği, hangisinin vitrinde stantlara konulacağı, hangilerinden televizyonda gece gündüz söz edileceği, bunlar birtakım mekanizmalarla gerçekleşen şeyler. O kitaplar satıyor.

Bu mekanizmalar aptallaştırıcı filtre görevini görüyor. Halka yaramaz denilen kitaplar, bunu anlamazlar dedikleri kitaplar arka plana atılıyor. Ön plana çıkarılanlar, en vasata hitap eden eserler oluyor. Tıpkı televizyon programlaması gibi. İyi bir programın televizyonda varlığını sürdürmesi imkansız. Kısa bir zamanda silinir. Çünkü reklam endüstrisinin ihtiyaçlarına cevap vermez. En azından kısa vadede vermez. Oysa bırakılsa, denense, umulmadık kitaplar, umulmadık programlar zamanla geniş bir kesiminin ilgisini çekebilir. Büyük başarıya ulaşabilir.

Fakat bu engelleniyor. Çünkü kamuoyu oluşturma endüstrisi, vasati aptallığı yüceltmek üzerine kurulu bir endüstri. Görevi bu. Vasati aptallığı tanımlıyor ve ona uygun olan eserlerin görülmesini ve satılmasını sağlıyor.

(Pazar Sohbeti, 6 Eylül 2020)

59 Tarikat liderleri neden hep sapık çıkar

Osho hakkında ne düşünüyorsunuz?

Wild Wild West diye bir belgesel dizisi vardı. Oradaki yaklaşım bana mantıklı geldi. Karizmatik bir fikir önderi, hoş şeyler söyleyen bir insan. Bu tür fikir önderlerinin, tarikat lideri denilen insanların hepsi aşağı yukarı benzer bir kariyer çizgisi izliyorlar. Akıl dışı bir sevgi ve bağlılık halesiyle çevreleniyorlar. İnsan tabiatıdır bu, ister istemez istismar ediyorlar. Büyük güce kavuşan erkekler cinsel fantezilerini tatmin etmeye yönelirler. Bu değişmez bir insan kuralıdır. Bunu eleştirmek, şoke olmak, lanetlemek, falan, bunlar hepsi çocukça şeyler. İnsan denilen mahlukun gerçeği budur. Erkek insanlar iktidar için yaşar. İktidara gerçekten kavuştuklarında, yani ahlaki ve mantıki ve otoritenin getirdiği kısıtlamalardan kendilerini kurtarıp bunun üstüne çıktıklarında ya 12 tane eş alırlar, malum şahıs gibi, yat ve yatak alemini yapmaya başlarlar, yahut küçük kızların tadı bambaşka oluyor fikrine kapılırlar. Aksini onlardan beklemek, insanoğluna çok fazla yük yüklemektir.

Doğal olarak bunları yapamayanlar, kışkandıkları insanların zayıf noktasının bu olduğunu bilirler, fırsat bulduklarında oradan vururlar. Bak, bak, bak! Çocukları taciz etmiş pis herif! Bu noktaya gelir. İnsan deneyimlerini, insan ahlakını biraz geniş bir perspektiften seyretmek ve anlamaya çalışmak daha doğrudur. Yoksa, bir apartmanın dört duvarı arasına sıkışmış

bir hayatın kıskançlıklarıyla, mahrumluklarıyla, daralmışlığıyla, dar görüşlülüğüyle, temelde ahlaksızlık olan sözde ahlakçılığıyla yargılamak çok ucuz bir yaklaşım gibi geliyor bana.

Sakarya’da 12 yaşındaki kıza cinsel istismardan yargılanan tarikat liderine de mi aynı şekilde bakıyorsunuz?

Sempatî duyulacak biri değil. Adam, Çorumlu bir üçkağıtçının müridi olarak gelmiş, onun yerine geçmiş, geniş bir kesim üzerine egemenlik kurmuş, bu egemenliğin gerektirdiği her türlü soytarılığı yapmış. Sahtekarlıktan başka bir şey değil. Fakat insanların bu sahtekarlara ihtiyacı var. Dünyanın her yerinde, her çağda, her devirde bu tür tarikat önderleri insanlarda çok büyük bir sevgi, hayranlık, bağlılık, sadakat, aşk doğurmuş. Doğuruyor, doğurmaya da devam ediyor. Adam bunu kullanmış.

Devlet de bunu kullanmış. Bu da işin diğer boyutu. Adam derin devletin her türlü pis işlerine bulaşmış bir kişi. 15 Temmuz hadiselerinde birtakım roller oynamış, zannediyorum Fetullahçılara karşı bir vurucu güç organize etmeye yardım etmiş. Şu soruyu sorun kendinize: Bu kişi hakkında küçük kızla ilgili dosyayı kim hazırlar, neden hazırlar ve neden kamuoyuna şimdî sunar? Kendiliğinden mi taşmış bu bilgi yoksa birileri bunu *Hürriyet* gazetesine üflemiş mi? O birilerinin asli amacı kızı korumak mıdır, yoksa adamı alaşağı etmek midir? Şu soruyu da sorun kendinize: Neden Türkiye’de özellikle okumuş kesimler, özellikle kendini bir bok zanneden kesimler, ilerici filan, Kemalist, feminist, sosyalist kesimler neden sazan gibi devletin attığı her yeme böyle lüp diye atlarlar? Bu soruyu sormaktan bıkmayın. Çünkü olayın özü o. Özenle servis edilmiş bir haber. Adam devletle bir iş yapmış, bir şekilde devletle arası bozulmuş veya artık yıkılması gereken yahut da fazla güçlendiği için tepelenmesi gereken biri.

Bu tür bir komployu hazırlamak o kadar kolaydır ki. İktidarın içinde veya kenarında bulunmuş herkes hakkında polisin elinde böyle dosyalar vardır. Birkaç noktadan vururlar. Ya vergi suçu vardır. Ya bankalara güvenmediği için parasını evde nakit saklıyordur, ayakkabı kutularından çıkar. Ya evlilik dışı cinsel ilişkisi vardır. Ya da en öldürücü darbe, çocuk. O kadar kolay bir şey ki, on iki yaşında bir çocuğu hadi kızım bak bu amca sana horoz şekeri verecek deyip göndermek, cilve yaptırmak, bunu filme çekmek, sonra da bunu şantaj malzemesi olarak kullanmak. Dünyanın en kolay işidir. Muhtemelen herkes için böyle dosyalar hazırlamışlardır. Günün birinde lazım olur.

Ya buradan vururlar ya vergi usulsüzlüğünden vururlar. Bugünün dünyasında hayatında vergi suçu işlememiş olan hiç kimse yoktur, dünyanın hiçbir ülkesinde yoktur. Lazım geldiğinde vururlar. Ya özel bir sohbetinde yaptığı birtakım konuşmaları kaydederler. Ustaların hoşuna gitmeyen birtakım işler yaptığında, birtakım sakıncalı bilgiler edindiğinde, karşılıklı şantaj işlerine girdiğinde, önünü arkasını makaslayıp bunu ortaya sallarlar. *Hürriyet* gazetesi denilen şer organının 1950'den bu yana asli işlevi her zaman bu olmuştur. *Hürriyet* gazetesinin işi, devletin kamuoyu manipölasyonu operasyonlarına araç olmaktır. Bugün geldiğimiz noktada dahi, hükümetin kontrolünde onca havuz medyası varken hala *Hürriyet*'i kullanıyorlar bu iş için.

Ahlakçılıktan bir tarafları morarmış ne kadar insan varsa hepsi de çıkıp “Ayy küçük çocuğa şey yapmış” diye kuduruyorlar. Sazanlıktır bu, başka bir şey değil.

(Pazar Sohbeti, 6 Eylül 2020)

60 Fransızca nasıl doğdu

Fransızca bir Latin dili mi?

Evet, Fransızca bir Latin dilidir. İtalyanca da, Portekizce de öyledir.

Latin dili biliyorsunuz İtalya'nın orta bölgesinde, Roma ve civarındaki ova köylerinde konuşulan bir aşiret diliydi. İsmi Latium'dan, düz ülke dili, ovalı lehçesi anlamında. Dağlı lehçesinin zıddı. Bu dili konuşan Roma kenti dünyaya hakim oldu. Dünyaya ilk hakim olduğu dönemde, yani sıfır yılının yüz yıl öncesi ile yüz yıl sonrasında çok zengin ve muhteşem bir literatür üretti. Sonradan bu çağın yazı dili bir norm olarak okullarda okutulmaya başladı. Augustus zamanından bugüne dek yapay olarak sabitlenmiş, bir formel eğitim aracına dönüştürülmüş bir dildir, Klasik Latince dediğimiz dil.

Gerçek Latince, yani konuşulan dil, elbette evrildi. İmparatorluğun her tarafında ortak anlaşma dili olan Ordu Latincesi, çarşıda, pazarda, mahkemede, gösteri sanatlarında hakim dil haline geldi. Avam Latincesi de deniyor buna. İmparatorluğun son yüzyıllarına gelindiğinde, artık okullarda öğretilen Latinceden epey farklı bir dildir. Kuzey ve Orta İtalya'da halkın tek dili buydu. İtalyanların kolonize ettiği Galya'da ve İber Yarımadası'nda da yerli diller unutulmuş, bu dil benimsenmişti. Doğu illerinde ise çok güçlü bir geleneği olan Yunanca ortak dil olmaya devam etti.

İmparatorluk çöktükten sonra da bugün İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz olan ülkelerde bu dil konuşulmaya devam etti. Formel eğitim zayıfladığından, klasik dilin çapasını kaybeden yerel lehçelerin her biri kendi yoluna gitti. Milli eğitim iptal edilse, gelişkin iletişim imkanları da yoksa, Erzurum ağzı, Denizli ağzı, Trakya ağzı ne olur, öyle düşünün.

Aradan birkaç yüzyıl geçti. Sene 1000, 1100 civarına gelindiğinde yerel lehçelerde zengin bir halk edebiyatı türedi, halkın sevdiği ağızlarla konuşan destan şairleri, aşıklar, ozanlar, türkücüler ortaya çıktı. 1200'lere doğru farkına vardılar ki, bu saz şairlerinin Romans veya Romanç denilen diliyle okulda okutulan Latince artık ayrı birer dildir. Şöyle düşünün, okulda öğrettikleri Türkçe ile Erzurum'da türkücülerin konuştuğu Türkçe arasındaki makas o kadar açılmış ki artık karşılıklı birbirini anlamak mümkün değil. Bir müddet sonra birileri çıkıp der ki, neden sadece türkücüler olsun, Erzurum diliyle makale de yazarım, edebi eser de tercüme ederim. Avrupa, birtakım sosyal değişimler sonucunda 1350'ler civarında işte o noktaya geldi. Yerel lehçeler yazıya döküldü. Fransızca, Güney Fransa'nın dili olan Oksitan, eskiden ayrı bir dil sayılan Venedikçe, Floransa'nın dili olan İtalyanca, Katalanca, şimdi kestirmeden adına İspanyolca dediğimiz Kastilya dili, Portekizce dilleri böyle doğdu. Hepsi eski avam Latincesinin yahut Romanş dediğimiz halk lehçelerinin bölgesel varyasyonlarıdır.

(Pazar Sohbeti, 6 Eylül 2020)

61 Anarşizm mi, daha fazla entegrasyon mu

Bir görüşe göre insanlığın geleceği son nokta anarşizmdir. Katılırmısınız hocam?

İnsanlığın son 10 bin yıllık tarihi bu görüşe destek vermiyor. 10 bin yıldır gitgide hızlanan bir tempo ile insanlar daha büyük bir organizmanın parçası olmaya yöneliyorlar. Özerklerini sürekli olarak kaybediyorlar. Hızlanan bir şekilde kaybediyorlar.

İlk çok hücreli mahluklar nasıl oluştu biliyorsunuz. Bağımsız tek hücreli varlıkların milyarlarcası bir araya gelir, yavaş yavaş bir fonksiyonel iş bölümü oluşturmaya başlarlar. Mercan dediğiniz şey aslında milyarlarca tek hücreli canlıdan ibaret. Ölü bir iskelet oluşturup onun üzerinde birleşirler ve gitgide artan bir oranda beslenme işini, yani dışarıdan besin alıp paylaşma işini organize ederler. Bir süre sonra o iş bölümünün dışında yaşayamaz hale gelirler. Böylece bir canlılar kolonisi olmaktan çıkıp bir canlı haline gelirler. Entegre olurlar, bütünleşirler. Bizim oğlanların on yıl önce sabah akşam izledikleri bir çocuk dizisi vardı, Power Rangers gibi bütünleşirler.

İnsan toplumları da çağlar içinde gitgide artan bir entegrasyon içine giriyorlar. Gitgide güçlenen bir kontrol mekanizması içinde birer hücreye dönüşüyorlar. Bu gidişin tersine çevrilebileceğine ilişkin doğrusuna isterseniz çok da fazla umudum yok.

Son bir iki kuşaktır bu entegrasyon süreci çok sıkıcı bir hal aldı, tahammül edilmez birtakım özellikler göstermeye başladı. Bir zorbalık sistemine dönüştü. Buna karşı bir tepkinin olması doğaldır, gereklidir, mutlaka olacaktır. Fakat bu tepki ancak bir rota düzeltmesi sağlayabilir, anarşiye doğru gitmez.

(Pazar Sohbeti, 6 Eylül 2020)

62 Sümerler Türk mü

Muazzez İlmiye Hanım'ın yazdıkları doğru mu, kendisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sümerler Türk'tür tezinin akıl tutulması denilen hadisenin ileri seviyedeki örneklerinden biri olduğunu düşünüyorum. İnsanlarda var bu, masal anlatma ve masal dinleme içgüdüğü. Tüm toplumlarda ortak olan bir özellik, eleştirel düşünceyi tamamen bloke edip, insanın duygularına hitap eden, insanın kendini daha değerli ve daha yüce hissetmesine yardımcı olan masallardan hoşlanma hadisesi. Ne kadar ipe sapa gelmez olurlarsa olsun, bir çocuğun bile görebileceği mantık hatalarıyla dolu olsun, insanların hoşuna gidiyor. Muazzez İlmiye Çığ da pek çok başkaları gibi bu ihtiyaca cevap veren, bu piyasayı besleyen biri. Sempatik bir insan olduğundan eminim.

Anlattığı hikayenin kimseye zararı var mı? Yok herhalde, sadece akli durduruyor, akli dumura uğrattıyor. Belli bir toplum kesiminde bir uyuşturucu etkisi yapıyor. Özetle alkolden veya esrardan çok farklı bir şey değil. Alkol ve uyuşturucu da insanların kendilerini daha mutlu hissetmelerini sağlayan birer araç sonuç olarak. Muazzez İlmiye Hanım da, birçok başka mit anlatıcısı gibi, öyle.

(Pazar Sohbeti, 13 Eylül 2020)

63 Ferrara dükaları neden ilginç

Sevan Bey bu aralar sizi neler heyecanlandırıyor veya mutlu ediyor?

Valla iki, üç gündür çok alakasız bir şeye takıldım kafam. Ariosto'nun *Orlando Furioso*'su vardır, İtalyan Rönesans edebiyatının büyük eseri. Bir şekilde oradan bir şeye bakmam gerekti. Destan çok büyük ölçüde şark kaynaklarından esinlenmiş. *Battal Gazi* destanından ciddi ölçüde malzeme almış, *Hüsrev ile Şirin*'den, *Leyla ile Mecnun*'dan temalar almış ve İtalyan edebiyatının büyük ve orijinal bir eserini yaratmış. Yıllar önce üstünkörü okumuştum, unutmuşum içeriğini. Rinaldo'yu hatırladım, o destanın kahramanlarından biri. Rinaldo esasen Arap. Müslüman bir Hristiyan kıza kapılıyor, olaylar oradan gelişiyor. Tabii okurun psikolojik tatmini için tam Arap olmaması lazım, meğer Hristiyan doğumluymuş da, çocuk yaşta Arap kralının emrinde yetişmiş, sonra oradan kurtarılıp yeniden aslına rücu etmiş, falan filan. Destanın amacı tarihi olguları anlatmak değil okuru tatmin etmektir. Bunu unutmayın.

Rinaldo esasen gerçek bir kişi, ya da en azından gerçekten yaşamış olduğu kabul edilen bir efsane figürü. İtalya'nın büyük aristokrat ailelerinden biri olan d'Este hanedanının atası. Este'ler Ferrara kentinin sahibiydi. Ariosto'ya bu eseri sipariş eden onlar. Atamız Rinaldo'ya da mutlaka eserde önemli bir yer vermiş olmalı ki Rinaldo destan boyu anlatıldıkça anlatılıyor,

yer yer ana kahraman olan Orlando'yu bile gölgede bırakıyor. D'Este ismi "doğulu" demek. Sonradan tevil etmeye çalışmışlar, bin türlü etimoloji uydurmuşlar, ama bana öyle geliyor ki ecda-
dın eğer Arap'sa soy adının da Şarklıoğlu olması çok öyle esrarlı açıklamalar gerektirecek bir şey değil.

Bir ara epey merak edip kurcalamıştım Este'lerin Ferrara dükalığını. 16. yüzyılın sonlarına doğru Alfonso d'Este düktür. Ariosto'ya destanı ısmarlayan da odur. Rönesans'ın kapanış perdesinde, tüm Avrupa'nın en heyecan verici kültür odağı olmuştur Alfonso'nun sarayı. Kıtanın önde gelen şairleri, müzisyenleri, ressamı orada toplanmışlar. Karamsar ve karanlık bir çağa girmişler. Ariosto dahil birkaçı delirmiş yahut o zamanın deyimiyle melankoliye kapılmış. İnsan bilgisinin uç noktalarına, esoterik konulara ilgi duymuşlar. Ölümsüzlüğün sırrı, afrodizyaklar, simya ve kimya ilimleri gibi şeylerle uğraşmışlar. Seksin uç noktalarını araştırmışlar. Muhtemelen uyuşturucu almışlar. Alfonso'dan sonra Ferrara dükalığı tasfiye edilince hep beraber Prag'a göçmüşler. Derler ki 17. yüzyılın büyük bilimsel keşifleri ilk o ortamlarda filizlendi.

Bugünkü İngiliz hanedanı, daha doğrusu bugünkü İngiliz hanedanının atası olan Hanover hanedanı, Alfonso'nun amca oğlunun soyundan geliyor. Direkt erkek soyu yanılmıyorsa Kraliçe Victoria'ya kadar devam etmiş. Yani nihai ataları Rinaldo imiş! Tırınınımm! Acayip bir bilgi değil mi? Tarih okumanın büyük zevki olayların kendisi değildir, ilmik ilmik çözme sürecidir. Olaylar nasıl yorumlanmış, nasıl anlatılmış, neyi vurgulamışlar, neyi saklamışlar, bir şeyi vurgularken nasıl öbür şeyi gözden kaçırmışlar, günümüze nasıl gelmiş işin o tarafı asıl ilginç taraf.

Este ailesinin şeceresini Avrupa tarihinin en büyük bilim insanlarından biri olan, aynı zamanda filozof ve matematikçi ve fizikçi ve dil bilimci olan Leibniz araştırmış. Leibniz bir süre

Hanover hanedanının dostu ve sekreteri olmuş ve sipariş üzerine Este ailesinin tarihçesi üzerine bir çalışma yapma görevini üstlenmiş. Otuz yıl boyunca kabus gibi bu işe takılmış. Onuncu, on birinci yüzyıl kaynaklarını bulma, didik didik etme, yorumlama, yalanı doğrusundan ayırt etme işleriyle uğraşmış. Yayınlayamadan ölmüş. Yıllar sonra notları üç cilt olarak basılmış. Fakat o süreçte Leibniz modern tarihçiliğin temellerini atmış. Bir kere orijinal elyazmalarına gitme ilkesini sağlam bir şekilde yerleştirmiş. Avrupa'nın çeşitli kütüphanelerinde, şatolarında ve manastırlarında korunmuş kaynakları araştırıcaksın, bulacaksın. Bu yetmez, eleştirel edisyonlarını hazırlayacaksın. Çünkü el yazması dediğinin bir kopyası öbür kopyasına uymaz. O halde, el yazması kaynakların hepsini tespit edip, en eski ve asıl olan nüshayı bulmaya çalışıp, onu yayınlayacaksın. Otuz sene Este ailesinin kökeniyle uğraşmış. O günden bu yana da o kitabı okuyan toplam herhalde yüz kişi yoktur.

Bunun nasıl büyük bir zevk olduğunu söylesem bana inanırmısınız? Bir konudaki bilgi dağarcığının sınırlarını zorlamak, aramak, bulmak, müthiş bir uğraş. İki gündür taktım kafama bu konuyu. Keşke vaktim olsa daha, Leibniz'in bitiremediği işi yapmak isterdim. İyi tarih yazmak için duygusal bir bağın olmaması lazım. Konunun nötr ve uzak bir konu olması lazım. Dünyanın neresinde olursa olsun, tarihin hangi aşamasında olursa olsun, her türlü insan interaksyonu, insan yaşamı, insanlar arasındaki kavgalar, çıkar çatışmaları, barışlar, ittifaklar, yalanlar, masallar ilginçtir. Derine indikçe çetrefilleşir, içinden çıkılmaz hale gelir. Bunun üstüne bir de bilgimizin kaynakları nelerdir, metinler ne demiş, niçin demiş, neden farklı söylemiş, bu soruları da sorabiliyorsan eğer güzel bir işle uğraşıyorsun demektir.

(Pazar Sohbeti, 13 Eylül 2020)

64 Avrupa neden inişe geçti

Avrupa'nın kendine güvenini kaybetmesinin asıl sebebi nedir?

Yenilgidir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıdır. Hala onun sonuçları yaşanıyor. Birinci savaş Avrupa'nın intiharıydı. O savaşla Avrupa kendi medeniyetini ve toplumsal yapısını ve ahlaki değerlerini yıktı. İkinci savaş ile çok ağır bir ekonomik ve sosyal yıkım yaşadı. Amerika'nın ve Sovyetler Birliği'nin egemenliği altına girdi. Ve adeta yaşam iradesini kaybetti.

Avrupa toplumları geçmişte dinamik toplumlardır. Duygusal, saldırgan, savaşçı, onur için köprüleri yakmaktan çekinmeyen, sürekli savaş ve çatışma içinde yaşayan ve onun içinden bir medeniyet üretmesini bilen bir toplumdur. Bunu organize edip, tüm sivri taraflarını kesip, yükselme yollarını kesip, düşme yollarını da kesip, bir orta sınıf vasatlığına hapsettiler. Özellikle Almanya'da çok belirgindir bu. Almanya, büyük servetleri, şatoları, aristokrat sınıfını yok etti. Yoksulluğu da ortadan kaldırdı. En zengini ile en fakirinin aşağı yukarı aynı eğitimi aldığı, aynı kitapları okuduğu, aynı modaları izlediği, aynı gözlükleri taktığı, aynı yaşam tarzını benimsediği bir toplum düzenini getirdi. Böyle bir toplum düzeninde insanların yaşamak için ne sebebi var?

İki tane temel dinamiği vardır insan yaşamının. Bir, hırs için yaşar. İtibar ve statü kazanmak için, yükselmek için yaşar. İkinci korkudur. Düşmemek için yaşar. Toplumdaki mevkiimizi

kaybedeceğiz, rezil olacağım, çocuklarım sefil olacak korkusu insanlara çok şeyler yaptırır. Bu iki dinamiği ortadan kaldırdığın zaman toplum durur. Aşağıya bir yastık koydun, düşmek imkansız. Ne kadar düşersen düş, devlet sana bin euro maaşını bağlıyor her koşulda. Çocuğunu da okula gönderiyor, hastaneni de bedava yapıyor. Yükselme fırsatın yok çünkü seçkinlik ayıp bir şey sayılmaya başlamış toplumda. Zaten öyle bir vergilendirmişler ki, gelir basamağını bir yerden sonra tırmanmak Sisiphus'un kayayı yukarı yuvarlamasından farksız. En seçkininin ev diye oturduğu yer, sonuç olarak fakirin oturduğu yerin beş katı büyüklüğünde sıradan bir ev, şato değil, saray değil, emrinde yüzlerce hizmetçi yok. Kalmadı öyle bir şey, yüzlerceyi bırak, bir tane *babysitter* bulamıyorsun.

Böyle bir toplumun beyin ölümüne uğraması kaçınılmazdır. Nitekim beyin ölümüne uğradı Avrupa, durgunlaştı. Gerçek hayatın zorlukları ve gerçek hayatın kavgaları hakkında edinilmiş olan tecrübesini ve bilgi birikimini unuttu. Üstelik 1968'den sonra başa gelen kuşak, dünyadan habersiz bir kuşaktır. Sadece orta sınıfı tanıyan, sadece orta sınıfın değerlerinden haberdar olan, orta sınıf evinde yaşayan, orta sınıf kitapları okuyan, orta sınıf eğitimi görmüş ve toplumda büyük hırslar ve büyük davalar peşinde koşabilecek bir gücü ve hedefi kalmamış bir toplum.

Bunun doğal sonucu olarak, çocuk doğurmaktan vazgeçtiler. Bir toplum kendine güvenini, geleceğe olan umudunu ve savaşma azmini kaybederse çocuk yapmayı bırakır. Çocuk yapmak zor bir şeydir. Bencilliğini aşmayı gerektiren bir şeydir. Kendini bugünden gelip yarınlara devam eden bir sürecin, bir toplumun, bir ortak kimliğin parçası olarak görmek anlamına gelir. Senin görevin nedir? Sonraki kuşaklara bir şey hazırlamak. Bu anlayışın ürünüdür çocuk doğurmak. Eğer bunu kaybetmişsen, sonuç olarak en iyi ihtimalle Maldivlere tatile

gideceksin. Hayattan beklentin bu. Bundan başka bir beklentin yok. Otomobilinin modelini arttıracaksın. Üç yatak odalı evden dört yatak odalı eve geçeceksin. Bu kadar. O zaman insanlar çocuk yapmamaya başlarlar. Çocuk yapmayınca toplumun yaş ortalaması yükselmeye başlar. Bir ihtiyar toplumu haline gelir. Ve ihtiyarlar sarsak olur, korkak olur. Geleceğe ilişkin bir perspektifleri olmadığı için geçmişi düşünürler, geçmişin anılarıyla yaşarlar. Bugünkü Avrupa'nın özeti budur. Bütün dünya bunun farkında. Yüz yılların birikmiş kıskançlığı ve kini var Avrupa'ya karşı. Fırsat kolluyorlar etinden et kopartmak için.

Geldiğimiz aşamada ben Avrupa'nın çok uzun bir süre, yani birkaç yüzyıl sürecektir olan bir dönem için, inisiyatifi kaybettiğini ve hızla dünyanın ikinci sınıf yerlerinden biri olmaya doğru yol aldığını düşünüyorum. Avrupa Birliği'nin günümüzdeki şekliyle sürdürülmesinin de pek mümkün olmayacağını düşünüyorum.

(Pazar Sohbeti, 13 Eylül 2020)

65 Osmanlı 1877 Rus Harbi'ne nasıl girdi

Osmanlı neyine güvenerek 93 harbine girdi? Mithat Paşa ve çevresindekilerin parmağı nedir bu işte?

1877'de Osmanlı, Rusya ile savaştan kaçınabilir miydi? Hiç sanmıyorum. Satrançta Zugzwang derler, biliyorsunuz, o hamleler dizisine bir kere girdikten sonra kaçış yolu yoktur. Mecburen kaçınılmaz sona doğru ilerlersiniz.

Esas konu Osmanlı'nın Balkanlarda kontrolü tamamen kaybetmiş olmasıydı. Aynı anda bir düzine yerde yangın çıktı. Birini söndürmeden öteki patlak verdi. Bosna isyanları derken Karadağ isyanı, peşinden Arnavut isyanı, peşinden büyük Bulgar ayaklanması, peşinden Sırp savaşı patladı. Bunları bastıracak düzenli bir gücü kalmamıştı Osmanlı devletinin. Terör ve katliam yoluyla göz korkutmayı denedi. Bu da büsbütün ters tepti, 1850'lerden beri Osmanlı'ya sempati ile bakan Avrupa kamuoyunun feci surette ters dönmesine yol açtı.

Sırp Savaşıdır asıl hadise. Sırp lar 1876'da bağımsızlık savaşı başlattılar. Rusya Sırp kurtuluş mücadelesini destekledi, karşılık olarak da ezeli rakibi Avusturya-Macaristan'a Bosna'yı teklif etti. Kardeş kardeş pay ettiler. Osmanlı ordusu Sırp ları ezme ye yüz tutunca bu sefer bütün diplomatik denge altüst oldu. Beklenmedik bir şekilde Avusturyalılar da Rusların Sırbistan'a müdahalesini destekler duruma geçtiler. Çünkü öbür türlü Bosna'daki beklentileri suya düşecekti.

Mithat Paşa hükümetinin, öyle anlaşıyor ki, bütün ümidi 1853 Kırım Harbinde olduğu gibi İngiltere'nin son anda Osmanlı devletini kurtarmak için müdahale edeceği idi. Fakat şartlar 1850'lerin şartları değildi. Bir kere Bulgar katliamları İngiliz kamuoyunu şiddetle Türkler aleyhine çevirmişti. İkincisi, Osmanlı maliyesi 1875'te iflas etmiş, bu hadise büyük çoğunluğu Fransız ve İngiliz olan alacaklılarda büyük mağduriyete ve büyük öfkeye yol açmıştı. Bildiğim kadarıyla İngilizler yardıma gelmeyeceklerini net bir şekilde bildirdikleri halde Osmanlı tarafı umut beslemeye devam etti.

Savaşı önlemek için son bir hamleyle Avrupa devletleri İstanbul'da Tersane Konferansını topladılar. Konferansın maksadı, Avrupa devletlerinin kontrolü altında Osmanlı devletinin bağımsızlığına fiilen son verecek bir reform planı hazırlamak ve Balkanlarda tüm tarafları memnun edecek düzenlemeleri yapmaktı. Osmanlı tarafı konferans sonuçlarını kabul ederse savaştan kaçınacak, fakat bilfiil uluslararası vesayet altına girecekti. İşte o noktada çılgınca bir işe kalkıştılar. Alelacele hazırlanmış olan Kanun-ı Esasi'yi ilan ettiler. Böylece konferansı kontrpiyede bıraktılar. Sizin reformlarınıza karnımız tok, reform lazımsa biz yaparız işte dediler. Tabii bu reformların gerçekten yapılabacağına kimse inanmadığından, uygulamada diplomatik çaba sabote edilmiş oldu. İki hafta sonra da savaş koptu.

Sanırım o aşamada Mithat Paşa ve şürekası her şeye rağmen İngiltere'nin yardıma koşmasını bekliyordu. Nitekim yardıma koştular. Ama bir buçuk sene sonra, Osmanlı devleti bütün Rumeli'ni ve kuzeydoğu illerini kaybettikten, Rus ordusu İstanbul'un ve Erzurum'un kapılarına dayandıktan sonra koştular. Önce ölümü gösterdiler, sonra sıtmaya razı ettiler.

Osmanlı rejiminin 1876 sonu itibariyle yapabileceği başka bir şey var mıydı? Savaşı önleyebilir veya erteleyebilirler miydi?

Pek sanmıyorum. Bina bel vermişti. Yönetim sistemi iflas etmişti. O gün olmazsa birkaç yıl sonra Rumeli'nin elden çıkacağı belli olmuştu. Elden çıkan yerlerin paylaşımı kavgasız olacak iş değildi. Nitekim o günlerde başlayan kavga, 150 yıl sonra bugün kâh harlanıp kâh yer altına çekilerek hala devam ediyor.

(13 Eylül 2020 Pazar Sohbeti'nden uyarlandı)

66 Cengiz Han'ın Türklerle alakası ne

Çin kaynaklarının Cengiz Han'ı Türk olarak görmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce Çin kaynakları Orta Asya tarihi için güvenilir kaynaklar mıdır?

Vallahi Çin kaynakları hakkında bilgim yok. Ama pek de ihtimal vermiyorum dediğiniz şeye, çünkü Çin tarihinde Yuan hanedanı olarak bilinen Cengiz Han hanedanı, bildiğim kadarıyla her zaman Moğol hanedanı diye geçer. Bugünkü Moğollarla irtibatlandırılır. Mesela Uygur yahut Kırgız olmadıkları gayet net bilinir.

Kaldı ki ona bakarsanız mesela İran geleneğinde Batı Türkleri, yani Osmanlılar, daima Rum'dur. Rum dediğin İtalya'da bir şehir, ama gene de öyle. Ermeniler Türklere öteden beri Tacik der. Tacik demek Farsça Arap demektir. Buyurun, buradan yakın. Türkler Elenlere Yunan der, yani İyonyalı. Amerikalılar Amerika yerlilerine Hintli der. Yaygın bir hadise bu, milli isimlerin kaydırılması. Çinliler Moğollara Türk dedi diye Moğollar Türk olmaz.

Moğollarla Türkler arasında her zaman yakın ilişkiler olmuş, kültürel ve siyasi etkileşim olmuş. Moğol diline tonlarca Türkçe kelime girmiş. Bu husus, kendi başına alındığında, Moğolların bir dönem Türk egemenliği altında, ya da en azından Türk kültürel hegemonyası altında yaşadıklarını gösterir. Cen-

giz Han'ın şeceresinde de içinden çıkılamayacak kadar karışık Türk ve Moğol bağlantıları var. Fakat bir husus gayet nettir. Cengiz sülalesinin kurduğu imparatorluk, kendini Moğol olarak tanımlayan bir oluşumdu. Gayet kuvvetli kimlik bilincine sahip bir Moğol aristokrasisi tarafından yönetiliyordu. Dili Moğolcaydı. Yönetici kadrolara dahil ettikleri Türk, Çinli, Acem, Hristiyan unsurlar da Moğollaşarak ve Moğol yönetim kültürünü benimseyerek yönetici oluyorlardı. En azından 1300 yılı dolayına kadar öyleydi. Sonra Moğolların demografik altyapısı zayıf olduğundan böyle yürümedi. Batıda Türkler, doğuda Çinliler, Moğol mirasını paylaştılar.

*

Hazır konu açılmışken size başka bir şey anlatayım. Reşidüddin vardır, bilir misiniz? Osman Bey'in batıda egemen olmaya başladığı çağda, 1300-1310 yıllarında, İlhanlıların, yani İran Moğollarının veziriydi. Aşağı yukarı eski Selçuklu mülküne tekabül eden uçsuz bucaksız sahanın en güçlü adamıydı. Bir ucu Bursa'ya, bir ucu Orta Asya, Afganistan'a dayanan bölgede egemen olan veya egemenlik iddia eden bir devletin yöneticisiydi. İktidarı zamanında dünya tarihinin en büyük kitap yayın projelerinden birine girişti. *Camiüt-tevarih* adıyla bir tarih derlemesi hazırlandı. Bunun için İslam aleminde ne kadar yazman, ne kadar minyatür sanatçısı, ne kadar tarihçi, ne kadar kütüphaneci, ne kadar kağıt imalatçısı varsa seferber edildi. Kağıdı için özel olarak fabrika kuruldu. Çin'den öğrendikleri tahta baskı kalıpları yapıldı. Binlerce kopya halinde o güne kadar görülmüş en süslü, en görkemli, en muhteşem kitabı yazdılar. Amaç neydi? İslam dinini yeni benimsemiş olan Batı Moğol devletinin resmi ideolojisini formüle etmek. Bir tür ideolojik kutsal kitap. Ergenekon destanı dediğimiz öykü ilk kez bu kitapta anılır ve daha sonraki kaynakların hepsi buna atfen tekrarlarlar öyküyü.

Lakin Ergenekon öyküsü Türklerin değil Moğol ulusunun öyküsü olarak anlatılmıştır. İsimler Moğolcadır. Ergenekon adı da nitekim Moğolcadır. Moğolca ‘dar boğaz’ demektir. Moğolların nihai atasının adı Orhan’dır. Köken olarak muhtemelen Türkçe bir isimdir, fakat Orhan’ın kardeşi Türklerin atasıyken kendisi Moğol ulusunun atası olarak gösterilmiştir.

Asıl enteresan olan ayrıntı şu: Tam o günlerde Osman’ın oğlu doğmuştur. Adını Orhan koyarlar. Osmanlı Hanedanı tarihinde Arabi olmayan, yani İslami olmayan tek isimdir, biliyorsunuz. Acaba neden Osman Gazi oğluna Moğolların atasının adını verdi sorusunu bugüne dek kaç kişi sordu bilmiyorum. Halbuki ilginç bir sorgulama konusu, değil mi? Kaç doktora tezi çıkar bundan, bir düşünün.

(Pazar Sohbeti, 13 Eylül 2020)

67 Yolculuk nasıl yapılır

Hocam dünyayı nasıl gezdiniz? Plansız, parasız, otostop kullanarak mı gezdiniz? Gittiğiniz en insancıl, insanları en düzgün ülke neresiydi?

17 yaşımdan beri durmadan gezdim. Bu benim babamdan bana geçen bir alışkanlık. Her fırsatta, her imkan bulduğumda gezdim. Her türlü gezdim. Otostopla da gezdim. İlk önemli yolculuklarımdan biri 1975'te yani 18 yaşındayken Paris'ten İstanbul'a otostopla gelişimdir. Aynı yıl yine otostopla Toronto'dan kuzeye, Hudson Körfezi'nin kıyısındaki Kızılderili köylerine gittim. Daha sonra trenlerde kaçak yolculuk yaparak cebimde sıfır parayla Lüksemburg'dan İstanbul'a geldim. Kolombiya'dayken uçağa bile otostop çektik. Havalanmak için yola çıkmış kargo uçağının önüne koşup yalvar yakar kendimizi aldırдық. Yine Kolombiya'da, her şehirde ayrı karısı olan bir kamyon şoförüyle iki gün yol aldık. Her ailesiyle tanıştık, evlerinde sofraya oturduk.

Sonraki yıllarda daha çok otomobil sürdüm. Otomobilin büyük avantajı tabii öbür türlü gidemeyeceğin en ücra yerlere kadar burnunu sokabilmek. Buna karşılık otomobilinle yol aldığın zaman o kadar çok insanla tanışmıyorsun, acayip yol arkadaşlıkları kurma şansın daha az oluyor. Yine de, kimsenin girmeye cesaret edemeyeceği berbat yollara girme huyum yüzünden epey maceralara girmişliğim vardır. Mesela Gürcistan iç savaşı sırasında, Svaneti denilen memleketin kuş uçmaz ker-

van geçmez bir dağında arabamız hapı yutunca silahlı bir gerilla çetesinin kampında iki gün misafir olduk. Etiyopya'nın kör taşrasında, günde iki tane Toyota cipin geçtiği bir yolda iki tane lastiğim birden patladı. Tanzanya'nın Pemba Adası'nda eşkiya çetesine rastlayıp geri viteste son sürat kaçmayı başardık. Abhazya'da bir günde üç defa silahlı soyguna uğradık. Sonuncularıyla dost olduk. Hindistan'ın Bikaner şehrinde arabayla deveye çarptım, sahibi gelmeden zor kaçabildik. Sri Lanka'da yasadışı olarak Tamil gerillalarının kontrolündeki bölgeye girdiğim için tutuklandık, dünyanın en iğrenç cezaevinde bir hafta yattık. Peru'nun dağında üfürükçü şamanları ziyaret etmek için üç bin metre rakımda iki gün katır sırtında yol aldık. Rusya'nın derin taşrasında arabamız hapı yutunca sefil bir tamirhanede bir hafta geçirdik, kasabanın tek caz bandıyla dost olup votkalar devirdik. Meksika'da iflas etmiş bir milyonerin mühürlenmiş lüks otelinde tek başımıza kaçak kaldık. Daha neler neler.

Bir yolculukta en az bir kere gözaltına alınmamışsan, çölde aç ve çaresiz kalmamışsan, otomobilin olmadık bir yerde, cangılın ortasında, teröristlerin yatağında parçalanmamışsa, yolculuk sayılmaz o. Başına zorluklar gelecek ve o zorlukların üstesinden geleceksin. Odur yolculuğun zevki. Yolculuğu yolculuk yapan şey budur. Yoksa, konfor istiyorsan evinde otur.

Ayıptır söylemesi, dünyanın altı yedi ülkesinde gözaltına alınmış bir insanım ben. Zevklidir. Hayatta bunları yapmak lazım. Bunları yapmamışsan ot gibi yaşıyorsun.

(Pazar Sohbeti, 13 Eylül 2020)

68 Türkmen nedir

Türkmen ne demek? Türk'ten farkı var mı? Yoksa bize öğretildiği gibi soydan Türk olan halis Türklere verilen bir ad mıdır?

Türkmen'in ne demek olduğunu Mahmut Kaşgari *Divan-ı Lügat-i Türk*'te anlatmıştır. Türk'e benzer, Türk gibi, Türk tipi demektir. Buradaki benzer sıfatını dışlayıcı değil içerici anlamda yorumlamak lazım. Yani 'Türk'e benzer ama Türk değil' değil. 'Türk ve benzerleri' anlamında. Anladığım kadarıyla, kökeni ne olursa olsun Oğuz Türklerinin aşiret yapılanmasına, töresine, egemenlik sistemine dahil olanlara topluca verilen isim bu. Türkçe değil İranî bir kelime, çünkü Oğuzların Selçuklulardan önceki ilk siyasi yapılanmaları döneminde şehir dili, çarşı pazar dili, belki de yönetim dili Farsça idi.

Oğuzların 24 boydan oluşan bir askeri düzeni vardı. En azından teorik olarak 24 boy, çünkü insanlar belirsiz sayıları, anlatması ve ezberlemesi kolay sayılara dönüştürmeyi sever. Yirmi tanesi büyük, beş tane küçük, ikisi belirsiz, üçü de eskiden bizdendi ama ayrıldı demek yerine kısaca 24 demek kolaylarına gelir. Ana grupların isimleri bellidir. Listenin diplerine doğru gince flulaşır, farklı kaynaklarda farklı isimler çıkar karşımıza.

Bu boyları etnik bir oluşum gibi düşünmeyin. Destan anlatıcıların ballandıra ballandıra anlattığı şecereler daima, ama her zaman, egemen sülalenin şeceresidir. Detaya girdiğinizde her

aşiretin içinde çeşit çeşit kökenden insanların, hatta kölelerin bulunduğunu görürsünüz. Siyasi ve askeri bir teşkilattır boy. Her boyun kendi bayrağı, savaş zamanı belirlenmiş işlevi ve pozisyonu vardır. Egemen dil ve töre, Oğuz Türkçesi ve töresidir. Türkmen demek, çözümleyebildiğimiz kadarıyla, böyle bir teşkilatlanma yapısına sahip olan topluluk demek.

Osmanlı zamanında bu askeri teşkilatlanmayı en azından 16. yüzyıla kadar korumuş görünüyorlar. Safevi İran'ında da benzer Türkmen yapılanması vardır, fakat boy isimleri farklıdır. Sanırım memleketteki çeşitli konar göçer grupları böyle bir sisteme entegre etmişler veya etmeye çalışmışlar. Osmanlı tarafında bu işin ayrıca bir finansal boyutu olduğu anlaşıyor. Boya mensup olan ve dağınık olarak yaşayan göçmen grupları, ait oldukları boyun beyine yıllık bir peşkeş bedeli ödemişler. Bazı mülklerin, bazı köylerin geliri boy beyine tahsis edilmiş. Türkmen boyuna bağlı olan alt aşiret ve grupların, içinden çıkılmaz karmaşıklık-taki isim listelerine baktığınız zaman, etnik bir yapıdan ziyade idari ve askeri bir yapı olduklarını kolayca anlıyoruz. Osmanlı terminolojisinde Türkmenlerin bir kısmının Kürt olduğu bilinen bir şeydir. Bunlara Türkmen Ekradı adı verilir. Aralarında Ermenice konuşanlar bile vardır. Araplar vardır. Çingeneler vardır. Çeşit çeşit insan, Türkmen teşkilatının, boy teşkilatının içinde yer almıştır.

Konuyu kapatmadan önce bir başka boyutuna daha değineyim. 15. Yüzyılda Osmanlı devleti, doğusundaki Türk hükümdarlıklarına genellikle Türkmen adını verir. Akkoyunlular, Zülkadriye devleti, Ramazan Oğulları, Halep'teki, Şam'daki çeşitli beylikler Osmanlı'nın nazarında Türkmen emirlikleridir. 1510'larda bu yerler Osmanlı eline geçtikten sonra oralardan Anadolu içlerine doğru büyük bir göç olmuştur. O göçle gelen herkese İç Anadolu'da, Ege'de, Akdeniz'in dağlık kısımlarında

‘Türkmen’ adı verilir. 1500’den önceki eski Osmanlı topraklarında yaşayan Türk dilli konar-göçerler ise Yörük’tür. Türkmen ile Yörük ayrıdır. Özellikle Ege Bölgesinden güneyde Adana’ya kadar uzanan alanda Yörük ile Türkmen ayrı iki zümredir. Pek karışmazlar. Geçmişte birbirleriyle epey savaştıkları anlatılır.

(13 Eylül 2020 Pazar Sohbeti’nden uyarlandı)

69 Kayı boyu ne demek

Kayı boyunun esprisi nedir hocam? Barbar veya Welsch gibi bir isimlendirme mi?

Kayı boyu Oğuzların 24 boyundan biri. İlk kez *Divan-ı Lûgat-i Türk*'te Kaşgari Mahmut söz ediyor, 1060 küsur yılında. Sonra uzun süre duymuyoruz. 1400'lü yılların başında, yani Timur istilasının hemen akabinde, yeniden gündeme geliyor, Osman Bey'in Kayı boyundan olduğu iddiası ilk kez o tarihte duyuluyor. Yani Osman Gazi Hakk'ın rahmetine kavuştuktan yaklaşık yüz yıl sonra.

Bu boy adlarının ne anlama geldiği konusunda kimsenin gerçek bir bilgisi yok. Dünyanın her yerinde etnonimlerin çoğunun kaynağı muammadır, bilinmez. Almanlara Deutsch diyorlar. Niye diyorlar, bilmiyoruz. Türklere Türk diyorlar. Niye bu isim verilmiş, bilmiyoruz. Arap kelimesinin anlamı nedir? Kürt kelimesinin anlamı nedir? Pers yani Fars kelimesinin anlamı nedir? Ermeni kelimesinin anlamı nedir? Bunların hepsi destikçe elinde dağılan konular. İlk bakışta birtakım bilgi kırıntıları var gibi görünüyor, incesine girince anlıyorsunuz ki hepsi tahmin, hepsi spekülasyon.

Basit bir gerçek: Kaymak fiili eski Türkçede var olan bir fiil. Bugün kullandığımız, 'ayağım kaydı'daki kayma değil. Dönmek demek. Eski Asya Türkçesindeki anlamı bu. Oğuz Türkçesin-

de de Dede Korkut masalları 15.-16. yüzyıla dek bu anlamda kullanmış. ‘Kaydı geri gitti’ ifadesi, döndü geri gitti anlamında. Fiilin özgün anlamı bu. Buradan hareketle diyoruz ki Kayı adı, eski Türkçede “dönme” yahut “dönenler” anlamına gelebilir. Bakın gelebilir diyorum, gelir demiyorum. Çünkü Kayılara kim bu adı vermiş, Kayılar kimmiş, niye bu adı vermişler bilmiyoruz. Sadece Türkçe bilimizden hareketle çözümlemeye çalışıyoruz.

Osman Bey gerçekten Kayı boyuna mı mensuptu? Var mıydı Osman Bey zamanında gerçek bir anlamı olan bir Kayı boyu? Bunları da bilmiyoruz. Osman Bey’in çevresindeki insanların hemen hemen hepsi Rum dönmesi, Bizans dönmesi. Osman Bey niye farklı olsun? Osman Bey’den yüz yıl sonra, Timur felaketinin ardından Osmanlı devleti ve diğer Batı Anadolu beylikleri kendilerinin hakiki Türk, öz be öz Türk ve Oğuz olduklarını kanıtlama sevdasına düşmüşler. Bu uğurda tarihi yeniden yazma yoluna gitmişler. 1410’lardan 1480’lere dek onlarca ve onlarca popüler tarih anlatısı kurup, yeni devletin ideolojik söylemini inşa etmişler. Çok belirgin bir tarzı vardır bu dönem tarihçilerinin. Hepsini, neyi söylemişler değil neyi söylememişler diye okursanız çok daha iyi anlarsınız.

Yazıcıoğlu Ali adlı bir tarihçi var, 1420’li yıllarda Al-i Selçuk hanedanının tarihini yazar, o meyanda Osmanlı Beyliği’nin kuruluşuna değinir. Esasen, kendisinden 130-140 yıl önce yazılmış olan Arapça İbni Bibi tarihinin Türkçeye çevirisinden ve revizyonundan ibarettir eseri. İkisini yan yana okumak ibretle dolu bir egzersizdir. Çünkü adam İbni Bibi tarihini almış, içine, cümle aralarına, Türkçü propaganda eklemiş. Meşhur deyimle, parça atmış araya. Orijinal metinde Kayılarla, Kınıklarla, Oğuzlarla ilgili bir şey yok. Ki, İbni Bibi Konya Selçuklu sarayının iç çemberinden gelen biriydi, bilmesi gerekse bilmemesine imkan yoktu. Yazıcızade zamanında ise Timur faciası yeni bertaraf

edilmiş, Anadolu'da İslam egemenliğinin devrilmesine ramak kalmış, Osmanlı devleti gidip gelmiş, yeni temeller üzerinde yeniden inşa edilmiş. Osman Gazi'nin Kayı olduğu ilk kez orada geçiyor. Selçukların Kınık boyu olduğunu ilk orada öğreniyoruz. Türk ve Türkmen alpleri, Oğuz töresi, Bayındır, Ertuğrul Gazi, Gündüz Alp ve Gök Alp, hiçbiri Bibioğlu'nun orijinal metninde yok, 1420'de eklenmiş.

Tabii bunlardan, Yazıcızade'nin eklediği her şeyin yalan olduğu sonucu çıkmaz. Ama o yönde kuvvetli bir kuşku doğar. Başkaca kanıt olmadan bu sözlere inanmanın çok akıllıca bir hareket olmayacağı sonucuna varılabilir.

(Pazar Sohbeti, 20 Eylül 2020)

70 Fatih neden patrikhane kurdu

Fatih Sultan Mehmet neden Ermenileri İstanbul'a getirip patrikhane kurdurdu?

İlk akla gelen cevap basittir. Çağlar boyunca her imparatorluğun temel yönetim ilkesidir, böl ve yönet. Sen İstanbul'u fethettiğin anda, imparatorluk nüfusunun yarıdan bir hayli fazlasını oluşturan bir Ortodoks dünyasının sahibi haline geldin. Rusya hariç bütün Ortodoks dünyası kadim zamandan beri İstanbul'dan yönetilmiş. Ortodoks dünyası demek zaten İstanbul'dan yönetilen Hristiyan dünyası demek. İstanbul'u ele geçince mecbursun bu Ortodoksların iç politikalarını yönlendirecek bir patrikhane oluşturmaya. Nitekim İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra Fatih, Rum Patrikhanesini yeniden canlandırdı ve hukuki statüsünü tanımladı.

Bunu yaptığında bin yıllık geçmişi olan, emperyal gelenekleri olan, imparatorluğun başkentini paylaşan ve imparatorluğun nüfusunun yarıdan fazlasına hükmeden bir kurum kurmuş oldu. Yalnız Rumlara değil, Sırlara, Bulgarlara, Arnavutların yarısına hakim olan bir yapı kuruyorsun. Bunu dengelemen lazım. İmparatorluğun öbür Hristiyanları, yani Anadolu'nun ve Doğu'nun Hristiyanları, bu patrikhaneden nefret ediyor. Onu düşman olarak görüyor. Onları da çağırıp, koltuğunun altına alıp, pohpohlayıp, bak onların patriği var, alın size de bir tane patrik verdim demesi normal değil mi?

İşin ayrıntısına baktığınızda başka bir boyut daha öne çıkıyor. Tam o esnada Akkoyunlular, Osmanlı'ya karşı bir imparatorluk politikası güdüyorlar. Batı İran ile birlikte Erzurum'u, Ahlat'ı, Diyarbekir'i, yani eski Ermeni topraklarının neredeyse tümünü kapsayan bir egemenlik alanı kurmuşlar. Ve en önemlisi, 1444 yılında, 400 yıldan beri parçalanmış olan Ermeni Gatoğigosluğu'nu, yani Ermeni Kilisesi'nin ruhani liderliğini, Erivan'a yakın Eçmiadzin kentinde ihya etmişler. Bir başka deyimle, Batıdaki bir iki muhalif unsur hariç, Ermeni Kilisesi Akkoyunlu'nun koruması altında birleşmiş. Osmanlı'nın Rum kozuna karşı, Akkoyunlu da Ermeni kozunu sürmüş sahaya. Koza koz basmak gerekiyor. O yüzden 1461 yılında Hovagim'i İstanbul'a çağırıp bir Ermeni patrikliği tesis ettirdi Fatih Sultan Mehmet.

O tarihte Osmanlı topraklarında kayda değer bir Ermeni nüfusu var mıydı? İstanbul'da çok fazla olmaması lazım. İstanbul'un Ermeni cemaati 1480'den sonra Kefelilerle başlar, asıl 1600'den sonra doğudan gelen kitlesel göçle büyür. Ama mesela Bursa'da varmış Ermeni cemaati ki, Peder Hovagim Bursa Ermeni cemaatinin ruhani reisi imiş. Sanırım Amasya ve Tokat'ta kayda değer Ermeni topluluğu var o tarihte. Bir de tabii Sivas nüfusunun büyük bölümü Ermeni. Bunlar 1461 itibariyle Osmanlı toprağı olan yerler. Ermenilerin o tarihte büyük çoğunluğunun yaşadığı Doğu illeri ile Adana henüz Osmanlı'ya ait değil. İstanbul Patrikhanesi'nin kuruluşunu izleyen elli yılda Osmanlı egemenliğine girecekler.

(Pazar Sohbeti, 11 Eylül 2022)

71 Rusya ve Kafkasya ne kadar Batı

Rusya ve Kafkas ülkeleri Avrupa ülkesi midirler?

Rusya tartışmasız bir şekilde bir Avrupa ülkesidir. Büyük Petro'dan sonra, yani 18. yüzyıl başından başlayarak muazzam bir çabayla Türkiye'nin başaramadığını Rusya başardı. Egemen kültürün Avrupa ile harmanlanmasını, Avrupa kültürü ayarında, Avrupa'nın herhangi bir ülkesiyle boy ölçüşecek, onlara ilham kaynağı olacak, zenginlik boyutunda onlarla yarışabilecek eserler üretmesini sağladı. Rus yönetici sınıfları 19. yüzyıldan itibaren yaşamlarının bir kısmını Avrupa'nın başkentlerinde geçirmeye başladılar. Tatillerinde oraya gittiler, mülk edindiler, Beethoven'a senfoni ısmarladılar. Avrupa sermayesiyle iç içe geçtiler, ortaklıklar kurdular. Kendi ülkelerinde Avrupa sermayesine kapılar açtılar. Şüphesiz Batı ve Orta Avrupa'nın, yani Katolik ve Protestan dünyasının, kendi tarihinden ve dininden gelen önemli farkları vardı. Fakat Rusya başka hiçbir ülkenin yapamadığını yapıp, bir tür ikincil Avrupa, alternatif Avrupa olmayı başardı. Petersburg kenti bu inanılmaz dönüşümün simgesidir. Avrupa'dan daha Avrupa bir başkent kurdular orada. Rus çarları Batı Avrupa sanatının muhtemelen en büyük ve en mükemmel koleksiyonunu edindiler. O koleksiyondan arta kalanı şimdi Ermitaj Müzesi'nde görüyoruz.

Kafkas ülkeleri ise tarihte Avrupa'nın bir parçası değildiler, hala da Avrupa ülkesi demek için kavramları epey zorlamak lazım. Ancak gerek Çarlık gerekse Sovyet idaresi altında bu ülkeler Avrupa

kültürünün birçok avantajından istifade ettiler. Avrupa tarzı şehir-cilikle, Avrupa tarzı bilim kurumlarıyla, sanatla, müzikle tanıştılar. Avrupa tarzı spor etkinliklerine, Avrupa tarzı müzelere, Avrupa tarzı yerel yönetim organlarına kavuştular. Avrupa'nın üst cilasını benimsediler. Hayret edilecek şeydir ki o üst cilayı, yüzlerce yıl Avrupa kolonisi olmuş yerlerden kat be kat daha fazla benimsediler. İki yüz yıl İngilizlerin yönettiği Hindistan'a, yüz küsur yıl Fransa'nın parçası olmuş Cezayir'e bakın. Bu ülkelerdeki Avrupa cilası, sert bir rüzgar çıkınca toz olup gitmiş bir ciladır. Bu ülkelerde sözde medenileştirici bir misyon üstlendiler İngilizler, Fransızlar ve daha sonra Filipinler'de Amerikalılar, Endonezya'da Hollandalılar, en berbatı Kongo'da Belçikalılar. Bu misyonda, eğer sahiden böyle bir niyetleri var idiyse, feci surette hezimete uğradılar. Hiçbir şey yapamadılar. Nefretle kovuldular o ülkelerden ve bütün izleri de silindi.

Oysa, Rusya'nın kolonize ettiği Avrupa-dışı ülkelerde hala bugüne kadar gözle görülür bir şekilde etkisini sürdüren bir Avrupalılık yaldızı mevcut. Yerevan'da son bir iki sene epey vakit geçirdim biliyorsunuz. Orada çok belirgin bu. Gürcistan'da daha da güçlü. Azerbaycan'da da ülkeye girer girmez hissettiğin bir şey. Azerbaycan tüm İslam ülkeleri arasında en modern, en Batılı olandır, ya da olanlarından biridir. Kadın-erkek ilişkileri açısından, şehircilik açısından, verdikleri eğitimin niteliği açısından, opera ve senfoni orkestrasının kalitesi açısından, müzelerinin canlılığı açısından, Türkiye'nin hiçbir kentiyle kıyaslanmayacak ölçüde batılı bir ülke. Bunda da başarının sahibi Azeriler değil, Ruslardır. Medeniyet göturdüler gittikleri yerlere. İngilizlerin ve Fransızların götüremediği medeniyeti Ruslar, eksik de olsa, yanında bir sürü çöpüyle de gelse, göturdüler. Bunu inkar etmek haksızlık olur. Haksızlıktan öte, cahillik olur. Bilmezlikten gelinen bir şey olur.

(Pazar Sohbeti, 11 Eylül 2022)

72 Hangi bilimleri tercih etmeli

Neden lisede pozitif bilim okumak yerine sosyal bilim okumayı tercih ettiniz?

Ben lisede fen okudum. Kimya, fizik ve matematikte iyiydim, ayıptır söylemesi. Uluslararası bir matematik yarışmasında Türkiye'deki en yüksek puanı aldım, Amerikan üniversitelerinin giriş sınavında kimya dalında 800 üzerinden 800 aldım. Fizikte Hamilton adlı bir hocamız vardı, inanılmaz zorlukta sınavlarıyla ünlüydü. O dersten şaşmaz bir şekilde on üstünden on alan bir ben vardım galiba.

Lise süreci içinde değiştirdim tercihim. Okumaya tutkundum. Sartre'dan girdim, James Joyce'tan çıktım, lise yaşında insanların umumiyetle yakınından dahi geçmediği felsefe metinleriyle tanıştım. Şunun farkına vardım ki aslında fen bilimleri bayağı kolay bir şey, mekanik bir şey, kafanı kapatınca, konsantre olunca çözüyorsun fen sorularını. Asıl zor olan konu, asıl anlamakta zorluk çektiğim konu insandır. İnsanı anlamak marifettir. Taşı atınca nereye düşer? Bunun formülü belli, yani bir kere formülünü anladın mı konu kapanır. Oysaki insanı anlamak için bütün bir hayat boyu emek sarf etmen lazım, gene de çok yaklaşamıyorsun. O yüzden daha zor olan insan bilimleri, yani felsefeye, tarihe, dillere merak sardım.

Sosyal bilimler değil. Hayır, sosyal bilim denilen şeye ben

pek inanmıyorum. Sosyal bilim değil insan bilimleri, *humanities* dedikleri yani, filolojiden ve felsefeden türeyen disiplinler benim ilgimi çekti. Sosyal bilimler sonradan çıkma bir icattır. İnsan bilimlerine sahte bir matematiksel yahut istatistiksel bir çerçeve çizip doğa bilimlerine eş statüye yükseltme çabasıdır. Yüzde doksanı sahtekarlık bana sorarsanız.

Beş yıl üniversitede insan bilimleri okuduktan sonra, oğlum bir baltaya sap olmalısın diye düşündüm. Ya hukuk oku ya siyaset bilimi oku ki güncel dünyaya ait şeyleri de bilesin gibi bir fikre kapıldım. Yanlış karardı. Bir tür yenilgi adıymıydı. Siyaset bilimi okudum dört yıl kadar, masteri bitirip doktora tezini yazmaya başlayıncaya kadar. Felsefe geleneğinden geliyorsa, tarih konularında da epey malumatın varsa, Amerikan sosyal bilimleri dediğimiz *pseudo* bilimler biraz zayıf geliyor, entelektüel seviyesi düşük faaliyetler olarak tezahür ediyor. Dört senemi bunlarla geçirdikten sonra, yeter artık ben bunu istemiyorum noktasına vardım.

(Pazar Sohbeti, 11 Eylül 2022)

73 Devlet başkanı nasıl seçilsin

(İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in vefatı vesilesiyle) Bu çağda artık nedir bu monarşi sahtekarlığı? Kraliyete son verip halk egemenliğine geçmenin vakti gelmedi mi?

Monarşi derken birbiriyle hiç alakası olmayan iki şey kastediliyor, farkında mısınız? Biri siyasi erkin bir heyet elinde değil, tek kişinin elinde olduğu bir siyasi düzendir. Hiçbir rejimde devletin sahibi tek kişi olamaz tabii, 14. Louis zamanında da değildi, Napolyon zamanında da değildi. Ama simgesel düzeyde de olsa tek kişi öne çıkarılmıştı. Fiiliyatta da o tek kişi olağanüstü yetkilerle donatılmıştı. Mesela ikinci kişiyi kimseye danışmadan görevden alma yetkisine sahipti. Hukuken veya fiilen, liderlik görevi kaydı hayat şartıyla kendisinini. Demek ki onun alelade bir memur gibi zamanı gelince görevden ayrılıp sıradan bir vatandaşa dönüşmesi teorik olarak mümkün değildi. Bu anlamda devlet erkiyle kişi özdeşleşmişti.

Günümüzde genel trend sanıyorum bu anlamda monarşilere doğrudur. Putin'e bakın, Erdoğan'a bakın, Çin'de Xi Jinping'e bakın. Suriye'nin, Mısır'ın liderlerine bakın. Bu kişiler kelimenin klasik anlamıyla monarktır. Parlamenteoya karşı sorumlulukları sözde kalmıştır. Kişilikleri devletle kaimdir. Böyle olması iyi bir şey midir, kötü bir şey midir bilmiyorum. Şahıs yönetimi komisyon yönetiminden hangi anlamda daha iyi veya kötü sayılabilir? Bürokrasilerin çıkırından çıktığı bir dünyada, onlara az da olsa

sözünü geçirme şansı olan güçlü bir şahsiyetin başta olmasının avantajları dezavantajlarından fazla mıdır? Tartışırız bunları.

İngiltere bu anlamda bir monarşi değil, kesin surette değil. Olağanüstü girift bir oligarşi tarafından yönetilen bir ülke. En yüksek yetki sahibi olan başbakanın kaderi çoğu zaman parlamentoda bir veya birkaç klingen iki dudağı arasında. İngiltere diğer anlamda bir monarşi. Bu anlamda monarşi bir yönetim ilkesi değil, bir seçim ilkesidir. Devlet başkanı sayılan kişiyi özel olarak kurulmuş bir komite yahut halkın heyet-i umumiyesi mi seçecek, yoksa eski devlet başkanının evladı otomatik olarak onun yerine mi geçecek? Sanırım bu konuda da yine lehte ve aleyhte söyle-necek şeyler vardır. Alman cumhurbaşkanını parlamento seçince daha mı iyi oluyor? Önceden belirlenmiş iki üç adaydan birini seçmek için güya halk oyuna baş vurunca daha düzgün insanlar mı seçiliyor? Devlet başkanlığı makamı eğer büyük ölçüde sim-gesel bir hakemlik pozisyonuna indirgenmişse, hakemin popüler biri olması mı daha iyidir, günün popüler hiziplerinden bağımsız biri olması mı daha iyidir? Emin değilim doğrusu.

Bu arada madem halk egemenliğine değindiniz, o konuda da bir çift laf edeyim. Halk egemenliği diye bir şey yoktur. Halk demek, yönetilen zümre demektir. Halk, tanımı gereği, yönetici olmayandır. Yönetme yetki ve sorumluluğuna ve gücüne sahip olmayan insan topluluklarına halk adı verilir. Bunun egemen olmasını istemek bir göz boyamacıdır. Sahtekarlıktır. Sessiz gürültü yahut bekar adamın karısı gibi bir kavram, birbiriyle çelişen iki terimi bir araya getirerek kurulmuş anlamsız bir kelime oyunu. Halkın sesini biraz daha az veya biraz daha fazla duyurabil-diği yönetim şekilleri vardır. Bazı rejimlerde halkın sesi daha çok duyulur. Bir konuda kuvvetli arzu ve dilekleri varsa ciddiye alınır. Tamamı olmasa bile yarısı yerine getirilir. Bazı rejimlerde ise halk büsbütün köleleşmiştir, kafasına vurulmuş ve lokması

ağızından alınmıştır. Bu ikisi gerçek kategoriler. Halkın az çok sesini duyurduğu rejimler vardır. Fakat halkın egemenliği diye bir şey yoktur.

Onun için, krallığı kaldırırsınlar da yerine halk egemenliği kursunlar demek, ham hayal kurmaktır. Yok öyle bir seçenek. Esasen, devlet başkanlığı anadan oğula geçmesin, siyaset oligarşisi seçsin birini diyorsunuz. O dediğiniz olur. Mesela Almanya'da, İtalya'da öyle oluyor. İspanya ve Japonya'da öbür türlü oluyor. Net sonucu hangisinin daha iyi dersiniz, Coca-Cola ve Pepsi gibi biraz. İkisini de beğenen var.

(Pazar Sohbeti, 11 Eylül 2022)

74 Kıyamet kopmayınca ne olur

Milattan sonra 1000'de kıyamet kopmayınca Hristiyanlıkta ne tür etki ve değişiklikler oldu? Hadislere göre Hicri 1500'de kopacağına inanılan kıyamet kopmayınca Müslümanlıkta nelere yol açar?

1000 yılında kıyamet bekleyen ve bu nedenle ya vur patlasın çal oynasın'a ya da takva ve ibadete kendini adayan bir hayli insan olmuştu Avrupa'da. Kıyamet kopmayınca yaşam eskisi gibi devam etti. Ufak bir hayal kırıklığı dalgasından sonra insanlar normal yaşamlarına devam ettiler. Çünkü aslında, sanki kıyamet kopacakmış gibi konuşup ona göre bazı davranışlarda bulunmak zevkli bir şeydir. Sıkıcı, monoton, aptal hayatına bir renk ve heyecan katar. Ama kıyametin kopmayacağını herkes bilir. İslam'da da herhangi bir ciddi sonucu olacağını düşünmüyorum.

(Pazar Sohbeti, 11 Eylül 2022)

75 Takım elbise neden giyilir

Takım elbise nedir? Niye giyilir? Neden vardır? Neyi temsil eder? Tıraşlı ve takım elbiseli birini görünce içinden nefret çıkması normal midir?

Soruyu soran 25 yaş civarında olduğu anlaşılan bir arkadaş. Benim yaşıım 65, ben de nefret ediyorum takım elbiseden ve giyenlerden.

Erkeklerin siyah ve gri renkler giymesi ve boyunlarına bir kravat takması hadisesi başlangıçta siyasi bir olaydı ve her zaman öyle kaldı. 19. yüzyıl başında Avrupa'da böyle bir kıyafet tarzı çıktı ortaya. Ondan önceki dönemde egemen sınıfların, güçlü ve zengin olan sınıfların alameti farikası, alabildiğine renkli, alabildiğine cafcacılı ve fırfırlı ve kurdeleli ve altınlı ve sırmalı giysiler, fantastik birtakım başlıklar giymekti. 14. Louis'nin tablolarını hatırlayın. 15. yüzyıl ressamlarının kalabalık sahnelerindeki domino desenli taytları filan düşünün. Yalnız Avrupa değil, evrensel bir olaydır. Osmanlı yönetici sınıfları, 2. Mahmut zamanına kadar, yani 1820'lere kadar, bir sanat eseri gibi giyinirler. Bir şaşaa, bir coşku, bir güzellik abidesi olarak giyinirler. Yabancı ziyaretçiler bunların gravürlerini çizip çizip doyamamıştır. Hintliler, Çinliler, İnkalar, Aztekler, hepsi öyle. Zengin olmanın, güçlü olmanın, egemen olmanın belirtisi alabildiğine fantastik bir şekilde giyinmektir. Çok pahalı kumaşlarla, görülmemiş modellerle giyinmektir.

Fransız İhtilali'ni takip eden dönemde orta sınıfın öne çıkmasıyla, aristokrasinin siyasi etkisinin zayıflaması ve çökmesiyle

birlikte erkeklerin ceset gibi giyinmesi adet oldu. Renksiz koyu renk bir ceket ve pantolon, içinden yine renksiz, beyaz bir gömlek. Herkes aynı model. Saçlarda bir numara yok. Ve bir tür sıradanlığın simgesi olarak boynuna bir tane boyunduruk takmak. Bir çağın, bir sınıfın, bir anlayışın simgesiydi bu. İlerici sayılan bir bakış açısının ifadesiydi: Bizim süsle, gösterişle işimiz yok. Biz bilimsel düşünüyoruz, doğal ve sade olanı temsil ederiz, giysilerimiz de dümdüzdür gibi bir anlayışın eseri idi. Her ilerici hareket gibi zamanla bir muhafazakarlığın simgesine dönüştü. 20. yüzyılda önce tüm Batı dünyasının, ondan sonra belki Arap dünyası hariç tüm dünyanın saygınlık ve modernlik simgesi oldu. Batılılığı, evrenselliği, eğitilmiş ve yönetici sınıfa mensup olmanın simgesi haline geldi. Temsil ettiği sınıfların ve zihniyetin eskimesiyle birlikte, 1970'lerden sonra yavaş yavaş geriledi. Öncü rolünü kaybetti. Takım elbise ve kravat giyenler 2000'lere doğru bundan utanmaya, özür dilemeye, ilk fırsatta takım elbiseyi atıp spor giyinmeye başladılar. Apple patronu Steve Jobs, yeni çağın moda ikonu oldu.

Son yıllarda dünyanın her yerinde siyasi liderler kravatsız olarak veya spor giyimle sahneye çıkmaya önem veriyorlar. Şimdi ilerici olan ya da çağın ruhuna uygun olan bu: Konfeksiyon giyinmek, sokak serserisi gibi giyinmek, spor giyinmek. Özgün giyinme ise yönetici kadrolarda henüz büyük tabu. Tek tük kadın siyasilerde bazen oluyor da, erkeklerde hiç yok. Tek olan, muhtemelen çok pahalı olan ve başka hiç kimseye benzemeyen rengarenk bir giysiyle kamuoyu önüne çıkma veya iş yerine gitme cesaretini henüz hiç kimse gösteremiyor. En kabadayısı renkli bir gözlük çerçevesiyle, kibar bir atkuyruğu ile, sıra dışı bir kravatla yetiniyor. Kanuni Sultan Süleyman'ın kavuğunu giyip sokağa yahut ekrana çıkmayı düşleyebilen yok henüz.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

76 Selahattin Demirtaş neyi yanlış yaptı

Demirtaş'ın biz daha Apo'nun heykelini dikeceğiz çıkışı siyasi bir gaf mıydı? Öcalan'ın geçmiş ve günümüz Türk-Kürt siyasi dünyasında yeri nedir?

Siyasi anlamda gaf olabilir, olmayabilir de. Gaf olduğunu düşünüyorum ben şahsen. Fakat siyaseten doğru da olsa, yanlış da olsa, Apo'nun heykelini dikeceğiz sözü öncelikle onurlu bir sözdür. Bir meydan okumadır. Meydan okuyabilen insanları takdir etmek lazım. Öcalan'ın kurduğu teşkilat Türk askerlerini öldürmüş deniyor, temel iddia bu. Dünyanın her yerinde askerinin tipik bakış açısıdır, kendilerinden olanı öldürene sonsuz bir kinle bakarlar. Kendi açılarından haklıdırlar diyelim. Haklıdırlar haklı olmasına da, biz neden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bakış açısından bakmaya mecburuz ki meseleye? Adam diyelim ki bin tane TSK mensubu öldürmüş. Peki TSK bugüne dek kaç Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öldürmüş? 1924'te, 1930'da, 1938'de, 1960'ta, 1980'de, 1993'te ve o günden bu güne kaç kişi öldürmüş? Düşman askeri değil, Türk vatandaşı bunlar. Benim bildiğim, bire yüz gibi bir orantı var arada. Biz neden Silahlı Kuvvetler'in intikam sevdasını paylaşalım da, Türkiye vatandaşlarının bakış açısını paylaşmayalım? Neden onların öldürdüklerinin yasını tutmayalım?

O açıdan heykel sözüne benim bir itirazım yok. Ama politik açıdan muhtemelen yanlıştı. Öte yandan esas hata o değildi,

seni başkan yaptırmayacağız söylemiydi. Büyük bir hataydı. Bu iki söz, şaşılacak bir hızla yükselen bir politik dinamizmin içine etti. O noktaya kadar, pek çok insan, Selahattin Demirtaş'ı geleceğin cumhurbaşkanı olarak hayal edebilmeye başlamıştı. Gözünün önüne böyle bir ihtimali getirebilir olmaya başlamıştı. CNN'e falan çıkıp dımbır dımbır saz çaldığı günlere baktığınız zaman, Türk siyasetinde yeni bir oluşum, yeni bir alternatif ortaya çıkar gibi olmuştu. Bu alternatifi Tayyip Erdoğan blokuna karşı net bir pozisyon alarak harcadı. HDP'nin Türk siyasetinin kısır ikileminin dışında kalması gerekiyordu. Kendini üçüncü güç olarak lanse etmesi gerekiyordu. 'Seni başkan yaptırmayacağız' diyerek Cihangir Partisinin, Alsancak Partisinin, Çankaya Partisinin müttefiki haline getirdiler HDP'yi. Oysaki o partinin bir özelliği vardır. Tarihte hiçbir seçim kazanamamıştır. Bundan sonra da kazanmayacaktır.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

77

Tarih nasıl okunmalı

Tarih nasıl öğrenilmeli? Tarih kitaplarının propaganda olup olmadığını nereden bilebiliriz?

Her şeyden önce şunu akılda tutacaksın. Tarih, birtakım kavgaların tarihidir. Bir hanedanla öbür hanedan kavga etmiş, bir milletle öbür millet kavga etmiş, bir partiyle öbür parti kavga etmiş. Siyasi liderler birbirinin ayağını kaydırmaya çalışmış, fikir akımları çatışmış. Her iki tarafta da belli ki büyük kalabalıklar varmış. Binlerce, milyonlarca insan bir şeye aktır demiş, öbürleri de karadır demişler. Ondan sonra, hayda, birbirlerine girmişler, birbirlerini dövmüşler yahut öldürmüşler. Şimdi milyonlarca insan aktır diyorsa ve milyonlarca insan karadır diyorsa, bu resim sadece ak veya sadece kara olamaz. Bir anlatı eğer sana bu taraf aktı, öbür taraf karaydı diye anlatıyorsa, en iyimser ihtimalle yarım doğru anlatıyordur. Tarihçi değildir, bilim insanı değildir bunu anlatan. Hakikat aşkıyla bakmıyor olaylara, bir tarafın şakşakçısı olarak bakıyor. Hemen tespit edebilmelisin bunu ve okuduğun şeyi en az yüzde elli iskontoyla okumalısın. Bu adam veya bu kadın bana hakikati anlatmaya çalışmıyor, beni kandırmaya çalışıyor diyerek beyninde alarm ışıkları yakmalısın.

Anlatabiliyor muyum bunu? 9 Eylül 1922'de Türkler İzmir'i kurtardık diyorlar. Yunanlar da diyorlar ki 9 Eylül 1922'de Türkler İzmir'i işgal edip yaktı. Bunlar birbirine zıt iki bakış açısıdır. Hangisi haklı? Bunlardan birinin yüzde yüz haklı oldu-

đu söylenemez, iki tarafı var çünkü olayın. Yetişkin, akli başında binlerce veya milyonlarca insan birine veya öbürüne inanmış. Üstünden yüz sene geçtiği halde hala tartışıyorlar bunu. Demek ki net bir çözümü yok problemin. Matematik problemi olsa birisi kanıtlar, topla çıkar işte sonucu bu rakamdır der. Diğerleri de, hımm haklısın deyip uzlaşır. Ama bunda uzlaşmıyorlar.

Şimdi bu demek değil ki hiç hayatta taraf tutmayacaksın. Taraf tut. Hatta doğaldır, kendi tarafını tut. Yalnız şunu bil, eğer tarihçi olmak istiyorsan, bu öykünün bir de öbür tarafı var. Ve öbür tarafı da hesaba katmayan, öbür tarafı da göz önüne almayan bir anlatı, yalan anlatıdır.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

78 İnsanlar neden Ukrayna'ya savaşmaya gidiyor

Ukrayna'ya gönüllü savaşmaya giden liberal Batı demokrasisi savunucuları hakkında ne düşünüyorsunuz? Amerika'dan, İngiltere'den, İskandinavya'dan savaşa giden insanlar deli mi?

Bir kere liberal batı demokrasisi diye bir şey kalmadı kardeşim. Hayal kurmayı bırakın. Bayağı bildiğiniz totaliter bir merkezi kontrol rejimi kuruldu Batı ülkelerinde. Bu rejimin iktidar karşıtlarına karşı kullanma eğiliminde olduğu şiddet Rusya'ya rahmet okutur, Çin'i de eğer aştıysa ben şaşmam. Öylesine kilit mekanizmalar teker teker ve bilinçli olarak kırıldı ki, onların kırıldığı bir dünyada, güvenlik frenlerinin birer birer ortadan kaldırıldığı bir toplumda, merkezi devletin polis terörü nereye kadar tırmanır, artık kestirmek imkansız. Liberal batı demokrasisi diye bir şeyi dava edinen kimse de yok artık. Hele Ukrayna'ya savaşa gidenlerin bununla hiçbir alakası yok.

Savaşmaya gidenlerin gerçek sayısı nedir bilmiyorum. Böyle bir şeyin kontrolsüz olması mümkün değildir. İnsanların keyfine göre silahlanıp adam öldürmeye başka bir ülkeye gitmesine hiçbir devlet izin vermez. Dolayısıyla bu işin kontrollü olduğuna, askeri merciler ve istihbarat mercileri tarafından yönlendirildiğine şüphesiz yok. Görevle gönderiliyorlar. Ya da eğer gönüllüseler en azından bir ön elemenden geçirilip onaylanıp gönderiliyorlar. Bu bir kere bir.

Niye insanlar savaşı gider? Çünkü savaş zevkli bir şeydir. Tarihin her aşamasında insanlar, özellikle genç ve orta yaşlı erkekler, savaştan zevk almışlardır. Normal hayatında çünkü zavallı bir esirsin. Hayatının her anı, her hareketi, her tavrın, her sözün, yaşadığın yer, evin, ailen vesaire seni bağlar, seni kısıtlar, hayatını dar bir rutin içine hapseder. Oysa insanın içgüdüsünde şiddet vardır. İnsanın ruhunda, özellikle erkek milletin ruhunda, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, tıpkı koçlarda, boğalarda, geyiklerde olduğu gibi, savaşmak arzusu vardır. Sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde birilerine kötülük edebilmek kadar büyük bir psikolojik tatmin yok insanda. Hele 21. yüzyıl insanı gibi köleleştirilmiş bir insanda.

Neden savaşmaya gittiğini sormak abes bence. Güzel bir şey olduğu için gidiyor. Bir de şu var tabii. Geçmiş 50-60 yılın savaşlarında, savaş istiyorsan gidip IŞİD'e katılacaksın, Afgan mücahitlerine, Çeçen cihatçılarına katılacaksın. Bunu yapabilecek insan çok az, onlar da zaten genellikle Müslüman kökenli insanlar oluyor. Müslüman kökenli olmayıp da gidip Afganistan'da, Irak'ta, Suriye'de Batı'nın düşmanlarına karşı gönüllü savaşan kimse pek olmadı. Şimdi, Ukrayna'da taraflar aynı ırktan, katılanlar da aynı ırktan. 'Bizimkilerle' beraberiz duygusunu tadabiliyorlar. Sakallı bir Afgan'a duyamadıkları kardeşlik duygusunu, kan içici bir Azov militanına duyabiliyorlar. Sanıyorum bu da önemli bir faktör.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

79 Nusayriler kimdir

Nusayrileri biliyor musunuz?

Aşağı yukarı 30 yaşına kadar pek bir fikrim yoktu Nusayriler hakkında. Ki, çok genç yaştan itibaren Türkiye'yi bir hayli gezmiş, tanımış biriyim. Hatay'ın güney kesiminde, yani Antakya şehri ile onun güneyinde, Arapça konuşan Alevi nüfustan söz ediyoruz. Çok büyük bir yoğunlukları var o bölgede, özellikle Samandağı ve Defne ilçelerinde. Gelenek ve görenekleri, itikatları Türkiye'nin diğer yerlerindeki Alevilerden bir hayli farklıdır. İsim olarak aynı da, esasında başka bir dinden söz ediyoruz burada. O bölgede dağda, bayırda, her tarafta bembeyaz badanalı, tıpkı Yunanistan'daki küçük kiliseler gibi kubbeli küçük ibadet yerleri dikkatinizi çeker. Yüzlercesi vardır. Dağın zirvesinde, bir kanyonun içinde, bir mağaranın ağzında, milyon yıllık bir çınar ağacının dibinde, insanın tüylerini ürperten doğa hadiselerinin olduğu yerlerde bulunur bu ziyaretgahlar. Hepsisi ilkbaharda kireçle beyaza boyanır, pırıl pırıl olur. Bazıları yüzlerce yıldan beri kireç vurula vurula şekilsizleşmiştir, yumru gibi olmuştur. Belirli günlerde ziyaret edilip mum yakılır. Türkiye'nin diğer yerlerindeki Aleviler için tipik bir şey değil bu.

Hatay Alevilerine Nusayri adı verilir. Kendileri sevmez bu ismi, yabancıların onlara verdiği isimdir. Nusayri kelimesinin anlamı konusunda ihtilaf vardır. Resmi anlatıya göre İbn Nusayr adlı biri varmış, 9. yüzyılda yaşamış, onun ölümünden çok

zaman sonra onun adına izafeten bu itikadı ortaya koymuşlar. Oysa Nusayri aynı zamanda bir aşağılama tabiri olarak Küçük Hristiyan demektir. Nasrani demek Hristiyan demek, Nasıralı İsa'ya izafeten. Nusayri ise bunun taşıgiri, yani küçültülmüşü. Hristiyanlık anlamına gelen bir deyim. Ama bunu söylediğiniz zaman bir ton itiraz dinlersiniz, İbni Nusayr kesinlikle yaşad hocam, dedem bile öyle söylüyor gibisinden. Kulağınızın bir yarısını verin, öbür yarısını rezervde tutun.

Benim tanıdığım kadarıyla klasik Anadolulu önyargılarından uzak, açık fikirli ve açık ruhlu insanlardır. Siyasette sol eğilimlidirler, dini taassuptan uzaktırlar, toplumsal yaşamları rahat ve açıktır, kadın-erkek ilişkileri medenidir.

Suriye tarafında da ciddi bir Nusayri, yani Alevi nüfus var. Hafız Esed ile oğlu da o cemaattendir, biliyorsunuz. Yerleşim alanları Antakya'dan güneye doğru ta Lübnan sınırına kadar Suriye'nin sahil kesimidir. Burası aynı zamanda Suriyeli Hristiyan Arapların da yoğun olarak yaşadıkları bir bölge. Demek ki Ortodoks Hristiyan Araplarla Alevi Araplar bu bölgede iç içe, aynı köyleri, aynı kasabaları paylaşan iki cemaat. Doğal olarak birçok benzerlik var aralarında.

Suriye tarafına geçince Hristiyanları da görüyorsunuz. Türkiye tarafında, 1938'den sonra Hristiyan kalmamış. Ancak Samandağ'ın bir küçük mahallesi var Hristiyan Arapların yaşadığı, Zeytuniye diye. Antakya şehir merkezinde de ele gelir bir Hristiyan cemaati var, fakat bunun dışında Hristiyan Arap çok az kaldı Hatay'da. Alevi Arap nüfus çok yoğun. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en yüksek olan bölgelerinden biridir Samandağ-Antakya arası. Uçtan uca neredeyse 20-25 kilometrelik bir tek şehir olmuş.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

80 Kilikya Ermeni Krallığı nasıl kuruldu, neden battı

Kilikya Ermeni Krallığı hakkında bilgi verebilir misiniz? Bu bir elit dominasyonu örneği midir? Yoksa o bölgeye nüfus çoğunluğunu değiştirecek boyutta bir Ermeni göçü oldu mu?

Tarihteki siyasi oluşumları bugünün ulus devlet paradigmasına göre yorumlama eğilimi var insanlarda. Oysa eski zaman devletleri, bilhassa feodal çağınkiler, askeri ve siyasi birer yapılanmadır. Bir grup silahlı adam bir bölgeye hakim olur, oranın rantını yemeye başlar. Kendi aralarında ortak bir dil, bir kültür, bir egemenlik ideolojisi oluştururlar. Etraftan toplayıp kendi kültür dairelerine dahil ettikleri adamlarla kadrolarındaki eksikleri tamamlarlar. Elbette bu maceraya girişebilmek için önceden belli bir çekirdek zümreye ihtiyaçları vardır, yoksa egemenlik kurmak zor bir şey. Ama silah ve ideoloji, bu iki şey kuvvetliyse, az sayıda insan da çoğunluk üzerinde pekala iktidar kurabilir.

Türklerin gelişinden önce, 1020'lerden 1040'lara kadar Ermeni ülkesinden Bizans Anadolu'suna doğru büyük bir göç var. Van hükümdarı ülkesini Bizans'a teslim edip karşılığında Sivas beyliği edinmiş. Ani ve Kars hükümdarları memleketlerini bırakıp, Kayseri ile Malatya ve Adana arasında, Tomarza ve Yahyalı civarına yerleşmiş. Maiyetleri, aşiretleri, silahlı adamlarıyla gelmişler. Bizans adına yönetmeleri için birtakım uçbeylikleri ve kaleler verilmiş onlara. 1071'de Bizans ordusu Malazgirt'te çökünce, bunlar büyük bir hızla etraftaki kalelere de el atmaya

başlamışlar. 1071'den bir iki yıl önce bir Ermeni beyinin Bizans adına Tarsus beyi tayin edildiğini görüyoruz. Elini güçlendirmek için derhal hem doğudaki memleketten hem Tomarza tarafındaki Ermenilerden akraba ve tanıdıkları getirip stratejik kalelere onları yerleştirmiş. Malazgirt'ten sonra Bizans'a artık hiç kulak asmadan Adana kuzeyindeki dağlarda kale kapmaca oynayan Ermeni derebeyleri görüyoruz. En önemlilerinden biri Feke Kalesi'nde, bir diğeri bugün Çamlıyayla denilen Namrun Kalesi'nde. Köhne Bizans'tan kalma yerel egemenleri teker teker indirip, bir kısmını da kendilerine raptedip dağlık bölgeye hakim olmuşlar. Peşinden, nüfusu büyük oranda Müslüman veya Arap olan Çukurova'yı da ele geçirmişler.

Bizans devleti kaçın kurası, böyle bir tehdidi zamana yayıp bertaraf eder normal olarak. Bizans olmazsa Türklerin gelip zapt etmesi beklenir. Fakat tam o aşamada patlak veren Birinci Haçlı Seferi Ermeni beyliklerinin kurtuluşu olmuş. Türklerin ilk dönemdeki asıl güç merkezleri olan Halep, Musul, Mardin gibi yerlerle Kilikya Ermenileri arasına Haçlı beylikleri girmiş. 1130'lar da Bizans gelip Kilikya'daki Ermeni hakimiyetini yerle bir etmiş, bütün yerel beyleri toplayıp İstanbul'da hapse atmış. Fakat hemen peşinden İkinci Haçlı Seferi Bizans'ın nefesini kesmiş.

Üçüncü Haçlı Seferinden sonra, 1198 yılında, Avrupa devletlerinin de desteğiyle bölgede yeni bir siyasi yapılanmaya gidilmiş. Ermeni beylerinden Levon, kral ilan edilmiş. Papa'nın gönderdiği tacı başına takmış. Levon'u kral ilan eden biat belgesinin metni var elimizde. Alanya'dan Dört Yol ve Osmaniye'ye kadar olan alanda yüzü aşkın kale sahibi derebeyi, Ermeni Kilise hiyerarşisinin tam kadro huzurlarında Levon'u kral tanımışlar. İsimlerine bakıyoruz, bir kısmının isimleri Ermenice. Bir kısmı Rum isimlerine sahip. Sahil kısmındakilerin bir kısmı Frenk, yani Batı Avrupalı şövalyeler ve maceracılar. Ulukışla'daki bir

tanesi belki Müslüman, çünkü ismi Müslüman ismi. Bu dört benzemez cinsinden insanlar Ermenice bir belge imzalamışlar. Eğer Rumca bir nüshası da var idiyse onu bilmiyoruz. Ermeni Kilisesi'ni hakem ve manevi önder kabul etmişler. O çağda bir devletin nasıl kurulduğunu çok net olarak kavırıyorsunuz bu hadisede. Kuranların pek çoğu Ermeni filan değil. Ama kurdukları krallık Ermeni krallığı. Bir arada tutan harç o. Din ve töre.

13. yüzyıl Doğu Akdeniz havzası için muazzam bir zenginlik çağıdır. Moğol imparatorluğu sayesinde, Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret tarihte görülmemiş bir seviyeye ulaşır. O ticaretin düğüm noktalarından biri de Kilikya'daki Ayas limanıdır, yani bugünkü Yumurtalık. Oradan kazandığı gümrük geliriyle Kilikya Ermeni krallığı kısa bir süre için bölgenin kayda değer güçlerinden biri haline gelir. Kasan doluyrsa eğer her türlü ordu donatabilir yahut satın alabilirsin. Komşu beyleri öyle ya da böyle ikna edebilirsin. Konya sultanına ve Mısır hakimine güzel bahşişler gönderebilirsin. Fakat büyük rakibin İskenderiye ise ve orası seni tepelemeyi aklına koymuşsa, Mısır'ın sınırsız ekonomik gücüyle başa çıkamazsın. Nitekim çıkamamışlar. Mısırlılar bir gelmiş Ayas'ı yakmış, bir gelmiş Ayas'ı yıkmış, bir daha gelip Çukurova'yı talan etmiş, sonunda Kilikya Ermeni devletini yıkmayı başarmışlar. Arada 1310'a doğru Moğol devleti de ortadan kalktığından ticaret de zayıflamış, Ermenilerin suyu kaynamış zaten.

(14 Mart 2022 Pazar Sohbetinden uyarlandı)

81 Tasavvuf nereden doğdu

Tasavvuf tamamen antik Yunan'dan mı alıntıdır?

Hayır, zannetmiyorum. İsmi büyük ihtimalle Yunancadan alıntı gerçi. Sufi ile sofia'nın aşağı yukarı eş anlamlı olması tesadüfle açıklanamaz herhalde. Unutmayın ki Sufiliğin ilk bulunduğu yerlerden biri olan Suriye'de Yunanca hala yaygın bir kültür diliydi, hala güçlü bir Hristiyan kültürel geleneği vardı ve Hristiyan teolojisinin o devirdeki ilgi konularıyla Sufilerin ilgi konuları arasında büyük yakınlık vardı.

Tasavvuf, yani Sufilik, biliyorsunuz İslam dünyasında 10. yüzyıl sonları ile 11. yüzyılda patlak veren bir akım. İlk hareket noktası anti-İslamidir. İslam'ın o güne kadar tanımlanmış ve şekillenmiş olan kültürüne, hukukuna, siyasi çizgisine karşı bir isyan hareketidir. Önce kurumsal İslam tarafından bastırılmak amacıyla şiddetle ve kanlı bir şekilde mücadele edilmiştir. Bastırılmayınca bir şekilde İslam bünyesine alınıp nispeten zararsız bir hale sokulmuştur. Bir tür İslam'a karşı başka bir din kurma hareketidir. Bu dinin birtakım temaları, birtakım düşünce kalıpları Hristiyan geleneği ile benzerlik gösterir. Özellikle Mısır'da kökü olan ve Hristiyanlık içinde 3. ve 4. yüzyıldan bu yana kuvvetli bir etki yaratmış olan Gnostik akımdan birçok temalar ve fikirler almıştır.

Fakat bana öyle geliyor ki daha kuvvetli etki Doğu'dandır.

Yani Hindistan'dandır. Tasavvuf, gerek teorisi açısından, gerek yaşam tarzı olarak dervişlik, züht ve takva yaşamı gibi adetler, Kalenderilik, Melamilik, gerekse türbe kültü açılarından Hindistan etkisi gösterir. Gerek Budist gelenekten, gerek diğer Hindu törelerinden bir hayli etkilenmiş görünüyor.

Antik Yunan ile tasavvufun ne alakası var diye sorabilirsiniz. Tüm dinlerde, en azından gelişkin ve sistemleştirilmiş dini geleneklerde tasavvuf benzeri temalar görülür. Birtakım bedensel ve manevi disiplinlerle tanrıyla direkt temas kurmaya yönelik eğilimler her dinde vardır, eski Yunan'da da vardır. Eski Yunan'da resmi edebiyatın anlattığı Olympos dini dışında *mystery* dedikleri giz dinleri de vardır. Bunların kalıntısı ne kadardır bilmiyorum. Fakat özellikle Neoplatonizm, yani geç Roma İmparatorluğu döneminde, Mısır ve Suriye'de palazlanan düşünce akımlarıyla tasavvuf arasında esash bir devamlılık görmek mümkün. Ama dediğim gibi, Doğu etkilerini hesaba katmayıp sadece bununla açıklamak pek doğru değil.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

82 Doktorlar niye cinnet geçiriyor

Türkiye'deki doktor cinneti halleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Doktorlara da yazık. Kendilerini yüzde yüz haklı zannediyorlar. Tabii ki değiller. Ama ciddi bir problem olduğu da bir gerçek. Çünkü doktorluk eğitimi çok ağır bir eğitim, zor bir eğitim. Bunun sonucunda vardıkları yer duygusal açıdan kibir içeren bir pozisyon. Ve üç kuruş para alıyorlar, karşılığında köleler gibi çalıştırılıyorlar ve kötü muamele görüyorlar. Bu tahammül edilebilecek bir şey değil. Onların yerinde olsam ben de isyan ederdim.

Öte yandan, doktorluk mesleğinin bir devlet memuriyetine dönüşmesi ve devlet memurlarına has birtakım kişilik bozuklukların ile malul olması bu durumun ortaya çıkmasında ne kadar rol oynamıştır, onu da sormak lazım.

Devlet memuru kibrini bilirsiniz, değil mi? Kendilerine bir görev verilmiştir ve bu görev evrenlerin en önemli gerçeğidir. Etraftaki herkesin bu görevin gereklerine uyması, memur beyin veya memure hanımın işini zorlaştırmaması gerekir. Yoksa memur bey veya memure hanım görevinde performans gösteremez, üstleri tarafından ayıplanır, feci surette ekşir, karşısındaki ne köpek muamelesi çeker, vs. Karşısındaki insan, sonuç olarak onun görevi uğruna katlanmak zorunda olduğu bir detaydır. Her gün önünden bin tanesi geçiyor, ha biri, ha öbürü. Satır

aralarına sinmiş aşığılama jestleriyle, vücut diliyle iletir bu yaklaşımını. Karşı taraf itiraz etmeye kalkarsa, polis gücünün her koşulda arkasında olduğunu bilir, zile basıp güvenliği çağırır.

Korkarım ki şu anda Türkiye’de, hatta dünyada doktorlarla ilgili olarak yaşanan problemin önemli bir boyutu da bu.

(Pazar Sohbeti, 14 Mart 2022)

83 Globalizm çöküyor mu

Post globalizm hakkında ne düşünüyorsunuz?

Globalizm derken söylenen şey Amerikan hegemonyasıdır. Başka bir içeriği yok o lafın. Devletlerin yetkileri kısılsın, ABD'nin dolar sayesinde sahip olduğu finans gücü dünyanın her hücresine elini kolunu sallaya sallaya girip çıksın. İsteddiği yere yatırım yapsın, istemediği yerden yatırımı çeksın. Amerikan kanunları hakim olsun. Amerikan polis gücü tüm yerküreyi ağ gibi sarsın. Devletlerin yetkileri kısılsın derken bunun altındaki mesaj da, Amerikan devletinin yetkileri sonsuza kadar artsın. Müthiş bir sahtekarlık.

Post globalizmden kastiniz tam olarak nedir bilmiyorum. Globalizm Amerikan hegemonyası demekse, demek ki Amerikan hegemonyasının sona ermesi kastediliyor. İyi bir şey. Evet, post olmalı. Ona çalışmak lazım. Kısa vadede hangi tarafa gideceğini belirleyecek olan en önemli etken de Ukrayna savaşıdır. O savaşı Allah göstermesin NATO kazanacak olursa sonumuz kötü, post filan hayal olur. Yenilirlerse, ki yenilecekler gibi görünüyor, post globalist bir çağa tanık oluruz muhtemelen.

O yönde gördüğüm bir işareti hatırlatayım müsaadenizle. Amerikan globalizminin son dönemde en büyük zaferi Covid kriziydi. Bir kriz icat ettiler, zorla bütün dünyaya dayattılar. Rusya ve Çin'e dahi kısmen boyun eğdirdiler. Okulları kapatın

dediler, millet kapattı. Ticari yükümlölüklerimizi iptal ediyoruz dediler, millet boyun eğdi. Sahte aşımızı herkes yapacak dediler, millet kuzu kuzu gidip sıraya girdi. Bir zaferdi. Yeni çağda totaliter kontrol nasıl olacak konusunda ders niteliğinde bir egzersizdi.

Dikkat edin, tastamam aynı yöntemlerle Ukrayna hakkında uluslararası bir kriz yaratmayı denediler. Rusya'ya yönelik akıl ve ahlak dışı yaptırımlar dayattılar. Dünyadaki tüm ülkelerin, ağır ceza tehdidiyle bu politikalara boyun eğmesini talep ettiler. Pek tutturamadılar. Net bir şekilde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Güney Afrika ittifaktan koptu. Hindistan, Türkiye ve Macaristan kopmanın eşiğine geldi. Daha ürkek bir şekilde bütün Afrika ülkeleri, Latin Amerika ülkelerinin çoğu, Endonezya, hatta Pakistan gibi bir ABD kuklası, pardon biz almayalım dediler.

2020'de Covid rezaletine biat eden ülkelerle 2022'de Rusya yaptırımları rezaletine biat eden ülkelerin haritasını yan yana koyarsanız, post global dünya hakkında daha iyimser olma fırsatını bulursunuz diye düşünüyorum.

(14 Mart 2022 Pazar Sohbetinden uyarlandı)

84 Ermenistan'da arayınca bulunacak yerler neresidir

Yolculuk notları.

Bugün Alagyaz köyündeki Yezidi mezarlığına uğradık. Ermenistan'da, bazılarınız biliyordur belki, epey sayıda Yezidi köyü var. Türkiye'de şimdi Êzidi yazmak usul oldu ama burada hala Yezidi diyorlar. Çoğu Yerevan'ın kuzeyinde, Türklerin Alagöz Dağı dediği Aragats Dağı'nın yüksek yaylalarında. Diğer yerlerde de dağınık olarak varlar. Ülkede hayvancılık sektörü büyük ölçüde onların elinde deniyor. Dilleri Kürtçe, ama Müslüman Kürtlerle aralarında pek samimiyet yok.

Kültürlere meraklıysanız mezarlık gezmesi birinci sınıf kültür turizmidir. Bazı konular var ki ölümler canlılardan daha çok bilgi verir. İsimleri neymiş, aile irtibatları neymiş, isimlerini Rusça imlaya göre mi yazmışlar Ermenice imlaya göre mi yazmışlar, hangi alfabeyi kullanmışlar, bunların hepsi birer işarettir. Canlılara gidip, merhaba, adın ne, ananın kızlık soyadı ne diye soramazsın çoğu zaman. Mezarlıkta ise hepsi yazılıdır. O kadar çok detay yakalarsın ki nasıl tanımlamışlar kendilerini, hangi dili kullanmışlar, hangi simgeleri vurgulamışlar.

Mesela Yezidi mezarlığında şu çarpıtı gözümüze. 1980'lere dek genellikle Rus alfabesiyle fakat Kürtçe yazmışlar. Ondan sonraki dönemde bir-iki yıl öncesine kadar mezar taşları Erme-

nice. Son zamanlarda ise Latin alfabesiyle Kürtçe yazıtlar öne çıkmış. Üstelik çok gösterişli ve pahalı taşlar. Sanırım ekonomik durumları iyiye gidiyor.

Sonra **Yağdan** köyüne uğradık. Ermenistan'daki toplam üç veya dört Rum köyünden biri. Geriye birkaç ihtiyar kalmış, diğer herkes 1990'larda Yunanistan'a göçmüş. 1829 göçünde Erzurum vilayetinden kalkıp bu taraflara göçen Rumların kurduğu bir köy. Anadilleri her zaman Türkçeymiş, hem de ağır köylü ağzıyla Erzurum Türkçesi. Elence bilmezlermiş. İkinci dilleri Rusça tabii, anladığım kadarıyla Ermeniceye de pek ilgi duymamışlar. Mezar taşları 1990'lara kadar hep Rusça, arada Yunanca klasik bir iki dua cümlesi, hüvel baki eşdeğeri şeyler. Sonraki yıllarda tek tük Ermeni harfli taşlar da var. Türkçenin izi yok. Sanırım Türk dilli olmayı biraz utanılacak bir şey olarak algılamışlar, okulda belki öyle öğretilmiş. Köydeki en büyük sülale Sarımahmudov'lar. Ön adlar tipik Rum ismi, Elpida, Eleni, Ksenofon vesaire. Sarımahmudov kurcaladı zihnimizi. Rumlarda Türkçe kişi adları yok değildir, hem ön ad hem soyadı, Şahin, Demirci filan olur. Ama Mahmut? Müslümandan dönme olmasın sakın?

Ermenistan'ın en kuzeybatı ucuna gittik. Arpaçay'ın kaynağı olan **Arpi Gölü** var orada. Etrafı 2100, 2200 metre rakımda muhteşem bir yayla diyarı, uçsuz bucaksız yemyeşil çayırılar. Yollar inanılmayacak kadar berbat. Köyler yarı metruk, bir hayli yoksul. Üçüncü Dünya bayağı, Yerevan'ın kapitalist ışıltısıyla alakası olmayan yerler.

On beş kadar köy var o bölgede. Önce farkına varmadık. Sonra bir tanesinin mezarlığına uğrayınca anladık ki bunların hepsi eski Türk köyleri. 1991'de boşaltmışlar, 94-95'e kadar hala ölüp gömülenler olmuş. Karapapak köyleriymiş. Siz Azeri'siniz deyip hepsini Azerbaycan'a postalamışlar. Oysa Karapapaklar

Azeri değildir, lehçeleri farklıdır, töreleri farklıdır, bildiğim kadarıyla Sünni'dirler ayrıca.

Yezidi Kürtler, Türkçe konuşan Rumlar, Azeri damgası yiyen Karapapaklar. Hepsinde görüyorsunuz, ne İsa'ya ne Musa'ya yaranamayan, gittiği her kapıda yabancı olmaya mahkum olan toplumlar bunlar. Öyle toplumlar benim ilgimi çekiyor. Her gittiğin yerde kendini yabancı hissetmek özel bir duygudur. Olumsuz yanları çoktur da, kullanmasını bilersen avantajları da yok değildir.

*

Sonradan biraz okuyunca ortaya çıktı ki, Arpi Gölü'nün etrafındaki bölge Türkçede vaktiyle Akbaba kazası denilen ilçedir. Öteden beri Kars ilinin bir parçası olmuş, 1877'de Kars sancağıyla beraber Rus egemenliğine girmiş, 1918'de Brest Litovsk Antlaşması'yla Türkiye'ye iade edilmiş, 1921'de Ermenistan'a terk edilmiş.

Bu hadiseden, mesela, Türk tarih yazımında hiç, ama hiç söz edilmez. Resmen ve hukuken 1918'de iade edilmiş bir yer, eski zamandan beri Kars'a ait, üstelik ahalisi hiç firesiz Türk, savaşla kaybedilmiş olması imkansız bir yer, neden terk edildi? Hem üstelik, ilçe merkezi olan Amasia kasabası dışında 1991'e dek homojen Türk kimliğini korumasına nasıl izin verildi?

Kesin bilgiye ulaşamadım maalesef, ama sanıyorum Iğdır'a karşılık takas edildi gibi görünüyor. Iğdır biliyorsunuz Erivan iline dahildi. Yüzyıllardan beri Türkiye'ye ait olmamış bir yerdi. Brest-Litovsk mutabakatına da dahil değildi. Buna rağmen 1918'de Türkiye tarafından fiilen işgal edildi, 1921'de de resmen Türkiye'ye verildi. Onun bedeli gibi görünüyor Akbaba'nın terki. 1991'e dek Türk nüfusa dokunulmaması da büyük ihtimalle açık veya kapalı bir uzlaşma sonucudur. Keşke biri araştırırsa da öğrensek.

(Pazar Sohbeti, 16 Mayıs 2021)

85 Türklük birleştirici bir vatandaşlık tanımı mı

Türkiye’de Türklüğün birleştirici bir vatandaşlık unsuru olduğuna dair söylem hakkındaki fikriniz nedir? Dünyada var mı benzer örneği? Multikültürel yönetimlerde doğu politikası ne olmalıdır?

Türklüğün, en azından devletin Müslüman tebaası açısından birleştirici bir unsur olacağı umuduyla atıldı Cumhuriyetin temelleri. 1920’ler boyunca ısrarla vurgulanan tema budur. Türk dilini, Türk kültürünü, Türk ulusal ülküsünü benimseyen herkes Türk’tür. Yani Türklük iradi bir kategoridir, bir siyasi tercihtir. Türk olmak isteyen herkesi alıyoruz aramıza. Ey vatan-daş, Türkçe konuş, Türk kültürünü kabul et, her ne demek ise, Türkiye devletine de biat et, hepsi bu kadar. Bizdensin.

O tarihte henüz asimile edilmemiş büyük muhacir toplulukları barındıran bir ülkeydi Türkiye. Cumhuriyetin Türklük tanımı da nitekim Rumeli muhacirlerini, Çerkesleri, Gürcüleri, Tatarları, Acem dedikleri Azerileri, Arnavutları, Giritlileri, Selanik dönmelelerini, Adana Fellahlarını bir potada eritmeye yönelik bir formüldü. Bu amacında başarısız olduğu da söylenemez. Ciddi kültürel farkları olan bir düzine benzemez toplumdan ortak bir Türklük bilinci yaratmayı başarmıştır Cumhuriyet’in önerdiği formül.

Fakat formülde bir küçük bir de büyük problem vardır. Onları göz ardı edersek resmin bütünü görmemiş oluruz. Küçük olan problem zımnidir, açıkça söylenmez. Gayrimüslim azınlıklar

Cumhuriyet'in Türklük formülüne dahil değildir. Çok zorlayarak belki Dilaçar gibi, yakın çağda şarkıcı Fedon gibi bir iki münferit örnek o torbaya sokuşturulsa da, herkes bilir ki Türk demek, Gayrimüslim olmayan TC vatandaşı demektir. Türk dilini benimsemek yeterli şart değildir. Amentünün ikinci şartı olan 'Türk kültürü' deyimiyle, öyle anlaşılıyor ki, din unsuru kastedilmiştir. Bu din, İslam'ın klasik itikat ve ibadet formlarından büyük ölçüde arındırılmış bir tür kültürel İslam aidiyetidir. Dini inanç ve pratiği ne olursa olsun, Müslüman kimlikli biri bu kültüre dahildir. Hristiyan veya Yahudi ise dahil değildir. Din değiştirip Protestan olan Türkler de dahil değildir. Gayrimüslimler Cumhuriyet söyleminde daima 'düşman'dır. Vatana ihanet etmişlerdir. Kuşkuyla gözlenecek, en iyimser ihtimalle tolere edilecek unsurlardır. Hadlerini bildikleri sürece, onlara 'hoşgörü' gösterilir. Ülkede yaşamalarına izin verilir. Fakat bu toleransı, vatandaşlıktan doğan bir hak zannetmemeleri için gerekli tüm tedbirler alınır.

Buna küçük problem dedik. Eskiden tabii çok büyük problem idi; Osmanlı'nın son yüz yılını karartan problem idi. Fakat demografik mühendislik tedbirleri sayesinde Cumhuriyet döneminde artık siyasi açıdan önemsiz bir problem haline gelmişti.

Uzun vadede asıl saatli bomba olan büyük problem başkadır. Şöyle ki. Yeni moda Türklüğü iradi bir kategori olarak tanımladılar diyoruz. İsteyen Türk olabilir dediler, yeter ki gavur olmasın. Lakin Türklük 1923'te icat edilmedi. Bin yıldan beri bu topraklarda gayet iyi bilinen bir kimlikti. Türkiye Cumhuriyeti'nin yerlisi olan ahalinin bir kısmı ise tarih boyunca hiçbir zaman Türk kavmine mensup olmamışlardı. Daha düne dek Türk'le Kürdün, Türk'le Arap'ın farkı insanların algısında gayet berraktı. Kürt neden Türk olsun ki? Sünni Müslümanlık bazında Türklerle ortaklık kurmuş ayrı bir millet; dili ayrı, töresi ayrı, tarih bilinci ayrı. Arap neden Türk olsun ki? Soyluluğun kita-

bını yazmış necip bir kavim. Şimdi bunların hepsini siyaseten Türk ilan edince, otomatikman ortaya gerçek Türkler ve çakma Türkler, birinci sınıf Türkler ile ikinci sınıf Türkler şeklinde bir ayırım doğmuş oldu.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerle Arapların ezici çoğunluğu eğitimsiz kaldıkları sürece bu saatli bomba tıklamaya devam etti. Okumaya ve dolayısıyla toplumun düzeni hakkında fikir sahibi olmaya başladıkları 1960 ila 70'lerde patladı. 2000'lerden sonra gitgide tırmanan bir toplumsal afete döndü.

Orta Asya teorisi

Türklerin ecdadının Orta Asya'dan geldiği şeklindeki mitolojik anlatı Cumhuriyet'in ilk on yılı boyunca duyulmaz. Hiç duyulmaz. 1932-33'ten sonra Gazi'nin bizzat önyak olduğu tarih spekülasyonları sonucunda Cumhuriyet ideolojisinin ana unsurlarından biri haline gelir. Bu değişim, Türkçülüğün birleştiricilik iddiasını ciddi surette zedeleyen bir gelişmedir.

On sene gecikmeyle Orta Asya teorisinin ortaya atılmasının sebebi nedir? Devlet başkanının şahsi fantezileriyle açıklanamaz sanıyorum. Birkaç faktör sayabiliyorum. Her şeyden önce o yıllarda Avrupa'dan esen rüzgarlar etkili olmuş olmalıdır. Irkçılık Avrupa'da yükseliştir. Ve yalnız Nazi Almanya'sında değil, ondan da önce İngiltere ve Fransa'da, Türk akademik çevrelerinde etkili olan Macaristan'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da çağın modasıdır. İkinci bir faktör, belki Türk dili, Türk kültürü, Türk ulusal ülküsü diye tanımlanan ulusal idealin duygusal açıdan yeterince doyurucu olmadığıнын fark edilmesi olabilir. Ulusal mitolojiyi bir kahramanlık ve fetih öyküsüyle beslemek istenmiştir. Üçüncü ve bence belirleyici olan faktör ise, muhtemelen rejim kadroları içindeki bir çatışmadır. Orta Asyacı ideoloji Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki

kadroları içinde güçlüydü. Milli Mücadele yıllarında arka plana çekilse de, özellikle Türk Ocakları bünyesinde mayalanmaya devam etmiş, 1932’de Recep Peker’in parti genel sekreterliğine getirilmesiyle ön plana çıkmıştı.

Türklüğün Orta Asya efsanesine bağlanmasıyla beraber ‘hepimiz Türk olabiliriz, yeter ki gavur olmayalım’ tezi ölümcül bir darbe yedi. Çünkü Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı, Orta Asya’yı dışlayan bir ulusal tarih anlatısına sahipti. Bu işlerde tabii ki önemli olan olgu değildir, anlatıdır. Orta Asya’dan geldik diye çocuklarına öğretirsen bir süre sonra Orta Asya’dan gelmiş kadar olursun. Problem şu ki, Kürtlerin ayrı bir anlatısı vardı ve o anlatı hiç de öyle kolay kolay bertaraf edilebilecek bir anlatı değildi. Arapların anlatısı ise büsbütün güçlü bir anlatıydı. Türklerin anlatısına havada karada galip gelen bir öyküydü. Demek ki, en azından Kürtlerle Arapların, 1930’lar modeli Türk olmasına pek imkan yoktu. 1920’ler modeli de zordu ama 1930’lar modeli büsbütün olmayacak duaya amin demekti.

İmparatorluk yıkan ideoloji

İttihatçıların Türkçülüğü Balkan Savaşı ve Dünya Savaşı yıllarında imparatorluğu paramparça etmişti. Türkçülüğün resmi ideolojiye egemen olmasıyla birlikte önce Arnavutlar, sonra Araplar, madem öyle, burası Türklerin devletiyse bize yer yok, haydi eyvallah deyip ayrılmışlardı. Kürtlerin de aynı yola gireceğini idrak edemediler mi Cumhuriyet yöneticileri diye soruyor insan. Edemediler herhalde. Ezeriz, bir kuşak olmasa iki kuşak içinde asimile ederiz bunları diye düşündüler muhtemelen. Daha doğrusu Atatürk, duygusal dengesinin çok sağlam olmadığı son yıllarında öyle düşünmüş görünüyor. İnönü bu konuda çok daha ılımlıdır. Menderes büsbütün uzlaşmacıdır, Kürt meselesini tavizle ve zamana yayarak çözmeyi hedeflemiştir. Fakat

1960'ta başa geçen rejim, sil baştan, Atatürk'ün son yıllarının ezme ve yok etme politikasına dönmüştür. Demirel yıllarında yine nispi bir yumuşamadan sonra 12 Eylül rejimi bir kez daha bölücü ve dışlayıcı Türk ırkçılığını şiar edinmiştir. O zamandan beri de iş büsbütün içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Özetle söylemek gerekirse, Türkçülüğü zorla dayatma projesinde evdeki hesap çarşıya uymadı. Kürtler inatçı çıktı. Öte yandan Türk Devleti 1920'lerde ve 30'ların başında yakaladığı dinamizmi sürdüremedi, kasları gevşedi. İş yerel feodallere ve jandarmaya havale edip millet imal etme projesinden elini çekti. Doğu kentlerinden Ankara'ya ve İstanbul'a büyük bir göç oldu o dönemde. Diyarbakır'ın, Van'ın, Bitlis'in Türk yönetici sınıfları, kalburüstü aileleri, bu memlekette artık yaşanmaz deyip önce çocuklarını metropole okula gönderdiler sonra kendileri ufak ufak uzaklaştılar bölgeden. Bölge belki Kürtlere değil, Kürtlüğe armağan edildi, bırakıldı.

Ülke nüfusunun büyük bir bölümünü dışlayan, yahut ikinci sınıf vatandaşlığa mahkum eden aymazlık Türkiye'ye özgü bir akıl tutulması mıdır? Değildir elbette. Bu coğrafyanın tüm ülkeleri, belki Rusya hariç tutulursa, bu aymazlıktan mustariptir. Yunanistan'ın azınlık politikalarını, Bulgaristan'ın, hele Gürcistan'ın azınlık politikalarını, Azerbaycan'ınkileri ve hatta Ermenistan'ınkileri izlediğiniz zaman aralarında fark bulmak çok zordur. Kendilerine yapay bir tarih icat edip, aynı ülkeyi paylaştıkları insanları yok saymak ve yok etmek için attıkları taklaları izlediğiniz zaman, şaşkınlığa kapılıyorsunuz. Nasıl bu kadar ahmak olabilir insanlar duygusunun üstesinden kolay kolay gelemiyorsunuz.

(Pazar Sohbeti, 16 Mayıs 2021)

86 Kürt ağaları ilk gece hakkı kullanır mıydı

Taner Akçam yeni kitabında Kürt feodallerinin Ermeni gelinleri üzerinde ilk gece hakkına sahip olduklarını yazdığı için basında ve sosyal medyada linç ediliyor. Bu konuda ne diyorsunuz?

Taner Akçam öyle bir şey dememiş. Yüzlerce sayfalık kitabının içinde bir yerde, bir Rus yazarın raporundan yaptığı alıntıda öyle bir iddia dile getirilmiş. Akçam da bunu yorumsuz aktarmış. Hadise bu. Düşünün artık puştluğun düzeyini. Rus demiş ki Ermeni köylerinde feodal ağaların baskısı zulmü pek fazlaydı, Ermenileri inim inim inletiyorlardı, mallarını yağmalıyorlardı, direneni öldürüyorlardı, karısını kızını kaldırıyorlardı. Bunlar zaten bilinen şeyler. İlaveten, demiş ki, bazı yerlerde, Ermeni düğünlerinde gelinin ilk tadına bakma hakkı da yörenin ağasına aitti. Bu ne derece doğrudur, bilmiyorum. Doğrusu inandırıcı da bulmuyorum. Şu da mümkündür. Belki bilfiil uygulanmaz böyle bir şey de, nominal bir haktan feragat etme karşılığında bir bahşış veya haraç alınır. O sanki daha olabilir bir şey. Fakat bunun çok da önemli bir detay olduğunu zannetmiyorum. Yani adamın evini yakmak, haraca kesmek, karısını kızını kaçırmak, malını yağmalamak, adamı gece vakti köy yolunda şişlemek filan, bunlara bir şey demiyoruz. Olabilir öyle şeyler. Gavurdur, normal. Ama gelin hanımı ilk gece düdüklemeye gelince orada dur. Bu bizi çıldırtıyor. Böyle bir şeye değinen Rus adama değinen Taner Akçam'ı linç etmek istiyoruz. Bir kere burada bir absürtlük olduğunu görmemiz lazım.

Sonuç olarak puşluğun her çeşidini yapmışlar. Doğu dediğin bir tane yer değil, olay da bir günle yahut bir yılla bitmiyor. Yüzlerce ağanın yüzlerce yılda neler yaptığını ancak öykülerden, anılardan, mahkeme kayıtlarından, seyyahların gözlemlerinden çıkartabilirsiniz. Belki böyle şeyler de olmuştur. Mutlaka olmuştur. Mesele o değil, mesele şu. Taner Akçam Türk devletin yalanlarını ortaya çıkarma konusunda son 50 yılda İsmail Beşikçi'den sonra bu konuda en başarılı işleri yapmış, emek harcayarak, dürüstlikle, vicdanla ve akılla çalışarak, arşivleri tarayarak, gerçekleri Türk devletini savunanların suratına çakmış bir adamdır. Büyük bir hizmette bulunmuştur. Türkiye'nin medeni bir devlet haline geldiğini ne zaman anlayacağız? Taner Akçam'ın heykeli Türkiye'de bir yere dikildiği gün anlayacağız. Hiç beklemezdik, Türkiye de adam olabiliyormuş diyeceğiz.

Böyle bir adam, daha önce yayınlanmamış bilgilerle dolu bir kitap çıkarıyor. Birileri parmağını sokup bunu karıştırıyor, karıştırıyor, karıştırıyor ve içinden bir tane kelime buluyor, ortaya atıyor. Amaç nedir? Amaç bellidir. Kürtlerin bu meseleyi sıcak bakmasını önlemek, Kürtlerle Ermeni soykırımı en değerli çalışmaların sahibi olan Taner Akçam arasına nifak sokmak. Bu sevimli operasyonun arkasında sizce kimler vardır? Kimin aklının altından çıkmıştır bu iş? Kim düşünmüştür, Kürtlere bir fitne sokalım ki nefret etsinler Taner Akçam'dan diye?

Biraz kafayı çalıştırın ya, biraz kafayı çalıştırın.

(Pazar Sohbeti, 16 Mayıs 2021)

87 Hintavrupa nasıl anlaşılır

Türkler Hint-Avrupa kökenli midir?

Falanca millet Hintavrupa kökenlidir saçmalığından kendinizi kurtarın diye kaç kere söyledim, dilimde tüy bitti. Yok öyle bir şey. Şayet altı bin sene önce bir Hintavrupa kavmi var idiyse, İrlanda'dan tut Moğolistan'a kadar herkeste az ya da çok Hintavrupalı karışımı vardır. Altı bin yıl aşağı yukarı 240 kuşak eder. 240 kuşak önce iki üssü 240 tane atanız var her birinizin, birkaç katrilyon çarpı trilyon eder. Mükerrerleri çıkarırsanız gene birkaç milyon kalır. Aralarında en az birkaç Habeş, birkaç Hintavrupalı, bir tane de Aztek yoksa ben de hiçbir şey bilmiyorum.

Bilinen tarih çağları için Hintavrupa etnik grup adı değildir, bir dil çeşididir. Diller Hint Avrupa kökenlidir. Başka bir şeydir. Türkçe, Hint Avrupa kökenli dillerden biri değildir. Çok net olarak bilinen, basit bir gerçek bu, 200 senedir aksini iddia eden çıkmadı. Kürtçe Hint Avrupa kökenli bir dildir. Arapça Hintavrupa kökenli değildir. Estonca Hintavrupa kökenli değildir. Basça Hintavrupa kökenli değildir. Haiti dili, Srilanka'nın Amhara dili Hintavrupa kökenlidir. Üç gün çalışıp biraz ansiklopedi okursanız anlarsınız neden böyle olduğunu.

En basit haliyle söyleyeyim size bunun yöntemini. Her dilde dilin alt yapısını oluşturan 200 civarında basit fiil vardır. Bunlar

dilin kültür öncesi katmanını oluştururlar. En ilkel kabile insanının bildiği, diğer memeli hayvanların da kavradığı kavramlardır bunlar. Al, ver, at, sev, uç, ye, sev gibi. Sonra temel doğa olaylarının adları, gök, su, ağaç, taş gibi. İnsan bedeninin parçaları, temel akrabalık ilişkileri, basit sıfatlar. Hintavrupa dillerinde bu sözcüklerin büyük çoğunluğu, yüzde yetmişi, sekseni, doksanı ortaktır. Aralarında kurallı eşdeğerlikler vardır. Farsçada vermek yahut yemek anlamına gelen fiili alıp, yüzlerce emsalinde yeknesak bir şekilde tekrarlanan ses değişimlerini geriye doğru yürütürsen Latince de aynı anlama gelen fiili, Rusçada aynı anlama gelen fiili bulursun.

Türkçeninkilerde ise hiçbir tanesi öyle değildir. Türkçenin basit fiillerinin hiçbirisi Hintavrupa dilinin primitif fiillerine uymaz. Farklı şeyler. Bengal dili ile Eski İrlandaca arasında basit fiiller ve primitif kelimeler düzeyinde yüzde yetmişi bulan bir korelasyon var, Türkçe ile bu diller arasında yüzde sıfır var. Yahut bir iki tane tesadüfi ve zorlama benzerlik buluyorsun, o kadar. Bu husus Türkçe'nin kötü bir dil olduğunu göstermez, iyi bir dil olduğunu da göstermez. Farklı bir kökten geldiğini gösterir sadece.

(Pazar Sohbeti, 16 Mayıs 2021)

88 İsrail işgalci mi

Filistin ile İsrail arasında olanları nasıl yorumlarsınız? Sizce medyaya nasıl yansıyor?

İsrail işgalcidir, o yüzden kınanmalıdır argümanına benim karnım tok. Dünyada işgalci olmayan kavim ve devlet yok gibi bir şey. Hepsi de işgalcidir. Birileri gelmiş ötekileri ezmiş, talan etmiş, yerine geçmiş. Bugüne kadar her ülkenin tarihi böyle, bir kısmı daha erken, bir kısmı daha geç. Türkiye'nin tarihi bilhassa böyle. Fransa da öyle, Amerika daha beteri. Bir tek Japonya var galiba, burayı birilerinden gasp etmedik, hep bizimdi diyebilecek.

İsrail'in bugünkü koşulları bir trajedidir. Yani İsraillilerle Filistinlilerin çatışma, aynı toprak parçası üzerindeki kavgası bir trajedidir. Bunu görmek, iki taraflı olarak da görmek lazım. Fakat İsrail'in bir devlet olarak varoluş hakkını savunmak şarttır. İsrail'in varoluşuna yönelik çok ciddi bir tehdit var. Etrafı bilmem kaç yüz milyon kişilik Arap dünyasıyla çevrili, onun etrafı bir buçuk milyarlık İslam dünyasıyla çevrili ve bu İslam dünyasının kıytırıktan rejimleri, kalabalığı galeyana getirmek uğruna İsrail'i denize dökmeyi bir ulusal hedef haline getirmişler bugüne kadar. Bunu başlatan Nasır'dır, Suriye'de Hafız Esed de Nasır'ın yolundan gitmiştir. Denize dökülmekle tehdit edilen bir ulusun kendini savunması, gerekli olan neyse onu yapması ve gerekirse bu uğurda acımasız olması bence temel bir haktır. Bunu sorguladığınız anda konuşacak bir mevzumuz kalmaz.

Yalnız, eğer yetmiş yılın sonunda hala bir çözüm bulamıyorsan, gitgide ikiye bölüneş ve inandırıcılığını yitiren bir argümanla, talihsiz bir halka köpek muamelesi yapmayı, öldürmeyi, evlerini yıkmayı, topraklarından sürmeyi, duvarlar arasına hapsedmeyi, mahkeme etmeden hayat boyu zindana atmayı tek yöntem olarak biliyorsan, bunun ötesinde bir çözüm yolu bulamıyorsan, o zaman İsrail'de bir şeylerin feci surette yanlış olduğunu kabul etmek lazım. İsrail'de bir şeyler yanlış. Kendileri düzeltemiyorlarsa, birlerinin bu meseleye el atıp düzeltilmesinin vakti gelmiştir. Bir Gaza Savaşı, iki Gaza Savaşı, üç Gaza Savaşı derken, eh artık yeter, bu olmaz diyebilmek lazım. Kendileri yönetemiyorsa, başkalarının müdahil olma zamanı gelmiştir bence.

(Pazar Sohbeti, 16 Mayıs 2021)

Tarih notu: Ekim 2023'te İsrail'in Gazze'de giriştiği vahşi katliam, bu sohbette dile getirdiğim görüşlerin bir kısmını gözden geçirmeme yol açtı. Tüm insanlık için bir utanç kaynağı haline gelen İsrail devletinin tasfiyesinin hayırlı olacağı kanısına vardım.

89 Dağlık Karabağ'da kimi tutmalı

*Azerbaycan-Ermenistan savaşı hakkında ne düşünüyorsunuz?
Haklı olan kimdir? Savaşın sonu ne olur?*

Ben o savaşta Ermenistan'dan yanayım kardeşim, tamam mı? Kuvvetli bir şekilde Ermenistan'dan yanayım. Hoşunuza gider, gitmez, başka bir şey. Neden onların yanındayım? Belki işin o tarafını öbüründen daha iyi biliyorum, o yüzden. Belki Türkiye devletinin yaptığı yapacağı hiçbir şeyden hayır gelmez inancı altmış yıldır ruhumun en derinine kadar işlemiş, Türkiye Cumhuriyeti bir tarafı tutuyorsa ben öbür tarafı tutarım, o yüzden. Bu kadar basittir. Türkiye Cumhuriyeti'nin namuslu, ahlaklı, düzgün, doğru bir şey yaptığını 60 senedir görmemiştir, bu saatten sonra da göreceğimiz yok, o yüzden. Türkiye Cumhuriyeti bütün yalanlarını seferber ederek Azerbaycan'ı destekliyorsa demek ki Azerbaycan bu işte haksızdır. Mantık basit, düz.

Hadisenin simetrik olmamasına yol açan bir değil iki tane temel fark var. Birinci temel fark şu. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıldan beri temel davalarından biri, emellerinden biri Ermenistan'ı yok etmektir. Yenmek yahut da birtakım tavizler ko-parmak yahut da bazı toprakları geri almak değil, yok etmek. Turancılık bu anlama gelir. Turancılık demek Ermenistan'ı yok etmek anlamına gelir. Yani devlet olarak varlığını ortadan kaldırmak. Halkı eğer akıllı olup kaçarlarsa kaçarlarsa, yoksa köleleştirilirler ve zaman içinde kaçırılırlar. Türkiye Cumhuriyeti

Devleti bu konularda uzmandır. Azerbaycan tarafından gelen propagandaya baktığınız zaman, o tarafta da yok etmekten, Eri-
van'ı geri almaktan söz eden, öyle bir devlet yoktur, sahte dev-
lettir söylemine uzanan bir bakış açısı görüyorsunuz. Dünyada
şu anda ortadan kaldırılmaya aday olan iki tane devlet var bizim
bu coğrafyamızda. Biri İsrail'dir, biri Ermenistan'dır. Dolayısıyla
Ermenistan olsun, İsrail olsun, bazı uyguladıkları politikalar
yanlış da olsa, savunulması gerekir bu iki devletin. Çünkü karşı-
larındaki güç bunları yok etmeyi, milyonlarca insanı sürmeyi ta-
hayyül eden, düşünen, arzulayan bir güç. Bu anlamda bir simetri
yok arada. Ermenilerin Türkiye'yi hatta Azerbaycan'ı yerinden
sürmek, yok etmek, denize dökmek, Ermeni Turan'ın hayali pe-
şinde bunları ezip haritadan silmek gibi bir hayalleri yok, böyle
bir imkanları da yok. Kendilerini savunuyorlar. Azıcık kalmış
olan, tırnaklarıyla tutundukları bir toprağı saldırgan bir güce
karşı savunuyorlar. Dolayısıyla desteklenmeleri gerekir.

İkincisi basit bir gerçek daha var. Dağlık Karabağ'ın ahalisi
Ermeni. Bilinen çağlardan beri hep Ermeni olmuş. O coğraf-
yalarda son derece tipik olan bir şekilde burada 18. yüzyılda
bağımsız ya da yarı bağımsız bir Türk beyliği kurulmuş. Şuşa
şehrine Cevanşir Bey'in getirdiği Türk aşiret ve esnaf yerleş-
tirilmiş. Ama beyliğin ahalisi Ermeni köylü. Aslına bakarsanız
Şuşa'da beyliğin kurulmasıyla birlikte Ermeniler için de bazı
fırsat kapıları açılmış; şehre yerleşip okul, işyeri vs. açmışlar.
Bölge 1810'larda Rus yönetimine girince, kısa bir süre için Şuşa
Ermeni kültürünün Kafkasya'daki en önemli merkezi haline
gelmiş, matbaa kurulmuş, tiyatro kurulmuş. 1828'de Erivan'ın
Rus idaresine girmesine dek birkaç yıl Şuşa, yeniden doğacak
Ermenistan'ın başkenti gibi düşünülmüş.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

90 Pontius Pilatus kimdi

Pontius Pilatus Güney İtalya Helenlerinden miydi?

Nereden buluyorsunuz bu soruları, Allah aşkına? Ne bileyim nereliydi? Alelade bir devlet memuru işte.

Korkak bir insandı, tüm devlet memurları gibi. Fanatik Yahudiler İsa'yı yargılamak üzere bunun önüne getirdiler. Adam dinledi, oğlum sen Mesih misin diye sordu. İsa da öyle diyorlar diye cevap verdi. Peki, yani ne yapacaksın, krallık mı kurdun diye sordu. Çünkü Yahudilerin Mesih anlayışı gayet dünyevidir, gelip kral olacaktır. İsa da benim krallığım başka bir düzlemin krallığıdır, siz anlamazsınız gibi bir cevap verdi. Pontius Pilatus da dedi ki, bu tipik bir dini meczup. Suçlu muçlu değil, Roma hukukuna göre işlediği bir suç yok, ben bunu idam edemem. Bulun bir hukuki formülünü bunu salalım, bu zararsız bir adam. Dindar Yahudiler ayaklandılar, olmaz, asalım, asalım, asalım diye bağırdılar. Pilatus da günah benden gitti dedi, ellerini yıkadı ve idam emrini imzaladı. Bürokrat korkaklığının, ahlaki bir duruş yokluğunun son derece tipik, son derece amblematik bir örneğidir. Hristiyan mitolojisinde iki bin seneden beri bu şekilde anılır. Düz kötülerden bu açıdan daha kötü olan bir zihniyetin simgesidir. İslam mitolojisinde buna eşdeğer bir figür var mı bilmiyorum. Siyah beyaz kötülüğün değil ahlaki zaafın, korkaklığın temsil ettiği daha tehlikeli bir tür kötülüğün timsali. Elini yıkayarak kendini akladığını

zanneden vizyonsuz riyakarlık. Hannah Arendt'in 'kötülüğün sıradanlığı' dediği şey.

Bu şahsa ait başka herhangi bir kaynakta herhangi bir bilgi yok, sadece İncil'de yazılanları biliyoruz. Adamın adı Pontius. Pontius demek Pontuslu demek, yani Karadenizli. Pilatus soyadı veya lakabı, o da 'kıllı' demek. Hani epilasyon vardır, kıl aldırma anlamında, işte oradaki pil. Pelüş de oradan gelir, aslı Latince piluceus. Yani Pontius Pilatus demek 'kıllı Laz' demek. Ne yaparsınız bu bilgiyle? Bilmiyorum.

Ama Güney İtalyalı olduğunu duymamıştım.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

91 Amadeus filmi gerçek mi

Salieri, Mozart'ı zehirledi mi sizce?

Filmlerde gördüğünüz her şeye inanmayın. *Amadeus*, Miloş Forman'ın filmi, 1980'lerde çok büyük sükse yapmıştı. Film Amerikalı bir yazarın tiyatro oyununa dayanıyor. O oyun da kökü çok eskilere giden bir dedikodudan esinleniyor. Viyana'da Mozart'la çağdaş olan Antonio Salieri adlı besteci meğer Mozart'ı zehirlemiş, 36 yaşında hayatının baharında ölmesine sebep olmuş. Kendi çağında Mozart'la başa baş görülen bir bestecidir Salieri. Hiç fena sayılmayacak eserleri vardır. Piyasayı herhalde Mozart'tan daha iyi kokladığı için çoğu zaman Mozart'tan daha iyi işler kapmış, kraliyet operasının yıllarca yöneticiliğini yapmış, sosyete de beğenilmiş. Fakat bir kuyruklu yıldız gibi dünyanın ufkundan gelip geçen Wolfgang Amadeus Mozart'ın yanında sönük kalmış, ölümünden sonra hızla unutulmuş. Talihsizliği Mozart'la aynı döneme denk gelmesi. Başka bir çağda olsa iyi bir besteci olarak hatırlanacak biriydi belki.

Miloş Forman'ın filme çektiği öyküde, dehanın gölgesi altında kalan vasat bir sanatçının dramı anlatılıyor. İyi bir besteci, işini iyi yapan, sözüne sadık, yanlış yapmayan biri, fakat dehanın yakıcı kıvılcımından yoksun. Öykü o insanın talihsizliği ve kıskançlığı üzerine kurulu. Fikir güzel bence, ama gerçek bir olaya tekabül etmiyor. Biliyorsunuz Mozart genç yaşta belirli bir sebebi yokken pat diye öldü. Hasta filan değilken üç beş gün

süren bir rahatsızlığın sonunda ölüverdi. Acaba zehirlendi mi? Hayır, anlatılan semptomları zehirlenme değil muhtemelen bir böbrek iltihabına işaret ediyor. Ayrıca son bir iki yılında Mozart'ın kariyeri tepe taklak iniştiydi, acilen bertaraf edilmesi için görünürde bir sebep yoktu. Ayrıca Salieri ile aralarında ufak tefek çekememezlikler bir yana bir hayli dostluk ve işbirliği vardı. Kişisel mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Salieri'nin Mozart'ı kıskanmasından çok, beriki Salieri'nin popülerliğini fena halde kıskanmaktaydı.

Amadeus'u ben sevmedim. Çünkü, vasat zekaların dehayı anlamaya çalışması kadar acıklı bir gösteri yoktur dünyada. Vasat bir zeka tarafından, ortalama halkın anlayacağı bir dilde yazılmış bir deha öyküsü, tüyler ürpertici bir soytarılıktır. Anlamazlar çünkü. Anlayamazlar. Püf noktasını çözemezler. *Amadeus*'ta da o duyguya kapılmıştım.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

92 Yıkık manastırlar neden aranır

Anadolu ve Kürdistan'da yıkılan kilise ve manastırlar için bir harita veya kitapçık yapmayı düşünüyor musunuz?

...çık? Muhafazakar hesap on bin tane kilise varsa, her birine dört beş satır desen bin sayfa eder. Ne kitapçığı? Ansiklopedi olur o.

O kadar emeğe değer mi bilmiyorum. Benim kitaplarım arasında genellikle unuttuğum en iyi kitaplarımdan biri, *Ankara'nın Doğusundaki Türkiye* adıyla çıkan doğu gezi rehberidir. Türkçe İngilizce iki dillidir, İngilizcesinin adı *A Traveler's Guide to Eastern Turkey*. Altı yıl boyunca didik didik bütün doğuyu gezdim. Urfa'sından, Mardin'inden, Artvin'inden, Tunceli'sine kadar, Hakkari'sine kadar gitmediğim yer kalmadı. Kulağıma çalınan her ipucunu izledim. Bilmem nerede bir manastır yıkıntısı varmış ama yeri belli değil, izi kalmış mı belli değil diye duyduğumda hiç üşenmeden gittim oraya. Arama faslıdır asıl zevkli olan. Bulacağın şey çok ilginç olmayabilir de. Beyaz adamın gitmediği birtakım ücra yerleri aramak, bulmak, sormak... Yolda lastik patlatmak, jandarma tarafından gözaltına alınmak... Allah'ın dağındaki bir köyde insanlara yatılı misafir olmak... Bunlar zevkli bir şeydir. Hayatta en sevdiğim iştir o. Dünyanın neresinde olursa olsun, mümkünse asfalt yolu olmayan, turizm konusu olmamış, AVM'si olmayan, yıldızlı otelleri olmayan yerlere gideyim, burnumu sokayım. Bu, Sri Lanka'da da olabilir, bu dünya-

nın herhangi bir yerinde olabilir, Hindistan'da olabilir, Peru'da da olabilir. Bir yerde gözüne çarpar, orada bilmem ne manastırı varmış, yahut ulaşılmaz bir kale varmış. O yeri araman, oraya gitmen olay olur. Oradaki kasabanın bir numaralı olayı haline gelir. İnsanlar sana sorular sorar. Zorla misafir ederler. Oturur, sohbet edersin. Başın belaya girer. Ben bu vaziyetten kurtulamayacağım dersin. Sonuçta kurtulursun. O kurtulmanın zevki de başka bir şeydir. Seyahat etmek budur. Başının belaya girmesi lazım. Programların aksaması lazım. Dağda mahsur kalman lazım. O zaman zevklidir seyahat.

Türkiye'nin özellikle doğu yarısı, bu tür seyahat için uygun mekandır. Tehlikesi minimal. İnsanlar yabancılara karşı cömert ve davetkar. Yalnız Kürt'ü yahut Türk'ü yahut Süryanisi değil, polisi de, devlet memuru da böyledir. Her gittiğim yerde, her kesimde, polis ve jandarma ve kaymakam dahil olmak üzere hep konukseverlik gördüm, ilgi gördüm, merak gördüm. İlginin alt metni şu tabii. Kim lan bu adam? Hem de Ermeni. Kalkmış buralara gelmiş. Tipine bakarsan efendi birine benziyor, ama Allah'ın dağında yere bir bez serip yatıp uyuyabiliyor. Tek başına geziyor. Koruması yok. Silahlı değil. Mercedes'i yok. Her tarafı çarpık külüstür bir Kartal'la geziyor. Arabası bozulduğunda oto tamircinin atölyesine girip elini, yüzünü yağlayıp tamirciye yardımcı oluyor. Köylünün evinde yatıp kalkabiliyor rahatlıkla ama kaymakamla da valiyle de senli benli. Nedir bu adam? Zevkli bir diyalektik, o seni keşfetmeye çalışıyor, sen onları keşfetmeye çalışıyorsun. Çok şey öğreneceğin bir süreç.

Hazine aramaya geldiğini düşünüyorlar tabii. Türkiye'nin her yerinde otomatik varsayım o. Şaşmaz bir şey. Ulusal bir saplantı, define arayışı. Türkiye nüfusunun zannediyorum dörtte üçünün hayattaki yegane hobisi, yegane emeli, rüyası, hayali, futboldan da önce defineciliktir. Yani gavur hazinesi bulmaktır. Herhangi bir

yabancının Urfa'nın köyüne yahut Erzincan'ın dağına niçin girmek isteyeceğine dair kafalarındaki yegane model o. İstedığınız kadar çabalayın, ikna edemezsiniz, defineyle ilgilenmiyorum, define arayanların ahlaksız olduğunu düşünüyorum. İstedğin kadar dil dök, anlatamazsın. Alışsınız bir süre sonra, o oyunun da kurallarını öğrenirsiniz. Küçük goller atıp eğlenirsiniz.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

93

Kısa kısa

Antik Helenler neden Latinler gibi büyük bir imparatorluk kuramamışlar?

Daha akıllı oldukları için. Hayatta yapacak çok şeyleri varmış her şeyden önce. Tartışmak ve hizipleşmek gibi, dünyanın en zevkli ve en vakit alıcı uğraşıyla vakit geçirmişler. Felsefe yapmışlar, şiir yapmışlar, müzik yapmışlar. Birbiriyle savaşmışlar. Bunlar hep zevkli şeyler. Romalıların yapacak başka şeyi olmadığından, kafaları da biraz dar olduğundan mecburen imparatorluk kurmuşlar. Gerçekten akıllı, kişilik sahibi olan insanlar imparatorluk kuramaz. Birbirleriyle kavga ederler.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

Mümtazer Türköne ile bir alakanız var mı?

Mümtazer Bey'le birkaç kez yüz yüze tanışma ve konuşma fırsatı buldum. Hep yanlış yerde top oynayan akıllı ve zeki ve hırslı bir insan izlenimini uyandırmıştı bende. Hapiste olması, hapis demeyeceğiz sonra esir olması, Türkiye için bir utançtır.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

Diktatör sevdanızı sevmiyorum.

Diktatörler siyasi hayatın bir gerçeğidir. Demokrasi adı altında yutturulan paket ise oligarşik diktatörlüğün üstü şeker örtülü çeşididir. Tek kişinin önde gözükmesi sizce daha mı kötüdür, organize bir oligarşinin perde arkasından bildiğini okuması daha mı iyidir?

(8 Kasım 2020)

Hocam sizi entelektüel çöle dönen Türkiye’de görememekten üzüntü duyuyorum.

Çöle mahkum olmamı istiyorsun yani. Ne güzel.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

94 Dinden medet umanlar akılsız mı

Kemal Sunal'ın din adamlarını paragöz ve asalak göstermesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Din adamlarının genellikle malın gözü olduğu bir gerçek. Yalnız Türkiye'ye özgü bir şey değil, bütün dünyada din adamları öyledir. Teşkilattır din, bunlar da o teşkilatın neferleri. Çoğu zaman da tahsildarları.

Geri kalmışlığın sebebi onlardır tezine gelince, ki Türkiye'de kendine ilerici ve modern diyen kesimin değişmez kalıp düşüncelerinden biridir, şu soruyu sormadığınız sürece boş bir klişeden öteye geçmez: Peki madem böyle niye bu halk bunlara ihtiyaç duyuyor? Niye bunca eleştiriye rağmen bunlar gücünü kaybetmiyor? Bu soruyu sormadığınız sürece çok ucuz bir sahada top oynuyorsunuz.

Camiye gidip dua etmenin koronaya faydası yok diyorsunuz. Eğer faydadan kastınız tıbbi iyileşme ise muhtemelen haklısınız, yoktur. Ama ya insan hayatı tıbbi iyileşmeden ibaret değilse? Ya insan hayatında başka birtakım değerler, başka birtakım önemli şeyler varsa? Birçok insan için o şeyler dünyada grip olup ölmekten yahut da hastalık riski taşımaktan daha önemliyse, o zaman ne olacak? Milyonlarca insan buna değer veriyorsa, camiye gittin diye korona mı iyileşecek aptal herif deme cüretini nasıl gösterrisin? Asıl aptal olan kimdir bu diyalogda, onu düşünmek lazım.

İnsanlar okudukça aptallaşır Türkiye’de. Memleketi gezerse-
niz, köyle kasabayla tanışırsanız, metropoller dışındaki insan-
larla haşır neşir olursanız, onların sofrasına otursanız, onlarla
koğuş paylaşırsanız cezaevinde, bir basit gerçeğe tanışırsınız.
Bu insanlar aptal değil, bayağı zeki, dünyaya dair içsel tutarlılığı
olan bakış açıları, görüşleri var. Siz onları ikna edinceye kadar
bazen onlar sizi ikna edebilirler. İstanbul, Ankara, İzmir’in be-
lirli semtlerinde, apartman dairesinde oturup ahkam kesenle-
rin çoğu, diğerlerine nazaran bir hayli daha ahmak. Özellikle
okumuş olanları, hele hele yerli üniversite mezunu olanları çok
kısır görüşlü. Dünya algıları, dünyanın gerçekleri hakkındaki
içgüdüsel duruşları zayıf.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

95 Koronanın sebebi ne

Koronaya küresel krizin faturasını kesiyor olabilirler mi? Yani korona, sistemsal krizin günah keçisi olabilir mi?

Valla her şey geliyor aklıma. Ama fatura kesmek ne demek bilmiyorum. Fatura kesince başkası mı ödeyecek hesabı? Finans sistemi ve yönetim sistemi çökerse, bizim suçumuz yok koronanın suçu mu diyecekler? Pek zannetmiyorum bunun tutarlı bir mantık olduğunu. Herkes biliyor ki bu krizde sistemi sıkıntıya sokan şey uyduruktan bir virüs değil, o virüsü bahane ederek aldıkları tedbirlerdir. Yani sorumlusu gene bugünün yönetici kadroları. Kötü eğitim. Bürokratik kibir. Kapitalizmin gözü dönmüş kar hırsıyla birleşen genel ahlaki çöküntü. Korona da olsa, başka şey de olsa, dünyayı kaçınılmaz bir krize doğru tabana kuvvet iten şeyler bunlar.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde alkol satışlarını yasakladılar. Çünkü hastaneler yoğun olduğu için, hastanelere daha fazla iş çıkarmamak için insanların içki içmesini yasakladılar. Bunun ne kadar korkunç bir şey olduğunu bilmem idrak ediyor musunuz? Beş yüz yıllık bir mücadelenin hüsrarla sonuçlanmasıdır. Özetle diyor ki, herhangi bir gerekçeyle, kamu otoritesinin işini zorlaştıran herhangi bir şeyi yasaklayabiliriz. Gerekli gördüğümüz herhangi bir tedbiri alabiliriz. Yarın öbür gün seks yapmayı da yasaklayabiliriz, araba kullanmayı da yasaklayabiliriz. Bunun için mantıklı bir gerekçe sunmamıza gerek yoktur. Aldığımız

tedbirin, elde etmeyi beklediğimiz sonuçla bir alakası olmasına da gerek yoktur. Çünkü bizim gerekçelerimizi siz tartışamazsınız. Verdiğimiz kararlar için idari amirlerimizden başkasına hesap verme mecburiyetimiz de yoktur. Bizim için öncelik, emir komuta zinciri içinde bize verilen görevi yerine getirmektir. Senin varlığına bu amaca zarar vermediği sürece hoşgörü gösteririz, yoksa senin bizim için haşerattan öte kıymetin yok. Bir dahaki emre kadar otomobil kullanmanı yasaklıyoruz da diyebilirler. Dağda yürüyüş yapmanı yasaklıyoruz diyebilirler. Denize girmeni yasaklıyoruz diyebilirler. Ailenin tek geçim kaynağı olan berber dükkanını kapat, bir dahaki emre kadar bekle diyebilirler. Seneler sürebilir, aılıktan ölebilirsin, gençliğin ve hayallerin heba olup gidebilir, sorun değil. Önemli olan hastanede kalabalık olmasın, yoksa kayıt defterini yetiştiremiyoruz, mesaiye kalmamız gerekiyor.

Filipinler’de polis ev ev dolaşıp korona taraması yapmaya başlamış. Evine geliyor ve sen istesen de istemesen de sağlık taraması yapıyor. Bunlar korkunç şeylerdir arkadaşlar. Bunlar tarihte eşi görülmemiş bir felakete gittiğimizin belirtileridir. Amerika’da Portland’da olanları izliyor musunuz? Aynen Türkiye’deki gibi işaretsiz minibüslerle dolaşan askeri kıyafetli kişiler, kim oldukları belli değil, gelişigüzel göstericileri arabaya atıp tutuklamaya başladılar. Federal hükümet tarafından gönderilen ajanlar olduğu ortaya çıktı. Tamamen yasa dışı bir uygulama. Oregon eyaleti ultimatoma verdi federal hükümete, bu adamları çekin yoksa biz bunları tutuklayacağız dediler. Bunlar bütün bir sistemin tamiri imkansız şekilde çöküşe gittiğini gösteren işaretlerdir. Çok kötü bir gidiştir.

Koronayı bilinçli olarak mı bir şeye bahane ettiler bilmiyorum. Fakat benim tahminim daha ziyade bir akıl tutulması hadisesi var. Altyapıdaki hastalıklar mevcuttu. Bürokrasinin ve

polisin aşırı güçlenmesi ve bireyin devlet karşısındaki özerkliğinin feci surette aşınmasıdır altta yatan problem. Haber kaynaklarının aşırı derecede daralması ve tekseslileşmesi diğer büyük dinamiktir. Altta yatan bu problemler bir krizle karşılaştığında aynen öngörülen, tahmin edilen sonuçları verdi. Ve sonuç bir faciadır.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

96 Netflix'te hangi diziler izlenir

Son zamanlarda izlediğiniz iyi filmler veya diziler var mı?

Korona yüzünden hapis hayatı yaşıyoruz, yapacak bir şey yok, mecburen Netflix'e yüklendik. Üst üste üç tane güzel dizi izledim. Üçünü de son derece kuvvetli bir şekilde tavsiye ediyorum. *Borgen*'i söylemiştim. Danimarka dizisi. Siyasetin gündelik gerçekliği konusunda çok aydınlatıcı, çok başarılı bir dizi. Böyle şeyler genellikle Amerikalılardan çıkar, fakat Danimarkalılar da şaheser bir iş çıkarmışlar.

Onun peşinden bir kurtarılmış bölgede komün kurma hikayesi, *Wild Wild Country*. Belgesel bir dizi, buna rağmen olayın temelindeki ahlaki ikilemleri, insani dramı çok başarılı bir şekilde, can yakıcı bir şekilde gösteriyor. Bizim Şirince'deki deneyimlerimiz, Matematik Köyü vesaireyle de bağını kurabildiğim bir konu. Kendi dar dünyası içinde yaşayan bir taşra toplumuna, ahlakı ve dünya görüşü onlara benzemeyen bir cemaat dışarıdan gelip, orada kendine bir varlık oluşturmaya çalıştığında hangi krizler çıkar, hangi çatışmalar olur, hangi belalar gelir insanların başına, bunları anlatan bir öykü. Mutlaka izlenmesi gereken bir dizi.

Onun ardından *Stateless*, Avustralya yapımı bir dizi. Mülteciler ve mülteci kampları konusunda çok etkileyici bir anlatı.

Aslında mülteci hadisesi örneğinde, daha geniş planda, bürokratik ahmaklığı ve vicdansızlığı anlatan bir film. Tek yanlı, fakat o tek yanı çok esaslı bir şekilde insanın kafasına çekiçle çakar gibi çakmayı başarıyor. Onu da tavsiye ediyorum.

(Pazar Sohbeti, 19 Temmuz 2020)

97 Koronanın amacı ne

Ahmet Altan korona pandemisi sonrasında her şey farklı olacak, değişecek derken siz koronanın çok abartıldığını söylüyorsunuz. İki üstat arasında beynamaz olduk, lütfen bizi tenvir edin.

Çelişki yok aramızda. Ben koronanın bir bahane olduğunu söylüyorum. Uyduruk bir hastalık uğruna tek kelimeyle absürt bir panik yaratıldı. Ağırca bir grip sonuç olarak bu hastalık. Bu grip salgını bahane edilerek ekonomi çökertildi, hukuk çökertildi, medeniyetin temelleri sarsıldı. Tabii ki koronadan sonra her şey çok farklı olacak. Korona yüzünden değil, korona uğruna yapılanlar yüzünden farklı olacak. Radikal bir şekilde dönüşüyor dünya. 2020'den önce siyaset hakkında, ekonomi hakkında, felsefe hakkında yazılan her şey tıraş oldu. Yeni bir çağa girdik.

Ha, bu çağ görüldüğü kadar büyük bir felaket mi olacak? Yoksa bir bildikleri var mı heriflerin? Doğrusunu isterseniz bu konuda ben çok emin değilim. İlk başlarda mantıki, rasyonel argümanlarla karşı çıkmaya çalışıyorduk, hop kardeşim saçmalıyorsunuz, olmaz böyle şey, ortada bir olay yok, sayılarınız yalan, yorumlarınız yanlış, tedbirleriniz saçma diyerek. Şimdi öyle bir noktaya geldik ki artık argüman falan dinlemiyorlar. Belli ki bir program uyguluyorlar. Al argümanını g.tüne sok diyor. Ben kararımı verdim, devam edeceğim diyor.

Bunun arkasında ne var? Sadece aptallık mıdır? Yoksa bir

bildikleri var mı? Siz biliyorsanız bana haber verin. Hastalıktır, elbette böyle tedbirler alınacaktır demeyin sakın. Çünkü beş kuruşluk akıllı olan birinin buna inanması mümkün değil. Yalan üzerine kurulmuş bir argüman. Bir kere verdikleri ölüm rakamları pek ziyade kuşkulu, çünkü alakalı alakasız her ölümü koronadan göstermek için devletlerin sistemli bir çabası var. Hastaneler ısrarla her öleni korona gösteriyor. Koronadan ölenlere devletler para yardımı veriyor. Sizin 90 yaşındaki nineniz vefat etse, koronadır diye yazdırırsanız bilmem kaç yüz dolar cenaze yardımı alacağınızı bilerseniz siz ne yapardınız? Yani rakamlar şişiriliyor, hem az buz değil anormal şişiriliyor. Buna rağmen çıkarılan ölüm oranları binde 3 mü, binde 4 mü ne öyle bir şey. Ve ölenler, zaten ölecek olanlar. ABD’de ölenlerin yaş ortalaması 84 ve normal yaş beklentisi zaten 82. Yani bilmem kaç yüz bin kişi öldü diyorlar ya, onların yüzde yetmişi zaten ölecekti 2020 veya 21 yılında. Başka sebepten ölecekken koronadan öldüler, ya da koronadan öldükleri söylendi. Yani ortada bir risk yok. İkincisi, daha beteri, alınan tedbirlerin riskle bir alakası yok. Bu tedbirleri uygulasan da aynı sonucu alıyorsun, uygulamasan da aynı sonucu alıyorsun.

Buna rağmen ısrarla bu tedbirleri uyguluyorlarsa iki ihtimal vardır. Ya komple kafayı yemişler. Ya da bir şey biliyorlar, bir şey yapmaya çalışıyorlar. Ya ekonomiyi yeniden yapılandırmaya çalışıyorlar. Ya aşı satacaklar, bazı insanlar köşeyi dönecek. Ya daha büyük bir felaket var bize söylemedikleri, o geliyor. Bir şey var. Ama nedir bilmiyorum.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

98 Tiyatronun iyisi opera mıdır

En sevdiğiniz tiyatro oyunları hangileridir?

Belki 30 yıldır tiyatroya gitmemiştim. İlk gençliğimden sonra, sinema varken tiyatro çekilmez diyerek tiyatronun çağı geçmiş bir sanat olduğunu düşünmüştüm. Bizim Şirince'deki Tiyatro Medresesi nedeniyle Celal Mordeniz'in sahneye koyduğu, Erdem Şenocak'ın oynadığı tek kişilik bir oyun olan Cahit Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar* adlı oyununu izledim. Bir kere değil, dört defa üst üste izleme fırsatını buldum. Ağzım açık kaldı. Nasıl bir yetenek, nasıl bir beceri, nasıl bir zeka fıskırması! Bir buçuk saat tek bir kişi, sahnede tek başına bir performans gösteriyor ve nefesin kesilerek izliyorsun. Bir an bile aksamıyor ilgin ve bunu bir daha göreyim, belki bazı detayları kaçırmışım diyorsun. Yolunuz düşerse kaçırmayın.

Tiyatro oyunu olarak, yani eser olarak, eski Yunan trajedisinin ve özellikle Sophokles'in ayarına ulaşabilen kimse olmamış son 2300 yılda. Sophokles'in yedi tane oyununu biliyoruz. Yedisi de birbirinden büyük birer başyapıttır. İnsan yaşamındaki ahlaki dramları, çatışma anlarını, bu derece soyutlayarak, bu derece berrak bir şekilde analiz ederek verebilen daha başka kimse çıkmamış.

Shakespeare yaklaşıp. Shakespeare'in dili çok güzeldir, dili bir şaheserdir. Ama dram olarak Sophokles'e ulaşamaz. Bir de,

bana öyle geliyor ki 17. yüzyıldan itibaren müzikli dram, düz dramın önüne geçmiştir. Opera sanatı, özellikle erken dönem operalar, birer tiyatro eseri olarak olağanüstü işlerdir. Mesela Monteverdi, *L'Incoronazione di Poppea*, yani Poppea'nın Taç Giyişi. Müzik olarak bir şaheser de, dram olarak büsbütün iyi. Kişilik analizi, yani iki kişi karşı karşıya geliyor aralarında bir dava var, ya kavga var, ya aşk var, bir korku var, kuşku var. Karşılıklı bir şeyler söylüyorlar ve bu diyalogun içine her şeyi görüyorsun, ruhunun derinliklerine nüfuz ediyorsun insanların. Çok büyük bir yetenektir bunu yapabilmek.

Poppea'yı ararsanız eğer, özellikle Jean-Louis Ponnelle adlı bir Fransız, 1980'lerin başında sahnelemişti, onun videosunu arayın. YouTube'da ararsanız bulursunuz. Yöneten de Nikolaus Harnoncourt. Aman Allah'ım ya! Ne adamlar var, ne yetenekler var dünyada, onu görüyorsunuz.

Monteverdi 1600'lerin başında opera denen жанrı icat eden kişidir. Adam kafasına göre bir şeyler sahnelemiş ve bu o kadar beğenilmiş ki ondan sonraki 300 küsur yıl boyunca insanlar opera yazmaya devam etmişler. Yani kültür tarihinde bir dönüm noktası temsil eden bir adam. Gençliğinde ilk operasını yazdıktan sonra girmedığı iş kalmamış, ordu komutanlığından tut casusluğa kadar, ticaretten tut mimarlığa kadar her şeyi yapmış. Uzun yıllar sonra kendi öğrencileri ve taklitçileri piyasayı tutmaya başladıktan sonra, 70 küsur yaşındayken, arkadaşlar opera öyle değil, bak böyle yazılır deyip iki tane daha patlatmış. Poppea'nın Taç Giyişi onlardan biridir. İnsan psikolojisinin ilmini yapmış bir adamın, o iş öyle olmaz nah böyle olur diye yaptığı bir eserdir. Fırsat bulursanız bir bakın.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

99 İnsanlar neden pipisinin ucunu keser

Sünnet gerekli bir şey midir?

İlkel toplumların hemen hemen hepsinde ritüel mütilasyon olayı vardır. Küçük parmağının bir eklemine keserler, yahut yü-züne iki tane çentik atarlar, yahut da dudağına dövme yaparlar. Bunların işlevi kesin kimlik tespiti olmasıdır. Hangi aşiretten, hangi klandan, hangi toplum kesiminden olduğunu silinemeyecek ve değiştirilemeyecek bir şekilde damgalamaktır. Biliyorsanız çobanlar da davarları bu şekilde damgalarlar, kulağından bir parça keserler. Sağ kulağından kesilmişse Hasan'ın ineğidir, sol kulağından kesilmişse Hüseyin'in ineğidir. Hayatın çeşitli gaileleri içinde insanlar kaybolur, esir düşer, ailesini unuttur, kaçırlır, gemisi batar, bin türlü şey gelebilir başlarına. Sünnet silinemeyecek bir şey, yalan söylenemeyecek, gizlenemeyecek bir şey. Ölse bile kim olduğunu belli edecek bir şey.

Sünnet geleneği, yani penis ucundaki derinin kesilmesi, Yahudilerin bir töresiydi. Bir insanın Yahudi olduğu nasıl anlaşılır? Ucu kesikse Yahudi'dir, değilse Yahudi değildir. Arabistan'da ortaya çıkan yeni mezhep, neden Yahudilerin bu tuhaf geleneğini benimsedi, neden Kuran'da böyle bir şey yazmadığı halde adeta İslam'ın gayriresmi tanımı haline geldi sünnet? Üzerinde çok konuşulmuş, çok tartışılmış ve hiçbir sonuca varılamamış olan konulardan biridir.

Sünnetin fonksiyonu bariz bir şey. Silinmez bir damga, bir kimlik belgesi. Başka bir şey değil. Yok efendim sağlıkmış mağlıkmış, bunlar tıraş. Çünkü insanlar, kutsal saydıkları, kendi kimliklerine ait saydıkları gelenekleri, anlamı olsun veya olmasın, bir şekilde, objektif birtakım sebeplerle haklı göstermeye çalışırlar. Efendim domuz yemiyoruz, neden yemiyoruz? Çünkü domuzda trişin varmış, falan filan. Bunlar kendini kandırmadır. Yüz milyonlarca Avrupalı domuz eti yiyor, trişin mi oluyor? Mantık şudur: Biz atamızdan bu töreyi görmüşüz. Biz bu törenin sahipleri olarak, ötekilerden farklıyız. Biz iyiyiz, onlar kötü. Biz domuz eti yemiyoruz. Bunun mutlaka bir sebebi olmalı. Nedir bu sebep? Düşünelim, düşünelim, düşünelim. Acaba domuz yiyenler karılarını satıyor o yüzden mi? Yok, inandırıcı değil. Hastalık yapıyor o yüzden mi? Haa, evet, bak bir yerde bir araştırmada böyle diyormuş. Milyonda bir ihtimalle Endonezya'da böyle oluyormuş, domuz yiyenler hastalık kapıyormuş. Tamam bulduk işte! İşte bu yüzden atalarımız en doğru kararı vermişler.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

100 Yahudi-Hristiyan kültürü var mı

Judeo-Christian kültürü diye bir şey var mı? Yoksa Müslümanları dışarıda bırakmak için aşırı sağın uydurduğu bir şey mi?

Müslümanların dışlanması istenen bir sıkıntı konusu olması 1990'lardan sonradır. Oysa Judeo-Christian söylemi yeni icat edilmiş bir şey değil. Batı kültürünün bir Yahudi-Hristiyan sentezi olduğu fikri 1960'lardan veya 70'lerden beri taraftar bulur. Özellikle New York kaynaklı bir bakış açısidir bu. Sözde Liberalizmin alametlerinden biridir. Daha muhafazakâr bakış açısına sahip olanlar için, Batı kültürünün geleneksel değerlerine ve geleneksel söylemine daha fazla saygısı olanlar için, bu deyim bir anlam ifade etmez. Çünkü Batı dediğimiz şey, en azından bin yıldan beri Hristiyanlıkla tanımlamış kendini. Hem egemen kurumları öyle, hem kendini algılayışı öyle, yani hem subjektif hem objektif anlamında Hristiyan bir medeniyet Batı medeniyeti. Siz 1700 yılında ya da 1800'de bu bizimki Hristiyan kültürü değildir, Yahudi-Hristiyan kültürüdür deseydiniz, millet ya kıcıyla gülerdi size ya da asılırdınız. Fakat Hristiyanlığın modası geçtiğinde, Hristiyan kültürünü Batı kültürünün temeli olarak vurgulamak ayıp sayılmaya başladığında, Batı'nın bir sentez kültürü olduğu fikri belli bir cazibe kazandı. Özellikle de Batı kültürünün ne olduğuna dair fazlaca bir fikri olmayan Amerikan çevrelerinde yayıldı bu görüş.

Batı dünyasında 19. yüzyıl sonlarında Yahudilerin nüfuslarıyla orantısız bir etkinliğe kavuştukları doğrudur. Bir başka

anlamda, Hristiyan dininin bir Yahudi mezhebi olarak doğmuş olduğu da bir gerçektir. Yalnız bunu söylerken Müslüman kültüründe de Yahudiliğin, Yahudi mitlerinin, Yahudi düşüncesinin ve Yahudi kurumlarının geçmişte en azından Hristiyan dünya-sındaki kadar etkili olduğunu kabul etmek lazım. Madalyonun bir tarafı eğer Yahudi-Hristiyan kültürü ise, öbür tarafı da Judeo-Muslim, yani Yahudi-Müslüman kültürüdür. Sonuç olarak Kuran'da anlatılan öykülerin yüzde doksanı Yahudi Kutsal Kitabından aktarma. Hz. İbrahim hikayesi, Yusuf hikayesi, İsa hikayesi, Nuh Tufanı, Musa ile Firavun, hepsi Yahudi kültüründen uyarlanmış şeyler. İslam fıkhnının oluşması aşamasında en önemli entelektüel etki Talmud'dur, yani Yahudi hukukunun yüzyıllar içinde oluşturduğu gelenek. Hadis diye anlatılan mitolojik öykülerin birçoğunda ya doğrudan doğruya Yahudi alim, düşünür, hoca kişiler rol almış, ya da Yahudi dönmesi olan kişiler. Arap felsefi geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri Maimonides'tir, İspanyالی bir Yahudi. Arapça yazmış. Adının Arapçası Musa bin Meymun.

Bütün bunları yan yana getirdiğimiz zaman, evet, Hristiyan kültüründe de, İslam kültüründe de önemli bir Yahudi boyutu var. Fakat bir kültürü değerlendirirken, onun kendisi hakkında anlattığı öykü, kendisini tanımlayış şekli, göz ardı edilebilecek bir şey değildir. Bunun üzerinden hareket etmek zorundasınız. Ve Batı medeniyeti, kendini 'Batı' diye algılamaya başladığı aşağı yukarı 1000 yılından beri kendini Hristiyan medeniyeti olarak tanımlamış. 'Biz' derken Hristiyanları kastetmiş. Bütün Hristiyanları da değil, Roma merkezli olan Batı Hristiyanlığını kastetmiş. O yüzden ben çok uygun görmüyorum Judeo-Hristiyan tabirini.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

101 Ermenistan Türkiye'ye katılır mı

Ermenistan Türkiye'ye katılsın, bu iş huzur içinde çözülsün Sevan Bey. Rusların kaçınıcı arkadan vurması bu Ermenileri?

19. yüzyılın sonlarında bu görüşü savunan çok kişi vardı. Ermenilerin en akli başında olanları bu görüşteydi. Türklerin abartılı, saldırgan İslami söylemi ve kibri belli ölçüde yumuşatılır ve medeni bir seviyeye çekilirse niye ortak bir zemin bulamayalım fikri Ermeni toplumunda 1909-1910'a kadar hakimdi. En azından devrimci zihniyetten daha güçlüydü. Daha çok sesi çıkıyordu. Çünkü Osmanlı toplumunun modernizasyonunda Ermeniler çok önemli roller oynadılar. Türk basını geleneğini ciddi oranda İstanbul Ermenileri oluşturdular. Matbaa kurmaktan, Arap matbaa harflerini tasarlamaktan, gazete çıkarmaya, gazete başlığı, köşe yazısı, tefrika roman, gazete bulmacası, gazetenin künyesi gibi gelenekleri oluşturmaya kadar. Osmanlı tiyatro geleneği neredeyse tek başına Ermenilerin eseridir. Batı müziğinin memlekete gelmesi, tarımın modernizasyonu, ipek böcekçiliği, fotoğrafçılık, kafe ve restoran işletmeciliği, devlet değil özel yatırım yoluyla yürüyecek olan sanayilerin birçoğu, bunların hepsinde Ermeniler başrolü oynadılar. Osmanlı tebasası olarak, Osmanlı'nın modernizasyonunu isteyen, Osmanlı'yı reforme etme çabası içinde olan insanlar olarak yaptılar. Fesliydiler. Fes, Osmanlı modernizasyonunun simgesidir.

Fakat bunun yürümediği görüldü. Bunun yürümediği ilk

1895 pogromlarında görüldü. Onun kabahatini Abdülhamit'e yüklediler, Hamit giderse düzelecek diye umdular. 1909 Adana hadisesinde görüldü ki olay Abdülhamit'le sınırlı değildir, Osmanlı devletinin niyeti bozuktur. Adana olayı Türklerin ortak yaşam idealine kurmuş oldukları bir tuzaktır. Ve tabi 1915'te ağır bir yenilgiye uğradı bu ideal. Dolayısıyla bugün Ermenilerin yoğurdu üfleyerek yemesini anlayışla karşılamak lazım. O şans 20. yüzyıl başında vardı. Bugün biraz zor görünüyor.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

102 Demokrasiyi Hititler mi buldu

Magna Carta'dan 2500 sene evvel teşhis edilen Hititlerin aristokrat parlamentosu Pankuş, dünyanın ilk demokrasi tecrübesi addedilebilir mi?

Addedilemez, hayır. Tüm toplumların erken aşamalarında, tüm aşiret toplumlarında, tüm erken devletleşme teşebbüslerinde buna benzer istişare heyetleri her zaman olmuştur. Papua Yeni Gine'deki aşiret topluluklarında da bunlar var. Okuduğumuz ve anladığımız kadarıyla İslam öncesi ve erken İslam dönemi toplumlarında da bu var. Eski Yunan'ın erken çağlarında da var. Roma Cumhuriyeti'nde yüzyıllarca var. Hintlilerde de var. Hepsinde var. Çünkü güçlü bir devlet, organize ve profesyonel bir devlet organizasyonu ortaya çıkmadan evvelki dönemde insanlar birbirlerini az ya da çok eşit olarak görürler. Bir araya gelip beraber bir hareket etmek gerekiyorsa, yani iki aşiret, üç klan, beş köy bir araya gelip bir şey yapacaksa mutlaka şura toplanır, Kıdemli aile babaları toplanır, ak sakallı bilgeleri de çağırırlar, istişare ederler. Bunun adı pankuş olur, kukuş olur, her şey olur. İlk demokrasi teşebbüsü diyeceksek eğer demokrasinin insanlık tarihi kadar eski bir şey olduğunu kabul etmemiz gerekir. O zaman kelime, anlamını kaybeder. O yüzden hayır diyeceğiz.

Ne zaman ki böyle istişare ile kurulmuş olan yönetim yapısı kurumlaşır, kökleşir, iktidarı kullanarak iktidarını büyütür, finans kaynaklarını genişletir, askeri kuvvetlerini büyütür, yö-

netici ile yönetilenler arasındaki mesafe büyür, o zaman istişare heyeti gücünü ve anlamını kaybetmeye başlar. Günü gelir kral, ne münasebet, ben ki koskoca kralım, niye size danışacakmışım, yıkılın karşımdan diyerek aşiret babalarını ve ak sakallıları huzurundan kovar. Pankuş'un da sonu gelir.

Şunu anlatmak istiyorum. Eski kötü çağlarda hükümdar vardı, astığı astık kestiği kestikti, sonra Hititler geldi halk yönetimini icat etti gibi bir model var kafanızda. 23 Nisan modeli, Fransız İhtilali modeli. İşin gerçeği öyle değildir, tersidir. Önce informel halk şuraları vardı, sonra hükümdarlar geldi. Toplamların normal evrimi böyledir.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

103 Radikal İslam neden var

Sizce radikal İslam diye bir şey var mı? Yoksa bu sistemin kaybedenleri mi? Veya birleşik bir spor mu? Avusturya'da geçen hafta olan terör saldırısına referans vererek sorayım.

Radikal İslam diye bir şey var. İslam toplumda gerekirse şiddet kullanarak siyasi iktidarı İslami esaslar üzerine kurmayı öneren ve dünyanın geri kalan kısmına karşı düşmanlık besleyen bir ideolojiler manzumesi uzunca bir zamandır vardı, son kırk yılda ciddi boyutlar kazandı. 1910'lardan itibaren önce Mısır'da Vafd hareketi, onun peşinden gelen İhvan örgütlenmesi, Selefi akımlar bu hadisenin ilk belirtileridir. 1967 Savaşından sonra Nasır'ın ve Baas Partisi'nin temsil ettiği sol alternatifler hüsrarla sonuçlanınca İslami sloganları kullanan ideolojiler ağırlık kazanmaya başladı İslam toplumlarında. Son 20-30 yılda önce İran'ın, sonra Suudi Arabistan'ın maddi ve örgütsel desteğiyle global çapta güç kazandılar.

İslam'ı kullanan ideolojiler dedim. İslami gelenekte mevcut olan bazı temaları alıp, İslami referanslar kullanarak, İslami bir söylem kullanarak taraftar toplayan siyasi hareketler bunlar. Çoğu zaman etnik ve dini düşmanlıklardan beslendikleri için isterseniz buna bir tür faşist hareket diyebilirsiniz, egemen sosyal sınıfları hedef aldıkları için popülist ihtilal hareketi de diyebilirsiniz. Düzene karşı şiddet kullanmayı savunan ideolojiler oldukları için radikal diyeceğiz. Madem ki İslami temalar kullanılıyor, İslami radikalizm diyeceğiz.

Nereden çıktı bu hareketler sorusunun cevabını ise sosyolojide arayacağız. 1400 yıl önce olmuş olaylarda, ya da peygamber öyle mi dedi böyle mi dedi gibi abes tartışmalarda aramayacağız. Bugün, yani 2020 yılında, 1980 yılında, 20. yüzyılın ikinci yarısında İslam toplumları hangi çıkmazlarla karşı karşıya, hangi avantajlardan yararlanıyorlar, hangi dinamiklerden mustarip-ler, bu çerçevede açıklamasını bulacağız. Çözüm eğer varsa onu da bu çerçevede arayacağız. Bunların kitabı böyle diyor, vahşi bir gelenek deyip atarsak hiçbir yere varamayız. Yoksa çaresizliğimizi itiraf etmiş oluruz. Slogan atarak kendimizi tatmin eden ergenlere benzeriz.

Hepimiz de düşmüyor muyuz o hataya bazen? Oluyor bazen. Ama sakın düşündüğünüz zaman çok bariz bir şey ki bu İslami radikalizm hareketi bir ihtiyaçtan doğuyor. Milyonlarca insan, özellikle milyonlarca genç insan, inanarak, samimiyetle, içten gelerek, coşarak belli bir ideolojiye kapılıyorlarsa, o ideoloji bir şeye cevap veriyor ki buna katılıyorlar. Durduk yerde olmaz ki bu? Salak değil ki insanlar? En Müslümanı da, en radikali de ahmak değil. Bildiğiniz insan bunlar, yani birtakım çıkmazlarla, birtakım hayat gaileleriyle karşı karşıya geldiklerinde çözümünü burada arıyorlar. Diyorlar ki, Batıdan dayattıkları kapitalizm ve modernite bize nefes payı bırakmıyor, boğuluyoruz. Varlığımızın temeli olan değerler sarsılıyor, aşağılanıyoruz. Bunun karşılığında bize bir merdiven sunulmuyor ki iki adım yukarı çıkalım ve sağlıklı bir şekilde toplumda bir yerlere varabilelim. Köşeye sıkıştırılan insanlar köşeye sıkıştırılan kediler gibi davranır. Pençe atarlar. Bunlar da atıyorlar.

Başka hangi etkenler var bu işin içinde? ABD'nin 1980'den beri önce Afganistan'da, sonra başka yerlerde benimsediği İslamcı hareketleri el altından kışkırtıp besleme projesi bu olayda ne kadar etkili olmuştur? Günümüzde Avrupa Birliği devletle-

rinin kendi ülkelerindeki İslami tehlikeye karşı bir tedbir alma kararlılığı, hangi dürüst ve dürüst olmayan yollara tevessül etmelerine yol açmıştır? Bunları bilmiyoruz.

El-Kaide diye bir örgütlenme olduğu söylendi dünyada. Bu örgütlenmenin iç yüzü neydi? Amerikalılar neden bu kadar iç içeydi bunlarla? Bilmiyoruz. Neden Amerikan esir kamplarında çürüyen bir iki talihsiz dışında bir Allah'ın kulu çıkıp 'biz el-Kaide'yiz, var mı bize yan bakan' diye ilan etmedi dünyaya?

Bugün Fransa ve Avusturya iki devlet olarak Avrupa Birliği içinde anti-İslami kararlılığın başını çekerken neden tam da bu iki ülkede ne idiği belirsiz birtakım serseriler ellerinde birer bıçakla sağa sola saldırıp insan öldürüyorlar? Bunun da cevabını bilmiyoruz. Sağduyu bize dikkatli olmamızı telkin ediyor.

(Pazar Sohbeti, 8 Kasım 2020)

104 Anadilde eğitim neye yarar

Bugün Dünya Anadili günüymüş. O konuda biraz konuşur musunuz?

Benim temel eğilimim benim, doğal içgüdüm diyelim, evrenselcilikten yanadır. Bir dili çok iyi öğrenmek istiyorsanız veya çocuklarınızın öğrenmesini istiyorsanız ilkökul birinci sınıftan itibaren İngilizce eğitim verin, İngilizce olmadı Çince eğitim verin derim ben şahsen. Öte yandan şu da bir gerçek, dünyada kelaynaklar kadar küçük kalmış bir kavmin mensubuyum ve bu ulusun dilini oldukça iyi denebilecek düzeyde biliyorum. Bu da, doğrusunu isterseniz, güzel bir şey. Yani dünyada bir avuç insanın bildiği bir dil olan Batı Ermenicesini iyi bilmek, sana bir şey veriyor, biz biraz farklıyız duygusunu veriyor ki bu da iyi bir duygu.

Bu dilde, İngilizce vesaireyle kıyaslanabilecek bir düzeyde değil tabii, kendince değerli şeyler yazılmış, değerli bir kültürel geçmiş olan bir dil. Üç gündür çok hoş bir kitap okuyorum. Sağ olsun Paris'teki bir dostum, bana lazım oldu bir şekilde kitap, hemen araştırdı, buldu, PDF'sini çıkardı, gönderdi. Kemahlı Krikor'un 1620 kusun, 1630 tarihinde yazılmış Vekayinamesi. 1915'te basımı yapılmış Kudüs'te. Başka bir dile tercümesi yok. Hrand Andreasyan Celalilerle ilgili küçük bir pasajını çevirmişti bir tarihte, hepsi o. Türkçeyi bırakın, İngilizce veya Fransızcaya da çevrilmiş değil. Bir hayli arkaik bir ara dönem Ermenicesi ile

yazılmış. Klasik Ermenice değil, modern Ermenice de değil, ikisinin ortasında, bir hayli Türkçe ile karışık bir 17. yüzyıl Ermenicesi. Evliya Çelebi'nin bugünkü Türkçe ile ilişkisi neyse bugünkü Ermenice ile öyle bir ilişkisi olan bir metin. 700 sayfalık kitap, büyük bir keyifle okuyorum. Bu arkadaş 1576 tarihinde Kemah'ta doğmuş. Önce dağda çobanlık yapmış, sonra bir keşiş buna okuma-yazma öğretmiş, bir manastıra kapılanmış, tesadüfen ziyarete gelen değerli bir hocanın peşine takılıp Bayburt'un bir köyündeki başka bir manastıra geçmiş. Orada bayağı ciddi bir kültürel temel edilmiş. Güzel tarihi referanslarla, klasik edebiyata atıflarla dolu bir üslubu var. Sonra İstanbul'a gelmiş. Celali isyanları sırasında Anadolu'dan Batı'ya büyük bir Ermeni göçü oldu, İstanbul ve Marmara Bölgesi Ermenilerinin büyük çoğunluğunun kaynağı o tarihlerdedir, 1605 civarında başlar. O olayların içinde yaşamış, İstanbul'daki Ermenilerin önemli sözcülerinden biri haline gelmiş. İstanbul aşırı kalabalıklaştınca, mültecilerden büyük bir kitle Tekirdağ'a taşınmışlar. Orada yıllarca sefil koşullarda yaşamışlar. Bir evde beş aile alt alta üst üste senelerce zorluk çekmiş, sonra yavaş yavaş cemaat kendine gelmiş. Tekirdağ biliyorsunuz 20. yüzyıl başına kadar yaklaşık üçte bir oranında Ermeni nüfusu olan bir kasabaydı. O toplumun kuruluş yıllarını anlatıyor, çok da güzel anlatıyor. Evliya Çelebi'yi andıran bir anlatım dili var. Bu kitabı okuyabilecek olan dünyada belki yüz kişiye. Çünkü vasat Batı Ermenicesi bilen de bunu okuyamaz. Doğu Ermenicesi biliyorsanız zaten hiçbir şey anlayamazsınız. Bu da bir renktir, bir güzelliştir. Böyle bir şeyin olması iyi bir şey.

Kürtlerin anadilde eğitim hakkı mücadelesini baştan beri destekledim. Prensip olarak destekledim. Devletin zorbalıkla, emirle koskoca bir toplumun dilini yasaklaması, bu dilde eğitimi yasaklaması muazzam bir rezalettir, vahşettir, bir insanlık

suçudur. Tevil edilebilecek bir tarafı yok bunun. Bunu yapan bir devletin medeni ülkeler safında yeri olmaması gerekir. Diğer yandan, Kürt kardeşlerimiz faraza günün birinde Kürt dilinde eğitim fırsatına kavuşurlarsa, o zaman ikinci bir mücadele başlayacaktır: Şovenizmden arınma mücadelesi. O gün geldiğinde, eğer fikrimi soran olursa, tahmin ediyorum çocuklarına İngilizce eğitim vermelerini tavsiye edeceğim.

İkinci bir mücadele alanı daha açılacaktır sanırım. Kürt ille-
rinde biliyorsunuz Kürtçe olmayan diller de konuşuluyor. Kürt-
çenin bir lehçesi olduğu bazılarınca iddia edilen Zazaca konu-
şuluyor. Arapça konuşan hayli büyük bir nüfus da var. Bugün
temel bir insan hakkı için verdikleri mücadele her ne ise, yarın
eğer Kürtçe bir ulusal bölgesel egemen dil haline gelecek olursa
aynı mücadelenin bir benzeri bu sefer Zazaca için de verilmek
zorunda kalınacaktır. Onu da belirtmiş olalım.

(Pazar Sohbeti, 21 Şubat 2021)

105 Katalan ve Basklar neden uyumsuz

Sizce Katalanlar ve Basklar neden asimile edilemedi? Oranın Dersim'i gibiler.

Pek oranın Dersim'i gibi değiller. Oradaki hadise Dersim'in tam tersi. Katalonya ve Bask ülkesi İspanya'nın geri kalan kısmından daha zengin, daha gelişmiş yerler. Gerek sanayileşme açısından, gerek kültür açısından, gerek Avrupalılık açısından, Kastilya'dan kendilerini üstün gören iki kavim Basklar ve Katalanlar.

Bugün varılan noktada tahmin ediyorum ki kilit hadise, Franco diktatörlüğü zamanında bu iki millete uygulanan şiddetli, feci, faşist baskıdır. O baskı döneminin hatıraları olmasa, büyük bir ihtimalle bugün Katalonya'da ve Bask ülkesinde bu derece şiddetli bir milliyetçilik cereyanı olmazdı. Bu, Kürt hadisesi hakkında da bize ders vermesi gereken bir olay. Ne kadar bastırırsan milliyetçilik o kadar azar. Bu şaşmaz bir kural. İspanya, biliyorsunuz, 1933-1936 yıllarında çok kanlı bir iç savaş yaşadı. Bunun sonucu olarak İtalyan faşizmine, Alman Nazizmine ve Türkiye'deki Cumhuriyet Halk Partisi rejimine özenen bir faşist idare İspanya'nın başına geçti ve 1970'lere kadar ülkeyi polis terörüyle, ideolojik saplantılarla, zorbalık ve hukuksuzlukla yönettiler. Frankist rejimin en büyük paranoyası Katalanlık ve Basklık akımlarıydı. Çünkü hem Katalonya hem Bask ülkesi İç Savaş'ta Cumhuriyetçileri desteklemişti. Rejime muhaliftiler. Bunun cezasını 40 sene Frankist rejim altında çektiler. Şimdi İspanya o 40 senenin cezasını çekmekle meşgul. Kürt hadisesi de eninde veya sonunda aynı noktaya gelecektir.

Öyle diyorsunuz ama Fransa'da da Baskılarla Katalanlar zorla ve baskıyla terbiye edildiler. Şimdi pekala Fransızlığa alışmış görünüyorlar. Geçen yüzyılda değil ondan 300 yıl önce boyun eğdirildikleri için olabilir mi?

Güzel bir soru. Cevabından emin değilim. Evet, 300 sene önce olması önemli bir faktör olabilir. Modern milliyetçi fikirlerin doğuşundan öncedir. Daha tam ifade etmek gerekirse, o fikirlerin taşıyıcısı olan eğitilmiş vatansever sınıfının doğuşundan öncedir. Baskı olsa da, sıradan halktan ve entelektüel sınıflardan ziyade, krala karşı özerklik talep eden yerel bey ve ağa takımını ilgilendirmiştir. Son yüz yılı öncekilerden ayıran en önemli fark sanırım budur, profesyonel bir vatanseverler sınıfının doğuşu. Bunlar okul görmüş, kendini milletin temsilcisi sayan ve o sayede toplumsal statü ve itibar kazanan, maddi çıkarlarla satın alınması çok güç olan bir zümre. O sınıf bir kez oluştuğundan sonra siyasi baskının sonuç vermesi çok zor.

İkinci bir faktör sayayım. Bask ülkesinden ziyade Katalan ülkesinde bunun etkisi göze çarpıyor. Fransa'da bu yerler eski monarşi rejimi altında entegre edildiler. Daha sonra Fransız İhtilali oldu ve tüm ülkeyi bir ulusal heyecan etrafında birleştirdi. Fransız Katalanları, bildiğim kadarıyla, bugüne dek şiddetle cumhuriyetçi ve solcudurlar. Belki monarşi rejimi altındayken korudukları direniş ruhunu, ihtilalden sonra ortak bir siyasi heyecanın potasında eritmiş olabilirler. Ayrıntılarını bilmiyorum. Türkiye'ye taşıyacak olursak, yarın Türkiye'de rejim altüst olsa, bugünkünün taban tabana zıddı olan bir yönetim düzeni kurulsa, belki de Kürt sorunu kendiliğinden enerjisini kaybedebilir veya başka bir şeye evrilebilir. Bunu da göz önünde bulunduralım.

(Pazar Sohbeti, 21 Şubat 2021; ikinci bölüm eklendi)

106 Batı nasıl kalkındı

Batılıların servetinde emek ve yaratıcılığın mı yoksa geçmiş sömürü ve istilaların mı payı daha çok? Kolonizasyon ve yağmacılıktan biriken serveti medeniyet postunun altında mı gizliyorlar?

Her ikisi. İkisini ayırmak çok güç. Bir kere şurası çok açık: Batı Avrupa dünyanın marjinal bir bölgesiyken, yani Çin'e, Hind'e veya Orta Doğu'ya oranla geri kalmış bir yerken aniden yükselişe geçmesi, önce Haçlı Seferleri ile Orta Doğu'yu yağmalamasının, ardından Hint Okyanusu deniz yolunu ele geçirmesinin, peşinden Amerika kıtasını talan etmesinin, son olarak de 1730'lerden itibaren Hindistan'ı soyup soğana çevirmesinin sonucudur. Yağma derken mecaz filan kullanmıyorum, bayağı bildiğiniz haydutluktur. Silahlı soygun yani. Doğu Hint Kumpanyası'nın 1740'lar da 50'lerde Bengal'de yaptıklarına bakarsanız çok net görürsünüz bunu. Medeniyet götürmüşlermiş filan tıraş, o tarihte gayet iyi biliyorlar ki üstün olan medeniyet Hintlerinki. Hindistan'ın siyasi kargaşasından yararlanıp acımasızca soymuşlar.

Bu maceralardan gelen servet, Avrupa'nın yüksek bir medeniyet geliştirmesine imkan veren ekonomik birikimi sağladı. Alıp üstüne yatmadılar, har vurup harman savurmadılar. Aldılar ve elde ettikleri ekonomik gücü son derece özgün ve yaratıcı bir medeniyeti inşa etmeye harcadılar. Bu başarıdaki en büyük etken sanıyorum kendi siyasi yapılarının özgün niteliği idi. Tek bir devlete sahip olmamaları, her bir devlet içinde tek bir otorite

katmanına sahip olmamaları, devlet iktidarının özerk ve birbirine rakip toplum kesimleri arasında paylaşılmış olması belirleyici etkenlerdi. Bu yapı, bireye ve kurumlara bir özerklik alanı sağladı. Bireylerin ve kurumların ortak otoriteden bağımsız olarak kendi kişiliklerini, bilgilerini ve güçlerini geliştirmelerine imkan tanıdı. Bu da Avrupa'nın 500 yıl süren büyük başarı öyküsünün püf noktasıdır gibi geliyor bana. Çok ayaklı ve aşırı derecede dinamik bir sosyal yapıya sahip oldukları için elde ettikleri ekonomik altyapının üzerine ciddi bir kültürel yapı inşa edebildiler.

Bu anlattığım süreç günümüzde sona ermiştir. Avrupa ne o toplumsal dinamizme, ne o kültürel güce, ne de dünyayı sömürecek ekonomik ve askeri imkanlara sahip bugün. Amerika bir ölçüde belki hala yarıştan düşmüş değil. Fakat Avrupa bitmiş bir kıta izlenimi veriyor ve büyük bir hızla dünyada yeniden 500 yıl önceki marjinalliğine adım atıyor.

(Pazar Sohbeti, 21 Şubat 2021)

107 Sason'da kimler yaşar

Sason Ermenileri hakkında bildiklerinizi paylaşırsanız çok seviniriz.

Oranın adı Sason değil Sasun. Daha da eski adı Sanasun veya Sanasunk. Milattan önceki bir devirde, Asur kralının asi oğlu olduğu söylenen Sanasar adlı biri burada bir beylik ya da krallık kurmuş. Sanasun veya Sanasunk adı, Sanasar mülkü veya mülkleri demek Ermenice. Kuzeyindeki Ermenileri de, güneyindeki Asurileri ve sonra Arapları da tarih boyunca hep uğraştırmış, aşırı derecede dağlık, biraz Dersim gibi, hep isyankar bir ülke. Tarihi sınırları bugünkünden daha geniş. Batman'ın şimdiki Sason ilçesine ilaveten Kozluk'un dağlık olan kuzey kısmı, Mutki'nin batı yarısı, Muş'un güneyindeki Geliyegozan vadisi, Kulp ilçesinin bir kısmı da tarihi Sasun diyarına dahil.

19. yüzyılda Osmanlı yönetimi Tanzimat çerçevesinde buraları da merkezi yönetim altına almaya çalıştı. Merkezi yönetim altına almak için kibar dildeki adı, gerçeği vergiye bağladı. Bunun üzerine çıkan Sasun isyanı kah yatışıp kah alevlenerek yüz yıla yakın sürdü. Önceleri eski usul bir feodal isyanken, 1890'larda Ermeni devrimci örgütlerinin işe karışmasıyla bir milli davaya dönüştü, uluslararası bir diplomatik olay haline geldi. 1904'te Batılı devletlerin arabuluculuğuyla çözüldü yahut da çözülür gibi oldu. Birinci Dünya Savaşı ile 1925 Kürt İsyanı arasındaki dönemde her ne olduysa oldu, bölgede daha önce aşağı yukarı yarı yarıya olan Ermeni nüfus buharlaştı. İşin enteresanı, Kürt nüfus da bir şekilde kayıplara karıştı. İlginç bir şeydir ve bunun doğru dürüst

açıklamasını hiçbir yerde bulamıyorum. 1890'ların, 1900 sıfırların tanıklıklarına bakarsanız Sasun'da bir Ermeniler var bir de Kürtler var. Kürt aşiretlerinin bir kısmı Ermenilere dost, bir kısmı düşman. Çatışıyorlar, barışıyorlar. Köy köy belli, şurası Kürtlerin, şurası Ermenilerin, çoğu yerde iki unsur karışık. Ermenilerin çoğu Kürtçe konuşuyor. Bugün gidip bakıyorsunuz, Sasun'un yüzde sekseni Arap. Bıdri denilen bir Arap zümresi veya aşireti. Siirt Arapçası konuşuyorlar. Nereden çıktılar, doğru dürüst bir açıklamaya ulaşmak mümkün değil. Birtakım etkili kişilerin Siirt tarafından geldiği ve yerel hakimiyet kurduğu anlatılıyor. Kitle halinde mi geldiler, yoksa yerli Ermenileri evlilik veya egemenlik yoluyla kendilerine mi bağladılar, çok o kadar açık bir konu değil.

Güzel bir memleket. Çok dağlık, çok görkemli. Ulaşımı zor. İnsanları, böyle yerlerde hep olduğu gibi çok konuksever. Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi büyük bir sosyal ve psikolojik hastalıktan mustaripler. Deliler gibi define arıyorlar. Hayatta başka hiçbir amaçları, hiçbir hedefleri, hiçbir değerleri kalmamış. Tek konuları, tek hedefleri, tek tutkuları define bulmak ve böylece kısa yoldan gayrimeşru bir şekilde zengin olmak. Hiçbir şey bulamıyorlar, yok çünkü define. Çünkü Sasun bin seneden beri Allah'ın kaybettiği bir sefil dağ başıydı. Ermenileri de yoksuldu, Kürtleri de yoksuldu. Fakat bir çılgınlık halinde Ermeni definesi arıyorlar, her tarafı delik deşik ediyorlar. Tek bir tarihi bina bırakmamışlar, hepsini köklerine kadar sökmüşler çünkü define arıyorlar. Bu bir toplumsal hastalık, uyuşturucu tutkusu gibi ağır bir hastalık ve ne yazık ki Türkiye'nin neredeyse yüzde doksanı bu hastalıktan mustarip.

2005'te uğramıştık oralara. En uzak köylerine kadar gezdik. Türkiye'de hala karayolu ulaşımı olmayan birkaç köy var, yahut 2005'te hala vardı, birkaçı Sason'da. O köylere kadar gittik. Sonra arabayı haşat ettiğim için bir köylü evinde geceleme zorunda kaldık. Çok da sevdik oraları.

(Pazar Sohbeti, 21 Şubat 2021)

108 Neden otorite sevmiyorum

Devlet karşıtı fikirleriniz yaşantılarınızdan mı, okuduklarınızdan mı besleniyor?

Kısmen yaşantılarımdan besleniyor tabii. şirince’de devletin ahmaklık duvarına karşı verdiğim m¼cadele bana çok şey öğretti. Fakat ona gelmeden önce, okul yıllarımda Türkiye’de yaşadıklarım, bir Ermeni olarak Türkiye’de yaşadıklarım bana çok şey öğrettiler. Devleti temsil edenlere her zaman kuşku ve güvensizlikle bakmayı öğrettiler. Sıra şirince m¼cadelelerine gelince, tabii birazcık tavuk ve yumurta hadisesi var. Devlete karşı içg¼d¼selleřmiř tepkim olmasa devletle çatışma ihtimalim de daha d¼ř¼k olurdu belki, kim bilir?

Okuduklarımdan etkisi var mıdır? Sanmıyorum. Dolaylı bir anlamda vardır belki. Devlet karşıtı bir şeyler okuduğumdan değil. Sonuç olarak Bakunin de okumadım, Ayn Rand da okumadım. Ama genel olarak çok okuyunca, insanın devletin beyinsiz otoritesine kuzu kuzu boyun eğme g¼d¼s¼ hasara uğruyor. Bu da yine aynı tırmanma d¼ng¼s¼ne yol açıyor. Sen kuzu kuzu boyun eğmeyince onların inadı artıyor, onların inadı artınca sen büsb¼t¼n bileniyorsun.

¼ç¼nc¼ bir boyutu da var işin. Doğuştan gelen bir şey, bir karakter sorunu. Çok k¼ç¼k yaştayken çıktı ortaya ki otoriteye tahamm¼l¼m yok. Daha doğrusu o da tam doğru değil, d¼r¼st

olmadığını ya da rasyonel olmadığını düşündüğüm otoriteye tahammülüm yok. Anaokulunda, ki iki yıl anaokuluna gittim ben, demek ki 4 veya 5 yaşında olmalıyım, sınıfa yalan konuştuğunu düşündüğüm öğretmeni cetvelle dövmeye kalkmışım. Efsane gibi anlatılır. İlkokul üçteyken değerli bir hocamız vardı, hem ailece de tanıştığımız biriydi. Anneme babama gitti, dehşet içinde, bu çocuk problem olacak, çok büyük problem olacak çünkü mümkün değil, laf anlatamıyorsun, dedi. Burada bir öğretmen-öğrenci ilişkisi olduğunu kavrayamıyor. O zamanlardan başlamıştı bu iş, öyle devam etti.

İrrasyonel otorite, yani mantık silsilesine oturmayan, çıkarımları yanlış olan, çıkarım yapmayı bilmeyen insanların otoritesi, tahammül edemeyeceğim kadar rahatsız edici geliyor bana eskiden beri. Devletle ilgili problem de o. Hayatımda zaman zaman saygı duyduğum otoriteler oldu. Aklına ve bilgisine saygı duyduğum insanlarla normal bir ilişki içine girebildim, benden üstün pozisyonda oldukları halde. Lisede çok iyi bir iki öğretmenimiz vardı, Amerikalı. Onların sınıfta bana bakıp bir kaşını kaldırması, yahut ayıplayıcı bir şey söylemesi beni yerin dibine batırmıştır. Lisedeyken bana gazete yöneticiliğini öğreten bir abim oldu, daha sonra bir iki iyi editörüm oldu. Üniversitede dehşetli iyi hocalarım oldu. Onlarla da gerektiğinde kavga ettim, ama saygıda kusur etmedim. Onlardan çok şey öğrendim. Buna karşılık aptal olduğuna kanaat getirdiğim insanların otoritesini taşıyamıyorum. Çıldırıyor beni. Bu da bir tür zaaf zannediyorum.

(Pazar Sohbeti, 21 Şubat 2021)

109 On Kasım neden anılır

Erkin Ergüney ve Arsen Nişanyan'la Samos Sürgünü podcast'lerinden.

ERKİN: Bu yıl Şirince'de 10 Kasım, daha önce hiç görmediğim kadar büyük bir coşku ve melodrama ile anıldı. Herkes onun daha önce hiç idrak edemediği kadar önemli bir gün olduğunu dile getirdi. Hatta katılmak istemediğini belirten veya oradan uzaklaşmaya çalışan insanlara zorla, şiddetle gerekirse saygı duruşunda durduruldu ve onlara söylenilmesi gereken şeyler söylendi. Atamız olmasaydı sen de olmazdın, ismin bilmem ne olurdu gibisinden toplum önünde aşağılandılar. Üstelik bu aşağılanan çocuk Kürt.

SN: Bir toplumsal tehdit töreni desek doğru olur mu acaba? Sadakat testi yapılıyor. Yani sen devletimizin ve milletimizin ortak değerlerine boyun eğiyor musun yoksa vatan haini misin, göster anlamına gelen bir ritüel. Bütün söylemi özünde buna indirgenebilir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, mesela 1960'larda ve tekrar 1980'lerde ciddi cezai sonuçları olabilen bir testti. Saygı duruşu göstermezsen veya göstersen bile laubali davranırsan veya gülümsersen veya arada çıklet çiğnersen ciddi bir şekilde cezalandırılıbiliyordun, hapse girebiliyordun, en azından toplum içinde sözel yahut fiziksel şiddete maruz kalabiliyordun.

Bazı dönemlerde gevşer bu hadise. Direkt olarak bir saldırıya uğramazsın, fakat mimlenirsin. Türkiye Cumhuriyeti'nde bir insanın başına gelebilecek olan en korkunç şeydir mimlenmek. Hayat

boyu altından kalkamayacağı bir yükün altına girersin. Yaşamı sana zehir ederler, fırsatlarını elimden alırlar. Sürekli olarak kaynağını kestiremediğin, boyutunu ölçemediğin, yüzleşemediğin bir belalar zinciriyle karşı karşıya kalırsın. Hayatını karartırlar. 10 Kasım töreni bu çökertme operasyonunun, bu sınaama operasyonunun en önemli ayaklarından biridir. Aynı şekilde her hafta okulda milli marşın söylenmesi, aynı şekilde devletin ve eğitim sisteminin ipe sapa gelmez yalanlarına alenen boyun eğmek zorunda bırakılman. Bu sınavlarda en ufak bir aksaklık not edilir. İleride aleyhine kullanılmak üzere deftere kaydedilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel işleyiş mekanizması budur: Vatandaşların her zaman kuşkulu olan sadakatini test etmek, sınamak. 1920-30'lar tarzı totaliter devletlerin temelindeki yanlıştın en göze çarpan, en net hissedilen örneklerinden biridir 10 Kasım anmaları.

Bu törenlerin şöyle bir özelliğı vardır. Ne kadar irrasyonel olursa, ne kadar anlamsız, ve saçma olursa o kadar kıymetlidir bu törenler. Çünkü anlamsız olmasa, mesela Atatürk'ü anmak için korna çalmak veya ayakta durmak gibi bir anlamsız bir davranış değil de, atıyorum, resim yapmak yahut bir matematik problemi çözmek yoluna gidilse, buna boyun eğen kişinin sadakatinden emin olamazsın. Çünkü yaptığı şey kendi içinde anlamlı olan bir şeydir. Dolayısıyla neden bu anlamlı hareketi yaptığından emin olamazsın. Devlete sadakatinden mi yapıyor, yoksa matematik problemi çözmekten hoşlandığı için mi öyle yapıyor? İçeriğinin boş olması gerekir. Törenin anlamsız bir tören olması gerekir ki buna boyun eğmek gerçek bir sadakat testi olsun.

Sana boyun eğiyor; emrediyorsun, o da ne kadar saçma olursa olsun emri yerine getiriyor. Bu tür sadakat testlerinin en temel özelliğı anlamsızlıklarıdır. Anlamsızlığın ve yalanın gitgide artan bir oranda, bir toplumun hücrelerine kadar işlemesi bu sürecin bir sonucudur. Sürekli bir sadakat testinin söz konusu olduğu bir toplumda yalan baş tacı edilir. Yalan sürekli-

li olarak tekrarlanan, toplumsal yaşamın temel unsurlarından biri haline gelir.

ERKİN: Yurt dışında bu kadar yoğun bir şekilde kutlanan bir tarihi figür görmüyorum. Çinlisinden Ugandalısına kadar kimse mesela Instagram'da oranın o figürünü eklemiyor. Bunun salt devlet dayatması olduğunu zannetmiyorum. Instagram'da devletin bir şey paylaşmayı dayatabileceğini zannetmiyorum. Burada belirlenmiş bir şey var. Bir sürü Çinli arkadaşım var. Hiçbirisi kalkıp Deng Xiaoping'in Mao Zedong'un fotoğraflarını paylaşmıyor onların ölüm yıldönümünde. Çin'e dışarıdan bakınca insanların aklına totaliter devlet geliyor. Oysa çok yoğun bir skeptisizm var bunlara karşı. Çok istekle böyle bir şeyi kutlayan hiç kimseye rastlamadım. Yapmak zorunda olsalar bile yaptıktan sonra, ulan ne boş iş diye düşünüyorlar. Ciddiye alınıp hiç görmedim.

Türkiye'de niye bu kadar yoğun bir şekilde kutlanıyor? Ben şöyle açıklayabiliyorum bunu, belki bir kesimin diğer taraftan gördüğü bir risk, tehlike var. Bunun için Atatürk simgesine sarılıyorlar herhalde.

SN: Kemal kültürünün son yirmi yıldır aldığı şekil ilginç bir şey. Devletin simgesi bu adam, devletin ta kendisi. Asker ve bürokrasinin kutsal saydığı her şeyin, devletin kutsalları dediğimiz şeyin simgesi. Her devlet dairesinde, her okulda, her tapu dairesinde duvarda bulunan simge, devletin ikonu. Devlet otoritesinin amblemi. Devletle işiniz olduğunda bunu çok yakından izlersiniz. Orada koltuğuna kurulmuş olan imar müdürü yahut okul müdürü veya bakan, arkasına o resmi almakla ne kazanıyor? Şu duyguya kapılıyor. Ben sonsuz bir gücün temsilcisiyim. Dolayısıyla her türlü yalanı söyleyebilir, her türlü vicdansızlığı yapabilir, her türlü zulmü icra edebilirim. Çünkü arkam kuvvetli. Çünkü arkamda Atatürk var.

Öte yandan devletin ve otoritenin cisimleşmiş hali olan bir ikona, Türkiye'de özellikle son 20 yılda, bir muhalefet figürü gibi sunulabiliyor. Görülmemiş bir şey bu, benzersiz bir kişilik bölünmesi, acayip bir toplumsal şizofreni. Kendilerini muhalif

olarak gören insanlar, ki bunlar arasında gençler de var, kendine sosyalist diyenler de var, ilkokuldan beri devletin topluma dayattığı tehdidin simgesi olan figürü bir devrimci karakter veyahut da bir ilerici simgesi veyahut da bir muhalefet simgesi olarak sunabiliyorlar. Anlaması çok güç bir hadise.

ARSEN: Devlet dairelerinde Atatürk resmi görmek sanırım yasal bir uygulama. Artık ama bir otele girdiğimde veya berbere girdiğimde de her yerde Atatürk görmeye başladım. Hatta evlerde bile Atatürk köşeleri oluşmaya başladı.

ERKİN: Bana daha çok bir sinyal gibi geliyor bu. Ne bileyim, evinin kapısında maşallah yazanlar, veyahut elif-lam harfleri koymak gibi şeyler yapan insanlar var. Sonuçta bir sinyal veriyor. Ben bu taraftanım diyor. Burada boyun eğmeden ziyade, gelen insanlara bakın burası böyle bir yer, ben böyle birisiyim mesajı vermeye çalışıyor.

SN: Doğru tabii. Atatürk kültü Türkiye’de 1983’ten sonra zayıflama eğilimi göstermişti. 1990’larda doğrudan Genelkurmay eliyle zorlamaya çalıştılar, fakat o dönemde de genç insanlarda fazla etkili olmadı. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesiyle beraber bir Atatürk rönesansına tanık olduk. Başka bir şeyin simgesi haline gelmeye başladı. Her şeyden önce dinci kesime bir muhalefetin simgesi oldu.

İkinci bir boyutu da var ki insanlar çoğu zaman bunu algılamıyor. Aynı zamanda bir sınıfsal aşağılamanın simgesi haline geldi. Yani kaba saba ve cahil insanlar olarak görülen nüfus çoğunluğuna karşı toplumun hızla mevzi kaybetmekte olan az çok okumuş orta sınıfın aidiyet simgesi haline geldi. Bu sınıf aslında Özal yıllarından beri adım adım toplumda mevzi kaybediyordu. AKP iktidarında o düşüş hakikaten can yakmaya başladı. Ayağımızın altından toprak hızla kayıyor fakat biz düşmek istemiyoruz, proleter sınıftan nefret ediyoruz diye haykıran bir kesimin bayrağı oldu Atatürk ikonu. Sınıfsal korku, sınıfsal nefrete evrildi. Gitgide

artan bir oranda dizginlerinden boşalmış bir ırkçılıkla özdeşleşti. Özellikle geri kalmışlığın ve proleter kültürünün temsilcisi sayılan Kürtlere karşı nefretin simgesi haline geldi. Bildiğimiz Nazi ideolojisinin bir tezahürü olarak karşımıza çıktı. Son aylarda sanıyorum Kürtler biraz arka plana çekilince bu kez Suriyeli ve Afganlı mülteciler Atatürkçü asabiyetin başlıca konusu haline geldiler. Türk Nazizminin yeni Yahudileri onlar olacak gibi görünüyor.

ARSEN: Tam olarak öyle olmuyor, işin ilginç tarafı da o. Şirince'de bu On Kasım dayatmasını yapan insanların AK Parti'ye oy verdiğini biliyorum. Şirince'nin Rumelili kesimi daha mülayim oluyor bu konularda. AK Parti tabanının Atatürk'ü bu kadar sıkı sıkıya benimsemiş olması birazcık şaşırtıcıydı.

ERKİN: Ben proleter kısmına çok katılmıyorum. Çünkü o kadar fazla zengin insan yok Türkiye'de.

SN: Türkiye'de sınıfsal ayırım zenginlik üzerinden yürümez, eğitim üzerinden yürür. Net ayıraç eğitimidir. Devlet okullarında sanki bir devlet memuru olacakmış gibi yetişen ve bunun sonucunda ya memur ya da doktor, muhasebeci, avukat vesaire olan kesim, gelir düzeyi esnaftan veya küçük sanayiciden düşük dahi olsa kendini onlardan üstün sayar. 'Cahil halk' diye tanımlanan kesime karşı bir üstünlük simgesi olarak kullanılıyor Atatürk diye düşünüyorum.

ERKİN: Türkiye halkının çoğunluğunun kategorik bir Atatürk karşıtlığı yok aslında. Sadece laiklik ve din meselelerinden ötürü bu ayırım biraz keskinleşti. Şu anda gördüğümüz ise, o keskinlik kayboluyor, ilginç olan kısım da orası. Bir taraf hala laiklik ve din bağlamında Atatürk'ü benimsiyor, aslında AKP iktidardan gitsin diye-medikleri için Atatürk'e sığınıyorlar. Öbür taraf da gitgide artan bir şovenizm ve devletçilik nedeniyle Atatürk'e sarılıyor.

SN: Benim ortaokuldan beri bildiğim bir şey var. Bu toplumda herhangi bir nedenle normdan sapan insanları terörize et-

mek için kullanılan simgelerin başlıcalarıdır, bayrak ve Atatürk. Normdan sapmak derken bu bedensel görüntü olabilir, zeka düzeyi olabilir, eğitim tarzı olabilir, aile geçmişi olabilir, sakatlık olabilir, cinsel tercih olabilir. Herhangi bir okul müdürünün yahut tarih hocasının ağzından tükürük saça saça attığı nutukları düşünün. Hepsinin ortak teması budur. Zayıf olanı biz ezeriz. Çünkü arkamızda Atatürk var. TC Devleti'nin söylemini bir cümleyle özetlemek gerekirse budur. Zayıf olanı biz ezeriz. Hayatını söndürürüz. Çünkü biz Atatürk çocuklarıyız. Budur. Kendimi bildim bileli duyduğum derin nefretin temelinde bu hadise yatıyor. Eğer farklıysan seni Atatürk sopasıyla döverler. Atatürk'e patolojik bir bağlılıkla sarılanların da temelinde bu psikoloji var. Atatürkçü olmayanı dövüyorlar, o yüzden ben Atatürkçü olayım, aman dayak yemeyeyim. Esasında bir zaaf belirtisidir. Kendini güçsüz hisseden insanlar bir güruha dahil olarak o güruhun askeri gücünden, o güruhun şiddet tekelinden yararlanmak isterler.

1938 yılında ölmüş bir siyasi şahsiyet olan Atatürk başka bir hadise, konuyla ilgisi yok. Bugün vardığımız noktadan sorumlu mudur o adam? Tam da sorumlu olamaz, nasıl olacak ki, aradan 80 sene geçmiş. Fakat şurası bence bariz bir gerçek: Bu toplumu sürekli olarak aşağı çeken, ruh hastalığına mahkum eden faktörlerin başlıcası bu Atatürk ikonacılığıdır. Atatürk'ü kullanarak adam ezme alışkanlığıdır. Sanki bu toplum yükselmeye çalışanları, birey olmaya çalışanları sürekli ayaklarından tutup aşağıya çekiyor. Ve onlara bu aşağı çekme gücünü veren şeylerden biri din ise, diğeri Atatürk simgesidir.

ARSEN: İnsanoğlu yüzyıllar boyunca farklı düşüncelerini ve tarzlarını açıkça ifade etme özgürlüğüne, lüksüne sahip değildi. Bu bahsettiğimiz hizaya getirme mekanizmaları tarih boyunca hep vardı. Ama insanoğlu bununla yaşamayı ve evrilmeyi de biliyordu. Türkiye'de batının daha özgürlükçü rüzgârları hiçbir zaman oturmadı. Modern totaliter devletlerin yaptığı şey 13. yüzyılda Katolik kilisesi-

nin yaptığı şeyden çok mu farklı? Farklı bir şey, daha çirkin bir şey yapıyorlarmış gibi geliyor, ama tam olarak ismini de koyamıyorum.

SN: Her toplumda birtakım dayatma mekanizmaları vardır. Her toplum belli ölçülerde normdan sapanları cezalandırır, uyarır, ortalamaya doğru çeker, fazla ileri gitmesine izin vermez. Bu insan hayatının bir parçası. Her zaman böyle olmuş. Dönem dönem baskının arttığını, kontrolden çıkarak zulme dönüştüğünü görüyoruz. Engizisyon döneminde de insanlar çok mutlu değildi İspanya'da, bu bir gerçek. Özetle norm dışılığın şiddetle cezalandırıldığı ya da tolere edildiği dönemler olmuştur tarihte. Bu açıdan tarihte bir yön tespit etmek kolay değil. Sürekli bir dalgalanma, bir ileri bir geri, biraz açık biraz daha kapalı toplum hadisesini görüyoruz.

Eski toplumlarda belki merkezi kontrol mekanizmaları o kadar güçlü değildi. Görünürde bir ideolojik bütünlük altyapısı olsa bile, bunun ötesinde kişilerin geniş özerklik alanları vardı. Kendi toplumları, kendi cemaatleri vardı. Eski toplumlarda her zaman farklı etnik gruplar, farklı dinler yan yana yaşamışlardır. Bunun getirdiği belirli özgürlük alanları vardır. Eğer senin sokağında veya kasabanda üç, dört ayrı cemaat bir şekilde yan yana var olabiliyorsa, her bir cemaatin kendi içindeki esneklik payı da bir ölçüde daha fazla olur.

Daha önemlisi, aile dayanışmalarının, dini cemaat dayanışmalarının daha kuvvetli olduğu bir toplumda, merkezi bir ideolojinin her yere nüfuz etme şansı yoktur. Türkiye'de modernleşmenin getirdiği en büyük sonuç, özgürlüklerin artması yönünde olmamıştır, azalması yönünde olmuştur. Kişilerin ve grupların kaçabilecekleri köşelerin azalması, tasfiye edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Totaliter ideoloji, 20. yüzyıl başından beri Türkiye toplumuna egemen olmuştur. Totaliter ideolojinin temeli şudur: Herkes, tek bir devletin gücü altında olmalıdır. Herkes, devletin emrine, devletin ideolojisine, devletin kurallarına uymalıdır. Dev-

let, görevi gereği her alanı, düşünceyi, felsefeyi, tarihi, dini, inancı, siyasi görüşleri regüle etmeye yetkilidir. Bunun dışına kaçamazsın. Çünkü totaliter devlet mutlak itaat ister. Sürekli itaat ister ve bu itaatın sürekli olarak yüksek sesle tekrarlanmasını talep eder. Bu da korkunç bir şey. Türkiye'nin son yüzyılda daha öncesine oranla sosyal ve kültürel anlamda fakirleşmesinin başlıca sebebidir.

ERKİN: Yine Çin'den bir örnek vereyim. Oraya gittiğimde insanların elbette siyasetle ilgilendiklerini, ne kadar baskıcı bir düzen olsa da kendi aralarında farklı düşünceleri dile getirdiklerini düşünüyordum. Ama baktım ki böyle değilmiş. İki sene boyunca anlamaya çalıştım, çok ufak bir kitle dışında gerçekten pek kimsenin umurunda değil. Çünkü insanlara bir şekilde para verdiğinizde, gelir sağlığınızda, ekonomik büyüme sağladığınızda kalanı çok umursamıyorlar. Türkiye'de de böyle bir şey var muhtemelen. İnsanlar için Atatürk'ü anmanın bir bedeli yok. Bu onlardan bir şey götürmüyor. Çünkü onların hayatlarında çok mühim bir noktada da değil. Bir eksisi yok, getirdiği birtakım bir şeyler var. Pragmatik bir tercih.

SN: Doğrudur. Haklısın tabii, biliyorum. Çirkin bir itaat gösterisini inanarak veya severek veya gülümseyerek yapan insanlar da aslında on dakika sonra normal insana dönüşüyorlar. O törenlerle aslında toplum içinde farklı bir şeyler yapmaya cesareti olan, farklı bir şeyleri düşünmeye veya uygulamaya veya farklı bir kıyafeti, farklı bir yaşam tarzını farklı bir dünya görüşünü, farklı bir hakikat algısını oluşturmaya imkanı olan insanları yok ettiklerini, yok edilmesine hizmet ettiklerinin farkında değiller. Alelade günlük hayatın akışı içinde yaptıkları, masum bir şey zannettikleri ritüelle aslında toplumun çürümmesine yol açan, toplumun karanlığa gömülmesine yol açan bir törenin parçası oluyorlar. Bu da açık bir şey. Bunun yeterince bilincinde olduklarını zannetmiyorum.

(Samos Sürgünü, 13 Kasım 2020)

110 İhtiyarlar ölsün mü

Ölümden kaçma güdüsü elbet her canlıda var. Solucanlarda ve timsahlarda da var. Seni solucan ve timsahlardan farklı ve üstün kılan -insan yapan- şey ise bu güdüyü tüm insanlara ve özellikle gelecek kuşaklara karşı sorumluluk duygusuyla dengeleyebilmendir. Kendi yaşamının aslında evrende kıytırık bir detay olduğunu kavrama yeteneği insanda var, diğerlerinde yok.

Ölümden kaçamazsın. Beş sene olmazsa on beş sene sonra zaten öleceksin. Birkaç yıl geciktirmenin kıymeti ne? Diyelim ki senin için kıymeti büyük olsun. Bunun için senin, ya da toplumun, ya da gelecek kuşakların ödemesi gereken bir bedel varsa, o bedelin sınırı nedir? Senin canın üç sene daha Sudoku çözmek ve torunlarının kafasını şişirmek istiyor diye çocuklarından ve toplumdan ne kadar fedakarlık bekleyebilirsin?

Modern dünya bencilliği en üstün değer olarak kutsar. “Hak benim, can benim, kim ne karışır?” Karşılığında kimse bedel ödemiyorsa eyvallah, öyle olsun? Ya ödüyorsa? Ya senin kıytırık canını birkaç sene uzatmak için toplumun geleceği ateşe atılıyorsa? Yaşama anlam katan şeylerle uğraşmak yerine milyonlarca hastane yatağı ve solunum cihazı üretmek zorunda kalıyorsa? Hiç bedel ödemesinler diyen yok: senin onlara sorumluluğun varsa onların da sana var. Ama nereye kadar? Ölçüsü ne?

İnsanoğlu aldıkça değil verdikçe değer kazanır. Mal biriktirme sevdası gibi can biriktirme sevdası da insanı küçültür, silikleştirir, aç dilenci derekesine düşürür. Verdikçe büyürsün. Canın da öyle. Hayatındaki tek değer kendi canın ise solucandan farkın yok. Canını kuşaktan kuşağa aktarılan bir mirasın parçası olarak görebiliyorsan, dolayısıyla ölümü o sürecin doğal bir adımı olarak içine sindirebiliyorsan, ancak o zaman canının -solucanınıkinden öte- bir değeri var demektir.

(Blog, 1 Nisan 2020, Covid pandemisinin ilk günlerinde)

111 Bürokratin aklı nasıl çalışır

Bürokratin varlık nedeni kural ve düzeni sağlamaktır. Otoritesi buna dayanır. Kural ve düzeni sağladı, gücü var; sağlayamadı, gücü yok. Halbuki mesela feodal beyinki, ağanınki, padişahınki farklı tür bir otoritedir. Onların gücü, kural ve düzeni bozma yetkisinden gelir. Keyfi karar alabilirler; cömert olabilirler; duygusal olabilirler; affedebilirler. Mesela alimin ('bilim insanı' diyorlar) otoritesi de farklıdır. Gücünü kural ve düzeni sorgulama yetkisinden alır. Başka bir kişilik yapısı, başka bir değerler sistemi.

Kural ve düzenin içeriğini bürokrat belirlemez, yukarıdan alır. Çoğu zaman kaç basamak yukarıya gidersen git iradenin kaynağına ulaşamazsın. Çünkü bürokrasi sorumluluğu gizlemekte mahirdir. Suçu yukarıya (veya yana) atar; kural ve düzenin emir kulu olmakla övünür. Herkes emir kulu ise kuralı kim koydu? Bilinmez.

Varlık nedeni kural ve düzeni uygulamak olan insan kaçınılmaz bir kişilik deformasyonuna uğrar. Kural ve düzeni bozanlardan nefret eder. Üzerine düşen görevi aksatanlar, kaytarıcılar, yavaş intikalliler, istifini bozmayıcılar, huysuzlar, inatçılar, bireyciler, sorgulayıcılar, alınganlar, üstünlük taslayıcılar, onur budalaları, sanatçılar, bozguncular, teröristler... kural ve düzenin bakış açısından hepsi zekâ özürdür, ya da daha kötüsü, hain. Çok mu zor kardeşim, kurallara uymak? Herkes uymuş, sen torpilli misin?

Senin yüzünden ben mi üstlerimden fırça yiyeyim? Senin inadin yüzünden ben güçsüz kalıp bir hiçe dönüseyim?

Çünkü bürokratin varlık sebebi kural ve düzeni sağlamaktır. Birkaç gerizekalı yüzünden kural aksar ve düzen işlemezse bürokratin otoritesi sarsılır, işlevi sıfırlanır.

O yüzden,

- Bürokrat polise muhtaçtır. Kural koydun uymadılar; ilkinde nazikçe uyarman, o arkadaşa gerizekalı olduğunu hatırlatman gerekir. İkincisinde alır götürürsün, ya da alınının çatından vurursun. Bürokratik mantık, kaçınılmaz olarak polis devleti ile sonuçlanır. Bürokrasinin kusursuzluğu düşlediği toplumda, polisin gücü sınırsız olarak artar, cinnet seviyesine varır. Bkz. korona günlerinde mühürlenene park bankoları.

- Bürokrat aptallaşır. Normal insanların kolayca kavradığı şeyleri kavrayamaz hale gelir. Düşünce sistemi kurallar ve onların icrası üzerine kuruludur. Sıradan insanların neden o kurallara uymak istemeyeceğini algılayamaz. Kariyerinin ilk günlerinde algılar gibi olsa da zamanla o algıladıklarından korkar ve nefret eder. Bir tarihte Meksika'da orman yangınlarıyla ilgili bir makale okumuştum. Yangınların sebebini sokaktaki insan gayet iyi anlayıp analiz edebiliyor. Bilmeyen ise, yazara göre, sadece yangını önlemekle görevli kamu görevlileri ile uzmanlar.

Sebebi basittir. Sokaktaki insanın bildiğini kabul ettiğin gün, kural ve düzeni sağlamak için kurduğun mekanizmanın çöp olduğunu kavramak zorundasın. Emirlerin temelsizdir; gücün, otoriten hayaldir; kapındaki polisler hava civa muhafızdır. Onca sene uğraşıp toplumda bir mevki edinmişsin. Şimdi vaz mı geçeceksin? Allah muhafaza!

*

Korona krizi bürokratik mantık için büyük bir zaferdi. Şimdi kendilerini kutlamakla meşguller: Zerre anlamadığımız,

apı ve riski konusunda en ufak bir fikir sahibi olmadığımız bir alarm karşısında derhal seferber olduk, kuralları belirledik, tüm ihtimalleri düşünüp yüzlerce sayfalık talimatnameler hazırladık, halkımız büyük bir olgunlukla kurallara uydu, çıkıp bankta oturmaya kalkan birkaç gerizekalı derhal etkisiz hale getirildi, kriz geçti. Voil ! Başarı! Biz olmasak kim bu kuralları koyup işletebilirdi?

Ekonomi okt , milyonlarca insan işsiz kalıp sefaletle sürüklendi, yıllarca emek ve göz nuruyla kurulmuş işletmeler battı, gençlerin gelecek planları tuzla buz oldu, milyarlarca insan alıa mahk m edildi, vs., bunlar tali konular. Kriz hele gelsin, ona da çekidüzen verilir.

Verilmemesi mümkün mü? Tüm detaylar kontrollerinde. Polis yenilmezlik mertebesine çoktan ulaştı; bütçesi ve teknik donanımı neredeyse sonsuz; bireysel ve kitlesel direnişi kırma teknikleri kusursuz; halk sinmiş ve silahsızlandırılmış. Düzeni sağlamak bürokratik devlet için artık ocuk oyunağı.

Tüm dünya b rokrasilerinden yükselen mutlu kedi hırıltısını siz de duyuyor musunuz?

(Blog, 7 Haziran 2020)

112 Osmanlı Ermenileri nasıl bozuldu

İki milyona yakın bir sayıya sahip olan Osmanlı Ermenileri, aynı tavrı devlet düşmanlarına karşı sergileseydi Soykırım yaşanır mıydı? Yoksa vefa-ihamet bahane miydi, gerçek sorun Anadolu'yu Türklük adına sağlamak mıydı?

1. 1830'lardan 1860'lara dek Ermeniler kadar Osmanlı devletine canla başla sahip çıkan başka millet yoktur – ne Rumlar, ne Türkler, ne Araplar. Sultan Mahmut ve Tanzimat reformlarına inandılar. Yenilenen devlette eşit haklara sahip vatandaşlar olabileceklerine kandılar. Kamusal alana yatırım yaptılar (hastane, sözlük, ipekböceği fabrikası, tarım okulu, mektep...)

2. 1871-72 rejim krizinden sonra inançlarını yitirmeye başladılar. 1877-78 savaşında Osmanlı çökünce, Avrupalıların zoruyla reformların yeniden yoluna girebileceğini umdular. Merkezi reformların yürüyeceğine inançlarını kaybettikleri için bölgesel özerklik talep ettiler. 1878 dönüm noktasıdır.

3. 1880'lerin sonunda Abdülhamit'in kötü niyetli olduğunu anladılar. Gençler silahlı devrim fikrine kaydı. En verimli yaşta olanlar kitlesel olarak Kuzey ve Güney Amerika'ya göçtü.

4. 1895 katliamlarından sonra tek kaygıları, olası pogromlara karşı silahlı savunmayı örgütlemektir. Devlete ilişkin en ufak bir beklentileri kalmamıştı. Buna rağmen 1908-1909'da ümitlenir gibi oldular. 1909 Adana vakasıyla o ümit de söndü.

O tarihten sonra devlet mi? S.kmişim devleti!

(Blog, 15 Haziran 2020)

113 Karabağ hakkında bilmedikleriniz

Beş melikler

Karabağ'ın aşırı derecede dağlık, dolayısıyla ulaşımı güç ve ekonomik açıdan marjinal olan iç kısmında Ermenilerin birtakım yerel beyler' önderliğinde Türk hanlıklarına ve İran devletine karşı bir tür kısmi özerkliği yüzyıllar boyunca korudukları anlaşıyor. Aynı durumu aşırı derecede dağlık olan başka yerlerde, mesela Sason'da, Zeytun'da, Ermeniler yerine Nasturileri koymak şartıyla Hakkari'de, Azeriler yerine Kızılbaş aşiretlerini koyarak Dersim'de görürüz. Hemşin 18. yy'a dek benzer yapıdadır. Rodoplarda, Arnavutluk'ta, Suli'de, Peloponnes'in Mani Yarımadası'nda, Ege adalarında da buna benzer öyküler buluyoruz. Türk-İslam egemenliği ekonomik açıdan verimli ve askeri açıdan kontrolü kolay olan ovalara yoğunlaşmış, dağlık kesimleri -bir miktar haraç ödemek ve ovayı fazla taciz etmemek şartıyla- dağlılara bırakmış görünüyor.

Ermeni anlatısında Karabağ'ın soyları efsanevi Ermeni krallarına dayanan beş melik 'hanedanından' söz edilir. Hanedan sözcüğünün burada fazla iddialı olduğunu, beşli bir stabil yapıdan söz etmenin de tarihe taşıyamayacağı kadar fazla anlam yüklemek olduğunu düşünüyorum. Beyliklerin Rusya'ya biat ettiği 1799 tarihinde kendine 'melik' unvanını layık gören beş yerel şef mevcuttu demek daha doğru olabilir. Meliklerin isim ve unvanları, İslam ile Ermenilik arasında en azından 1799 öncesinde zaman zaman tereddütte kaldıklarını düşündürür: Me-

lik Begleryan, Hasan Celaliyan, Şahnazar Şahnazaryan, Atabekyan, Allahverdi Han, Allahkuli Sultan... (Yan yerine +oğlu yahut +kulu ikame etmek de mümkün olmalı.) Belki 1730'lardan itibaren Rus gücünün bölgede belirmesi, yerel egemenlerin Ermenilik hissiyatının keskinleşmesine hizmet etmiş olabilir.

Her halükarda 19. yy başındaki Rus kayıtlarına göre dağlık bölgedeki köylerin tamamına yakını (77 köyün 70 kadarı) Ermeni'dir. İlginçtir ki, Türk fethinden 750 yıl sonra Ermeni coğrafyasının başka hiçbir yerinde bu denli kompakt bir Ermeni yoğunluğu bulunmamaktadır. Yani, şayet öyle terimlerle dünyayı algılayan biriyseniz, Dağlık Karabağ 19. yy başında dünyada kalmış olan en has Ermeni diyarıdır.

Cevanşir Han

Karabağ Hanlığının kurucusu -ve Karabağ adını coğrafyaya kazandıran kişi- Penah Ali Han Cevanşir'dir. Yerel Türk beylerindendir. Nadir Şah'ın ölümünden sonra İran'ın kargaşaya düştüğü 1748 yılında hanlığını ilan eder. Ağabeyini öldürterek melikliği gasbetmiş olan Şuşa bölgesi hakimi Melik Şahnazar ile diğer Ermeni meliklerine karşı ittifak eder; onun kızı Hurizad'ı oğluna alır. Daha sonra Hınzıristan köyünün (yine Ermeni) egemeni Mirzahan da ittifaka katılır. Cevanşir Şuşa'da görkemli bir saray inşa ettirerek oraya yerleşir. Yerel Ermenilerle İslam/Türk beyi arasındaki ilginç simbiyoz, bize belki Hakkari beyleri ile Ertoşi aşiretinin yerel Nasturi-Hristiyan aşiretlerle yüzyıllar süren ittifakını anımsatıyor. Dersim'de Kızılbaş aşiretleri ile Ermeni köylüler arasındaki ilişkinin de çok farklı olduğunu sanmıyorum. Atlı ve silahlı İslam beyleri, ekip biçmeyi tercih eden Ermeni köylülerin işine gelmiş.

Cevanşir'in oğlu Halil İbrahim Han Rus istilasına dek Karabağ hanı olarak kalır. İran'a karşı bir dizi savaştan sonra 1795'te

Şahın egemenliğini kabul etmek zorunda kalır. Cevanşirler 1905 ve 1920 olaylarında da önemli roller oynarlar.

Kaçıncı kuşak torunlarından merhum Dr. Behbut Cevanşir bir dönem Teşvikiye’de kulak doktorumdu. Sağır olan sağ kulağımı kurtaramadı.

1813’te Gülistan Antlaşmasıyla bugünkü Azerbaycan (artı Karabağ) toprakları Rus egemenliğine girer. Bunu izleyen 15 yılda İran’dan gelen çok sayıda Ermeni muhacir Şuşa’ya yerleşir. Daha önce Ermeni köyleriyle çevrili bir Azeri kalesi olan Şuşa, yaklaşık eşit nüfusa sahip Türk ve Ermeni mahallelerinden oluşan kalabalık bir kent niteliği kazanır. Kafkasya’daki ilk Ermeni matbaası (galiba) burada kurulur, ilk Ermenice gazeteler burada yayımlanır, tiyatro vesaire denemeleri yapılır. Ancak 1828’de Türkmençay Antlaşması ile Erivan Hanlığı da Rus yönetimine girince, Rusların ‘Ermenileştirme’ politikasının odağı Şuşa’dan Erivan’a kayar. Bu kez Osmanlı’nın Kars, Ağrı, Erzurum bölgelerinden göçen büyük muhacir kitleleri Erivan ve çevresine iskan edilir. Şuşa ikinci plana düşer.

Ağaoğlu Ahmet

1905’te birinci Rus ihtilalinin en sıcak günlerinde Şuşa’da Türklerle Ermeniler arasında kanlı çatışmalar çıkar, iki taraftan yüzlerce insan öldürülür. Çatışmanın nedenleri konusunda doğru dürüst bir analiz bulamadım. Tahminimce Ermeni nüfusunun -hem Şuşa hem Erivan’da- hızlı artışının bozduğu toplumsal dengeler önemli bir faktördür. Ermeni tarafının 1890’lardan itibaren gütmeye başladığı bağımsız milli devlet ideali (tıpkı aynı dönemde Bulgaristan ve Makedonya’da yaşandığı gibi) bir etnik temizlik programına yol açmış olabilir. Tam aynı yıllarda Azerilerin de Osmanlı Türkiye’si ile birleşmeyi ya da en azından işbirliğini öngören Pantürkizm rüzgarlarına

kapılmış olması, karşı tarafta da benzer emellerin rol oynamış olabileceğini düşündürüyor. Dağlık Karabağ, Rusya Türkleri ile Türkiye arasında aşılması güç bir coğrafi engeldir. Karabağ'daki toplumlararası çatışmalara katılan Azeri militanlarının şefi Ağaoğlu Ahmet de Pan-Türkçü düşüncenin Rusya çapında parlayan yıldızlarındandır.

Ağaoğlu daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları arasında yer alacak, Ankara'da TBMM hükümetinin basın ve propaganda müdürü olacaktır. Oğlu Samet Ağaoğlu Demokrat Parti döneminin İçişleri Bakanıdır. Torunlarından Tektaş Ağaoğlu Sovyet yanlısı Marksist partilerimizden TSİP'in başkanı oldu. Diğer torunu merhum Mustafa Kemal Ağaoğlu bir dönem yakın arkadaşımı; az kalsın beraber şirket kuracaktık. Üçüncü kardeş Sitare Ağaoğlu ile 1986'nın yılbaşı gecesi Bilsak'ta karşılıklı sahne alışımız bir kuşağın belleklerine kazınmıştır.

Sovyet mühendisliğinin zaferi

1918'de Rus imparatorluğunun dağılmasından sonra Karabağ'ın statüsü Paris Barış Konferansına havale edilir. Çağın moda düşüncesi 'ulusların kaderini tayin hakkı'dır. Karabağ ilinin (dağ + ova) nüfus çoğunluğu tartışmasız Azeri Türk'tür. Ama Dağlık Karabağ'ın nüfusu (Şuşa şehri hariç) açık farkla Ermeni'dir. Şimdi ne olacak?

Mayıs 1919'da Dağ Karabağlılar İngilizlerin güvencesine kanarak, barış konferansı sonlanıncaya dek geçici olarak Azeri idaresine girmeyi kabul ederler. Azeriler derhal ulusların kaderini tayin etme sürecine girip 5 Haziran'da Dağlık Karabağ köylerinde geniş çaplı bir Ermeni katliamı düzenler. Taşnak partisi bunun üzerine Azeri yönetimine karşı ayaklanma ve gerilla savaşı başlatır. Mart 1920'de Ermeni militanları Nevruz bayramından yararlanarak Karabağ'daki Azeri polisine yönelik

büyük bir kıyım gerçekleştirir; yüzlerce polis öldürülür. Karşılık olarak Azeriler iki gün sonra Şuşa'nın Ermeni mahallesine saldırır. Mahalle yerle bir edilir; kime inanacağınıza bağlı olarak 500 ila 20.000 Ermeni öldürülür.

Şuşa'nın Ermeni kesimi 1960'larda Kruşçev dönemine dek mahvolmuş bir harabe olarak kalacak, onun yerine dikey olarak 500 metre aşağıda Stepanakert (Hankendi) şehri kurulacak, Ermeni özerk yönetiminin başkenti olarak hizmet edecektir.

Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyet yönetimine girmesinden sonra Ankara yönetimi, Azerbaycan ile Türkiye arasında üçlü bariyer oluşturan Karabağ, Zangezur ve Nahçıvan'ın Azerbaycan'a verilmesinde ısrarcı olur. Sovyet tarafı Zangezur'un Ermenistan'a katılması lehine oy kullanır. Bugünkü Ermenistan'ın güneye sarkan kısmı olan Zangezur'da Komutan Njdeh liderliğindeki Ermeni gerilla kuvvetleri üç yıl süren çatışmalarda evvelce çoğunluk olan Azerileri azınlığa düşürmeyi başarmıştır. Nahçıvan, Türkiye ile ortak sınırı olmamak kaydıyla Azerbaycan'a bırakılır (sınır koridoru sağlayan Aralık ilçesini TC daha sonra İran'dan satın alacaktır). Dağlık Karabağ bir süre süruncemede kaldıktan sonra Ermeni nüfusun özerk yönetimi garanti edilerek Azerbaycan'a bırakılır. Ankara bunun üzerine Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasındaki Laçın ve Kelbecer koridorlarının Ermenilerden arındırılarak Karabağ-Ermenistan temasının kesilmesini talep eder. Ankara ile iyi ilişkileri gözetken Stalin, Lozan müzakerelerinin en sıcak dönemine denk gelen günlerde Türk talebini onaylamayı uygun bulur. Koridordaki Ermeni köyleri boşaltılır; lakin yerine Azeriler değil Kürtler yerleştirilir. 1923'te Laçın ve Kelbecer ilçelerini kapsayan Kızıl Kürdistan reyonu kurulur. Uzun ömürlü olmaz, 1929'da iptal edilir.

İki ilçede Kürt nüfusu 1980'lere gelindiğinde ne kadardı, bilgi bulamadım.

1988-1994 savaşı

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Karabağ'da yaşananları elbette hatırlıyorsunuz. 1988 başında Sovyetlerin günlerinin sayılı olduğu hissedilir. Azerbaycan'da milliyetçi politikalar Haydar Aliyev'in Parti Birinci Sekreteri olduğu 1969'dan itibaren artan oranda gündeme gelmiştir. Kavga Dağlık Karabağ'da Azericenin zorunlu eğitim dili yapılması meselesinden patlak verir. 11 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Ermenileri ayaklanır; Azeri memurlar bölgeden kovulur. Öfkeye kapılan Azeriler 28 Şubat'ta Bakü'ye yakın Sumgayıt kentinde Ermenilere karşı büyük bir pogrom düzenler. Türkiye'nin 6-7 Eylül, 1978 Maraş ve Çorum olayları, 1993 Madımak katliamı vs. münasebetiyle gayet iyi tanıdığı yöntemlerle organize kalabalıklar Ermeni evlerini basar, 100 civarında insan öldürülür. Bu tür olaylar sonraki yıllarda eski Sovyet coğrafyasında vukuat-ı adiyeden olacaktır. Ancak 1988 için bir ilktir ve tüm Sovyetler Birliğinde dehşet uyandırır. Kasım 1988'de Azerbaycan'ın ikinci kenti olan Gence'de (o zamanki adıyla Kirovabat'ta) yine bir Ermeni pogromu gerçekleşir; anlatan tarafın tercihinine göre onlarca veya binlerce Ermeni öldürülür. İzleyen aylarda Azerbaycan'da yaşayan Ermeni nüfusun tamamı ile Ermenilere yakın sayılan Hristiyan Udi halkı, çoğu zaman feci koşullarda Azerbaycan'ı terk etmek zorunda bırakılır. Sovyet sayımlarına göre 1988 öncesinde Azerbaycan'da 500.000'e yakın Ermeni ve 10.000 Udi vardır. Dağlık Karabağ reyonunda olan 120.000 kadar Ermeni kalır. Demek ki yaklaşık 390.000 kişi göçmüş olmalı. Buna karşılık Ermenistan'da yaşayan 120.00 (Ermeni iddiası) ila 180.000 Azeri (Azeri iddiası) yurtlarından sürülür.

1994'e dek feci derecede kanlı bir savaş sürer. Ermenilerin zaferiyle sonuçlanır.

Savaşta Şuşa'yı ellerinde tutan Azeri güçleri, Şuşa'dan kuş-

bakışı görünen Stepanakert kentini sürekli top ateşine tutarlar. Şehir yerle bir olur; sivil halktan çok sayıda kişi ölür. 2 Mayıs 1992’de Ermeni milisleri cüretkâr bir operasyonla Şuşa’yı ele geçirirler. Stepanakert’e ve 1920 katliamına bilmişil kentin Azeri kesimi yerle bir edilir.

2008’de Arsen’le beraber Şuşa’nın yarı yıkık, terk edilmiş sokaklarını gezdik. Harabeye dönmüş Gevher Ağa Camiinin içine girdik. Anı’de ve eski Van kentinin yıkıntılarında hissettiğimiz duyguların benzerini yaşadık.

Gelelim bugüne

[...]

(Blog, 10 Ekim 2020.
Güncel değeri kalmamış olan son kısım çıkarıldı.)

114 İran notları

On yıl arayla ikinci kez kendimi İran'da buldum. Niyet ta Afganistan sınırına, hatta ötesine devam etmekte ama kısa kesmek zorunda kaldık. Belki bir süre sonra kaldığımız yerden devam ederiz.

İnternet

İran'da Twitter, Facebook, Telegram, Tiktok, Youtube, Blogspot, Netflix, Google Maps yasak. Zaten internet o kadar yavaş ki bir şeye ulaşıncaya kadar sıkılıp vazgeçiyorsun. Bizim gibi ekran bağımlıları için ilk birkaç gün cehennem. Sonra buna da alışıyorsun tabii.

Bizden başka herkes VPN, proxy server ve saire yoluyla her yere girmiş. Biz hazırlıksız gittiğimizden pek beceremedik. Ülke içinde Google'a 'VPN' yazınca alet direkt kafayı yiyor, sonsuz devrelere giriyor. Çok da uğraşmadık doğrusu.

Ayrıca evlerde kaçak meyhaneden tut karma yoga kulüplerine kadar her şey yaygın ve serbestmiş. Biz anlatılanlarla yetindik.

Ramazan

Ramazan'da lokantaların çoğu kapalı. Ama Türkiye'nin aksine hepsinin kapısı iki parmak aralık, sokaktan görülmemek şartıyla istediğini ye, yahut kendi erzakını getirip bahçe masalarında otur, karışan yok. Aksine güler yüzle koşturup hizmet ediyorlar. Oruç tutan oranı düşükmüş -kimine göre yarı yarıya,

kimine göre on kişide bir- ama daha önemlisi, oruç tutmayanı ayıplamak yahut bundan gocunmak diye bir gelenek yok. Oruçlu taksicimiz gülerek taze erik ikram etti. Arka kapıdan çay veren kafeyi bulmak için dört döndü.

şehirle köy pek fark etmiyor. Ülkenin doğusu nasıldır bilemiyorum. Biz maalesef batıda kaldık.

Nezaket

İnsanlar hemen her koşulda kibar, nazik, terbiyeli. Ülkede insanı en çok çarpan özellik bu. Gümrük memurundan otel çalışanına, sokak satıcısından sakallı hocaya kadar asık suratla iş yapan yahut -başkasına veya bize- kaba davranan kimseye rastlamadık. Mısır'daki, Suriye'deki gibi yapışkan satıcı, musallat dilenci, abi gezdireyimci hiç yok. Esnaf müthiş bir profesyonellikle sokağa girdiğin anda seni fark ediyor, fark ettiğini sana hissettiriyor, belki nazikçe 'buyurun' diyor. İki kez buyurun diyeni görmedik.

Kalabalık bir kavşağa arabayla biraz usulsüz bir dalış yaptım, pat diye polis otosuyla burun buruna geldim. Avrupa'da olsa hayatımız kaymıştı. Başka yerde en azından evrak göstermek, dil dökmek, memurun nefes kokusunu incelemek gerekirdi. Burada ise araçtaki iki polis otomatik bir refleksle aynı anda ellerini kalplerine koyup gülümseyerek yol verdiler. Ki aracımız yerli plakaydı, tipimizde de yabancılık emaresi yok.

Sakalım mı? Zannetmiyorum.

Polis

On yıl önce geldiğimde bir miktar polis görünürlüğü vardı diye hatırlıyorum. şimdi hiç kalmamış. Hele trafik polisi bs-bütün kayıp. Reşt yolunda Nuh Nebiden kalma teleskop gibi cihazlarla hız kontrolü yapan iki ekibe denk geldik; başkaca da

trafik polisi görmedik sanırım. Yerevan gibi her on arabadan birinin cayı cayı siren öttüren ekip otosu olduğu bir şehirden gelen biri için ferahlatıcı bir duygu.

Şehirde trafik kurallarına uymak isteğe bağlı. Kırmızı ışıktaki bazen duruluyor. Sola dönülmezde dönmeden önce belki biraz duraksanıyor. Altı şeritli trafikte 'abi pardon' deyip U dönüşü yapılabilir. İnsanlar alışık, böyle şeyleri dert etmiyor. Buna rağmen trafik akışı mesela Kahire'yle yahut Napoli'yle kıyaslanmayacak kadar düzenli.

Medeniyet dedikleri acaba bu mudur diye düşündük. Ne kadar az polis, o kadar içselleşmiş uygarlık?

Benzin

Benzinin litresi üç bin tümen. Yani 11 sent. Kırk litrelik depo dört dolara doluyor. Üstelik yabancı tarifesi bu. Yerlilere özgü kartın varsa verdiğin dört doların yarısını geri alıyorsun. Bizim yabancı olduğumuzu görünce birkaç kişi koşturup yardımcı oldu. Haha, üç min tümen ödeyeceksin deyip (dostane) halimize güldüler.

Birinci gözlem: Petrol bedava olunca araba kiralarken yok yarım depo aldın, yok çeyrek depo getirdin stresine gerek yok. Ne fark eder ki? Bakmıyorlar bile. Bu da önemsiz sayılmayacak bir medeniyet kırıntısı bence. Temel ihtiyaç maddelerinin aşırı pahalılığının ticari ve insani ilişkileri nasıl zehirlediğini fark ediyorsun.

İkinci gözlem: Bir devletin 11 kuruşa satabildiği malı Avrupa'da 2,80 euroya satmaları ne akıl almaz bir soygundur, o da insanı sarsıyor. İnsani ve ticari ilişkileri zehirleyen pahalılık doğa kanunu değil, petrol sektörünü ve devlet bürokrasisini yaşatmak için ödediğin haraç. Bu haracı senden alabildikleri sürece onlar güçlü ve daha güçlenecek, sen acizsin ve daha acizleşeceksin. Basit bir denklem.

Molla rejimi

İran devrimi ülkenin Batılılaşmış, şehirli elitini tasfiye etti. Onların eksikliği yaşamın her alanında -şık dükkanların yokluğunda, olmayan kafelerde, konut mimarisinin olağanüstü sıradanlığında, 1970 model döküntü otomobillerde, taşralı bezirgan zevkiyle döşenmiş restoranlarda- kendini gösteriyor. Evet bunalıcı.

Katledilen, talan edilen, göçe zorlanan eski elitin yerini mollalar aldı. Devletin iç kademelerini ve büyük işletmeleri onların kontrol ettiği söyleniyor. Başlangıçta belki dini taassupla ve/veya devrimci heyecanla birçok şeyi kırıp döktüler. Ancak kırk dört yılın sonunda, her yönetici kast gibi, iktidar ve menfaat hesabı dışında yönlendirici fikri olmayan bir çıkar örgütüne dönüştükleri anlaşıyor. En yakın paralel muhtemelen 1970'lerin, 80'lerin Sovyetler Birliği Komünist Partisidir. Sevenleri yok. İnananları hiç yok. Her sınıf ve zümreden insanlar arasında mollaları küfürsüz anan kimseye rastlamadık. Belki batı öyledir, doğuyu bilmiyorum.

Başörtüsü mecburiyeti gibi sembolik eziyetler başlangıçta bir inancın veya kültür tercihinin ifadesiydi. Bugün ise -tıpkı covid maskesi ve aşı belgesi gibi- sadece siyasi bir simge: otoriteye boyun eğmenin göstergesi. Başörtüsünün kalktığı gün, molla egemenliği yıkılmaya yüz tutmuş demektir. Tanıştığımız her kadının Whatsapp profilinde püfür püfür uçuşan saçlarla başörtüsüz boy göstermesi sarsıntının çoktan başladığı anlamına gelir mi? Gelir sanıyorum.

Çarşı

Ülkenin tümü baştan başa dev bir çarşı. Tebriz bazarı alan olarak İstanbul'un kapalı çarşısını galiba ikiye, üçe katlıyor; etrafa taşan uzantıları şehrin dış çeperlerine dek uzanıyor. Fraktal

bir labirent gibi her sokaktan tıklım tıklım mal ve dükkan dolu birkaç avlu, her avludan birkaç han, her handan üçer beşer katlı birkaç pasaj açılıyor. Boş ya da kapalı dükkan yok. Bir insanın sığacağı her gedige bir tezgah sıkıştırılmış. Sadece kapalı çarşı içinde rahatça 400 halıcı, 200'den fazla çerezci saydık. Diğer kasabalar da farklı değil.

İran'ın püf noktası sanırım bu. Nüfusun büyük bir çoğunluğu dükkancı, yani esnaf. Esnaf olmayanlar memur, teknisyen, küçük meslek erbabı. Çarpıcı derecede orta sınıf bir toplum. Nezaketi, vasatlığı, sevimliliği, pejmürdeliği de bununla alakalı bir şey.

Devrim üstte eski elit tabakayı tasfiye ettiği gibi altta işsizliği, sefilliği de büyük ölçüde tasfiye etmiş. Belki Şah döneminde başlatılmış bir sürecin devamıdır, belki molla rejiminin küçük girişimciye sınırsız imkan veren yaklaşımıyla pekişmiştir, gözle görünür fakirlik hiçbir yerde yok. Bu açıdan Türkiye ile kontrast çarpıcı. Şık mağazalar yok, ama taş devrinden kalma kırık dökük köyler ve mahalleler (en azından Batı İran'da) yok. Dilenci yok. Kasabalarda çakal sürüsü gibi dolaşan işsiz güçsüz gençler yok. Köylülüğün alameti olan geleneksel kıyafetlerin izi kalmamış. Dolayısıyla ülkede 'otantik' sayılabilecek bir şey de pek kalmamış. Kelimenin en boğucu anlamıyla 'modern' bir ülke İran.

Dükkan açmak nasıl oluyor diye sorduk. Her mesleğin ticaret odasından icazet alıyorsun, anladığım kadarıyla tahmini gelirin %20'si civarında maktu bir vergi ya da haraç ödüyorsun. Sanırım sermaye oluşturmaya yardım da ediyorlar. Fiş, fatura, KDV, vergi beyannamesi ile uğraşan pek yok.

'Serbest piyasa ekonomisi' ile kapitalizmin ayrı hatta zıt şeyler olduğunu burası kadar net algılayabildiğim başka yer bilmiyorum. Gelir vergisinin olduğu yerde – dolayısıyla ticari

hayatının her hücresinde devletin bürokrasisine hesap vermek zorunda olduğun bir düzende – serbest piyasadan söz edilebilir mi diye sorduk kendimize.

Kadın

On yıl önce de aynı gözlemi yapmıştım, bu sefer de ülkeye ilk girdiğimiz dakikadan itibaren gözümüze çarpan bir şey. Kadınlar sosyal yaşamda gayet görünür, güleryüzlü, rahat; başları dik. Sokaktan geçen biriyle diyalog kurmak kolay. En kör taşra kasabasında kadın otomobil sürücüsü istisna değil. Türkiye taşrasının vahşi korkusundan, ezikliğinden eser yok. Adamın iki adım arkasından yürüyen kadına hiç rastlamadık. Kadının yanında haşın tavırlara giren erkek görmedik. Lokantalarda kadınlı erkekli aile gruplarının sap erkek masalarına oranını ona bir gibi hesapladık.

Türkiye'nin metropollerinin ya da Ege sahilinin 'modern' kadın modelinin İran'da karşılığı yok. (Belki Tahran'da vardır, bilmiyorum.) Ama Erzurum'la, Maraş'la, Kastamonu ile karşılaştırdığında İran taşrasının kadın erkek eşitliği açısından Türkiye'den fersah fersah ileride olduğu aşikar.

Üniversite öğrencilerinin yüzde altmıştan fazlası kadınmış. Erkeklerin büyük bir bölümü ticaret hayatına atılmayı tercih ediyor diye yorumladık.

Ülkede geçirdiğiniz ilk 24 saatin sonunda İran'a ilişkin en temel önyargınızın tuzla buz olduğuna tanık olacaksınız. Şoka hazır olun.

(Blog, 5 Mayıs 2022)

Konular Dizini

Sayılar, makale numaralarını gösterir.

A

ABD hegemonyası 83
Abdül'lü isimler 40
Ağaoğlu, Ahmet 113
ahlak 11
Ahlat Mezarlığı 22
aidiyetler 2
Akbaba Kazası 84
Akçam, Taner 86
Akdeniz 39
Akkoyunlu 70
Aleviler 79
Almanya 12
Amadeus, film 91
anadilde eğitim 104
Anadolu'nun Türkleşmesi 23, 27
anarşi 61
anayasa 34
Ankara 28
Ariosto, Lodovico 63
Armen Şahlar 22
Atatürk 44, 56, 109
ateizm 11
Avrupa şehirleri 53
Avrupa tarihi 9, 51
Avrupa'nın yükseliş ve düşüşü 64,
106
Aydınlanma 50
Azerbaycan 13, 37, 89, 113

B

Balkanlar 20, 65
Basklar 105
Batı 50
Batı Ermenicesi 104
Batı-Doğu sentezi 20

Batılılaşma 71
bilimler, sosyal 72
bireycilik 2
Bizans tarihi 8
bürokrasi, bürokratik 95, 96, 111

C-Ç

Cengiz Han 66
Cevanşir, Penah Ali Han 113
Churchill, Winston 18
cinsel taciz 59
Covid 3, 6, 83, 94, 95, 97, 111
cumhuriyet 73
Çepniler 35
Çığ, Muazzez İlmiye 62
çöl, entelektüel 93

D

d'Este hanedanı 63
danışma meclisi 102
definecilik 92, 107
deha 91
Demirtaş, Selahattin 76
demokrasi 4, 52, 102
Demokrat Parti 56
deprem 55
devlet başkanı 45, 73
devlet karşıtı fikirler 108
devlet memuru 82
diktatör 45, 93
Dil Devrimi 57
dil eğitimi 26
dillerin evrimi 26, 60
din 94
din piyasası 24
dini töreler 99

dinler tarihi 100
Doğu Hindistan Kumpanyası 106
Doğu Karadeniz 35
Doksanüç Harbi 65
doktorlar 82
domuz eti 99
Dünya Savaşı, I ve II 18, 64

E

Ege Denizi 39
el-Kaide 103
emlak hukuku 55
entegrasyon 61
Erdoğan, R. T. 10, 52, 54
Ermeni soykırımı 15, 30
Ermeni tarihi 49, 80
Ermenistan 13, 84, 89, 101
Eski Türkçe 14
Eski Yunan 93
etimoloji 5, 31
ezan terörü 29
Êzidiler 84

F

Fatih Sultan Mehmet 70
Ferrara 63
Franco, Francisco 105
Fransızca 60

G

Galatlar 28
genel af 45
gezi 21, 53, 67, 92
Gibbon, Edward 36
globalizm 83
Gnostik 81
günah keçisi 55

H

haçkar 22
Haçlı Seferleri 80
Halaçoğlu, Yusuf 15

halk egemenliği 73
Hatay 79
HDP 10, 76
Hemşinliler 35
hijyen 33
Hintavrupa dilleri 87
Hititler 102
Hitler 18
hoca 31
Horasan 27
Hume, David 17
Hürriyet gazetesi 59

İ

içgüdüler 17
ihtiyarlar 110
iktidar 45
imar affı 55
intihar hakkı 17
İran 114
İsa, Hz. 90
İslam 20, 24
İslam medeniyeti 9, 20, 51
İslam tarihi 81
İslamcılık 7, 29, 103
İslam'da modernleşme 7, 46
İsrail 88
istihdam 41
itaat testi 3
İzmir 32

K

Kafkasya 71
kanape 5
kapitalizm 41
Karabağ, Dağlık 89, 113
Katalanlar 105
Kayı Boyu 69
Kemahlı Krikor 104
Kemalizm 56, 109
kıyafet tarihi 75
kıyamet 74
Kilikya Krallığı 80

Kimmerler 28
kişi kültü 56
kitap satışları 58
koca 31
kölelik, çağdaş 25
Kuran 38, 100
kutsal kitaplar 38
kültürel filtreler 58
kümbet 22
küresel ısınma 3
Kürt ağaları 86
Kürt kimliği 85
Kürtçe eğitim 104
Kürtler 40, 105
kütüphane 54

L

Latince 60
Lazlar 35
LDP 19
Leibniz, Wilhelm G. 63
LGBT bayrağı 3

M-N

Magna Carta 51
manastır, yıkık 92
memur ahlakı 90
Milli Mücadele 42
mitoloji 62
Moğollar 66
molla rejimi 114
monarşi 73
Monteverdi, Claudio 98
More, Thomas 34
Mozart, Wolfgang A. 91
Muhammed b. Salman 46
Müslümanlar 4, 16
Netflix 96
Nişanyan Sözlük 5
Nusayriler 79

O-Ö

Oğuz Boyları 68

On Kasım 109
opera 98
Orhan Bey 66
Orta Asya 23, 85
Ortaçağ 9
Osho 59
Osman Bey 69
Osmanlı gayrimüslimleri 16,
43, 70, 101, 112
Osmanlı modernleşmesi 48
Osmanlı tarihi 65
Osmanlıca 57
otorite 108
özgürlük 50, 51

P

paralel devlet 45
Patrikhane, Ermeni 70
Petro, Büyük 48
polis devleti 99, 111
Pontius Pilatus 90

R

Ramazan 114
Reşidüddin 66
Roma İmparatorluğu 36
Romans dilleri 60
Rönesans 9
Rumeli'nin paylaşımı 65
Rus Harbi 65
Rusya 18, 24, 48, 71

S-Ş

sağlık 110
sahte devletler 37
Samandağı 79
Samos 32
sanat 47
Sason 107
savaş tutkusu 78
seçim 10
Siirt Arapları 107
siyaset bilimi 54

sömürgecilik 106
sözlükçülük 57
Suudi Arabistan 46
Sümerler 62
sünnet 99
sürü psikolojisi 2
Süryani soykırımı 30
Şark despotizmi 51

T

taassup 4
takım elbise 75
tarih okumak 77
tarikât 59
tasavvuf 81
tesettür 114
Tibuk, Besim 19
tiyatro 98
totaliterlik 3
Trakya pogromu 44
turşuculuk, seyyar 41
Türk solu 10, 76
Türkçe 14, 87
Türkçe roman 43
Türkçülük 1, 35, 85
Türkiye Cumhuriyeti 40, 85
Türkler 1, 24, 85
Türkmen 68
Türköne, Mümtazer 93

U-Ü

Ukrayna savaşı 6, 78, 83
ulusların oluşumu 49
Urartu 49
Urumlar 84
Uygurca 14
üniversite 9
üreme içgüdüsü 64

V-W

Vartan Paşa 43
vize 21
Wagner, Richard 47

Y-Z

Yahudi-Hristiyan kültürü 100
Yahudiler 44
yapay devletler 13
yaşam felsefesi 33, 110
Yazıcıoğlu Tarihi 69
Yozgat 28, 32
Yugoslavya 12
Yunan Savaşı 42
Zastava 12

